

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

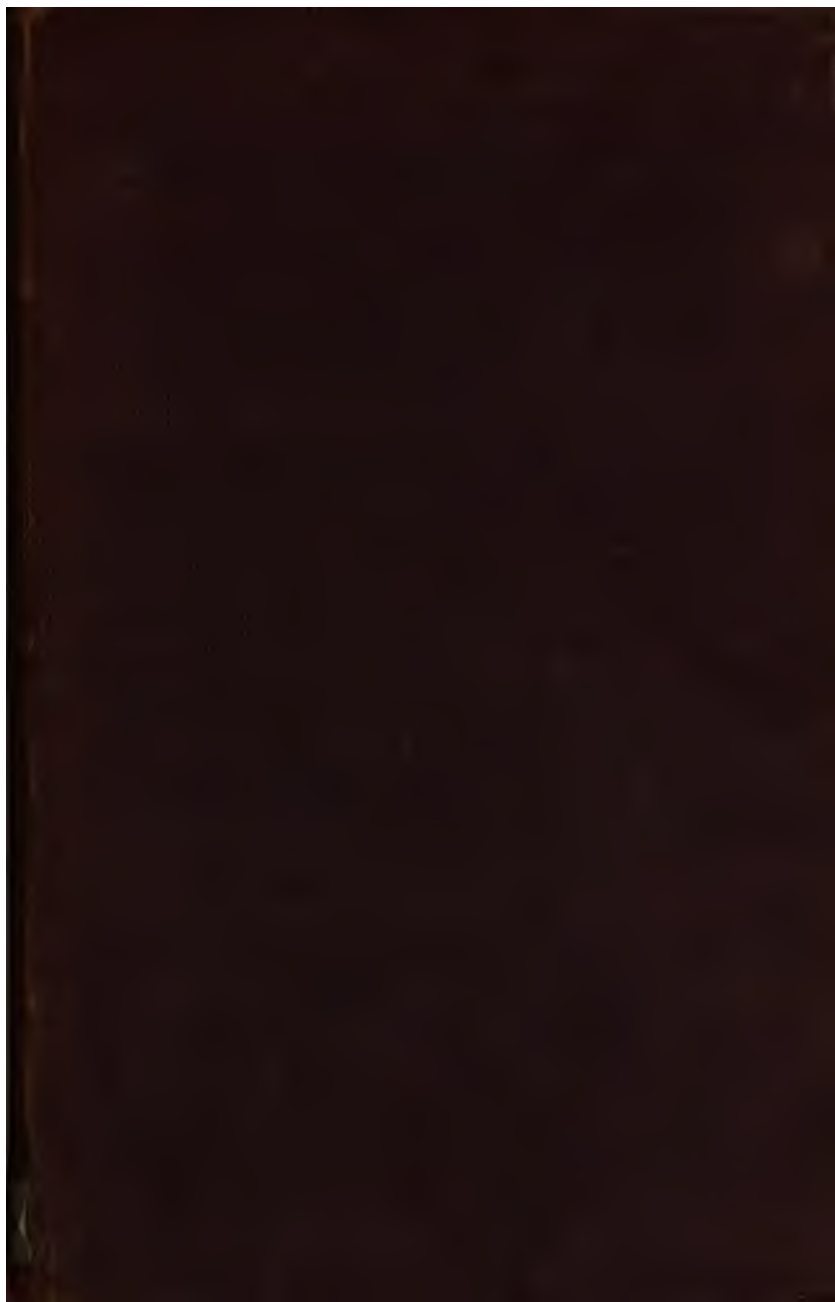
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

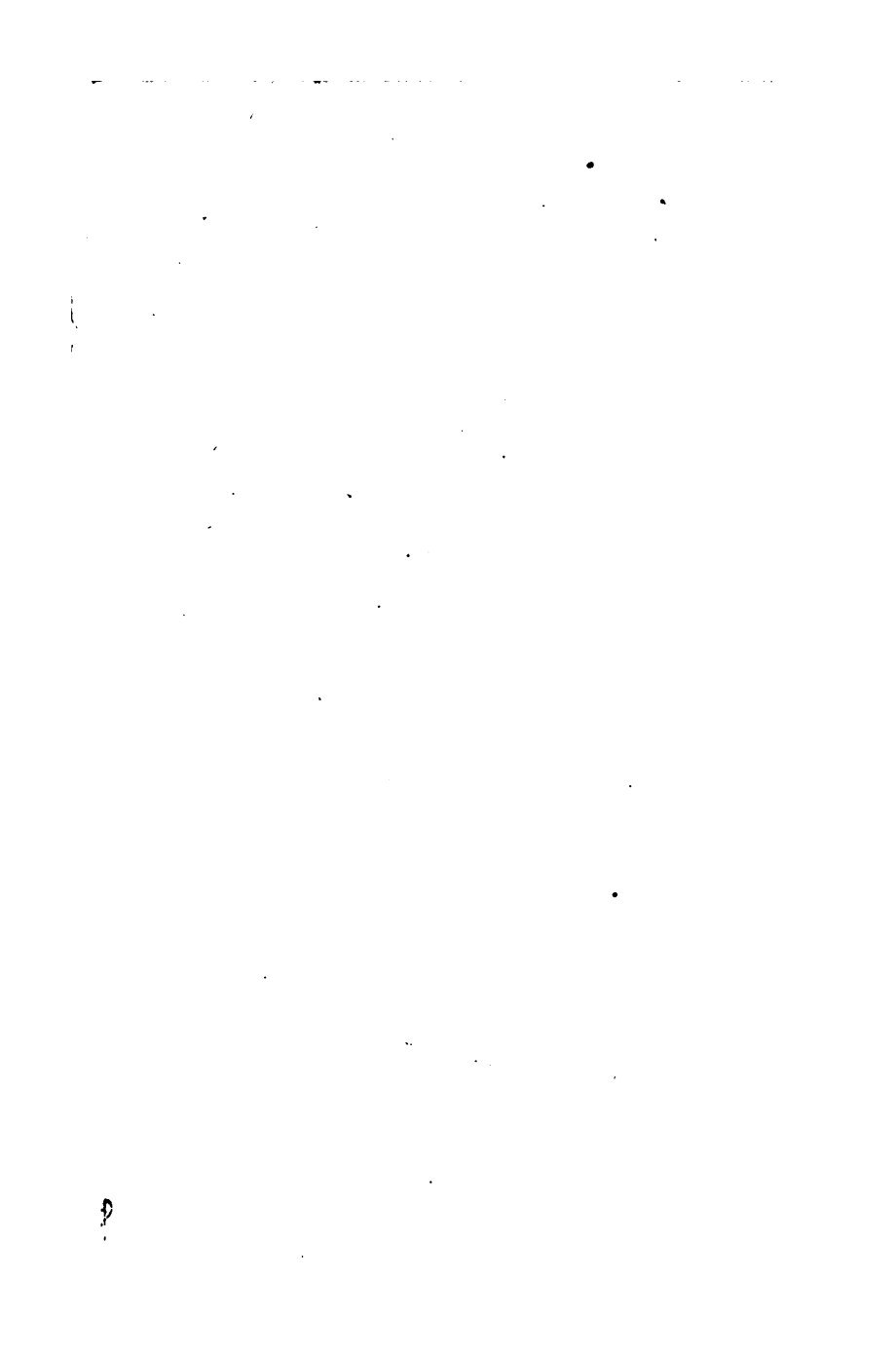
216

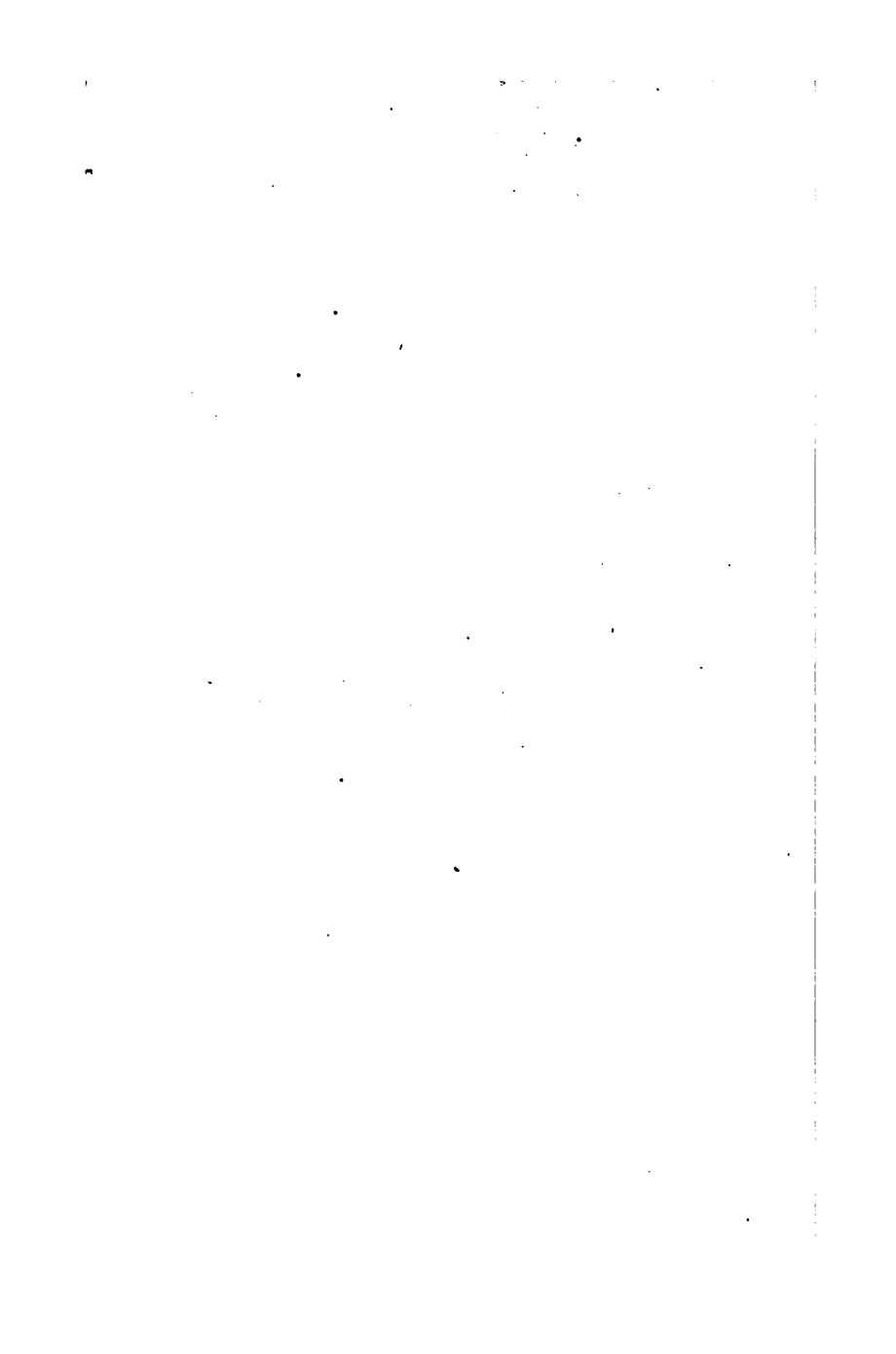
3156. f. 4.

h

A BONES
BRIDGE.

1
A PRACTICAL WELSH GRAMMAR.

GRAMADEG CYMREIG

YMARFEROL,

YN CYNWYS

Sylwedd yr holl Ramadegau Cymreig,

YN NGHYDA

LLUAWB O SYLWADAU GWREIDDOL .

AR

EGWYDDORION A THEITHI YR IAITH,

A CHYFRES O

REOLAU NEWYDDION

AR

SILLIADAETH A CHYSTRAWIAETH :

Y cwbl wedi eu trefnu ar

GYNLLUN NEWYDD A CHELFYDDGAR.

HEFYD,

RHEOLAU BARDDONIAETH GYMREIG.

GAN J. MENDUS JONES,

Argraffydd.

LLANIDLOES :

AR WERTH GAN J. MENDUS JONES ;

**A CHAN H. HUGHES, LLUNDAIN ; T. NEWTON, AG E. & T. JONES,
LLEFWELL ; A HOLL LYFWRWERTHWYR Y DYWISOGAETH.**

1847.

LLANIDLOES:
J. MENDUS JONES.

AT Y

GWIR BARCH. CONNOP THIRLWALL, D.D.,

ARGLWYDD ESCOB TYDDEWI.

FR ARGLWYDD,

Yn yr oes hon, pan y mae gwybodaeth o'r Gymraeg, yn mhlith yr uchel a'r dysgedig, yn cael bron ei chwbl ddibrisio, nis gall calon un Cymro lai na theimlo serch brwdfrydus at eich Arglwyddiaeth, am eich ymroad canmoladwy i gyraedd gwybodaeth helaethlawna o'i hegwyddorion, a medrusrwydd yn yr arferiad ohoni; ac fel yr arwydd cryfaf o barch ag y dichon i mi ei ddangos, y Gramadeg hwn a gyflwynir, gyda phob gostyngeiddrwydd, i'ch nawdd a'ch sylw.

Y mae eich parodrwydd i estyn pob cefnogaeth i lēnyddiaeth Gymreig, wedi enill i'ch Arglwyddiaeth barch cynyddol yn mynwes pob "carwr ei wlad;" ac y mae eich ymostyngiad i fod yn Noddwr i'r gwaith hwn, yn brawf chwanegol o'ch parodrwydd i gefnogi pob ymgais i ddiwyllio yr iaith Gymreig.

Wrth gynyg i'r byd flaenffrwyth fy myfyrdod, pa un, ar gyfrif ei newydd-deb, a ddichon gyffroi mewn rhai deimladau o ragfarn, nid wyf yn ddideimlad o fy mraint o gael derbyn cefnogaeth eich Arglwyddiaeth, yr hwn, ar gyfrif ucheledd a phwysigrwydd eich swydd, a helaethder eich dysg a'ch gwybodaeth, a ystyrir yr enwocaf o attegyddion presenol y Gymraeg.

Er mwyn Hes Cymru, Cymro, a Chymraeg, dymunaf i ohwi gael mwynhau einioes hir a dedwydd; a phan welo y Pen Bugail yn dda alw ei Was adref, fod i bebl eich gofal fod yn goron eich gorfoledd, yn ymddangosiad yr Arglwydd Iesu.

Hyn, fy Arglwydd,

Yw cywir ddymuniad

Eich annheilyngaf wasanaethydd,

YR AWDWR.

LLANIDLOES,
Ebrill 16eg, 1847.

RHAGDRAETH.

Bon arnom ni, y Cymry, angen am Ramadeg Cymreig mwy cynwysfawr ac ymarferol na'r rhai a fodolant, a ganiateir yn gyffredinol; a thrwy hyn, afreidiol yw cymeryd dim lle i geisio profi y ffaith.

Cyhoeddwyd amryw Ramadegau Cymreig yn ystod y blynnyddoedd diweddaf; ond, yr hyn sydd dra hynod, ni chynwysant un gwellad ar Ramadegau a gyhoeddwyd rhwng dau a thri chant o flynyddoedd yn ol. Nid yw yr holl Ramadegau a gyhoeddwyd yn ystod y canrif diweddaf, ond megys cynifer o adysgrifau o Ramadeg y dysgedig Dr. Davies, o Fallwyd, a ysgrifenyddwyd yn yr iaith Ladin, ac a gyhoeddwyd yn 1621; a'r eiddo y Parch. W. Gambold, a gyhoeddwyd yn 1727. Ac hyd yn nod hwn a gymerwyd, gydag ond ychydig o wahaniaeth, o Ramadeg Dr. Davies. Ymddengys mai prif amcan yr awdwyr hyn oedd dangos priodoleddau yr iaith; ac yn y gorchwyl hwn dangosodd y Dr. radd anarferol o ddysgeidiaeth a medrusrwydd. Ni chynwysa y Gramadegau hyn nemawr o reolau cystrawiaethol; a'r diffyg hwn ni chyflenwyd gan un Gramadeg a gyhoeddwyd ar eu hol. Y canlyniad o hyn yw, bod cystrawiaeth yr iaith Gymreig, fel ei horgraff, yn ansefydlog; a phob awdwr yn dylun ei fymrwyl ei hun, ac yn ffurfio ei reolau ei hun.

Cyn y gellir dysgwyl cael unfurflaeth yn ein horgraff, y mae yn rhaid cael Geiriadur Cymreig, wedi ei ffurfio ar egwyddorion gwahanol i un sydd genym. Ystyrir Geiriadur y Dr. O. Puw yn waith o gryn deilyngdod a medrusrwydd: beth yw yr achos gan hyn na addefir mohono fel safon cyffredinol ein hiaith? Y mae y rheswm yn amlwg. Y mae wedi ei adeiladu ar egwyddor nas gall y genedl ei hamgyffred. Pe buasai y Dr. wedi sefydlu, trwy brofion diwrtheb, egwyddor sylfaenol ei Eiriadur, sef bod yr holl eiriau Cymreig wedi eu ffurfio o fân elfenau, a dangos y dull o olrhain pob geir i'w ranau cyfansoddawl, buasai ei Eiriadur, o angenrheidrwydd, wedi ei gymeryd fel y maen prawf o gywir silliadaeth. Ond y mae lle i feddwl nad yw yr egwyddor ond sylfan dywodlyd, ac y bydd i'r holl oruwth-adeilad, o ganlyniad, syrthio i ddadfeiliad.

Y mae y diffyg o ddull unfurf o silliadu, wedi bod yn dra niweidiol i'r Gymraeg; ond tybir bod y diffyg o unfurflaeth gystrawiaethol, wedi bod felly i radd llawer mwy. Pe buasai egwyddorion a theithi yr iaith wedi eu holrhain yn fanwl, a'u heg-lur ddadlenu; a rheolau amlwg a manwl wedi eu sefydlu er ei

hiawn gyfansoddi; buasai gwybodaeth Ramadegol o'r Gymraeg yn dyfod yn gyffredinol; ac yn ganlynol i hyn, buasai yr efrydiad ohomi yn y prif ysgolion, yn cyfansoddi rhan anhebgorol o orchwyl y cyfryw a fyddent yn ymbarotol i fyned i bregethu yr efengyl yn Gymraeg. Trwy hyn yr iaith a wrteithid, ac a gyfodid i uwch bri.

Yn y gwaith ag sydd yn awr ger bron y darllenwydd, gwnaed ymgais at ddiwygiad trwyadl yn y gelfyddyd o Ramadeg Cymreig. Mabwysiadwyd trefn hollol wahanol i'r eiddo yr holl Ramadegau ereill, yr hon tybir a geir i fod yn rhagori arnynt mewn dysymledd ac eglurder. Y mae y rheolau, y darnodiadau (*definitions*), a'r sylwadau mwyaf pwysig, wedi eu hargraffu mewn llythyrenau bras; tra y mae rheolau a nodiadau llai pwysig, ag sydd yn eangu neu yn amrywio y meddylddrych cyffredinol, neu sydd yn gwasanaethu fel eglurhâd, wedi eu gosod mewn llythyrenau mânach. Credir y bydd i'r drefn hon rwyddhau yn fawr lafur yr efrydydd ieuangc. Er cymhorth pellach i'r dysgedydd, ffurfiwyd "Adchwiliad" i bob pennod, pa un a gynwys ofynion ar y prif faterion cynwysedig yn y bennod, ac atebiad i bob gofyniad. Gwasanaetha pob pennod a'i hadchwiliad fel eglurhâd y naill i'r llall. Dylai yr efrydydd, ar ol darllen y bennod yn ofalus ac ystyriol, ymdrechu ateb y gofynion yn yr adchwiliad ei hun, cyn edrych ar yr atebion; ac yna gymharu ei atebion ei hun â'r rhai argraffedig, i edrych a fyddant yn gywir. Dylai hefyd wneyd ei hun yn feistr ar bob pennod cyn symud yn blaen i'r nesaf. Trwy fabwysiadu y drefn hon, gellir sicrhau ei lwyddiant yn y gangen ddefnyddiol hon o ddysgeidiaeth.

Y mae amryw ragoriaethau yn perthyn i'r gwaith hwn na pherthyn i un Gramadeg arall, y rhai, o ddifffyg lle, nas gellir eu henwi yn bresenol. Ar ol y cwbl, nid yw yr awdwr mor goegdybus a meddwl ei fod yn berffaith, nac y bydd iddo roddi boddi-lonrwydd yn mhob peth i bawb.

Fe wel y craff nad yw y rheolau oll cynwysedig yn y gwaith hwn wedi eu cadw yn nghyfansoddiad yr awdwr ei hun, yn neillduol yn y rhan ddechreuol ohono. Y rheswm am hyn yw, nad oedd yr awdwr, pan y dechreuodd ar y gwaith hwn, oddeutu pedair blynedd yn ol, wedi ffurfio y rheolau cystrawiaethol; a darfu i'r ymchwiliad a'r sylw manwl a ofynnodd ffurfiad y rhai hyn, yn ystod y cyfnod hirfaith hwn, ddangos iddo y priodoldeb o wahaniaethu, mewn ychydig o anghreiffitiau, oddi wrth ffurfiau penodol o gystrawiaeth a arferai o'r blaen. Os bydd galw am ailargraffiad o'r gwaith hwn, gofelir am gadw unfurfiaeth drwyadl, o ran silliadaeth a chystrawiaeth, ac ymlyniad hollol wrth y rheolau.

LLANIDLOES,
Ebrill 16eg, 1847.

CYNWYSIAD.

RHAN I.—Llythyrarth.

	Tudal.
PEN. I.—Am Natur y Llythyrenau	1
II.—Am y Llafariaid a'r Cydseiniaid	3
III.—Am Ffurfiad y Llythyrenau	7
IV.—Am Dreigliadau y Llafariaid	10
V.—Am Gamgynaniaid y Llafariaid	13
VI.—Am Gyfnewidiadau y Cydseiniaid	20
VII.—Am Silliadaeth	23
VIII.—Am Silliadaeth (<i>parhâd</i>)	32

RHAN II.—Geirbyddiaeth.

PEN. I.—Am y rhanau ymadrodd	43
II.—Am GYNNWAW	46
III.—Am Rif Cynenwau	48
IV.—Am Genedl Cynenwau	51
V.—Am GYFENWAW	54
VI.—Am Rif a Chenedl Cyfenwau	55
VII.—Am y Graddau Cymharol	56
VIII.—Am Gyfenwau Rhifol	59
IX.—Am Gyfenwau Dangosol	62
X.—Am Gyfenwau Anmhenodol	64
XI.—Am RAGENWAW	66
XII.—Am y Rhagenwau Rhagarweiniol	69
XIII.—Am Ragenwau Perthynol	71
XIV.—Am Ragenwau Cyfenwol	73
XV.—Am FERFAU	74
XVI.—Am Foddau ac Amserau	76
XVII.—Am Dreigliad Berfau	80
XVIII.—Am Dreigliad Berfau (<i>parhâd</i>)	85
XIX.—Am Dreigliad Berfau Rheolaidd	89
XX.—Am Dreigliad Berfau Rheolaidd (<i>parhâd</i>)	94
XXI.—Am Ferfau Afreolaidd	96

	Tudal.
XXII.—Am Ferfau Diffygiol, gyda Sylwadau am-rywiol ar y Berfau	99
XXIII.—Am RAGFERFAU	103
XXIV.—Am ARDDODIAID	105
XXV.—Am GYSYLLTIAID	109
XXVI.—Am GYFNGIAID	111
XXVII.—Am Darddiad Geiriau	112
XXVIII.—Cynllun o Eirdreigladaeth	115

RHAN III.—CYSTRAWIARTH.

Pennod Arweiniol	119
PEN. I.—Am gydweddiad y Testyn a'r Ferf	125
II.—Am gydweddiad y Cynenw a'r Cyfenw	131
III.—Am gydweddiad y Rhagenw neu yr Arddodiad Rhagenwol a'r Cynenw neu y Rhagenw am ba un y saif	134
IV.—Am gydweddiad y Rhagenw Perthynol a'i Flaenorydd	135
V.—Am gydweddiad Berfau, a chydweddiad Cynenwau a Rhagenwau	137
VI.—Am gydweddiad Gofynion ac Atebion	139
VII.—Am lywodraeth Cynenwau	141
VIII.—Am lywodraeth Berfau ac Arddodiaid	144
IX.—Sylwadau amrywiol	148
X.—Am gyfnewidiadau Cydseiniaid dechreuol	156
XI.—Cynllun o Gystraweniaeth	163

RHAN IV.—TONYDDIAETH.

PEN. I.—Am Acen	170
II.—Am Fesur	171
III.—Am Bwyslais	172
IV.—Am Orphwysladau	173
V.—Am Oalefau	175
VI.—Rheolau Barddoniaeth	177
Gwahannodiad	189

GRAMADEG CYMREIG

YMARFEROL.

GRAMADEG CYMREIG yw y gelfyddyd o lefaru ac ysgrifenu yr iaith Gymreig gyda phriodoldeb.

Testyn Gramadeg yw Brawddegau; y mae Brawddegau yn gynywysedig o Eiriau; Geiriau, o Sillau; a Sillau, o Llythyrenau.

Dosberthir Gramadeg i Bedair Rhan; sef, Llythyraeth, Geiryddiaeth, Cystrawiaeth, a Thonyddiaeth.

RHAN I.

LLYTHYRAETH.—ORTHOGRAPHY.

LLYTHYRAETH a ddengys natur a sain llythyrenau, eu gwahanol dreigliadau, a'r drefn briodol o silliadu geiriau.

PENNOD I.

AM NATUR Y LLYTHYRENAU.—*Of the Nature of the Letters.*

Llythyrenau ydyntarwyddion llafar-seiniau syml,* neu elfenau yr iaith.

* Wrth lafar-seiniau y meddyllir, seiniau a wneir â'r peirianau ymadrodd; ac wrth lafar-seiniau syml y meddyllir, seiniau a wneir âg un agweddïad neu symudiad o'r peirianau hyn. Ni wnaï yr eglurhâd hwn y tro i'r llythyrenau Seisonig, am fod rhai o honynt yn gofyn dau agweddïad neu symudiad o'r peirianau, sef yr *i*, *w*, *x*, *y*. Gellir rhanu yr *i* a'r *y*, i *e* *i*, yr *u* i *u*, a'r *x* i *c*.

Y mae saith ar ugain o lythyrenau yn y Gymraeg ; sef, *a, b, c, ch, d, dd, e, f, ff, g, ng, h, i, l, ll, m, n, o, p, ph, r, s, t, th, u, w, y.*

Y mae y llythyrenau hyn yn dynodi yr holl lafar-seiniau syml perthynol i'r iaith.

Y mae un sain syml, heb law y rhai a nodir yn yr egwyddor, yn cael ei harferyd yn y Gymraeg ; ond nid yw yn debygol ei bod yn perthyn yn wreiddiol i'r iaith, yr hyn a wasanaetha fel rheswm am ei gadawiad allan o'r egwyddor. Y sain a feddylir yw hōno a roddir i s pan y mae i yn uniongyrchol yn ei dilyn, megys yn y geiriau *siared, ceisio, eisieu, &c.* Yr ydym yn awr wedi dyfod mor gynefn â'r sain fel nad ewyllysiem weled ei dillead.

Y mae holl lythyrenau yr egwyddor Gymreig, y rhai dwbl yn gystal a'r rhai unigol, yn arwyddo seiniau syml.* Ond am y llythyrenau dwbl ereill nad ydynt yn yr egwyddor, sef *ngh, mh, nh, rh,* nis gellir eu hystyried hwy fel arwyddion o seiniau syml, ond fel cyfuniad cydseiniaid ac ebychnod. Gwelir hyn oddi wrth y dull o'u silliadu ; yn lle rhoddi un sain iddynt, megys ag y gwneir i *ch, ng, th, &c.,* fe'u rhenir, *ng h,† m h, n h, r h.*

ADCHWILIAD I'R BENNOD GYNTAF.

1. Celfyddyd o beth yw Gramadeg ?—O lefaru ac ysgrifenu yn briodol.

2. Beth yw testyn Gramadeg ?—Brawddegau.

3. Beth sydd yn ffurfio brawddegau, geiriau, a sillau ?—Brawddegau a ffurfir o eiriau ; geiriau, o sillau ; a sillau, o lythyrenau.

* Hyn yw, seiniau nas gellir eu rhanu i lythyrenau ereill ; a da pe buasai eu lluniau yn ateb i'w seiniau.

† Tra anmhriddol yw yr enw a roddir yn gyffredin i'r lythyren *h*. Cynwysa yr enw sain ag sydd yn gwbl estronol i'r Gymraeg. O ganlyniad, y mae y Cymro uniaith yn methu ei seinio fel y rhai sydd wedi arferyd â'r Seisonaeg ; rhaid iddo ef ei seinio yn *asie*, ac nid *asch*. Y dull mwyaf priodol a fyddai ei seinio yn *hi*, yn ol trefn y mudseiniaid.

4. I ba sawl rhan y dosberthir Gramadeg?—I bedair.

5. Pa rai ydynt hwy?—Llythyaeth, Geiryddiaeth, Cystraw-iaeth, a Thonyddiaeth.

6. Beth y mae llythyaeth yn ei ddangos?—Natur a sain llythyrenau, eu gwahanol dreigladau, a'r drefn briodol o silliadu.

7. Beth yw llythyrenau?—Arwyddion llafar-seiniau syml.

Yma dangosed yr athraw nad yw y llythyrenau Seisonig oll yn arwyddo llafar-seiniau syml neu unigol; y gellir rhanu y llythyren *a*, er siampl, i *c s*. Trwy hyn gwel y dysgybl ragoriaeth yr egwyddor Gymreig ar yr un Seisonig.

8. Pa nifer o llythyrenau sydd yn y Gymraeg?—Saith ar ugain.

9. A oes llafar-sain syml yn y Gymraeg heb fod yn yr egwyddor?—Nac oes; ddim un yn perthyn yn wreiddiol i'r iaith.

Yma eto dangosed yr athraw ragoriaeth arall yn perthyn i'r egwyddor Gymreig ar yr un Seisonig, trwy fod y Seisonaeg yn cynwys amrai seiniau nad ydynt yn yr egwyddor; megys, *ng* (*sing*), *sh* (*shall*), *th* (*thin*), *dd* (*the*), &c.

PENNOD II.

AM Y LLAFARIAID A'R CYDSEINIAID.—*Of the Vowels and Consonants.*

Y mae y llythyrenau yn gynwysedig o *Lafariaid* a *Chydseiniaid*.

Llafariad a wna sain gyflawn, agored, o hono ei hun.

Cydsain a ofyn gynorthwy llafariad i'w seinio yn berffaith.

Y llafariaid ydynt, *a, e, i, o, u, w, y*.

Enwau y llafariaid ydynt eu seiniau, y rhai y maent, bron yn mhob achos, yn ddiwyrog yn eu cadw. Yr unig eithriadau ydynt y rhai hyny a ffurfir gan *e* ac *y*. Y mae *e*, o flaen *i*, *u*, neu *y*, ac yn yr un sill, yn cael ei seinio fel *y*. Er siampl, seinir *neu* fel pe'i silliedid *nyu*; *peidio*, fel *pyidio*; *teyrnas*, fel *tyurnas*. Pan y mae yn dilyn *a* neu *o* yn yr un sill, fe'i seinir fel *u*. Er siampl, seinir *mae* fel *mâu*; *troed*, fel *trôud*. Eil-waith, seinir *y* fel *u*. Er siampl, seinir *dyn* fel *dun*.

Y cydseiniaid ydynt, *bi, ec, ech, di, edd, ef, eff, eg, eng, hi, el, ell, em, en, pi, eph, er, es, ti, eth*.

Gwelir yma fod enwau y cydseiniaid yn cynwys dwy lythyr-
en, tra na chynwysa eiddo y llafariad ond un.

Y mae *w* yn gydsain yn nechre gair, pan y mae llafariad yn yr
un sill; megys, y weddi, y wraig. Yr unig eithriad i hyn a
ffurfir pan y mae yn hirsain o flaen *y*; megys, yr *ŵyl*, yr *ŵythnos*.

Y mae y cydseiniaid, fel y llafariad, yn cadw eu seiniau, yn
ddiŵyrog, yn eu holl gysylltiadau, ac nid ydynt byth yn fud.
Seiniau y llythyrenau, gan hyny, megys ag y dynodir hwynt yn
yr egwyddor, yw safon iawn gynaniad yr iaith Gymreig, rhagor-
olrwydd na cheir, yn debygol, mewn unrhyw iaith arall.

Y mae y cydseiniaid Cymreig naill ai yn
wreiddiol neu darddedig.

Y cydseiniaid gwreiddiol ydynt, *b, c, chw,* d, ff, g, ll, m, n, p, rh, s, t*. Un o'r cydseiniaid hyn
sydd bob amser yn nechre gair yn dechreu â chyd-
sain, os na fydd yn cael ei lywodraethu gan air
blaenorol.

Y rhai hyn, gyda'r llafariad, ydynt y llythyrenau dan ba rai
y ceir hyd i eiriau mewn Geiriaduron Cymreig.

Y cydseiniaid tarddedig ydynt, *ch, dd, f, ng, l, ph, r, th—ngh, mh, nh*. Nid oes un o'r rhai hyn
byth yn dechreu gair ond trwy ddylanwad rhyw
air a fyddo yn uniongyrchol yn blaenori. Os tyn-
ir ymaith y gair llywodraethol hwnw, y llythyren a
dreigla yn ol i'w gwreiddyn.

Y mae *b, d, g, m*, hefyd, weithiau, yn gydsein-
iaid tarddedig, o *p, t, c, b*.

Rhenir y cydseiniaid i Fudseiniaid a Golafar-
iaid.

Mudseiniaid ydynt y cydseiniaid hyny nas gell-
ir parhau eu seiniau. Hwynt-hwy ydynt, *b, c, d, g, p, t*.

* Nid yw *ch* byth yn flaenlythyren wreiddiol, heb fod yn ddylynedig â *g*
w, fel y gwelir wrth gyfeirio at y Geiriaduron.

Y golafariaid ydynt y rhai hyny ag y gellir parhau eu seiniau gyhyd ag y myner, gan gyfranogi o natur y llafariaid, oddi wrth y rhai y derbyniant eu henw. Hwyt-hwy ydynt, *ch, dd, f, ff, ng, l, ll, m, n, ph, r, s, th*.

Dywedwyd bod cydseiniaid yn gofyn cymhorth llafariaid i'w seinio yn gyflawn; a dangoswyd bod hyd yn nod *enwau* y cydseiniaid, fel y seinir hwyt wrth adrodd yr egwyddor, yn gofyn cynorthwy llafariaid i'w seinio. Wrth gynanu enwau y golafariaid, y mae y llafariad cynorthwyol yn *blaenori* y cydseiniaid; megys, *ech, edd, ef, eff, eng, el, ell, em, en, eph, er, es, eth*. Wrth gynanu enwau y mudseiniaid, y mae y llafariad yn *dylyn* y cydseiniaid; megys, *bi, di, pi, ti*. Yr unig eithriadau ydynt, *ec, eg*. Rhoddi i ar ol y rhai hyn a newidiai ychydig o'u seiniau, a thrwy hyny gwell oedd eu henwi yn ol trefn y golafariaid.

ADCHWILIAD I'R AIL BENNOD.

1. Pa fodd y dosberthir y llythyrenau?—I lafariaid a chydseiniaid.

2. Beth yw llafariad?—Llythyren a wna sain gyflawn o honi ei hun.

3. Beth yw cydsain?—Llythyren a ofyn gynorthwy llafariad i'w seinio yn berffaith.

4. Pa rai ydynt y llafariad?—*a, e, i, o, u, w, y*.

Dangoed yr athraw yma ragorolrwydd arall yn perthyn i'r egwyddor Gymreig. Y mae *enwau* y llafariaid yn dangos eu *seiniau*. Yn y Seisonaeg, y mae gan bob un o'r llafariaid, weithiau, sain wahanol i'w enw; megys *a* yn y geiriau *all, man*; *e* yn *met*; *o* yn *son, &c*.

5. Pa rai ydynt y cydseiniaid?—*b, c, ch, d, dd, f, ff, g, ng, h, l, ll, m, n, p, ph, r, s, t, th*.

Noder yma, fel rhagorolrwydd arall yn perthyn i'r egwyddor Gymreig, fod *enwau* y cydseiniaid yn dangos eu *natur*, neu fel y dywedir yn gyffredin, eu *gallu*. Nis gellir dywedyd bod enwau y *cydseiniaid* yn dangos eu *seiniau*, am fod y cydseiniaid, mewn geiriau, yn cael eu cysylltu â gwahanol lafariaid i osod allan eu seiniau. Er anghraifft, seinir *bi* weithiau, mewn geiriau, yn, *ba, be, bo, bu, bw, by*, neu *ab, eb, ib, ob, ub, wb, yb*. Modd bynag, gwelir yn amlwg fod *natur* neu *allu* y gydsain yn parhau yr un, ac mai yr unig wahaniaeth yw defnyddiad gwahanol

lafariaid. Yn y Seisonaeg, y mae rhai o'r cydseiniaid yn meddu galluoedd gwahanol i'w henwau. Er anghraifft, enwir *c* yn *st*, ond seinir hi, y rhan fynychaf, yn *ec*, megys yn y gair *cap*. Enwir *g* yn *ji*, ond seinir hi y rhan amlaf yn *eg*, megys yn y gair *go*.

6. Pa neillduolrwydd sydd yn perthyn i'r cydseiniaid Cymreig?—Y mae rhai o honynt yn gydseiniaid gwreiddiol, a'r lleill yn rhai tarddedig.

7. Pa rai ydynt y cydseiniaid gwreiddiol?—*b*, *c*, *chw*, *d*, *ff*, *g*, *ll*, *m*, *n*, *p*, *rh*, *s*, *t*.

8. Pa ham y gelwir y rhai hyn yn gydseiniaid gwreiddiol?—Am fod pob gair Cymreig nad yw yn dechreu â llafariad, yn dechreu, yn wreiddiol, âg un o honynt hwy.

9. Pa rai ydynt y cydseiniaid tarddedig?—*ch*, *dd*, *f*, *ng*, *l*, *ph*, *r*, *th*—ac ngh, mh, nh.

10. Pa ham y gelwir y rhai hyn yn gydseiniaid tarddedig?—Am nad ydynt byth yn dechreu geiriau ond mewn cyfansoddiant, yn mha sefyllfa y maent bob amser yn darddedig o'r cydseiniaid gwreiddiol.

11. Rhoddwch i mi anghraifft.—Yn y frawddeg, "Heb Dduw, heb ddim," y mae dau air yn dechreu â'r gydsain tarddedig *dd*.

12. Pa fodd y gwnewch allan fod *dd* yn darddedig yn yr anghraifft yna?—Am fod y geiriau *Duw* a *dim*, yn wreiddiol, yn dechreu â *d*, ac nid âg *dd*.

13. Onid oes mwy o gydseiniaid tarddedig nag a nodasoch?—Oes; y mae *b*, *d*, *g*, *m*, er eu bod yn gydseiniaid gwreiddiol, weithiau yn rhai tarddedig hefyd.

14. Rhoddwch i mi anghraifft o ddefnyddiad un o'r rhai hyn fel cydsain wreiddiol a tharddedig.—"Y mae Duw yn dragwyddol." Yn y gair "Duw" y mae *y d* yn wreiddiol; ond yn y geiriad "yn dragwyddol," y mae yn darddedig, o *t*; canys yn wreiddiol "tragwyddol" yw y gair.

15. Pa ddoesbarthiad arall a wnaed o'r cydseiniaid?—I fudseiniaid a golafariad.

16. Beth yw mudseiniaid?—Cydseiniaid nas gellir parhau eu seiniau.

17. Pa rai ydynt hwy?—*b*, *c*, *d*, *g*, *p*, *t*.

18. Beth yw golafariad?—Cydseiniaid ag y gellir parhau eu seiniau.

19. Pa rai ydynt hwy?—*ch*, *dd*, *f*, *ff*, *ng*, *l*, *ll*, *m*, *n*, *ph*, *r*, *s*, *th*.

20. Dangoswch i mi beth a feddylir wrth ddywedyd y gellir parhau sain y naill, ac nas gellir parhau sain y llall?—Nis gallaf barhau dim o sain *ed*, ond gallaf barhau sain *edd* cyhyd ag y mynaf. Gallwn barhau sain *dí*; ond parhau sain y llafariad a fyddai hyny, ac nid sain y gydsain.

PENNOD III.

AM FFURFIAD Y LLYTHYRENAU.—*Of the Formation of the Letters.*

Ni fydd i hanes fer am ffurfiad y llythyrenau, fe allai, fod yn annerbyniol gan yr efrydydd. Gwasanaetha i egluro yn fwy cyflawn natur llafar-seiniau, a'r gwahaniaeth gwreiddiol rhwng llafariad a chydseiniaid.

Sain yw yr effaith a gynyrchir ar y glust gan fath o gryniadau a drosglwyddir iddi yn gyffredin trwy gyfrwng yr awyr. Y llais dynol a gynyrchir gan gryniad dwy bilionen (*membrane*) ag sydd yn osodedig ar dop y gwyntgorn, gyda hollt neu agoriad rhyngddynt, er cael trwydded i'r awyr. Pan y mae yr awyr yn rhuthro o'r ysgyfaint trwy yr agoriad yma, gwna i wefusau hwydwyth yr agoriad ymysgwyd, y rhai a gynhyrfant yn yr awyr y cryniadau ag sydd yn cynyrchu llais. Ar ol dangos fel hyn pa fodd y ffurfir y llais, nodwn y gall y sain, wrth fyned yn mlaen o dop y gwyntgorn, gael ei hagweddu, yn ol ewyllys y person, mewn amrywiol ffyrdd,—amrywiaeth, modd bynag, ag sydd eto yn dra syml.

Agweddiadau y llais hawdd eu gwneyd, ac hawdd eu gwahaniaethu gan y glust, a thrwy hynny sydd yn gymhwys i fod yn elfenau iaith, sydd oddeutu haner cant mewn rhifedi; eithr ni chynwysa un iaith sengl fwy nag o gylch eu haner. Y maent yn rhanadwy i ddwy restr dra gwahanol, ond o'r bron gyfartal, y rhai a elwir *llafariad* a *chydseiniaid*.

Y *llafariad* yw y llais yn dyfod allan o'r genau agored, heb gael ei effeithio gan ddim ond gan y graddau i'r rhai y mae y genau yn cael eu hagoryd neu eu hestyn allan. Y *llafariad* A E I O W Y a wahaniaethir hawddaf. Sain yn myned trwy y genau tra yn eu sefyllfa ymlaesol fwyaf naturiol, a glywir fel yr agweddiad a arwyddir gan Y. Os estynir y tafod ychydig clywwn E. Os agorir y genau ffurfir A. Os cyfyngir y genau clywwn I. Os estynir allan y genau, gan ar yr un pryd eu hagoryd, clywwn O; ac os estynir allan y genau, gan eu cyfyngu, clywwn W. Y mae y nifer ag y gellir ei ffurfio o'r llafariad, modd bynag, gymaint a'r graddau i'r rhai y gellir gwahaniaethu maint

y genau. Y mae oddeutu ugain yn ddigon gwahaniaethadwy, ond ychydig ieithoedd a gynwysant fwy na deuddeg.

I egluro yr ail restr o agweddiadau y llais, a elwir *cydseiniaid*, gallwn nodi, tra y byddo y sain yn dyfod trwy y genau agored, yr hyn yw llafariad, os attelir hi, pa un bynag ai trwy gau y genau yn gyflawn, ai trwy ddwyn rhai rhanau at eu gilydd, fod yr effaith ar y glust mor wahanol, yn ol *sefyllfa* y rhanau o'r genau lle y mae yr ymattaliad yn cymeryd lle, a'r *modd* yn yr hwn y mae yn dygwydd, fel y mae amrai agweddiadau hollol wahanol yn tarddu o hyny. Fel hyn, os attelir unrhyw sain barhaol, megys A, trwy gau y genau wrth y cyffiniau allanol, neu wefusau, clywir hi yn terfynu â'r agweddiad a ddynodir gan y lythyren P, hyny yw, bydd y sill AP wedi cael ei chynanu: ond os dan amgylchiadau cyffelyb y gwneir yr ymattaliad yn y rhan ol o'r genau, trwy godiad y tafod yn erbyn y gorchfant, clywwn yr agweddiad a ddynodir gan C, a bydd y sill AC wedi cael ei chynanu. Os gwneir yr ymattaliad yn nghanol y genau, trwy godiad blaen y tafod yn erbyn y gorchfant, bydd i'r sain a ddy-nodir gan T gael ei ffurfio, a chlywir y sill AT, ac felly am y lleill. Y mae y glust yr un mor wybyddus o'r cyfuniadau, pa un bynag ai yn blaenori ai yn dilyn y byddo yr ymattaliad; hyny yw, pa un bynag a fyddo y sillau yn cael eu cynanu, megys uchod, AP, AT, AC, neu fel PA, TA, CA. Nid yw yr agweddiadau am y rhai yr ydym yn llefaru, yn ymddangos, gan hyny, gymaint yn seiniau, ag ydynt yn wahanol ddulliau o ddechreu a diweddu seiniau; ac am eu bod fel hyn yn fwy canfyddadwy mewn cysylltiad â llafar-seiniau, y gelwir hwynt yn *gydseiniaid*.

Yn awr, yn y genau, a'u hystyried fel llafar-bibell, y mae tri lle yn y rhai y gellir gwneyd attaliad i'r llais neu anadl yn dra chysseus, ac y mae pum modd o'i wneyd mewn dau, a phedwar modd yn y trydydd, y rhai y bydd i ni yn awr eu dysgrifio.

Y tri phrif ystum geneuol, fel y gellir eu galw, ydynt,

1. Y rhan allanol o'r genau, neu y gwefusau, ag sydd yn rhoddi y sain wefusol, o'r hon y mae P yn siaml.

2. Y rhan ganol o'r genau, lle y mae blaen y tafod yn dynesu at dafod y genau, tu ol i'r danedd, ac yn cynyrchu y sain orchfantol, o'r hon y mae T yn siaml.

3. Y rhan fwyaf mewnol o'r genau, lle y mae corph y tafod

yn dynesu at dafod y genau, gan roddi y sain o'r hon y mae C yn siaml. A'r pum modd yn y rhai y gellir effeithio ar y llais neu anadl wrth fyned trwy bob un o dri ystum y genau, ydynt,

1. Attaliad disymwth a chyflawn, gan gynyrchu yr hyn ag y gellir ei galw yn fudsain; sef, P, yn yr ystum gwefusol; T, yn y gorchfantol; ac C, yn y gyddfol.*

2. Attaliad disymwth, fel yn yr achos diweddaf, ond fod y llais yn cael ei oddef i barhau nes i'r rhan tu ol i'r rhanau ymattaliol gael ei heangu gan awyr.—Hyn sydd yn cynyrchu yr haner-mudseiniau, B, D, G.

3. Anadl yn unig yn cael ei gwthio trwy y tri ystum geneuol, bron yn gauedig. Gellir seinio TH trwy ei chadw tu mewn i'r danedd, a thrwy hyn rhestrwyd hi gyda'r rhai gorchfantol; ond y ffordd hawddaf i'w seinio yw rhoddi y tafod ar flaen y danedd uwchaf. Y gwahaniaeth rhwng S a'r TH orchfantol yw, bod yr anadl, wrth seinio y flaenaf, yn cael ei gwthio gyda mwy o rym, trwy ffos gul yn nghanol y tafod, yn lle ar draws y tafod.

4. Cyflead y genau fel gyda'r mudseiniau, ond bod y sain yn cael trwydded trwy y trwyn. Nis gellir parhau sain y rhai hyn tra yn gwasgu y ffroenau.

5. Arferyd llais yn yr un modd ag yr arferir anadl gyda'r llythyrenau chwyrn. Yma gellir sylwi, nad oes un lythyren seinïol *sefnigol* (*guttural*) i'w chael, fel y gwelir yn y daflen, a dyma y rheswm pa ham y mae y lythyren G mewn treigliad-aeth yn diflanu.

1 Mud.	2 Haner Mud.	3 Chwyrn.	4 Trwynol.	5 Seinïol.	
P	B	Ff	M	F	GWEFUSOL.
T	D	Th Ll S	N	dd L, R	Deinti ^{ol} . GORCHFANTOL.
C	G	Ch	Ng		SEFNIGOL.

* Sylwer ar y llafar-daflen uchod, yr hon y gellir ei hystyried fel yn cynddychlioli y genau, gyda'r llythyrenau wedi eu gosod felly fel ag i ddangos yn mha ran o'r genau y maent yn gyffredin yn cael eu cynyrchu.

Gellir ffurfio mwy o agweddiadau nag sydd wedi eu hamlygu yn y daflen, ond rhaid iddynt gael eu ffurfio ar yr un egwyddor; eithr gan nad ydynt yn y Gymraeg, gadawwyd hwylt allan.

H sydd ebychiad, neu fynediad chwyrn yr anadl trwy y rhan ol o'r genau neu y sefnig (*throat*).

Y sain a roddir i *si* a ffurfir rywbeth yn debyg i sain *s*. Yr holl wahaniaeth a wneir yw byrhau ychydig o flaen y tafod.

Gall y seiniau gwefusol gael eu gwneyd naill ai gan ddwy wefus, neu gan un wefus a'r danedd cyferbiniol. Gall Ff, er siampl, gael ei seinio gan y gwefusau yn unig, neu gan y gwefusau a'r danedd; ac y mae rhai, yn dra chlogyrnaidd, yn ei ffurfio â'r danedd isaf a'r wefus uwchaf.

PENNOD IV.

AM DREIGLIADAU Y LLAFARIAID.—*Of the Inflections of the Vowels.*

Y mae yr oll o'r llafariaid, oddieithr *i* ac *u*, mewn rhai amgylchiadau, yn treiglo i lafariaid ereill; megys, *sant*, *saint*, &c.

Y daflen ganlynol a ddengys ar un olwg yr holl gyfnewidiadau perthynol i'r llafariaid.

TREIGLIADAU Y LLAFARIAID UNIGOL.

A	a	gyfnewidia	i	ai	; megys, <i>sant</i> , <i>saint</i> .
—	—	—	i	e	; ——— <i>câr</i> , <i>ceraint</i> .
—	—	—	i	ei	; ——— <i>sarph</i> , <i>seirph</i> .
—	—	—	i	y	; ——— <i>cadarn</i> , <i>cedyrn</i> .
E	—	—	i	y	; ——— <i>pahell</i> , <i>pebyll</i> .
O	—	—	i	y	; ——— <i>ffordd</i> , <i>ffyrdd</i> .
W	—	—	i	o	; ——— <i>trwm</i> , <i>troin</i> .
—	—	—	i	o	; ——— <i>cweh</i> , <i>cychod</i> .
Y	—	—	i	e	; ——— <i>hyll</i> , <i>hell</i> .

Y rhai llyn ydynt dreigliadau naturiol a chyson y llafariaid; ond weithiau treiglant yn asreolaidd; megys, *ty*, *tai*; *troed*, *traed*, &c.

AM Y DEUSEINIAID.

Deuseiniad yw cyfuniad dau llafariad yn yr un sill.
Eu rhif yw dau ar ugain.

CYNLLUN.

Rhestr 1.

aw	awr	ia	iar	wa	gwan
ew	llew	ie	iechyd	we	gwell
ow	ow*	io	Ion	wi	gwin
uw	Duw	iw	lliw	wo	gwobr
yw	dryw	iy	iyrechod	wy	gwyn

Rhestr 2.

ae	caeth	ai	gair	au	haul
oe	lloer	ei	ein	eu	lleuad

ey a arferir yn *teyrn* a'i darddedigion yn unig.

Y mae rhai o'r deuseiniaid yn newidiol.

TREIGLIADAU Y DEUSEINIAID.

Aw a gyfnewidia i *o*; megys, *brawd*, *brodyr*.

Ae ——— i *ei*; ——— *maen*, *meini*.

Oe ——— i *wy*; ——— *croen*, *crwyn*.

Ei ——— i *a*; ——— *lleidr*, *lladron*.

Syllw. Pan na fyddo ond un llafariad yn newid mewn deuseiniad, treigla yn unol â'r cynllun a roddwyd o dreigliad y llafariad unigol.

AM Y TRISEINIAID.

Triseiniad yw cyfuniad tri llafariad yn yr un sill.
Y modd y ffurfir triseiniaid yw gosod i neu *w* o flaen neu ar ol y deuseiniaid, trwy yr hyn y gellir ffurfio cryn nifer o honynt; eithr nid arferir ond triarbymtheg yn y Gymraeg.

* Nis gall yr awdwr feddwl am un anghraifft yn y Gymraeg â'r deuseiniad ow ynddi ond hon. Y mae y siamplau a geir yn y Gramadegau Cymreig yn anghywir, sef ffŵn, ffŵch. Y mae y llafariad yn perthyn i wahanol sillau, ac o ganlyniad nis gallant fod yn ddeuseiniaid.

Gadawwyd allan o'r restrir gyda'r deuseiniaid, am nad allwyd meddwl am anghraifft. Y mae y siamplau a roddir yn anghywir, ar yr un tir a siamplau ow. Y mae trŷi a fŷl yn ddwysill.

Nid oes un o'r triseiniaid yn cyfnawid yn gwbl; a phan y mae un neu ddau o'r llafariaid yn newid, treiglant yn unol â'r cynlluniau a roddwyd.

Y mae treigliadau y llafariaid yn cyflawni tair swydd, sef, 1. *Gwahaniaethu rhif*; megys, ffôn, ffyn. 2. *Gwahaniaethu rhyw*; megys, llwm, llom; hyll, hell. 3. *Hyrwyddo y sain*; megys, glan, glendid; sant, seintiau; dwfr, dyfroedd.

ADCHWILIAD I'R BEDWAREDD BENNOD.

1. A ydyw yr oll o'r llafariaid yn treiglo yn achlysurol?—Nac ydynt.

2. Pa rai sydd yn treiglo?—*a, e, o, w, ac y.*

3. Pa rai nad ydynt yn treiglo?—*i ac u.*

4. I ba seiniau y mae *a* yn treiglo?—*I ai, e, ei, ac y.*

Rhoed yr athraw yr un gofyniad mewn perthynas i'r llafariaid treigliadol ereill, a phared i'r dysgybl roddi dwy neu dair o anghreiffiau o dreigliad pob un o'r llafariaid; fel hyn, A a dreigla i *ai*; megys, bran, brain; dafad, defaid; llafariad, llafariad.

5. A oes thai llafariaid yn treiglo yn wahanol i'r hyn a nodwyd yn y daflen?—Oes.

6. Nodwch rai.—Y mae *y* yn troi i *ai*; megys, *tŷ, tai*, yr hyn na nodir yn y daflen; hefyd *u* i *y*, megys, *pump, pymtheg*; *i* i *wn*, megys, *ci, cwn*; ac *w* i *wy*, megys, *gwr, gwyr*.

7. A ellwch chwi ddywedyd pa ham na roddwyd y rhai hyn yn y daflen?—Am nad oes mwy nag un siampl o dreigliadaeth pob un o honynt.

8. Beth yw deuseiniad?—Cyfuniad dau lafariad yn yr un sill.

9. Pa nifer o honynt sydd yn y Gymraeg?—Dau ar ugain.

10. A ydyw yr oll o honynt yn gyfnewidiol?—Nac ydynt.

11. Pa rai sydd ynte?—*aw, ae, oe, ac ei.*

Gofyned yr athraw am siampl o dreigliad pob un, gwahanol i'r rhai a roddwyd yn y daflen; megys, *awr, oriau*; *saer, seiri*; *oen, wyn*; *neidr, nadroedd*.

12. Onid ydyw *ai* yn troi i *ei*, megys, *bai, beiau*?—Ydyw; eithr nid oes ond un llafariad yn newid yn yr anghraifft yna.

13. Pa fodd y treigilir un llafariad mewn deuseiniad?—Yn unol â'r cynllun a roddwyd o dreigliad llafariad unigol.

14. Beth yw triseiniad?—Cyfuniad tri llafariad yn yr un sill.

15. A oes dull neillduol o dreiglo yn perthyn i'r triseiniad ? —Nac oes; treiglant yn unol â'r cynlluniau a roddwyd o dreigliad y llafariad unigol a'r deuseiniad.

16. Rhoddwch i mi siampl o dreigliad un llafariad mewn triseiniad.—*Iaith, ieithoedd.*

17. Rhoddwch i mi siampl o dreigliad deuseiniad mewn triseiniad.—*Uniawn, uniondeb.*

18. Pa ddybenion y mae treigliadau yr holl lafariad yn eu hateb?—Gwahaniaethu rhif, gwahaniaethu rhyw, ac hyrwyddo y sain.

Gofyned yr athraw am siamplau.

PENNOD V.

AM GAMGYNANIAD Y LLAFARIAID.—*Of the wrong pronunciation of the Vowels.*

Y MAE gan wahanol barthau Cymru, wahanol ddulliau o seinio geiriau. Wrth sylwi ar yr amrywiol briod-ddulliau yma, ceir fod y gwahaniaeth rhyngddynt yn gynwysedig yn nefnyddiad gwahanol lafariad mewn geiriau. Er cynorthwy i'r sawl sydd yn awyddus i ymgadw rhag llygredd tafodieithol eu priodol barthau, ac i gyraedd cywirdeb ynganiad, yr ydym wedi nodi y biau mwyaf amlwg a chyffredinol a gyflawnir.

A

Camseinir y lythyren A gan briodion Swydd Feirion, Trefal-dwyn, ac amrai barthau o'r Deheudir, trwy ei seinio yn ea mewn amrai eiriau; a chamseinir hi mewn rhai parthau o'r lleoedd uchod pan y bydd y cydseiniad *e*, *eh*, *g*, neu *ngh*, yn ei blaenori, trwy ei seinio fel y deuseiniad *iea*, fel y canlyn;—yn lle *câr*, dywedant *ciear*, &c: ac yn y parthau nesaf o Arfon ac Eifionydd i Feirion, camseinia y priodion yr *a* yn fynych, trwy ei seinio fel y deuseiniad *îa*; yn lle *câr*, dywedant *ciâr*, &c. Camseinir yr *a* yn o hefyd yn Môn ac Arfon, yn y sill olaf o'r gair dafad.

E

Camseinir y lythyren E mewn terfyniadau geiriau gan briodion Swydd Gaernarfon, Swydd Fôn, a pharthau Gogleddol Swydd Ddinbych a Swydd Fflint, fely canlyn;—yn lle bachgen, dywed-

ant bachgan; caseg, casag; pellen, pellan; angel, angaf: ac yn Swydd Ddinbych a Swydd Fflint, camseinir *e* yn *i* yn y gair bysedd, fel pe bae wedi ei ysgrifenu bysidd. Hefyd camseinir y lythyren *e* yn *i* yn Swydd Fôn, yn y geiriau effro, deffro, a nage.

1

Camseinir y lythyren I yn fynych yn y Dywysogaeth gan ddynion enwog a ddylent wybod yn well, trwy ei seinio yn *y*, yn y geiriau canlynol;—yn lle bendithio, dywedant bendy^gthio; ac yn lle bendithion, dywedant bendy^gthion. Y peth nesaf a glywwn, y mae yn debyg, a fydd bendy^ggedig!!

Camseinir y lythyren l hefyd trwy ei seinio yn *y*, gan briodorian Swydd Gaernarfon, Môn, Dinbych, a Fflint, yn y gair mill-diroedd.

Camseinir y lythyren hon hefyd yn *u* yn y rhan fwyaf o Swyddi y Deheudir, mewn amrai eiriau; megys, am Crist, dywedant Crust; trist, trust; Pont-y-tŷ-pridd, Pont-y-tŷ prudd, &c.

O

Camseinir y lythyren O yn fynych gan drigolion gwahanol barthau yn y Dywysogaeth, trwy ei seinio yn *a* mewn rhai geiriau; megys, coranau yn lle coronau; o honat yn lle o honot, &c.

U

Camseinir y lythyren hon yn fynych gan briodorian y Deheudir, mewn amrai eiriau, fel arfer gwlad; ac y mae llawer yn y Gogledd wedi llyngcu y llwgr hwn yn ddiweddar. Tybia llawer Gogleddwr hunanol ei fod yn ymadroddi yn ardderchog pan y dywed dymyno am dymuno, ynig am unig, achybwr am achubwr, eglyro am egluro, &c.; eithr y gwirionedd yw, nid yw ond yn iselu ei hun fel Cymreigydd yn ngolwg y craff a'r deallus.

Camseinir y lythyren U hefyd yn *i* gan holl briodorian Cymru, o'r bron, yn y geiriau trugaredd a thrugarhäu; fel pe bae y geiriau wedi eu hysgrifenu yn trigaredd a thrigarhäu.

Camseinir y lythyren U hefyd yn *i* mewn amrai eiriau, gan briodorian y Deheudir, ac ar gyffiniau y Gogledd, yn Meirion a Threfaldwyn, fel y canlyn;—yn lle Duw, dywedant Diw; yn lle pur, pîr; huno, hîno, &c.

W

Camseinir y lythyren W gan briodorian y Deheudir yn *u*, yn y gair lludw. Yn fynych nid yw y lythyren hon yn cael un sain ar ol *g*. Yn lle gwlaw, gwlychu, gwlyb, gwneyd, gwlan, &c., dywedir glaw, glychu, glyb, gneyd, glân. Mewn rhai parthau o sir Drefaldwyn, clywir y bai yma yn fynych gyda'r geiriau gwlad, gwraig, gwialen; megys, Yr wyf yn myn'd i'r lād; graig pwy yw hi? lle mae'r ialen?

Y

Megys ag yr hysbyswyd o'r blaen, y mae gan *y* ddwy sain; un yn ateb i'w henw, yr hon a alwwn ei sain briodol; a'r llall fel *u*, yr hon a alwwn ei sain fenthycol. Y manau lle y cymer ei sain fenthycol, yn lle ei sain briodol, ydynt,—

1. *Yn y sill olaf o eiriau lluwesill*; megys, mynydd, awydd, felly. Os chwanegir sill cymer yr *y* ei sain briodol; megys, mynyddoedd, awyddus.

2. *Mewn geiriau unsill*, oddi eithr *y*, ydd, ym (*fy*), yn, yr, ys, dy, dyt, fy, myn (*by*), syr.

3. *Yn y blaenddodion cyd, cyn* (pan yn arwyddo cyntaf), *dy* o flaen llafariad, ac mewn cyfenwau neu ragferfau unsill blaenddodol; megys, cydweled, cynoesoedd, dyoddef, cryfarfog, synfyrio.

4. *Ar ol y llafariad w hirseinol*; megys, llwyddiant, mwyniant, rhwydd-deb.

Camseinir yr Y yn fynych yn rhai o'r geiriau canlynol, gan briodorian y Deheudir, swydd Drafaldwyn, a Meirion, trwy roddi y sain fenthycol yn lle y briodol, fel y canlyn;—seiniant “dy Ysbryd Glân,” yn “du Ysbryd Glân,” “myn eich gorfoledd,” “mun eich gorfoledd.” Cyflawnir y bai hwn yn gyffredin mewn rhai geiriau; megys rhuddhâd, yn lle rhyddhâd; tympan, yn lle tympan; prydferth, yn lle prydferth, &c. Hefyd, yn y lleoedd a enwyd, camseinir y sain fenthycol trwy ei seinio yn *i* yn lle *u*, fel y canlyn; yn lle dyn, dywedant dîn; myn, min; fry, fri; obry, obri; englyn, englin, &c.

Y DEUSEINIAID.

AW

Camseinir y deuseiniad AW gan briodorian rhai parthau o'r

Deheudir mewn geiriau unsill, fel y canlyn ;—am *maur*, dywedant *mowr* ; *llaw*, *llow*, &c. ; a chlywir y cyfeillioniad hwn gan briodorian y Gogledd mewn geiriau lluawsill, fel y canlyn :—yn lle *maurion*, *mowrion* ; *cawri*, *cowri*, &c.

EW

Camseinir y deuseiniad EW gan briodorian Swydd Gaernarfon a Swydd Fôn, yn y gair *mewn*, fel pe bae wedi ei lythyrenu yn *miawn*.

UW

Camseinir y deuseiniad hwn yn fynych yn y Dywysogaeth yn y gair Duw, trwy roddi sain wreiddiol yr *y* i'r *u*, a phryd arall yr *e* ; ac mewn cyrau o'r Deheudir, a Swydd Drefaldwyn, seinir ef yn *Diw*.

YW

Camseinir y deuseiniad hwn gan bawb o'r bron yn y Dywysogaeth, trwy roddi sain i i'r *y* yn y geiriau canlynol :—*yw*, *ydwy*, *cyw*, *rhyw* ; ac yn y Deheudir, a'r cyrau nesaf o Feirion a Threfaldwyn at y Deheudir, camseiniant yr *y* yn yr un modd yn y geiriau *llyw*, *byw*. Dylai yr *y* yn y deuseiniad yma, bob amser, gael ei sain briodol mewn geiriau lluawsill, oddieithr yn y sill olaf ; megys *bywiog*, *bywyd*, *clwyd*, *llywlawdwr*, &c.

IA

Camseinir y deuseiniad hwn mewn parthau o'r Deheudir, Swydd Drefaldwyn, a Swydd Feirion, megys yn y gair *iach*, yn *ie* ac *iea*, megys *iech*, *ieach*.

IO

Camseinir y deuseiniad IO gan briodorian y Deheudir yn *a*, trwy hebgor sain yr *i* mewn terfyniadau geiriau, fel y canlyn :—yn lle *meibion*, dywedant *meibon*, &c.

IW

Camseinir y deuseiniad hwn gan amrai o briodorian y Dywysogaeth, trwy seinio yr *w* yn *f*, fel y canlyn :—yn lle *lliw*, dywedir *llifo* ; *bríw*, *brífo*, &c.

WY

Y mae i'r deuseiniad hwn dair o wahanol seiniau mewn geiriau unsill. Y gwahanol seiniau a ganfyddir yn y tri gair canlynol ;

sef, gŵydd, gŵydd, a gwyn. Yn y lle cyntaf, y mae yr *w* yn hir a'r *y* yn fer; yn yr ail, y mae yr *w* yn fer a'r *y* yn hir; yn y trydydd, y mae yr *w* a'r *y* yn fyrion. Ar ol *ch* ac *g* y mae yr *w* yn gyffredin yn meddu sain fer; megys, chwys, chwynr, gwynt, &c.: ar ol, y cydseiniaid ereill y mae bob amser yn meddu y sain hir; megys, pwys, rhwydd, blwydd, cwmp, &c. Pan y mae yr *w* yn hir, dylid ei seinio felly yn mhob sill y dygwydda fod ynddi mewn geiriau lluwssill; megys, gwylliau, gwyddau, cwmpo, pwys, &c.; ond pan y mae yr *w* yn fer, yr hyn sydd yn dygwydd yn aml ar ol *ch* ac *g*, dylai yr *y*, pa un bynag ai hir ai ber, mewn geiriau lluwssill, gael ei sain briodol yn mhob sill y dygwydda y deuseiniad hwn fod ynddi, ond y sill ddiweddaf; megys, chwys, chwysu; chwynr, chwynru; gwyn, gwynion; gwyllt, gwylltion; gwyh, gwyhder; gwynt, gwyntoedd; gwyrrth, gwyrrthiau, &c.

AE

Camseinir y deuseiniad AE gan briodion y Deheudir mewn amrai eiriau, trwy adael yr *e* heb ei seinio, a seinio yr *a* yn unig, fel y canlyn;—seiniant gwaed, gwad; traed yn trad; ffrath yn ffrath, &c. Hefyd camseinir y deuseiniad AE gan briodion Swydd Drefaldwyn, Meirion, a pharthau deheuol Dinbych a Fflint, mewn terfyniadau geiriau lluwssill, trwy ei seinio fel y llafariad *e*; yn lle marwolaeth, dywedant marwoleth; gwasanaeth, gwasaneth; llygredigaeth, llygredigeth, &c. Ac yn Swydd Fôn, Swydd Gaernarfon, a pharthau gogleddol Swydd Ddinbych a Swydd Fflint, camseiniant AE yn *a* yn nherfyniadau geiriau lluwssill, fel y canlyn;—yn lle marwolaeth, dywedant marwolath; gwasanaeth, gwasanath; arfaeth, arfath, &c.: ac yn Swydd Drefaldwyn camseinir y deuseiniad AE, mewn geiriau unsill, yn *eu*, fel y canlyn;—am paent, dywedant peunt; traeth, treuth; gwaed, gweud, &c.

Y mae llygriad arall o barth sain y deuseiniad wedi llusgo i'n gwlad yn ddiweddar, trwy ei seinio yn *ae*, fel pe bae y ddau lafariad yn ddidoleddig oddi wrth eu gilydd, ac felly yn ffurfio dwy sill yn lle un, fel y canlyn;—am gwaed, dywedant gwa-ed; cae, ca-e, &c. Y mae yn debyg i hyn darddu oddi ar y dybiaeth hòno, sef bod "i bob llythyren gael ei sain ei hun yn y Gyrraeg;" ond y mae eithriad i hyn, fel y sylwwyd o'r blaen, yn

y deuseiniad *ae* ac *oe*. Gwelai y craff hyn yn eglur, pe byddai iddo yn unig estyn terfyniadau rhai o'r geiriau a ragnodwyd, megys gwaed, gwaedu; cae, caeau; a'u seinio yn gwaëdu, caëau, &c.

OE

Camseinir y deuseiniad OE gan briodorian y Deheubarth, trwy adael sain yr *e* allan; fel y canlyn:—yn lle *oen*, dywedant *ôn*; poen, *pôn*; croen, *crôn*, &c.; ac y mae yr un llwgr wedi lithbro i mewn i gynaniad y deuseiniad hwn yn ddiweddar, ag sydd i'r deuseiniad *ae*: yn lle *poen*, clywir *pöen*; *oen*, *öen*; *oed*, *öed*; *troed*, *tröed*, &c.

EY

Camseinir y deuseiniad EY gan briodorian y Dywysogaeth yn gyffredinol, yn y gair *teyrnas*, fel pe bae wedi ei lythyrenu yn *tyrnas*, neu *ternas*.

AI

Camseinir y deuseiniad AI gan briodorian y Deheudir, Swydd Drefaldwyn, a Swydd Feirion, a pharthau deheuol Swydd Fflint, yn nherfyniadau geiriau lluwassill, yn *e*, fel y canlyn;—am perffaith, dywedant perffeth; *enaid*, *ened*; cywrain, cywren; cwpanaid, cwpaned, &c.: a chan briodorian Swydd Gaernarfon, Swydd Fôn, a pharthau gogleddol Swydd Ddinbych a Fflint, camseinir AI yn nherfyniadau geiriau lluwassill yn *a*, fel y canlyn:—am perffaith, dywedant perffath; *enaid*, *enad*; cywrain, cywran; cwpanaid, cwpanad, &c. Camseinir y deuseiniad AI hefyd yn i mewn berfau a derfynant âg *ais*, fel y canlyn;—am prynais, dywedir prynis; *cefaïs*, *cefis*; gwelais, gwelis, &c.; a chan briodorian Swydd Ddinbych, Fflint, a Meirion, camseinir AI yn *i*, yn y gair llygaid.

AU

Camseinir y deuseiniad AU gan briodorian y Deheudir, yn *ou*, mewn amrai eiriau, fel y canlyn:—am *haul*, dywedant *houl*; *aur*, *our*; *dau*, *dou*, &c.; a chamseinir y deuseiniad AU yn *a* mewn terfyniadau geiriau lluwassill, gan briodorian Swydd Gaernarfon, Swydd Fôn, Swydd Feirionydd, a pharthau gogleddol Swydd Ddinbych a Fflint, fel y canlyn;—yn lle buarthau, dywedant buartha; tywysogaethau, tywysogaetha; ceffylau, ceffyla, &c.; a chan briodorian y Deheudir, Swydd Drefaldwyn, a

chyrau deheuol Swydd Ddinbych a Swydd Fflint, am gonglaw, dywedant congle; ceffylau; ceffyle, &c.

EU

Y mae EU yn cyfarfod â'r un dynged yn niwedd geiriau ag AU, yn y Swyddau a grybwyllwyd ddiweddaf; sef, ei droi i e, megys gola, ange, gore, &c.; ac i a; megys, gola, anga, gora, &c. Camseinir yr EU yn ei mewn rhai parthau o'r Deheudir, ac yn Swydd Feirion a Threfaldwyn, mewn geiriau lluwassill; megys, yn lle goreuon, goreion; teneuon, teneion; goleuadau, goletiadau, &c.

IAE ac IAU

Cyflawnir yr un bai wrth gynanu y triseiniaid hyn yn niwedd geiriau, ag a wneir â'r deuseiniaid AE ac AU.

IAI

Gwneir camwri â'r triseiniaid hwn yn niwedd geiriau trwy beidio seinio yr i olaf. Er siampl, seinir Israeliaid yn Israeliad; Aifftiaid yn Aifftiad. Cofier mai yr i yw yr unig arwydd ag sydd yn dynodi y gwahaniaeth rhwng yr unigol a'r lluosog, ac o ganlyniad, pan fyddo y gair yn lluosog, dylai yr i gael ei seinio yn eglur.

ADCHWILIAD I'R SYLWADAU AM Y AC WY.

1. Pa sawl sain a berthyn i y?—Dwy; ei sain briodol, a'i sain fenthycol.

2. Pa un o'r ddwy sain a gymer y fynychaf mewn geiriau unsill?—Y sain fenthycol.

3. Rhoddwch i mi anghreiffitiau o ddefnyddiad y sain fenthycol mewn geiriau unsill.—Brys, byd, byr, bys, cryf, cylch, dydd, dysg, ffydd, hynt, llym, llyn, nyth, pryd, pysg, sydd, tyb.

4. Pa bryd y cymer y ei sain briodol mewn geiriau unsill?—Ddim ond yn y geiriau y, ydd, ym, yn, yr, ys, dy, dyt, fy, myn, syr.

5. A arferir y sain fenthycol heblaw mewn geiriau unsill?—Gwneir; yn y sill olaf o eiriau lluwassill.

6. Rhoddwch i mi anghreiffitiau.—Awydd, arferyd, genyf, hyny, mynydd, plentyn, sefyll, testyn.

7. A ellwch chwi roddi siampl o ddefnyddiad y sain briodol yn y sill olaf o eiriau lluwassill?—Nac allaf.

8. A arferir y sain fenthycol mewn geiriau lluwassill, heb law yn eu diwedd?—Gwneir, weithiau, yn eu dechre.

9. Pa bryd yr arferir hi yn y dechre?—Pan ddechreua y gair

A'r blaenddodion cyd, cyn, dy o flaen llafariad, a chyfenwau neu ragferfau unsill blaenddodol.

10. Rhoddwch i mi siamplau.—Cydgerdded, cynfab, dyeithr, byrhoedlog, gwyngalchu.

11. A arferir y sain fenthycol mewn unrhyw le arall?—Gwneir; bob amser ar ol yr *o* hirseinol; megys, aŵyddiant.

12. Pa bryd y mae *w*, yn y deuseiniad *wy*, yn hirseinol?—Ar ol pob cydsain oddieithr *ch* ac *g*.

13. Rhoddwch i mi anghreiffiau.—Blwydd, brwyn, bwyd, clwyd, clwyf, cwmp, cwyn, cwyr, cwys, dwy, dwys, dwyn.

14. Pa fodd y mae yr *w*, yn y deuseiniad *wy*, yn gyffredin ar ol *ch* ac *g*?—Byrseinol.

15. Rhoddwch i mi anghreiffiau.—Chwŷd, chwydd, chwyn, chwyrn, chwys, chwyth, gwŷdd, gwyllt, gwŷn, gwynt, gwyrd, gwyrth, gwŷs, gwyg, gwyw.

16. Pa sain a roddir i *y* ar ol *w* byrseinol, pan fyddo sill yn dilyn?—Y sain briodol.

17. Rhoddwch siamplau.—Chwydu, chwyrnu, chwysu, gwydd-elod, gwylltion, gwyntoedd.

Yn aml ar ol *chw*, mewn geiriau llawssill, y lythren *y*, yn dra anmhrifodol, a adewir allan. Er siampl, seinir y geiriau uchod fel y canlyn,—chwdu, chwyrnu, chwsu, chwthu. Ac ar ol *gw*, mewn gair llawssill, rhoddir, yr hyn sydd yr un mor anmhrifodol, y sain fenthycol i *y*; megys, gwalltion, gwunion, gwurddlas, gwurthiau, gwuwedig, gwuntoedd.

18. Pan y mae *w*, yn y deuseiniad *wy*, yn hirseinol mewn gair unsill, a ydyw hi felly pan droir y gair i luawssill?—Ydyw.

19. Rhoddwch i mi anghreiffiau.—Bwyd, bwydydd; clwyf, clwyfo; cwmp, cwmpo; cwyn, cwyno; gwyl, gwyliau; gŵydd, gwyddau.

PENNOD VI.

AM CYFNEWIDIADAU Y CYDSEINIAID.—*Of the Mutations of the Consonants.*

Y mae naw o'r Cydseiniaid gwreiddiol, sef *c*, *p*, *t*—*g*, *b*, *d*—*ll*, *m*, *rh*, yn gyfnewidiol; a'r pedair gweddilledig, sef *chw*, *ff*, *n*, *s*, yn anghyfnewidiol.

Y mae yr egwyddor o dreigliad y Cydseiniaid yn driphlyg; sef, y sain *Feddal*, y *Drwynawl*, a'r *Chwern*.

Y mae y rhestr gyntaf o'r cydseiniaid, sef c, p, t, yn ddarostyngedig i'r tri math o agweddiadau; yr ail restr, g, b, d, i ddau fath, sef y sain Feddal a'r Drwynol; y drydedd, i ddim ond un, sef y sain Chwern.

CYNWYSDREM AR DREIGLIADAU Y CYDSEINIAID.

Y CYNTEFIGION		YR HANEDIGION.		
CYFNEWIDIOL.		Sain Feddal.	Sain Drwynol.	Sain Chwern.
Gwefusol.	$\left\{ \begin{array}{l} P \text{ a dreigla i} \\ B \text{ } \\ M \text{ } \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} B \\ F \\ F \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} Mh \\ M \end{array} \right.$	Ph
Gorchfantol.	$\left\{ \begin{array}{l} T \text{ a dreigla i} \\ D \text{ } \\ Ll \text{ } \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} D \\ Dd \\ L \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} Nh \\ N \end{array} \right.$	Th
Sefnigol.	$\left\{ \begin{array}{l} C \text{ a dreigla i} \\ G \text{ } \\ Rh \text{ } \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} G \\ * \\ R \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} Ngh \\ Ng \end{array} \right.$	Ch

Y mae yn nodadwy fod y cydseiniaid cyfnewidiol yn rhanadwy i'r tri ystum geneuol ag y soniwyd am danynt, Pen. III., fel y gwelir yn y daflen uchod. Nid yw *rh* ac *r*, yn eithaf priodol, yn perthyn i'r dosbarth sefnigol; ond am y seinir *r* yn fwy yn ol yn y genau nag un o'r llythyrenau gorchfantol, a bod *h*, yr hon a gysylltwyd âg *r*, yn llythyren sefnigol, (ac hefyd er mwyn cadw unfurfaeth trefn,) rhestrwyd hwynt fel uchod.

Gwelir hefyd nad yw y cyntefigion (sef y llythyrenau gwreiddiol), wrth dreiglo, byth yn symud oddi wrth yr ystum geneuol ag y perthynant iddo. Y mae y cyntefigion gwefusol yn treiglo i hanedigion (sef y llythyrenau tarddedig) gwefusol; a'r cyntefigion gorchfantol a sefnigol, yn treiglo i hanedigion gorchfantol a sefnigol.

Y mae treigliadau y cydseiniaid, fel yr amlygir hwynt yn y daflen, yn cymeryd lle *yn nechre*

* Y rheswm am ddifaniad *g* mewn treigliadaeth, a welir yn Pen. III.

geiriau; ac yn *nechre sillau*, yn *nghanol geiriau*. Yn y sefyllfa flaenaf, y cyfnewidiad a effeithir gan ryw air a fyddo yn uniongyrchol yn blaenori; megys, y *ddynes*: yn yr olaf, gan y sill flaenorol; megys, *annghyfiawn*.

Sylwir ar y deddfau sydd yn llywodraethu treigliadau y cydseiniaid yn nghyfansoddiad geiriau, yn y bennod nesaf; a bydd i'r deddfau sydd yn llywodraethu treigliadau y cydseiniaid yn nghyfansoddiad brawddegau, ddyfod dan sylw dan y pen Cystrawiaeth.

Y mae treigliad y cydseiniaid yn nghyfansoddiad geiriau, yn gwasanaethu yn unig i hyrwyddo y sain; megys, annymunol, yn lle andymunol.

ADCHWILIAD I'R CHWECHEB BENNOD.

1. Pa nifer o'r cydseiniaid gwreiddiol sydd yn gyfnewidiol?—Naw.

2. Pa rai ydynt hwy?—c, p, t,—g, b, d,—ll, m, rh.

3. Pa nifer sydd yn annghyfnewidiol?—Pedair.

4. Pa rai ydynt hwy?—Chw, ff, n, s.

5. I ba sawl math y rhenir y cydseiniaid tarddedig, neu yr hanedigion?—I dri; sef i'r sain Feddal, y Drwynol, a'r Chwern.

6. A ydyw y cydseiniaid cyfnewidiol oll yn newid i'r tri dosbarth yma?—Nac ydynt; ond y maent oll yn cyfnewid i'r sain Feddal.

7. Pa rai sydd yn cyfnewid i'r sain Drwynol?—C, p, t—g, b, d.

8. Pa rai sydd yn cyfnewid i'r sain Chwern?—C, p, t.

9. Pa beth a feddylir wrth y cydseiniaid gwefusol?—Cydseiniaid a ffurfir â'r gwefusau.

10. Beth a feddylir wrth y cydseiniaid gorchfantol?—Cydseiniaid a ffurfir trwy godiad blaen y tafod yn erbyn tafod y genau, yn union-tu ol i'r danedd.

11. Beth a feddylir wrth y cydseiniaid sefnigol?—Cydseiniaid a ffurfir yn y rhan fwyaf ôl o'r genau, trwy godiad corff y tafod yn erbyn tafod y genau.

12. A ydyw y cydseiniaid, wrth dreiglo, yn newid o'r naill ystum geneuol i'r llall?—Nac ydynt.

13. Rhoddwch i mi siampl o'r tri ystum geneuol, i ddangos hyn.—1. Y mae *p*, a ffurfir â'r gwefusau, yn treiglo i *b*, *m*, ac *ph*. Gellir ffurfio *ph* â'r gwefusau yn unig; ond yn gyffredin

fe'i ffurfir â'r wefus isaf a'r danedd uwchaf. 2. Y mae *t*, a ffurfir trwy godiad blaen y tafod yn erbyn tafod y genau, tu ol i'r danedd, yn treiglo i *dd*, *nh*, *th*. Gellir ffurfio *dd* ac *th* trwy gadw y tafod tu ol i'r danedd; ond yn gyffredin fe'u ffurfir trwy osod blaen y tafod ar y danedd uwchaf. 3. Y mae *c*, a ffurfir trwy godiad corff y tafod yn erbyn tafod y genau, yn treiglo i *g*, *ngh*, *ch*, y rhai a ffurfir yr un modd.

14. Yn mha le y mae y treigliadau hyn yn cymeryd lle yn y cydseiniad ?—Yn nechre geiriau ; ac yn nechre sillau, yn nghanol geiriau.

15. Rhoddwch siampl.—“ Y mae gan *ddyn* enaid anfarwol.” Y mae yr *dd* a'r *f* Italaidd yn darddedig.

16. Beth yw defnydd treigliadau y cydseiniad yn nghyfansoddiad geiriau ?—Hyrwyddo y sain.

PENNOD VII.

AM SILLIADAETH.—*Of Spelling.*

Sill yw sain a wneir âg un gwrthiad o'r llais, a chynwysa un neu fwy o lythyrenau ; megys, a, am, aml, mawr, mawrth, braint, gwraint. Felly gall gynwys o un hyd saith o lythyrenau.

Geiriau ydynt lasar-seiniau a ddefnyddir, trwy gydsyniad cyffredinol, fel arwyddion o'n meddyl-ddrychau. Cynwysant yn gyffredin o un hyd chwech o sillau.

Gair lluwssill yw gair yn cynwys mwy nag un sill.

Silliadu yw y drefn o iawn ddosbarthu geiriau i sillau, a sillau i lythyrenau.

Rhenir geiriau i dri math ; sef, *gwreiddiol*, *cyfansawdd*, a *tharddedig*.

1. Gair *gwreiddiol* yw hwnw nas gellir ei ddwyn i air mwy syml yn yr iaith ; megys, dyn, da, bore.

Ni ddylid dyblu un gydsain mewn geiriau *gwreiddiol* ; megys, llehn, etto, hanner.

Y mae yn y Gymraeg luosogrwydd o eiriau o un i dair sill, y rhai nad ellir tynu dim oddi wrthynt heb ddinystrio y synwyr ; megys, pren, brenin, anifail. Wrth eiriau o'r dyagrifiad yma y

meddylia yr awdwr *eiriau gwreiddiol*. Y mae yn wir ei bod yn dybiaeth gyffredinol gan y Cymry, fod yr holl eiriau Cymreig wedi eu cyfansoddi o nifer o wreiddiau penodol, pa rai sydd gy-nwysedig o'r llafariad, deuseiniaid, a sillau ffurfiedig o gyd-sain a llafariad; megys, *a, aw, ab*. Noda Dr. O. Puw 223 o'r gwreiddiau hyn, a W. Jones, 210. Sylwwyd arnynt gan awdwyr ereill, yr oll o ba rai sydd yn amrywio oddi wrth eu gilydd yn rhif y gwreiddiau. Haerir bod hyd yn nod pob gair unsill, yn cynwys mwy nag un gydsain, wedi ei ffurfio o ddau neu chwaneg o'r gwreiddiau hyn; megys, *tân*, o *ta* ac *an*; *traeth*, o *ty, rha*, ac *eth*. Pa mor gywrain bynag y gall y drefn yma ymddangos, a pha mor selog bynag y gall rhai fod o'i phlaidd, nid yw awdwr y gwaith hwn yn ei hystyried yn un bychaniad i deilyngdod yr iaith, haeru, nad oes seiliau cryfion i dybio bod y fath drefniant yn y Gymraeg, a bod yr iaith wedi ei chyfansoddi oll o fân-wreiddiau, megys y rhai a nodwyd. Y mae yr awdwr yn ei ystyried yn ddyledswydd arno i nodi hyn, i'r dyben i rybuddio ei ddarllenwyr i beidio colli eu hamser gwerthfawr mewn adchwiliad ofer i wreiddiau tybiedig yr iaith—adchwiliad pe treulient flynyddoedd o lafur diflin ynddo, na dderbyniaient yn y diwedd unrhyw addysg o fuddioldeb.

Oddiar y dybiaeth fod y gwreiddiau yn gofyn hyny, y dyblir cydseiniad mewn amrai eiriau gwreiddiol, yn enwedig yr *m* a'r *n*; megys, *annedd, hanner, dammeg, ammeu, gommedd, ammod, ennill, annog, &c.*; ond pan chwilir i wreiddiau y rhai hyn, ceir bod eu hystyron mor amrywiog a chyffredinol, fel mai prin y canfyddir unrhyw berthynas rhyngddynt ac eiddo y geiriau ffurfiedig o honynt.

Y mae yn ddiddadl fod y Gymraeg yn cynwys nifer lluosog o eiriau o ieithoedd ereill; ac i'r sawl sydd yn hysbys o hanesiaeth ein gwlad, ymddengys yn amlwg nas gallai fod yn amgen. Byddai, gan hyny, yn drysor gwerthfawr i'r Cymry, gael Geirlyfr, yr hwn yn lle olrhain pob gair i wreiddiau, nad ydynt yn aml yn ymddangos i ddal unrhyw berthynas âg ef, a ddangosai y tebyglrwydd rhwng y geiriau Cymreig a geiriau o ieithoedd ereill. Trwy y moddion hyn byddid yn debycach o gael unfurflaeth yn ein horgraff na thrwy y drefn bresenol. Er siampl, cymerer y gair *dystrofwio*. Nis gall dim fod yn fwy anfodddhaol na'r

gwreiddyn a briodolir gan Dr. O. Puw i'r gair hwn. Pe buasai wedi dangos fod y gair yn cyfateb i'r gair Lladin *destruo*, (o ba un y deilliodd *destroy* Seisonig.) ac o ganlyniad eu bod, yn eglur, yn darddedig o'r un gwreiddyn; a bod y gair Lladin yn gyfansoddedig o *de*, oddi wrth, a *struo*, adeiladu, gosod mewn trefn, buasai yn llawer mwy boddhaol i'r darllenwyr, nâ'r olrhainiad difudd presenol. Casglen oddi wrth hyn yn naturiol, trwy fod *struo*, yr hwn a raid fod o'r un gwreiddyn a'r gair Cymreig, yn arwyddo adeiladu, mai blaenddawd negyddol a ddylai gael ei osod yn Gymraeg; megys distryw, ac nid dystryw. Y mae Dr. O. Puw wedi priodoli gwreiddiau i'w holl eiriau, ond nis gallwn ganfod priodoldeb y rhan fwyaf o honynt. Pa ddyben yw dywedyd bod esgyn, *ascend*, a disgyn, *descend*, yn gyfansoddedig o *es* a *cyn*, *dis* a *cyn*, gan nad yw ystyr y gwreiddiau hyn yn dwyn un berthynas âg ystyr y geiriau ffurfiedig o honynt? Onid mwy buddiol i'r efrdydd fyddai ei hysbysu, trwy fod y geiriau hyn mor gyffelyb i'r geiriau Seisonig, (y rhai a darddant o'r Lladin,) fod yn amlwg eu bod o'r un gwreiddyn; a bod y geiriau Lladin yn ffurfiedig o *ad*, blaenddawd a dröir yn aml i *a*, a *scando*, dringo; a *de* a *scando*?

Ond rhag i'r sylwadau a wnaed yn erbyn y gwreiddiau, ddwyn ar yr awdwr y priodoliad o ryfgy ac anwybodaeth, dyfyna ddosran o waith y Cymro byfedr hwnw, Mr. W. Williams (G. Caledfryn), yr hwn a benodwyd yn un o'r pwyllgor i sefydlu yr orgraff Gymreig, pa ddyfyniad a led-gefnoga y cyfryw nodiadau. Ei eiriau sydd fel y canlyn:—"Gwrthddadl arall a dilygir, [sef yn erbyn peidio a dyblu y cydseiniaid,] yw, y collir gwreiddiau y geiriau drwy beidio ag arfer cydseiniaid dyblyg. Ymddengys hon eto yn wrthddadl a llai o bwys ynddi nag a ellid dybio ar yr olwg gyntaf; oblegyd y mae gwreiddiau geiriau yn dra ansicr; ac y mae geiriau mewn amser yn newid eu hystyr, ac yn cael eu dyall yn wahanol mewn gwahanol barthau o'r un wlad. Y mae canoedd o eiriau nad ydyw gwybod eu gwreiddiau yn taffu un math o oleuni ar eu hystyron; er engraiff, ysgrifeni'r y gair *ameu* yn *ammhau* gan rai, er cadw ei wraidd meddant yn y golwg; yr hwn yw *pau* wedi ei throi yn *mh*, yn ol y rheol *porth*, *fy mhorth*: ond pa beth yw *pau*? arferir ef am beth fyddo a pharhad, helaethiad, neu ymdaeniad o amgylch yn perthyn iddo; peth

fyddo yn cynwys, neu yn cyfyngu : hefyd gwlad drigianol ; neu le y mae y llwythau yn ymdaenu o amgylch, ac yr atelir hwy yn eu gyrfa ; ond pa berthynas sy rhwng hyn a *doubt*, amheuaeth, petrusder, annilysrwydd ; yr hyn yw ystyr y gair *ameu* ?

Ameg, *allegory*, *parable*, a ysgrifenisir â dwy *m* ynddo, am ei fod yn tarddu o *meg* meddir ; ond beth yw *meg* ? *meg* sydd yn tarddu o *my-eg*, yr hyn a arwydda, peth a gymer i fewn neu a gynwys ; *meg* hefyd yw llyfethair. Y feg fawr, a *large old fetter*, kept in *Dinas Mawddwy*.—*Gwel y Dr. O. Pw.*

Pa beth yw yr *am* a arferir yn y geiriau yma ? Ystyr *am* yw *round*, *about* ; arwydda cylch hefyd : am ben, *cymysgedig gyda* ; am, *for* ; *because*, &c.—*Gwel y Dr. O. Pw.*

Nid i'r dyben o ddirmygu gwreiddiau geiriau, ond er dangos bethau mor dywyll ac ansicr ydynt, y defnyddiwyd yr engraffau uchod."—*Rhagith i'r Drych Barddonol*.

Oddiwrt h y dyfyniad uchod gwelir, er nad yw Mr. Williams wedi meddu yr eofndra i wrthwynebu yn gyhoeddus gyfundraeth y gwreiddiau, ei fod yn dal ei hannefnyddioldeb.

2. Gair *cyfansawdd* yw gair yn cael ei ffurfio o ddau neu chwaneg o eiriau, neu o flaenddawd a gair ; megys, arwydd-air, af-lwydd.

Er cymaint yr ymffrostir yn ngwreiddiau y Gymraeg, ac yn ei gallu i ffurfio gair at bob meddylddrych, pan y mae angen am air newydd, y ffordd fwyaf cyffredin yw ffurfio gair cyfansawdd, trwy gysylltu dau air yn nghyd ; megys, ysgrif-ddull, coel-grefydd, a pwyll-gor ; a thrwy byn, y mae y Gymraeg yn llawn o gyfansoddeiriau.

Pan yr unir dau air i ffurfio cyfansoddair, y mae yr olaf o'r ddau bob amser yn cynwys meddwl y gair mewn ystyr cyffredinol, a'r blaenaf yn cael ei ddefnyddio yn unig i gyfyngu yr ystyr. Er anghraifft, cymerer y gair tafarndy. Y mae y rhan olaf yn cynwys y meddwl mewn ystyr cyffredinol ; canys y mae pob tafarndy yn dŷ ; eithr y mae y rhan flaenaf yn cyfyngu y meddwl i'r math hwnw o dai lle y gwerthir diod. Yn ol hyn y mae y geiriau canlynol, a diau fod llawer ereill cyffelyb, yn annghywir, sef drychfeddwl, pontbren, mammaeth. Dylai y cyntaf fod yn feddylddrych, yr all yn ddau air, a'r trydydd yn faethfam. Trwy

esgeulus ffurfiad cyfansoddeiriau, y mae genym amrai enwau amhriodol i leocdd a llanau; megys, Llanbedr, Llanfair, Llanidloes, Llanddewi; yr hyn sydd yn cyflwyno y saint i'r llanau, ac nid y llanau i'r saint. Dylent fod yn ddau air; megys, Llan Bedr, &c. Gwneir yr un camgymeriad mewn enwau lleocdd yn dechreu â Chaer; megys, Caerlleon, Caerdydd, &c. Dylai y rhai hyn hefyd fod yn wahanedig.

Mewn geiriau cyfansawdd y mae treigliadau rheolaidd y cydseiniaid yn dygwydd.

RHOL TREIGLIADAU Y CYDSEINIAID MEWN CYFANSODDEIRIAU.

Y mae blaenddodion a blaeneiriau, mewn geiriau cyfansawdd, pan yn ddylunedig â chydsain gyfnewidiol, yn ei throi i'r sain feddal; megys, cyflawn, an-fuddiol, sych-dir.

Eithriad 1. Y mae yr holl gydseiniaid cyfnewidiol yn cadw eu sain wreiddiol ar ol *tra*, oddigerth *c, p, t*; ac weithiau ar ol *a*; megys, a-bwyd, a-dyn, a-gwedd, a-maethwr.

2. Y mae y blaenldawd *tra* o flaen *c, p, t*, yn eu troi i'r *sain chwaern*; megys, tra-chas. Felly hefyd weithiau y mae y blaenddodiaid *a, dy, gor*; megys, a-thrist, dy-chryn, gor-phwys.

3. Y mae y blaenddodiaid *an* a *cy*, o flaen *b, c, d, p, t*, yn eu troi i'r *sain drwynol*; megys, cy-mod, an-nghof, an-noeth, an-mharch, cy-nhwrf.

4. Weithiau troir ol-lythyren blaen-air, a'r flaen-lythyren gyfnewidiol, yn *t*; megys, at-tal, diot-ty.

Sylw. Y mae rhai geiriau, yn afreolaidd, yn parhau yn ddi-gyfnewid ar ol gwahanol flaenddodion; megys, edmygedd, dystaw.

COFRESTE O'R BLAENDDODIAID, GWDA'U GWAHANOL ALLUOEDD.

A, ACH, ADD, AE, CYP, DAR, DOS, DY, DYS, E, ED, ER, sydd yn grymuo y sain heb newid y synwyr; megys, a-thrist, ach-ludd, add-fwyn, ar-ddangos, cyf-newid, dar-geisio, dos-ranu, dynesu, dys-tewi, e-gwan, ed-mygedd, erg'lyw.

AD, a arwydda ail; megys, ad-gysylltu.

AF, AN, DI, DIS, a arwyddant hollol ddiffyg; megys, af-iechyd, an-noeth, di-falch, dis-lëu.

AM, DAM, a arwyddant o gwmpas; megys, am-gau, dam-döi.

CY, CYD, CYF, CYM, CYS, a arwyddantgydundeb; megys, cy-maint, cyd-bwys, cyf-ystyr, cym-deithas, cys-bod.

CYM, a arwydda cyntaf, o flaen; megys, cyn-fab, cyn ddrychiolwr

DAD, DAT, a arwyddant gwrthwneuthuriad; megys, datguddio.

DIA, sydd yn eangu ystyr y gair; megys, dir-fawr.

DYM, YM, a arwyddant hunan-weithrediad, neu weithrediad olynol; megys, dymostwng, ymostwng, ym-daeru.

ES. Y mae rhai geiriau ag sydd yn dechreu yn Seisonaeg âg *ex*, yn dechreu yn Gymraeg âg *es*; megys, esiaml, *example*; *es-gus*, *excuse*; *esgymuno*, *excommunicate*; *estyn*, *extend*.

GO, LLED, ydynt yn cyfyngu yr ystyr; megys, go-logsi, lled-or-wedd.

GOR, a arwydda eithafedd; megys, gor-lawenydd.

GWRTH, a arwydda croes; megys, gwrth-ddadl.

HY, o flaen gair, sydd yn ei newid i ran ymadrodd arall, ac yn cael yr un effaith a phe dodid adwy, neu ryw derfyniad cyfenwawl (*adjectivial termination*) arall ar ei ol; megys hy-brawf, prof-adwy; hy-barch, parch-us.

RHAG, a arwydda, yn mlaen llaw, blaenorol; megys rhag-wybod, rhag-sylw.

TAA, a arwydda, eithafedd, tu hwnt; megys, tra-mawr, tra-gwyddol.

TAY, a arwydda, trwy; megys, trylawn.

YS. Y mae llawer o eiriau ag sydd yn dechreu yn Seisonaeg âg *s*, yn dechreu yn Gymraeg âg *ys*; megys, ysbryd, *spirit*; ysbysu, *specify*; ystori, *story*; ysgol, *school*; ysgrifenydd, *scribe*; ysmotyng, *spot*; yspail, *spoil*; yspardun, *spur*; yspwng, *spunge*; ystad, *state*; ystalwyn, *stallion*; ystor, *store*; ystorm, *storm*; ystryd, *street*, &c.

Gall rhai o'r blaenddodion blaenorol fod mewn geiriau, ac eto fod y geiriau hyny yn rhai gwreiddiol; megys, cymhell, diffyg, ysgol. Dichon fod yn y Gymraeg luaws o eiriau o'r fath, heb fod yn amgen na geiriau estronol wedi eu Cymreigio.

Weithiau rhoddir dau flaenddawd yn nechre gair; megys, an-nghyd-undeb.

3. Gair *tarddedig* sydd gynwysedig o air gwreiddiol, gyda'r chwanegiad o un neu fwy o

derfyniadau, neu gyfnewidiad llafariad ; megys, dyn-ol, cre-edig-aeth, ffyrdd.

Y mae rhai o'r cydseiniaid cyfnewidiol, mewn geiriau tarddedig, yn treiglo yn wahanol i'r hyn a amlygwyd yn y daflen.

TRIGLIADAU CYDSEINIAID MEWN GEIRIAU TARDDedig.

Y mae *g, b, d*, yn niwedd sill, pan fyddo yr acen yn disgyn arnynt, weithiau yn newid i *c, p, t* ; megys, tebycach, gwlypaf, diota. Weithiau tröir *f* i *ff*, mewn geiriau cyfansawdd a tharddedig ; megys, cy-ffelyb, coff-au, cyff-wrdd,—yn lle cyfelyb, cof-hau, cyf-hwrdd.

Gellir dosbarthu terfyniadau geiriau tarddedig i dri math ; sef, *cynenwol*, *cyfenwol*, a *berfol*.

TERFYNIADAU CYNEWAU (*nouns*).

Ach—cyfeillach	En—seren
Ad—troad	Ea—cares
Adur—pechadur	I—caledi
Aeth—gwybodaeth	Iad—toriad
Ai—mynegai	Iadur—cofiadur
Aid—llwyaid	Iaeth—athrawiaeth
Aint—ceraint	Iaid—crwydriaid
An—mudan	Iant—llwyddiant
Ant—maddeuant	Iau—preniau
As—priodas	Ig—oenig
Au—penau	Ineb—doethineb
Awd, od—priawd	Ion—dynion
Awg, og—tywysog	Iwr—bedyddiwr
Awr, or—cantawr	Ni—goleuni
Dawd, dod—nych-dod	Oedd—moroedd
Deb—cywirdeb	On—llwon
Der—cyflawnder	Os—plantos
Did, tid*—gwendid	Rwydd—hurtrwydd
Dra—byrdra	Wch—tegwch
Eb—galareb	Wr—morwr
Ed—colled	Yd—bywyd
Edd—dialedd	Ydd—clochydd
Eg—rhesymeg	Yn—lliny
Ell—ffynonell	Yr—brodyr

* Tid ar ol *c*, megys, ieuengotid, angenoctid.

TERFYNIADAU CYFENWAU (*adjectives*).

Ach—doethach	Iaidd—afuniaidd
Af—doethaf	Iawg, iog—bywiawg
Aid—euraid	Iawl, iol—duwiawl
Aidd—euraid	Ig—boneddig
Awg, og—galluawg	Ion—gwŷnion
Awl, ol—oesawl	Lawn, lon—prydawn
Ed—doethed	Lyd—gwaedlyd
Edig—caredig	Llyd—dychrynlyd
Fawr—clodfawr	On—duon
Gar—diolchgar	Us—poenus

TERFYNIADAU BERFAU.—*Y modd annherfynol.*

A—bwyta	Iaw, io—ceisiaw
Ael—ymadael	Ied—gwylied
Ain—llefain	U—caru
Aw, o—cwynaw	Ur—gwneuthur
Ed—clywed	W—cadw
Eg—rhedeg	Yll—sefyll
I—colli	

Moddau ereill.

A*—cara	Er—carer
Af—caraf	Es—cares
Ai—carai	Id—carid
Ais—carais	Ir—carir
Aist—caraist	It—carit
Ant—carant	O—caro
Asai—carasai	Och—caroch
Asant—carasant	Odd—carodd
Asech—carasech	Om—carom
Asem—carasem	Ont—caront
Asent—carasent	Ost—gwyddost
Asid—carasid	Wch—carwch
Asit—carasit	Wn—carwn
Asoch—carasoch	Wyd—carwyd
Asom—carasom	Wyf—carwyf
Aswn—caraswn	Wyt—carwyf
Ech—carech	Y—cery
Ed—cared	Ych—carych
Em—carem	Ym—carym
Ent—carent	Ys—gwyddys

* Y mae rhai berfau yn gofyn i o flaen y terfyniadau hyn oll, oddi eithr y rhai yn dechreu ag i; megys, yn lle ceis-a, ysgrifonir ceis-ia, &c.

ADCHWILIAD I'R SEITHFED BENNOD.

1. Beth yw sill?—Sain a wneir âg un gwrthiad o'r llais.
2. Pa nifer o lythyrenau a gynwysa?—Gall gynwys o un hyd saith.
3. Beth yw gair?—Arwydd rhyw feddylddrych.
4. Pa nifer o sillau sydd yn gyffredin mewn gair?—O un hyd chwech.
5. Pa beth y gelwir gair yn cynwys mwy nag un sill?—Gair lluwssill.
6. Pa beth yw silliadu?—Iawn ddosbarthu geiriau i sillau, a sillau i lythyrenau.
7. Pa fodd y dosberthir geiriau?—I dri math; sef, gwreiddiol, cyfansawdd, a tharddedig.
8. Beth yw gair gwreiddiol?—Gair na oddef gymeryd dim oddiwrtho heb ei wneyd yn ddiystyr.
9. Rhoddwch siampl.—Brenin; os tynaf rhan o'r gair hwn ymaith, bydd y gair yn ddisynwyr.
10. Beth sydd i ni ofalu ei wneyd wrth silliadu gwreiddiol-eiriau?—Peidio dyblu y cydseiniaid.
11. Beth yw cyfansoddair?—Gair a ffurfir o ddau neu chwanger o eiriau, neu o flaenddawd a gair.
12. Rhoddwch i mi anghraifft.—Dynol-ryw ac an-nheg.
13. Beth sydd yn perthyn yn neillduol i'r cyfansoddeiriau?—Treigliadau rheolaidd y cydseiniaid.
14. Beth yw rheol y treigliadau hyn?—Fod y gair cyntaf, neu y blaenddawd, yn meddalu y gydsain flaenorol o'r rhan ddylynol o'r gair.
15. Rhoddwch siampl.—Deheu-law, dar-ganfod.
16. A ydyw y rheol yma yn cael ei chadw yn mhob achos?—Nac ydyw.
17. Pa bryd y gŵyrir oddiwrthi?—Ar ol y blaenddodiaid *tra*, *a*, *dy*, *gor*, *an*, a *cy*; ac ar ol y lythyren *t*.
18. Pa effaith y mae *tra* ac *a* yn ei gael ar y gydsain ddylynol?—Ar ol *tra* y mae y cydseiniaid cyfnewidiol, oddieithr *c*, *p*, *t*, bob amser yn parhau yn annghyfnewidiol, ac weithiau ar ol *a*.
19. Rhoddwch siamplau.—Tramawr, agwedd.
20. Pa effaith y mae *tra* yn ei gael ar *c*, *p*, *t*?—Y mae yn eu troi i'r sain chwern; megys, *tra*-phlith.
21. A ydyw *c*, *p*, *t*, yn troi i'r sain chwern ar ol rhai o'r blaenddodion ereill?—Ydynt, weithiau, ar ol *a*, *dy*, *gor*.
22. Rhoddwch siamplau.—Athrist, dychryn, gorphen.
23. A oes rhyw eithriad arall i'r rheol gyffredinol?—Oes; y mae *b*, *c*, *d*, *p*, *t*, yn troi i'r sain drwynol ar ol *an* a *cy*.
24. Rhoddwch siamplau.—Anmraint, annghariad, cynal, anmhenodol, cynhes.
25. Pa effaith y mae y lythyren *t* yn ei gael?—Yn peri i'r flaenlythyren fod yn *t*; megys, Ynyfytty.
26. Beth yw gair tarddedig?—Gair cynwysedig o air gwreiddiol,

gyda'r chwanegiad o un neu fwy o derfyniadau, neu gyda chynfnewidiad llafariad; megys, duwiol, penaeth, saint.

27. A oes ddim treigladau cydseiniaid yn cymeryd lle mewn geiriau tarddedig?—Oes; y mae *c*, *p*, *t*, yn newid, ond yn wahanol i'r drefn reolaidd.

28. I beth y mae *c*, *p*, *t*, yn newid?—I *g*, *b*, *d*.

29. Rhoddwch siamplau?—Benthyc, o benthyc; cyffelypaf, o cyffelyb; tlofach, o tlawd.

30. Pa fodd y dosberthir terfyniadau geiriau tarddedig?—I gynenwol, cyfenwol, a tharddedig.

Byddai yn waith buddiol i'r dysgybl, pe rhoddai yr athraw iddo unrhyw dudalen o'r Gramadeg, i ddangos tadogaeth pob gair cyfansawdd a tharddedig ynddo, sef eu gwahanu i'w gwreiddiau, a'u blaen ac ol ddodion, y rhai a gofrestrwyd yn y bennod hon, ac hefyd i nodi rheolau treigladau y cydseiniaid. Nodwn ddau neu dri o eiriau fel anghraifft. "Anngarliadus." Gair cyfansawdd a tharddedig. Y gwreiddyn yw *car*, gyda'r blaenddwd *an*, a'r terfyniadau *iad* ac *us*. Y mae *c* yn newid i'r sain drwynol ar ol *an*.—"Gorchymynion." Gair cyfansawdd a tharddedig. Y gwreiddyn yw *myn*, gyda'r blaenddodion *gor* a *cy*, a'r terfyniad *ion*. Y mae *c* yn troi i'r sain chwern ar ol *gor*.—"Cyfnwid." Gair cyfansawdd. Y gwreiddyn yw *newid*, gyda'r blaenddwd *cyf*. Y mae *n* yn lythyren annglyfnewidiol.—"Aflendid." Gair cyfansawdd a tharddedig. Y gwreiddyn yw *glan*, gyda'r blaenddwd *af*, a'r terfyniad *did*. Y mae *af*, yn unol â'r rheol gyffredinol, yn newid y gydssin ddylynol i'r sain feddal. Y mae *g*, yn y sain feddal, yn diflanu. Y mae *a* yn *glan*, wedi newid i *e*, er hyrwyddo y sain.

PENNOD VIII.

AM SILLIADAETH.—*Parhdd.*

Gellid meddwl, trwy fod pob llythyren yn cael ei sain briodol ei hun yn y Gymraeg, y buasai, yn naturiol, unffurfiaeth yn ei horgraffhi, ac mai gorchwyl hawdd a fyddai silliadu pob gair yn gywir. Modd bynag, ceir mai fel arall y mae. Y prif achosion o'r amrywiaeth a'r camsillidaeth yma ydynt, *laf*. Tebygolrwydd seiniau *i*, *u*, ac weithiau *e*, *y*, i'w gilydd. 2. Dybwiad cydseiniaid, trwy nas gellir gwybod oddiwrth y sain pa un ai un ai dwy sydd i fod.* 3. Camgynaniad. Er

* Y mae y gwaith hwn yn cynryg yr anarferiad o gydseiniaid dwbl, ond mewn cyfansoddeiriau.

anghraifft, silliada rhai *gloew* yn *gloyw*, am nas gellir dywedyd oddiwrth y sain pa un ai *e* ai *y* i'w harferyd Silliada rhai *ateb* yn *atted*, a *penod* yn *penod*, am nas gellir gwybod oddiwrth y sain pa un ai un ai dwy gydsain sydd i fod. Silliada rhai *diniwaid* yn *diniwed*, am y camgynanir ef felly.

Y mae yn ofidus meddwl, er lluosoced yw cynrychion y Wasg Gymreig, yn y dyddiau hyn, nad oes genym eto gyfndraeth unfurf a sefydlog o silliadu y Gymraeg. Y mae y diffyg hwn yn taffu cryn ddirmyg ar ein hiaith, ac yn attalfa i luaws i ymroi i ddysgu ei darllen. Nyni a chwanegwn yma reolau a chynllun o'r dull a ymddengys i ni y goreu; a da a fuasai genym, er mwyn unfurfiaeth, eu gweled yn cael eu mabwysiadu yn gyffredinol, bydd nes y ceir eu gwell.

RHEOLAU AR SILLIADAETH.

1. *Geiriau gwreiddiol*.—Yr unig egwyddor ag sydd yn llywodraethu silliadaeth y rhai hyn yw *sain*; ac ni ddylent gynwys mwy neu lai o lythyrenau nag sydd yn angenrheidiol i roddi iddynt eu priodol seiniau.

2. *Geiriau cyfansawdd*.—Heblaw sain, y mae egwyddor arall yn llywodraethu silliadaeth y rhai hyn, sef hðno o dreigliadau y cydseiniaid. Y mae yr holl lythyrenau gwreiddiol, yn achlysurol, yn newid mewn cyfansoddeiriau, ond nid oes un yn diflanu, oddieithr *g*; felly, âg eithrio hon, rhaid i bob sill gynwys yr un nifer o lythyrenau ag a gynwysai yn ei ffurf wreiddiol ac anngghysyllt-edig; megys, an-nuw-iol, an-duw-iol; an-nhraethol, an-traeth-ol.* Pe sain yn unig a fyddai yn llywodraethu, silliedid y rhai hyn, anuwiol, an-rhaethol.

Sylw. Y mae *cy*, *cyd* neu *cyt*, *cyf*, *cym*, *cys*, ac weithiau *cym*, yn gyfystyr. Y mae *cy* yn well na *cym* o flaen *m*; yn well na

* Yma golygir bod i bob un o'r hanedigion, megys *nh*, *ngh*, *ch*, &c., gael ei chyfrif fel un lythyren.

cyn (pan yn arwyddo *cyd*) o flaen *n*; ac yn well na *cys* o flaen *s*; *megys*, cymaint, cynal, cysegr.

3. *Geiriau tarddedig*,—Silliadaeth y rhai hyn, fel eiddo y geiriau gwreiddiol, a lywodraethir gan sain yn unig, trwy nad oes cyfnewidiad cydsein- iol yn dygwydd ynddynt, na chwaith gydseiniaid dwbl, ond yn y geiriau sobrrwydd a sicrrwydd.

Sylw 1. Y mae *c*, *p*, *t*, yn niwedd sillau, pan yn dilyn seiniau trwynol eu priodol feddalseiniau, weithiau yn diflanu; *megys*, *pump*, *pumed*; *cant*, *cannoedd*; *diangc*, *diangodd*. Y mae yn arferiad yn bresenol, ar ddifflaniad *p* a *t*, roddi *m* ac *n*, adlawiaid *b* a *d*, yn eu lle; *megys*, *pummed*, *cannoedd*. Dylid hefyd, ar yr un tir, roddi *ng*, adlawiad *g*, ar ddifflaniad *c*; *megys*, *diangngodd*. Ond y mae yr arferiad hwn yn dwyn afreoleidd-dra diangen- rhaid i'n hiaith, trwy roddi adlawiaid, neu hanedigion, y naill lythren wreiddiol i'r llall, a goreu pa gyntaf y dyddymir ef. Rhoddir *m* ac *n*, ar y dybiaeth fod *p* a *t* wedi newid i'r seiniau hyny; ond y mae yn amlwg, ar fyr ystyriaeth, nad newid, ond mai diflanu a wnant; canys analluadwy yw seinio *m* ar ol *m*, nac *n* ar ol *n*, heb gynorthwy llafariad. Nid oes dim gwahan- iaeth rhwng sain *can* a *cann*. Gadewir y llythrenau dirprwyol hyn allan mewn rhai achosion, ac er mwyn cysondeb, dylid gwneyd hyny yn mhob achos. Ysgrifenisr pumlllyfr, canwriad, eneiniol (o enaint), er anghraifft, ág un gydsain, pryd y mae yr un rheswm tros roddi dwy yn y rhai hyn, ag sydd tros eu rhoi yn pummed, cannoedd, punnoedd, &c. Gwrthwynebir dybliaid *n* yn niwedd sillau, gan yr awdwr ag y dyfynasom ran o'i waith ef o'r blaen. Sylwa fel y canlyn:—"Ysgrifenisr y gair *medd- ianu*, &c., a dwy *n* ynddo, am ei fod yn tarddu o *meddiant*, a bod y *t* yn dychwelyd i *n*, *megys* yn *tad*, *fy* *nhad*; ond a fydd rhyw anhawser i gael hyd i'r gwraidd, os tynir un o'r ddwy *n* ymaith? Na fydd, tra bo y gair *meddu* a *meddianu* yn arwyddo mor agos yr un peth: ond boddlonir ar un *n* yn y gair *disflaniad* a *dislanu*, er fod hwn yn tarddu o *disflant*." Tybiwn fod yr hyn a nod- wyd yn ddigon, heb chwanegu dim yn rhagor, i ddangos anghy- sondeb ac anefnyddioldeb yr arferiad o ddyblu *m* ac *n* mewn tarddoleiriaid.

2. Os na cheir *cydseiniaid* dwbl mewn tarddoleiriaid, ceir *llaf- ariaid* dwbl ynddynt yn bur fynych; *megys*, parhaad, *nessa*, creedigaeith, *lleenyddiaeth*, *beir*, *troodd*, *amheus*, *gwrandaawr*, *cadwryd*, *cynorthwydd*. Gellir, y rhan amlaf, hebgor dwy *a*, *e*, neu *o*, trwy roddi un ac estynnod uwch ei phen; *megys*, *par- had*, *llenyddiaeth*, *tródd*. Ond pan ddygwyddo dwy *i*, *u*, *w*, neu *y*, ddyfod yn nghyd, dylent bob amser gael eu cadw yn ddwbl.

3. Chwanegir yr *h* weithiau, mewn sillau acenedig, er mwyn grymuso y sain; ond ni ddylid ei defnyddio mewn sill ag y mae cydsain ynddi; megys, danghosodd, yn lle dangosodd; cenhedloedd, yn lle cenedloedd; arhosiad, yn lle arosiad; brenhines, yn lle brenines; eithr pan fyddo yr acen yn disgyn ar sill heb un gydsain ynddi, a'r sill flaenorol yn diweddu â llafariad, neu un o'r cydseiniaid meddalsain *dd, l, m, n, r*, gwell chwanegu yr *h*, er mwyn grymusiad sain; megys, de-heu-law, llei-ha-u,* rhydd-he-ir, isel-ha-odd, trym-ha-a, glan-ha-ad, byr-ha-wyd. Ond os bydd y sill flaenorol yn diweddu ag un o'r llythyrenau celyd, *c, ch, ff, ll, s, t, th*, bydd yr ebychnod yn afreidiol; megys, nae-a-u, iach-âd, coff a-wyd, gwell-âd, nes-e-wch, caniat-âd, esmwyth-a-odd. Nid yw yr arferiad o â hirsain, yn lle dwy *a*, yn gwneuthur un gwahaniaeth o ran defnyddiad yr *h*.

4. Gwell terfynu geiriau tebyg i'r rhai canlynol, heb fod yn y rhif lluosog, ag *eu*, ac nid *au*; sef, angeu, ameu, goreu, teneu, eisieu, goleu.

Sylw. Silledir y geiriau *chwareu* a *dechreu* gan rai yn *chware*. a *dechre* pan yn gynnenwau, gan chwanegu yr *u* pan yn ferfau; ond y mae y gwahaniaeth yma yn hollol afreidiol a direol. Gwell cadw yr *u* yn mhob achos, hyd yn nod yn y geiriau tarddedig o'r berfau; megys, dechreuad, chwareuydd.

5. Adlawiad *p* yw *ph*, ac ni ddylai gael ei arferyd ond yn nechreu sillau, fel cynddrychiolydd *p*; megys, gorphwys, gorphen. Kelly silliader corff, sarff, proffwyd, Aifft, argraff, ag *ff*.

6. *Ng*, ac nid *n*, a ddylai fod bob amser o flaen *c*; megys, pwngc, llangc, ieuengctid.

Sylw. Y mae *ng* ac *n* yn seiniau hollol wahanol, y flaenaf yn llythyren sefnigol, yn cael ei ffurfio gan ddychafiad corff y tafod; a'r olaf yn un orchfantol, yn cael ei ffurfio gan ddychafiad blaen y tafod. Gan mai *ng* a seinir bob amser o flaen *c*, pa ham y rhoddir yn ei lle llythyren ag sydd yn ei natur mor wahanol?

* Tybir yn gyffredinol fod yr acen ar y sill olaf mewn geiriau yn diweddu ag *au* ac *oi*; megys, bywhau, troi; ond y mae hyn yn gamgymeriad. Yn y gair blaenaf y mae yr acen ar *ha*, yn yr olaf, ar *tro*. Os tynir ymaith *u* ac *i*, y rhai sydd derbyniadau y modd angherfynol, gan ddodi rhyw, derbyniadau berfol ereill yn eu lle, bydd sefyllfa yr acen yn amlwg; megys, yn lle byw-ha-u, byw-ha-wyd; yn lle tro-i, tro-ir, neu tro-wyd. Yn unig trwy uno dwy *a* y gwneir i'r acen ddisgyn ar y sill olaf; megys, yn lle rhydd-ha-a, rhydd-ha; iacha-ad, iachâd. Gwelir oddiwrth hyn na ddylid gosod â hirsain o flaen *u*, megys, bywhau; os rhywbeth, dylid gosod *a* a didolnod uwch ei phen.

7. *Am aw ac o yn nherfyniad geiriau.*—Na arferer *aw* ond yn unig i adrodd teimladau o ardduniant a mawredd.

Sylw 1. Arferer o bob amser yn y rhagenwan, ohono, hebddo, ganddo, &c., canys dynoda o y rhyw gwrywaidd yn well nag *aw*.

2. Dylai y terfyniad cyfenwol *llawn*, fel y terfyniad *mawr*, yn niwedd geiriau, gael bob amser ei ysgrifenu yn gyflawn; megys, fyddllawn, digllawn, creulawn. Ateba i'r terfyniad Seisonig *full*; megys, *fearful*, *full of fear*; arawydllawn, llawn o arswyd. Ysgrifenir y terfyniad *mawr* bob amser yn briodol, ac ni throir yr *aw* i o ond pan y mae sill yn dilyn; megys, clodfawr, clodfori.

8. *Am u ac i yn nherfyniad berfau.*—I wybod pa un ai *u* ai *i* i'w harferyd yn nherfyniad berfau yn y modd annherfynol, rhaid sylwi ar y sill flaen- orol. Os bydd yn cynwys *o*, neu yn diweddu â *g* *w*, *i* sydd i'w harferyd; megys, moli, codi, golchi, tori; meddwi, tewi, sylwi, rhewi, berwi, croes- awi. Yn mhob amgylchiad arall *u* sydd i'w harferyd, ond yn y geiriau crawni, cyflawni, gwaeddi, medi, pesgi, peri, geni, gweini.

9. *Am u ac y.*—Gellir gwybod yn aml pa un o'r ddwy lythyren yma i'w harferyd rhwng dwy gyd- sain mewn geiriau unsill, ac yn y sill olaf o eiriau lluwassill, trwy chwanegu sill at y gair. Os bydd y chwanegiad yn newid y sain i *y*, y lythyren *y* sydd i gael ei harferyd heb y chwanegiad; ond os na fydd yn ei newid, y lythyren *u* sydd i fod. Er anghraifft, rhaid silliadu *dyn*, *testyn*, *gofyn*, â *g* *y*, am fod y sain, wrth chwanegn sill, yn newid; megys, dynion, testynau, gofynion. Ond rhaid silliadu *pur*, *rhybudd*; â *g* *u*, am nad yw y sain, wrth chwanegu sill, yn newid; megys, *pur- ach*, *rhybuddio*.—Pfordd arall i wybod pa un ai *u* ai *y* i'w harferyd, ydyw ystyried a ydyw y lyth- yren wedi treiglo o un arall; ac os ceir ei bod, gellir bod yn sicr mai *y* sydd i'w harferyd; megys, *dyg*, (nid *dug*,) o *dwg*; *ffy*, (nid *ffu*,) o *ffo*; a *peb- yll*, (nid *pebull*,) o *pabell*.

Gan nad oes modd gwneyd rheolau i ddangos pa fodd i silliadu pob gair, rhoddwn yma gofrestr o eiriau a silliedir wahanol ffyrdd, wedi eu silliadu yn y modd a ymddengys i ni y goreu.

GEIRIAU A SILLIEDIR WAHANOL FFYRDD.

Acen (<i>accent</i>)	Clauar
Addewyd	Cnewullyn
Addfed	Crai
Allwys (<i>loose</i>)	Creedigaeth (<i>creation</i>)
Amddifad	Croew
Amddiffyn (<i>defend</i>)	Cyfundraeth
Amgeledd	Cyffelyb
Amgueddfa	Cyffwrdd
Amherawdwr (<i>emperor</i>)	Cylllell
Ameu	Cyllid
Amod	Cymharu (<i>compare</i>)
Anifail (<i>animal</i>)	Cymhell (<i>compel</i>)
Anog	Cymhen
Angen	Cymhorth
Anghladd, o claddu	Cymhwys
Anghraifft	Cynauaf
Arad	Cynddrychioli
Araeth	Cyneu (<i>kindle</i>)
Banllef	Cynysgaethu
Burym (<i>barm</i>)	Cynhen
Bygwth	Cynhes
Bywioliaeth	Cynhwrf
Cadair	Cynghanedd
Cadben (<i>captain</i>)	Cynghor
Cadernyd	Cynghrair
Camfa, nid camdda	Chwaneg
Canmol	Chwyrnu*
Canys	Daeaf
Cenfigen	Danedd
Cenllusg	Danodd

* Edrycher i'r tudal. 20, lle y nodir geiriau o gyffelyb silliaedaeth.

Dattod	Dyosg
Deall	Dyrwyn
Deallwriaeth	Dysdyllu (<i>distil</i>)
Dedfryd	Dysglaer
Deau	Dysgrifio (<i>describe</i>)
Deheulaw	Dysgwyl
Deu'gain	Dysgybl (<i>disciple</i>)
Diareb	Dystaw
Diasbedain	Dywedyd
Diffyg (<i>defect</i>)	Edeu
Dilys	Eilun
Diniwaid	Enill
Diolch	Ereill
Disperod	Erlidigaeth
Distryw (<i>destroy</i>)	Ffynon (<i>fountain</i>)
Diwyd	Gloew
Dosbarth	Gorphenhaf
Dryc-hin	Grudd
Duweinydd (<i>divine</i>)*	Gwaew
Dyben	Gwatwar
Dyddanwch	Gwddf
Dyddordeb	Gwefus
Dyddymu	Gwegil
Dyeithr	Gweisgi, nid gwisgi
Dyfetha	Gweniaith
Dyferyn	Gwibed
Dyfynu	Gwrandaw
Dygywydd	Gwrthddrych
Dyhewyd	Gwylio
Dylun	Hedeg
Dyoddef	Hoew

* Silliedir y gair hwn, gyda'r un taiddedig o hono, sef *duwinyddiaeth*, yn amlwg mewn efelychiad i'r Seisonaeg. Y mae rheolau yr iaith hon yn gofyn i'r *i* yn *divine* gael ei sain ddeuseiniol (*diphthongal*), pa un sydd yn ateb i ei yn Gymraeg; tra y gofynant i fer yn *divinity*. Y mae y Cymry wedi dilyn yr un dull: silladant a seiniant y blaenaf yn *duweinydd*, a'r olaf yn *duwinyddiaeth*.

Henafiaeth	Penill
Hysbys	Pennod, o <i>pen</i> a <i>nod</i>
Ieuengctid	Rhybudd
Llian	Rhyddyd
Llofrudd	Santaidd
Lluchio	Sarug
Lluaws	Syler (<i>cellar</i>)
Meichiai. Lluosog, iau	Tafal
Manwl	Teneu
Megys	Teyrn
Melus	Tlawd*
Milldir (<i>mile</i>)	Tragwyddol
Munud (<i>minute</i>)	Tri'gain
Myntai	Trindod (<i>Trinity</i>)
Niwaid	Twymo
Oblegid	Twysen
Oedfa. Lluos., Oedfaon	Tymher (<i>temper</i>)
Ogofau	Tymhestl (<i>tempest</i>)
Papyr (<i>paper</i>)	Tynell (<i>ton</i>)
Parlawr (<i>parlour</i>)	Ufudd
Plu (<i>plumes</i>)	Ysbryd (<i>spirit</i>)

GEIRIAU O GYFFELYS SEINIAU.

Ac, and	Cymraeg, <i>Welsh language</i>
Ag, that or with	Cymreig, <i>Welsh</i>
Bru, womb	Cymunwr, <i>communicant</i>
Bri, dignity	Cymynwr, <i>hewer</i>
Budd, benefit	Chwaeth, <i>taste</i>
Bydd, will be	Chwaith, <i>neither</i>
Clun, hip	Ei, <i>his or her</i>
Glin, knee	Eu, <i>their</i>
Cymru, Wales	Esgid, <i>shoe</i>
Cynry, plural of Cymro	Esgud, <i>diligent</i>

* Y mae yr un rheswm tros ysgrifenu *claf* yn *cylaf*, a *tlws* yn *tylws*, ag ysgrifenu *tlawd* yn *tylawd*. Dylai y rhai hynny a ysgrifenant y gair yn ol y dull olaf, gofio, wrth ei ddarllen, roddi yr acen ar y sill gyntaf.

Ewin, <i>nail</i>	Llin, <i>flax or line</i>
Ewyn, <i>foam</i>	Llun, <i>shape</i>
Ffurf, <i>form</i>	Lliw, <i>color</i>
Ffyr, <i>thick</i>	Llyw, <i>helm</i>
Gwaedd, <i>shout</i>	Llus, <i>bilberries</i>
Gwaudd, <i>daughter-in-law</i>	Llys, <i>court</i>
Gwaun, <i>meadow</i>	Mae, <i>is</i>
Gwain, <i>sheath</i>	Mai, <i>that</i>
Gwelïau, <i>wounds</i>	Melin, <i>mill</i>
Gwelyau, <i>beds</i>	Melyn, <i>yellow</i>
Gwiw, <i>excellent</i>	Mil, <i>thousand</i>
Gwyw, <i>withered</i>	Mul, <i>mule</i>
Hael, <i>liberal</i>	Nac, <i>nor, neither</i>
Haul, <i>sun</i>	Nag, <i>than</i>
Hulio, <i>to cover</i>	Peri, <i>to cause</i>
Hilio, <i>to produce</i>	Pery, <i>will continue</i>
Hono, <i>masculine of honi</i>	Prif, <i>chief</i>
Hðno, <i>feminine of hwnw</i>	Pryf, <i>worm</i>
Hwnt, <i>beyond</i>	Prin, <i>scarce</i>
Hwynt, <i>them</i>	Pryn, <i>buy</i>
I'w, <i>to his, her, or their</i>	Pridd, <i>earth</i>
Yw, <i>is</i>	Prudd, <i>sorrowful</i>
I waered, <i>downwards</i>	Rhiw, <i>slope</i>
I wared, <i>to save</i>	Rhyw, <i>species</i>
Llaes, <i>long</i>	Seisonaeg, <i>Eng. language</i>
Llais, <i>voice</i>	Seisonig, <i>English</i>
Llaeth, <i>milk</i>	Sir, <i>county</i>
Llaith, <i>moist</i>	Sur, <i>sour</i>
Llifio, <i>to saw</i>	Sudd, <i>juice</i>
Llifo, <i>to flow</i>	Sydd, <i>is</i>
Lluman, <i>banner</i>	Sylfaen, <i>foundation-stone</i>
Llyman, <i>a wretch</i>	Sylfan, <i>foundation</i>

Siarad, *a talk*
 Siared, *to talk*
 Talaeth, *province*
 Talaith, *crown*
 Ti, *thou*
 Tu, *side*
 Tŷ, *house*

Trwyodd, *through*
 Trwyddo, *through him, it*
 Ymddiriad, *confidence*
 Ymddiried, *to confide*
 Yntau, *he or him also*
 Ynte, *then*

ADCHWILIAD I'R WYTHFED BENNOD.

1. Beth yw y prif rwystrau i silliadu yn gywir?—Yr anhawder i wybod, 1. Pa un o'r llafariad *i, u, e, ac y, i'w* ddefnyddio yn mhob achos. 2. Pa un ai un ai dwy gydsain *i'w* defnyddio. 3. Pa fodd i lawngynanu pob gair.

2. Beth yw y rheol o barth silliadaeth geiriau gwreiddiol?—Na raid iddynt gynwys mwy na llai o lythyrenau nag sydd yn angenrheidiol i roddi iddynt eu priodol seiniau.

3. A droseddir y rheol yna weithiau?—Gwneir.

4. Pa fodd?—Trwy ddyblu cydsain, pan y byddai un yn ddiogon i roddi y briodol sain.

5. Rhoddwch anghraifft —Dyna y gair *eto*. Rhydd rhai ddwy *t*, pan y ceir yr un sain gan un.

6. Pa fodd y gwyddoch mai gair gwreiddiol yw hwna?—Am nas gellir ei ddwyn i air mwy syml.

7. Beth yw y rheol o barth geiriau cyfansawdd?—*Rhaid i bob sill gynwys yr un nifer o lythyrenau ag a gynwysai yn ei ffurf wreiddiol.*

8. Rhoddwch i mi siampl.—Wel, y mae y gair *annoeth*, yn amiwg, yn gynwysedig o'r gair *doeth* a'r negydd *an*, yr hyn a arwydda peidio bod yn ddoeth. Yn awr yn ol yr egwyddor uchod, rhaid i'r gair *annoeth* gynwys dwy *n*, i'r dyben i ateb, o ran rhif y llythyrenau, i *an* a *doeth*.

9. A ydyw y rheol yna yn dal yn mhob achos?—Na; y mae un eithriad, pa un a ffurfir trwy ddisianiad *g*.

10. Rhoddwch siampl.—Y mae y gair *diwerth* yn cynwys un lythyren yn lai na'r sillau ar wahan, sef *di* a *gwerth*.

Sylwer, mai arwyddion *unigol* oedd yn yr egwyddor *wreiddiol*, i ddynodi yr hanedigion, cyn gystal a'r gwreiddiolion, ac amlwg yw mai y drefn hono a fyddai oreu eto; a chofier, wrth ddywedyd bod cyfansoddeiriau yn cynwys yr un nifer o lythyrenau ag a gynwys y sillau a'u cyfansoddant yn eu ffurf wreiddiol, ein bod eto yn golygu yr hanedigion, hyd yn nod ngh, mh, ac nh, yn unigolion.

Rhodded yr athraw luaws o eiriau yn dechreu â'r blaenddodion sydd yn ffurfio yr eithriadau, tudal. 27, yn enwedig yr *an* a *cy*, i'w ddysegybl i'w

silliadu, gan ddeisyf arno nodi y rheol ar ol pob gair. Er siampl, gofyned pa fodd i silliadu *amhreffnus*—beth yw y gwreiddiolair o hono—paham y rhoddir *nh* yn nechreu y gwreiddiolair, &c.

11. Pa fodd y silliedwch *cynyg*?—Ag un *n*.
12. Paham?—Am fod *cy* yn well na *cyn* o flaen *n*.
13. Beth yw y rheol o barth silliadaeth *geiriau tarddedig*?—Yr un fath a hono a berthyn i'r geiriau gwreiddiol.

I'r dyben i argraffu y sylwadau, tudal. 34, ar feddwl y dysgybl, rhodded yr athraw iddo amryw eiriau o'r un natur a'r rhai ag y sylwir arnynt yno, i'w silliadu; megys—Silliedwch *breiniol*, *molianu*, *ieuangach*, *tregu*—beth yw gwreiddiolair y rhai hyn?—pa lythyren sydd wedi diflanu?—Silliedwch *gwerandawyd*, *fodd*, *cadawyd*, &c.

14. Pa bryd yr ydys i arfer *h* i rymuso y sain?—Pan fyddo yr acen yn disgyn ar sill heb un gydsain ynddi.

15. A oes *h* i fod yn *cynhwysiad*, *danghosiad*, *anghenion*, *cenhadon*, ac *ehangder*?—Nac oes.

16. Paham?—Am fod cydsain yn yr un sill.

17. A oes ddim *h* ynte i fod yn *cynhwysder*?—Oes.

18. Pa fodd felly, a'r sill yn cynwys cydsain?—Am nad yw yr *h* yna wedi ei chwanegu er mwyn grymuso y sain. Gwreiddyn y gair yw *pwys*; a'r rheswm fod *h* yn y gair yw, fod *p* yn treiglo i *mh* ar ol y blaenddawd *cy*.

19. Pa fodd y gwyddoch mai wedi ei chwanegu er mwyn y sain y mae yr *h* yn *cynhwysiad*, *cenhedloedd*, &c.?—Am fod y sillau lle y mae yr *h*, hebddi pan yn ddiacen; megys, *cynwys*, *cenedi*, &c.

20. A raid rhoddi yr *h* mewn sill acenedig, os na fydd cydsain yaddi?—Rhaid weithiau, ond nid bob amser.

21. Pa bryd y rhaid ei harferyd hi?—Pan fydd y sill flaenorol i'r un acenedig yn diweddu â llafariad, neu âg *dd*, *l*, *m*, *n*, *r*.

22. Rhoddwch siampl.—Mwy-ha-u, am-heu-aeth, rhydd-hâd.

23. Pa bryd y mae yr *h* yn afreidiol?—Pan fyddo y sill flaenorol yn diweddu âg *c*, *ch*, *ff*, *ll*, *s*, *t*, neu *th*.

24. Rhoddwch siampl.—Coff-a-ad (neu coff-âd), lles-a-u.

25. Pa un ai âg *au* ai *eu* y dylid silliadu y gair *angu*?—Ag *eu*.

26. Paham?—Am mai arwydd y rhif lluosog yw *au*.

27. Pa un ai *ph* ai *ff* sydd i fod yn y gair *corff*?—*Ff*.

28. Paham?—Am mai adlawiad *p* yw *ph*, ac ni ddylai fod ond ya nechreu sillau, fel cynddrychiolydd *p*.

Aed yr athraw yn mlaen gyda'r rheolau ereill yr un modd; a gwnaed y dysgybl yn hyddysg yn y cyfrestro eiriau a roddwyd tudal. 37, 38, 39, 40 a bydded yn ofalus i weled fod y dysgybl yn gallu silliadu y "geiriau e gyffelyb seiniau," a nodi eu hystyr. Y mae amryw a ystyrir yn silliadwyr da, yn aml yn cymysgu y rhai hyn.

RHAN II.

GEIRYDDIAETH.—ETYMOLOGY.

Y mae GEIRYDDIAETH yn cynwys tri pheth:—

1. *Gwahanrestriad* (classification] *geiriau*; 2. *Amrywiad* *geiriau*; ac, 3. *Tarddiad* *geiriau*.

PENNOD I.

AM ▼ RHANAU-YMADRODD.—*Of the Parts of Speech.*

Y mae yn y Gymraeg wyth math o eiriau, neu fel y gelwir hwynt yn gyffredin, ranau-ymadrodd; sef, Cynenw, Cyfenw, Rhagenw, Berf, Rhagferf, Arddodiad, Cysylltiad, a Chyfyngiad.

I roddi meddylddrych i'r darlennydd o natur a defnydd y gwahanol ranau-ymadrodd, cyn myned i sylwi yn fwy manwl arnynt, gwnawn rai sylwadau arweiniol, yn y wedd a ganlyn. Golyger bod dynion o'r un cyfansoddiad â ni, ond heb fedru un iaith, wedi eu gosod mewn ynys anial. Buasent yn naturiol yn teimlo awydd i adrodd eu meddylddrychau, eu teimladau, a'u hangenion, y naill i'r llall. Buasai un wedi gweled ci yn lladd ysgyfarnog; y llall wedi gweled ymladdfa erchyll rhwng dwy sarff, a theimlent yn naturiol awydd i fynegu hyny i'w cymdeithion. Ond cyn y gallent wneyd hyn, buasai raid iddynt roddi enwau ar y gwahanol wrthddrychau a ymgynygent i'w sylw. Byddai pob gair a ffurfiid yn y modd hwnw, fel enw ar y gwrthddrychau cylehynol, yn *Gynenu*,* a phe ffurfient gynifer o enwau ar wrthddrychau ag sydd o eiriau yn ein hiaith, 'ni fyddent ar ol y cwbl ond Cynenwau.

* Wrth *Gynenu*, y meddylir yr hyn a elwir weithiau yn *Sylweddair*. Ystyr y gair yw *enw cynias*; ac y mae yn briodol ei alw felly, trwy ei fod o angenrheidrwydd yn cael ei ffurfio o *faen* Cyfenw a Rhagenw, y rhai bob amser a gyfeiriant ato.

Eithr gwelent fod eisieu rhywbeth yn rhagor i allu mynegu yr hyn a ganfyddasent. Ni ddangosai y Cynenwau ond pa wrthddrychau a feddylid, eithr byddai ar yr ynyswyr eisieu dangos beth a *wnaethent* hefyd. Y geiriau a ffurfi i'r dyben hwn a fyddent yn *Ferfau*; megys, 'Gwelodd William gi yn lladd ysgyfarnog.' 'Gwelodd,' Berf, am ei fod yn dangos yr hyn a wnaeth William. 'William,' Cynenw, am ei fod yn enw gwrthddrych, se felly 'ci.' 'Yn lladd,' Berf, am ei fod yn dangos yr hyn a wnaeth y ci. 'Ysgyfarnog,' Cynenw, am ei fod yn enw gwrthddrych. Byddent erbyn hyn wedi ffurfio y rhanau-ymadrodd mwyaf pwysig, canys y mae Cynenw (neu ei gynddrychiolrdd, sef Rhagenw), a Berf (yn arwydde bod neu weithrediad), yn hanfodol i bob brawddeg, ond y rhanau-ymadrodd ereill nid ydynt felly.

Modd bynag, gwelent yn fuan na fyddai y rhai hyn yn ddigon i fynegu pob peth a ewyllysient. Y mae yr holl Gynenwau (oddieithr Cynenwau Priodol) yn arwydde gwrthddrychau o ba rai y mae amrywiol fathau; megys, er siampl, ci, yr hwn a all fod yn gi da, ci gwyn; ei mawr, ci bach; ci ffyrnig, ci tawel; a'r holl *Ferfau* yn arwyddo gweithrediadau ag y gellir eu cyflawni mewn gwahanol foddau; megys, rhedeg yn gyflym, rhedeg yn araf; a byddai ar y dynion weithiau eisieu dangos *pa fath* wrthddrych a ganfuasent, a pha *fodd* y gweithredasai. Y geiriau a ffurfi i ddangos *pa fath wrthddrych* a feddylent, a fyddent yn *Cyfenwau**; a'r geiriau a ffurfi i ddangos *pa fodd y gweithredid*, a fyddent yn *Rhagferfau*. Byddent yn awr, trwy gymhorth y pedair rhan-ymadrodd yma, sef, Cynenw a'i wasanaethydd, a Berf a'i wasanaethydd, yn gallu adrodd y pethau mwyaf pwysig i'w gilydd.

Ond byddai arnynt yn aml eisieu dangos *perthynas* gwrthddrychau i'w gilydd, yr hyn ni fyddent eto yn alluog i'w wneyd. Y geiriau a ffurfi i wneyd hyn a fyddent yn *Arddodiaid*; megys, 'Y mae llew mawr yn gorwedd yn eamwyth yn yr ogof o dan y graig.' 'Llew,' Cynenw, am ei fod yn enw gwrthddrych. 'Mawr,' Cyfenw, am ei fod yn dangos *pa fath* lew. 'Y mae yn

* Wrth *Cyfenwau*, y meddylir yr hyn a elwir yn *Ansoddair*. Ystyr y gair yn *cyd-enw*; ac am mai defnydd *Cyfenw* yw bod yn wasanaethydd i Cynenw, ymddengys yn briodol ei alw felly.

gorwedd,' Berf, am ei fod yn dangos beth yr oedd yn ei wneyd. 'Yn esmwyth,' Rhagferf, am ei fod yn dangos *pa fodd* yr oedd y llew yn gorwedd. 'Yn,' Arddodiad, am ei fod dangos perthynas y llew a'r ogof i'w gilydd: nid *dan*, *uchlaw*, nac *wrth* yr ogof, ond *ynddi*.' 'Ogof,' Cynenw, am ei fod yn enw gwrthddrych. 'O dan,' Arddodiad, am ei fod yn dangos perthynas yr ogof a'r graig. 'Craig,' Cynenw, am ei fod yn enw gwrthddrych.

Y *Rhagenwau* a'r *Cysylltiaid*, tybiwn, ydynt y rhanau-ymadrodd a ffurfd olaf; canys ni arferir y Rhagenwau Personol, yn enwedig y trydydd person, ond i oehel adreddiad rhy fynych o'r Cynenwau, ac felly cafodd yr arferiad o honynt ei awgrymu er mwyn cyfieusod a sain, yn hytrach na'i gymhell oddi ar angenrheidrwydd. Am y *Rhagenwau Perthynol*, a'r *Cysylltiaid*, y mae yn amlwg mai hwynt-hwy a ffurfd olaf; canys swydd y rhai hyn, a'r rhai hyn yn unig, yw cysylltu brawddegau â'u gilydd; a'r manau lle yr arferir Cysylltiaid amlaf, yw, mewn gweithiau athronyddol ac ymresymiadol. O'r holl ranau-ymadrodd Rhagenwau a Chysylltiaid a arferir olaf gan blant, ac a arferir leiaf gan ddynion diddysg, y rhai a arferant frawddegau byrion ac anghysylltiol.

Am y *Cyfyngiaid*, nid oes achos gwneyd nemawr o sylw. Y rhai hyn ydynt iaith y teimladau, a pha swm bynag a wnawn i arwyddo rhyw deimlad bywiog ynom, y mae hwnnw yn briodol yn Gyfyngiad; megys, O! A! O'r holl ranau-ymadrodd, y rhai hyn gan hyny a ffurfir gyntaf.

Ar ol ffurfio fel hyn y gwahanol ranau-ymadrodd, er mwyn i'r iaith newydd-ffurfdedig fod yn offeryn mwy defnyddiol fyth i'r meddwl, buasai raid gwneyd llawys o amrywiadau yn y gwahanol ranau-ymadrodd, er mwyn dangos rhif, rhyw, amser, &c.; megys, dyn, dynion; sant, saint; brenin, brenines; hwn hon; gwela, gwelaist, gwelodd, &c. Y mae llawer iawn mwy o amrywiadau mewn geiriau mewn rhai ieithoedd na'u gilydd; ond modd bynag am hyny, y mae llawys o honynt yn mhob iaith.

Gwelir oddiwrth y sylwadau blaenorol, fod iaith o angenrheidrwydd yn beiriant pur gymhlethedig; ac fel y mae yn angenrheidiol, mewn llyfrfa helaeth, osod y llyfrau oll yn eu lle ac mewn trefn, i'r dyben i gael hyd iddynt pan fo eu heisiau, felly, i'r dyben i'r meddwl alla defnyddio iaith, yr hon sydd mor gymhlyg yn ei natur, i drosglwyddo ei faddylldrychau yn byrwydd, ac yn y

modd mwyaf priodol, y mae yn angenrheidiol gosod ei rhanau llaesog a chymysgryw mewn trefn reolaidd a chryno. Hyn yw priodol orchwyl Gramadeg.

ADCHWILIAD I'R BENNOD GYNTAF.

1. Beth yw testyn yr ail ran o Ramadeg?—Geiryddiaeth.
2. Beth y mae Geiryddiaeth yn ei ddysgu?—Pa fodd i wahanrestru yr holl eiriau sydd yn perthyn i'r iaith; a dangos eu hamrywiad a'u tarddiad.
3. Pa fodd y gwahanrestrir hwynt?—I wyth rhan-ymadrodd.
4. Pa rai ydynt hwy?—Cynenw, Cyfenw, Rhagenw, Berf, Rhagferf, Arddodiad, Cysylltiad, a Chyfyngiad.

PENNOD II.

AM GYNENWAW.—*Of Nouns.*

CYNENW yw enw person, anifail, lle, neu unrhyw beth a ystyrir fel yn bodoli wrtho ei hun; megys, Henry, ceffyl, Llundain, bwrdd, diwydrwydd.

I'r dyben i geisio dangos i'r efrydydd natur Cynenwau yn eglurach, nyni a'u rhanwn yn ddau fath; sef, *Cynenwau Sylweddol* a *Chynenwau Dansoddol*.

Wrth y *blaenaf* y meddylir, enwau sylwedd, megys, dyn, pen, braich, bwrdd, llyfr, coeden, afon, careg, enaid. Y mae yn hawdd gwahaniaethu Cynenwau Sylweddol oddi wrth bob rhan-ymadrodd arall, canys nid oes un o honynt yn arwyddo sylwedd ond Cynenwau.—Y mae Cynenwau Sylweddol eto yn rhanadwy i ddau fath; sef, *Cynenwau Priodol* a *Chynenwau Cyffredinol*. Cynenw Priodol a noda allan berson, lle, afon, &c., neillduol; megys, John, Llundain, Hafren, &c. Cynenw Cyffredinol a arwydda unrhyw un perthynol i ryw neu restr penodol; megys, dyn, anifail, bwrdd.

Wrth yr *olaf* y meddylir, enw priodoleddau neu berthynasau, yn cael eu hystyried ar wahan oddi wrth eu gwrthddrych; megys, rhinwedd, gwendid, cyflawnder, daioni, llywodraeth. Y mae yn rhaid i'r rhai hyn ymddibynnu ar sylwedd am eu bodolaeth;

ond gan yr ystyrir hwynt ar wahan oddi wrth eu gwrthddrych, fel yn bodoli wrthynt eu hunain, gelwir hwynt yn Gynenwau Dansoddol (*abstract*). Nid yw y rhai hyn mor hawdd i'r efrydd ydd ieuangc i'w gwahaniaethu oddi wrth ranau-ymadrodd ereill, a'r Cynenwau Sylweddol, am fod Cyfenwau a Berfau hefyd yn arwyddo priodoleddau. Er anghraifft, y mae y Cynenw *gwen-did* a'r Cyfenw *gwan* yn gyffelyb o ran ystyr; a'r un modd y mae y Cynenw *cyflymder* a'r Ferf *yn cyflymu*; eithr y gwahaniaeth yw, fod y *Cyfenw* a'r *Ferf* yn cyfeirio at y gwrthddrych ag y mae y priodoledd yn perthyn iddo, a'r Cynenw yn ystyried y priodoledd ar ei ben ei hun. Ni fyddai yn briodol arfer *gwan*, heb nodi y gwrthddrych a fyddai felly; ac ni fyddai yn briodol arfer *yn cyflymu*, heb nodi y gwrthddrych a fyddai yn cyflymu: ond gellid son am *wendid* a *chyflymder*, heb son dim am y gwrthddrych ag y perthynai y priodoleddau hyn iddo.

Ffurfi'r Cynenwau Dansoddawl, yn fynych, trwy roddi y terfyniadau *deb, der, did, dra, i, ni, rwydd, wch, &c.*, ar ol Cyfenwau; megys, cywirdeb, gwendid, bydra, gwrthuni, tegwch.

Amrywir Cynenwau i ddangos Rhif a Chenedl.

ADCHWILIAD I'R AIL BENNOD.

1. Beth yw Cynenw?—Enw unrhyw sylwedd, neu unrhyw beth a ystyrir fel yn bodoli wrtho ei hun.
2. Pa sawl math o Gynenwau sydd?—Dau.
3. Pa rai ydynt hwy?—Cynenwau Sylweddol a Dansoddol.
4. Beth yw Cynenw Sylweddol?—Enw unrhyw sylwedd.
5. Beth yw sylwedd?—Sylwedd yw unrhyw beth ag y gellir ei deimlo, neu sydd yn bodoli wrtho ei hun, heb ymddibynu ar ddim arall.
6. Pa ran-ymadrodd yw, careg, pren, canwyll, tân, llyfr, tŷ, gwynt, gwlaw, cath, cefyl, dyn, enaid?—Cynenwau Sylweddol.
7. Pa fodd y gwyddoch?—Am eu bod yn enwau sylwedd.
8. Beth yw Cynenw Priodol?—Enw yn arwyddo un peth neillduol.
9. Rhoddwch anghreiffitiau.--William, Caergybi, Menai, America.
10. Beth yw Cynenw Cyffredinol?—Enw unrhyw un perthynol i ryw neu restr penodol.
11. Rhoddwch anghreiffitiau.—Ci, anifail, careg, sydd Gynenwau Cyffredinol, am y gall ci sefyll am wahanol fathau o gŵn;

anifail, am wahanol fathau o anifeillaid ; megys, ceffyl, buwch, ci, dafad, &c. ; a chareg, am wahanol fathau o geryg.

12. Beth yw Cynenwau Dansoddol !—Enwau pethau sydd yn ymddibynu ar sylwedd am eu bodolaeth, ond a ystyrir ar wahan oddi wrth eu gwrthddrych, fel pe byddent yn bodoli wrthynt eu hunain.

13. Rhoddwch siamplau.—Gwendid, cryfder, ynfydrwydd, rhinwedd, duwioldeb, pechadurusrwydd, cyflawnder. Yn awr y mae yn amlwg fod y pethau hyn oll yn dibynu ar sylwedd am eu bodolaeth, er yr ystyrir hwynt yma wrthynt eu hunain.

PENNOD III.

AM RIF CYNENWAU.—*Of the Number of Nouns.*

Y mae gan Gynenwau ddau rif,—yr *Unigol* a'r *Lluosog*. Yr *unigol* a ddynoda *un* ; megys, dyn, march, &c.; y *lluosog*, *fwy* nag *un* ; megys, dynion, meirch.

Troir Cynenw Unigol i'r Lluosog mewn tair ffordd.

1 Trwy chwanegu sill at yr Unigol ; megys, dyn, dynion.

Y sillau a arferir i'r dyben hwn, ydynt y rhai canlynol :—

Terfyniadau.	Unigol.	Lluosog.
Aint* megys,	Car	Ceraint
Au ———	Pen	Penau
Ed* ———	Merch	Merched
Edd* ———	Gwraig	Gwragedd
I* ———	Gardd	Gerddi
Iaid ———	Crwydr	Crwydriaid
Iau ———	Pren	Preniau
Ion ———	Dyn	Dynion
Od ———	Eryr	Eryrod
Oedd ———	Mor	Moroedd
On ———	Lŵ	Llwon
Ydd* ———	Afon	Afonydd
Yr ———	Brawd	Brodyr

* Arferir y terfyniadau sydd wedi eu nodi â seren i ddybenion ereill heb law hwnw o luosogi ; megys, hen-aint, coll-ed, chwerw-edd, caled-i, stoeh-ydd.

Yn yr hen amseroedd, arferid y terfyniadau blaenorol yn ddiwahaniaeth gyda'r holl Gynenwau; ond yn awr cymhwysir bwynt at eiriau neillduol. Ni oddefai yr arferiad presenol i ni ddywedyd mynyddon, er nas gallai hyny fod yn anmhrïodol. Modd bynag, y mae rhai Cynenwau ag sydd yn caniatáu dau derfyniad gwahanol; megys, blynyddoedd, blynyddau; plwyfi, plwyfydd. Ond gwell, fe allai, luosogi y geiriau a arferir weithiau a'r terfyniad *wr*, âg *í*, ac nid *ydd*, trwy fod *wr* ac *ydd*, weithiau, yn gyfystyr. Er anghraifft, arferir *capelwr*, ac *eglwyswr*, ac am hyny gwell eu Huosogi, capeli, ac eglwysí.

Y gair *lle*, weithiau, yn dra anmhrïodol a luosogir yn *llefydd*, yr hyn a raid arwyddo *llefur* neu *llefau*. Y dull priodol o'i luosogi yw, *lleoedd*.

2. Trwy gyfnewid y llafariaid neu ddeuseiniad; megys, ffon, ffyn; croen, crwyn.

Dangoswyd treigliadau y llafariaid a'r deuseiniad, tudal. 10.

3. Trwy gyfnewid y llafariaid a chwanegu sill; megys, mab, meibion.

Y mae rhai unigolion yn troi i'r lluosog yn ddi-reol; megys, *ci*, *cwn*; *gwr*, *gwyr*; *troed*, *trued*; *ty*, *tai*.

Weithiau ffurfir y rhif *unigol* o'r *lluosog*, trwy chwanegu *en* neu *yn* at yr olaf, ac weithiau hefyd newid y llafariad neu ddeuseiniad; megys, llygod, llygoden; ser, seren; adar, aderyn; *caws*, *cosyn*; plant, plentyn.

Y mae llawys o Gynenwau, Sylweddol a Dansoddol, na arferir ond yn unig yn y rhif unigol; megys, 1. *Sylweddol*,—Aur, arian, pres, efydd, pridd—bara, ymenyn, mel, llaeth. 2. *Dansoddol*,—Henaint, ffyrnigrwydd niwyneidd-dra, caledi, tristwch, llawenydd, newyn, syched, &c.

Rhai Cynenwau eto ni arferir ond yn unig yn y rhif lluosog; megys, ymysgaroedd, genau.

Y gair genau, yn synych, a ail-luosogir yn genenau.

Y mae rhai Cynenwau, a elwir *Cynenwau Cynlledig*, trwy eu bod, er yn y rhif unigol, yn arwyddo lluaws; megys, llu, pobl, torf neu dyrfa, cenedl. Goddefant eu lluosogi, fel y canlyn; lluoedd, pobloedd, torfoedd neu dyrfeydd, cenedloedd.

Arferir rhai terfyniadau i fychanu y gwrthdrrych a arwyddir. Y rhai a arferir ar ol Cynenwau unigolydynt, *an, en, yn, ig, og*; megys, dynan, tanen, dernyn, oenig, pwrog. Y rhai a arferir ar ol Cynenwau lluosog, ydynt, *ach, os*; megys, dynionach, plantos.

ADCHWILIAD I'R DRYDEDD BENNOD.

1. Pa sawl rhif sydd yn perthyn i Gynenwau?—Dau.
2. Pa rai ydynt hwy?—Yr unigol a'r lluosog.
3. Beth y mae y rhif unigol yn ei ddynodi?—Y mae yn dynodi un peth.
4. Rhoddwch siamplau.—Pren, llyfr, mynydd.
5. Beth y mae y rhif lluosog yn ei ddynodi?—Y mae yn dynodi mwy nag un.
6. Rhoddwch siamplau.—Prenlau, llyfrau, mynyddoedd.
7. Pa sawl ffordd sydd o luosogi Cynenwau?—Tair.
8. Pa rai ydynt hwy?—1. Trwy chwanegu sill at y rhif unigol. 2. Trwy gyfnwid y llafariad neu ddeuseiniad. 3. Trwy gyfnwid y llafariad a chwanegu sill.

Gofyned yr athraw am siamplau. Gellir nodi yn y fan yma, mai y ffordd oreu yw newid e bob amser i y, ac nid i i; megys, careg, ceryg; llawes, llewys; maneg, menyg.

9. A oes rhai o'r llafariad yn cyfnwid yn ddireol?—Oes.

Gofyned yr athraw am rai anghreiffiau.

10. A ffurfir y rhif unigol o'r lluosog weithiau?—Gwneir.
11. Pa fodd?—Trwy chwanegu yn neu os at y rhif lluosog, ac weithiau newid llafariad neu ddeuseiniad gyda hyn.
12. Rhoddwch siamplau.—Mawn, mawnen; blodau, blodauyn.
13. A oes rhai Cynenwau na arferir ond yn y rhif unigol?—Oes.
14. Rhoddwch siamplau.—Bara, ymenyn, tristwch, newyn.
15. A oes rhai na arferir ond yn y rhif lluosog?—Oes.
16. Rhoddwch siamplau.—Ymysgaroedd, genau.

17. Beth yw Cynenw Cynulledig?—Cynenw yn y rhif unigol yn arwyddo lluawa.

18. Rhoddwch siamplau.—Cenedl, torf, pobl, myntai.

PENNOD IV.

AM GENEDL CYNENWAU.—*Of the Gender of Nouns.*

Cenedl sydd yn nodi gwahaniaeth rhyw; ond yn y Gymraeg, y mae enw pob gwrthddrych difwyd, a phob Cynenw Dansoddol, i'w ystyried fel o'r Genedl Wrywol neu Fenywol.

Gwahaniaethir rhyw y gwahanol greaduriaid mewn tair ffordd:

I. Trwy eiriau gwahanol.

Gwryw.	Benyw.	Gwryw.	Benyw.
Adiad	Hwyaden	Ci	Gast
Bachgen	Geneth	Ewythr	Modryb
Baedd	Hwch	Gwas	Morwyn
Brawd	Chwaser	Gŵr	Gwraig
Bustach, eidion } neu ych }	Aner	Hwrdd	Dafad
Carw, hydd	Ewig	Mab	Merch
Cefnder	Cyfnither	Nai	Nith
Ceffyl	Casag	Tad	Mam
Celliog	Iar	Taid	Nain
		Tarw	Buwch

Yr un modd gyda'u cyfansoddion, godinebwyr, godinebwraig; gwasanaethwr, gwasanaethferch; priodfab, priodferch.

II. Trwy wahaniaeth terfyniadau.

Gwryw.	Benyw.	Gwryw.	Benyw.
Amherawdwr	Amherodres	Iuddew	Iuddewes
Asyn	Asen	Iwrch	Iyrches
Arglwydd	Arglwyddes	Llangc	Llangces
Awdur	Awdures	Llew	Llewes
Brenin	Brenines	Meistr	Meistres
Cantor	Cantores	Mynach	Mynaches
Cyw	Cywen	Pendefig	Pendefiges
Dyn	Dynes	Proffwyd	Proffwydes
Ebol	Eboles	Prydydd	Prydyddes
Eitfedd	Eitfeddes	Tywysog	Tywysoges

III. Trwy chwanegu y geiriau gwryw neu fenyw; megys, oeth wryw, cath fenyw: neu trwy arferyd ceiliog neu fwch o flaen y gwryw; megys ceiliogwydd; bwch gafr.

Y mae rhai geiriau yn arwyddo gwryw neu fenyw; megys, rhiant, plentyn, babau; ond y maent i ddertyn priodoledau y rhyw gwrywaidd, hyd yn nod pan yn arwyddo y rhywogaeth fenywaidd. Pan yn son am ferch fechan, er siampl, ni oddefai yr iaith i ni ddywedyd y blentyn hon.

Mewn cyfansoddiant, gwahaniaethir rhwng y gwryw a'r benyw mewn moddau ereill, heblaw y rhai uchod; ac y mae y gwahaniaeth hwn yn cael ei estyn at bob math o Gynnenwau, heblaw enwau creaduriaid. 1. Os bydd cydsain gyfnewidiol yn dechreu enw gwryw, hi a barhâ yn ddigyfnewid ar ol y (pa un a saif am the Seasonig) neu un (ystyr wreiddiol a neu an Seasonig); megys, y dyn, un dyn; ond os bydd yn dechreu enw benyw, hi a feddala; megys, y ddynes, un ddynes.* Felly pethau difwyd; y pren, un pren; y bont, un bont. 2. Y mae enw gwryw yn gofyn Cyfenw gwrywol, a'r Rhagenw gwrywol ef; a benyw yn gofyn Cyfenw benywol, a'r Rhagenw benywol hi; megys, dyn cryf, dynes gref; y ceffyl hwn, y gaseg hon. Felly hefyd pethau difwyd; megys, tŷ cryf, pont gref; y mynydd hwn, y graig hon.

Nid oes un reol pa fodd i gael allan genedl *gureiddioleiriau*, yn arwyddo pethau difwyd; rhaid ymddibynu yn gwbl ar *gof ac arferiad*. Yn y Seisonaeg nid oes un genedl yn perthyn i bethau difwyd, ac yn hyn y mae yn tra rhagori ar ein hiaith ni, yn gystal ag ar leithoedd ereill.

Gellir adnabod cenedl geiriau *tarddedig* oddiwrth eu tersfyniad-
au. Y rhai canlynol a ddynodant yn gyffredin y *genedl wrywol*:

ach	megys,	cyfeddach	dra	megys,	ffleidd-dra
ad	—	troad	edd	—	amynedd
adur	—	pechadur	i	—	caledi
ai	—	mynegai	iad	—	cariad
aeth	—	penaeth	iadur	—	cofiadur
am	—	mudan	iant	—	llwyddiant

* Y cydsainiaid Ll ac Rh a ffurfiant eithriadau i hyn, trwy eu bod yn parhau yn ddigyfnewid; megys, y llawges hon, y rhan hon.

ant	megys, maddenant	ineb	megys, ffolineb
awd	traethawd	ni	noethni
awg, og	tywysog	rwydd	ynfydrwydd
awr	doethawr	wch	tegwch
dawd, dod	nychdod	wr	bradwr
deb	undeb	yd	bywyd
der	cyflawnder	ydd	darllenydd
did, tid	gwendid	yn	dernyn

Y terfyniadau canlynol a ddynodant yn gyffredin y *genedl fenywol*:

as	megys, priodas	es	megys, llynges
ed	colled	iaeth	tybiaeth
ell	cylllell	ig	oenig
eu	pelen	eg	rheitheg

Arferir rhai o'r terfyniadau blaenorol yn wrywol a benywol; megys, y penaeth hwn, y dalaeth hon; y troad hwn, yr adeilad hon; y cyfeddach hwn, y gyfeillach hon; y gwahaniaeth hwn, yr iachawdwriaeth hon.

ADCHWILIAD I'R BEDWAREDD BENNOD.

1. Beth yw defnydd Cenedl?—Dangos gwahaniaeth rhyw.
2. Pa sawl cenedl sydd?—Dwy.
3. Pa rai ydynt hwy?—Y genedl wrywol a benywol.
4. Pa Gynenwau sydd yn perthyn i'r genedl wrywol?—Enwau y gwrywod o bob rhywogaeth; ac hefyd enwau pethau difwyd, a Chynenwau Dansoddol, os byddant yn gofyn yr un cystrawiaeth ag enwau y gwrywod o'r gwahanol rywogaethau.

Gofyned yr athraw am eglurhad o'r fraich olaf o'r frawddeg hon.

5. Pa sawl ffordd y gwahaniaethir rhyw y gwahanol rywogaethau?—Tair ffordd.

6. Nodwch hwynt.—1. Trwy eiriau gwahanol. 2. Trwy wahaniaeth terfyniadau. 3. Trwy chwanegu y geiriau *gwryw* neu *fenyw*, neu trwy arferyd *ceiliog* neu *fuch* o flaen yr enw pan feddylir y gwryw.

Gofyned yr athraw am siamplan.

7. Pa fodd y mae gwybod o ba genedl y mae gwreiddioleiriau, yn arwyddo pethau difwyd?—Nid oes un reol.

Y mae yn angenrheidiol gwybod cenedl Cynenw i dri dyben; sef, 1. I wybod a ydyw y flaen-gydsain (os yn gyfnewidiol) i'w cyfnewid al peidio ar ol y cyfnewid. 2. I wybod pa un al Cyfenw gwrywol ai benywol sydd i'w

gysylltu âg ef. 3. I wybod pa un ai Rhagenw gwrywol ai banywol spall i'w arfer yn ei le. O ran y cyntaf, y mae arferiad yn rhoi y fath gynorthwy, fel nad ydys bron un amser yn methu; ac ar ol gwybod hwn, se'n dysgir yn nghylich y lleill. Ond pan fyddo y gwreiddiolair yn dechreu â llafariad, neu â chydsein anghyfnewidiol, yr ydys yn fynych yn camgymeryd. Weithiau dywedir, *yr effaith hwn*, droion ereill, *yr effaith hon*; weithiau, *sein cryf*, droion ereill, *sein gref*; weithiau, *nifer lluosog*, droion ereill, *nifer lluosog*.

8. Pa fodd y mae cael allan gonedi tarddoleiriau?—Oddi wrth eu terfyniadau.

PENNOD V.

AM GYFENWAU.—*Of Adjectives.*

Cyfenw sydd air a berthyn i Gynenw, i ddangos ei briodoledd, rhif, neu unrhyw amgylchiad arall; megys, dyn *dysgedig*, swm *mawr*, yr afon *hon*, *chwe* diwrnod.

Y mae Cyfenwau o angenrheidrwydd yn cyfyngu ystyr Cynenwau. Gellir cymhwyso y gair dyn at bob *math* o ddynion; ond y mae *dyn du* yn fwy cyfyng yn ei gymhwysiad. Y mae y ac *yr*, a elwir *bannodau*, ac amryw eiriau a restrir gyda'r Rhagenwau, megys hwn, yna, acw, &c., yn cyfyngu ystyr Cynenwau, a thrwy hyn y rhestrwyd hwynt gyda'r Cyfenwau.

Y mae pedwar math o Gyfenwau; sef, Cyffredin, Rhifol, Dangosol, ac Anmhenodol.

Amrywir Cyfenwau, weithiau, gan Rif, Cenedl, a Graddiad.

ADCHWILIAD I'R BUMED BENNOD.

1. Beth yw Cyfenw?—Gair a berthyn i Gynenw, i ddangos ei briodoledd, rhif, maint, neu unrhyw amgylchiad arall.

2. Pa sawl math o Gyfenwau sydd yn bod?—Pedwar.

3. Pa rai ydynt hwy?—Cyffredin, Rhifol, Dangosol, ac Anmhenodol.

4. A amrywir Cyfenwau?—Gwneir.

5. I ba ddyben?—I ddynodi rhif, rhyw, a graddau cymharol.

PENNOD VI.

AM RIF A CHENEDL CYFENWAU.—*Of the Number and Gender of Adjectives.*

Y mae Cyfenwau *gwreiddiol* yn troi i'r lluosog mewn tair ffordd:—1. Trwy chwanegu *on* neu *ion* at y gwrywol unigol; megys, du, duon; gwyn, gwynion. 2. Trwy chwanegu *on* neu *ion*, a newid y llafariaid neu ddeuseiniaid; megys, dall, deillion; main, meinion. 3. Trwy newid y llafariaid yn unig; megys, cadarn, cedyrn; llydan, llydain.

Ni luosogir Cyfenwau llauwssill, ond y cyfryw a gynwysant *a* neu *e* yn y sill olaf, b ba rai nid oes ond ychydig. Fe'u lluosogir trwy newid yr *a* i *ai* neu *y*, a'r *e* i *y*; megys, caled, celyd; cadarn, cedyrn; ieuange, ieuaingc; bychan, bychain; amddifad, amddifaid.

Arfer rhai y terfyniadau lluosog *on* a *ion* ar ol Cyfenwau dwysill, megys, ditlad newyddion, esgidiau teneuon, afalau melusion, &c.; ond nid oes un rheswm tros yr arferiad.

Y mae rhai o'r Cyfenwau yn meddu cenedl wr-ywol a benywol.

Y mae gan Gyfenwau ddwy ffordd o ddangos cenedl:—1. Trwy gyfnewidiad eu blaenlythyrenau, a thrwy dreigliad llafariaid; megys, dyn mawr, cryf; dynes fawr, gref.

Nid yw treigliadau y llafariaid yn cymeryd lle ond mewn Cyfenwau unsill, y rhai ydynt,

w i o;	megys,	Croen	Gron
y i e;	—	Hyll	Hell

Y geiriau *bychan*, *melyn*, *tyryll*, a ffurfiant eithriadau i'r rhesol hon, y rhai a droir yn *fechan*, *sefen*, *dycell*.

ADCHWILIAD I'R CHWECHEB BENNOD.

1. Pa sawl ffordd sydd o luosogi Cyfenwau?—Tair.
2. Pa rai ydynt hwy?—1. Trwy chwanegu *on* neu *ion* at y gwrywol unigol. 2. Trwy chwanegu *on* neu *ion*, a newid y llafariad neu ddeuseiniaid. 3. Trwy newid y llafariad yn unig.
3. Chwanegu *on* neu *ion* at y gwrywol unigol a raid pan gyfeirir at y rhywogaeth fenywol?—Ie.
4. Rhoddwch siampl.—Am un gaseg, dywedem caseg *won*, ond am fwy nag un, dywedem, cesyg *gwynion*.
5. A ellir lluosogi pob Cyfenw unsill?—Nac ellir.
6. Rhoddwch siamplau.—Nis gellir lluosogi *da*, *drwg*, *call*.
7. Pa Gyfenwau lluwessill a ellir eu lluosogi?—Rhai a gywysant *a* neu *e* yn y sill olaf.
8. Pa fodd y mae eu lluosogi?—Trwy newid yr *a* i *ai* neu y, *a'r ei y*.
9. A oes cenedl yn perthyn i Gyfenwau?—Oes, i rai.
10. Pa fodd y mae Cyfenwau yn dynodi cenedl?—Trwy newid y *faenlythren*, neu trwy newid llafariad.
11. Rhoddwch siampl.—Am ddyn, dywedem, dyn mawr—am ddynes, dynes fawr; drachefn, am ddyn, dyn cryf—am ddynes, dynes gref.
12. Pa llafariad sydd yn newid?—*W* ac *y*, y rhai a droant i *e* ac *e*.

PENNOD VII.

AM Y GRADDAU CYMHAROL.—*Of the Degrees of Comparison.*

Y mae pedair o raddau yn perthyn i'r Cyfenwau, y rhai a arwyddant radd fwy neu lai o'r priodol-dd a arwyddir gan y Cyfenw.

1. *Y Radd Gysefin*.—Wrth hon y meddylir y Cyfenw yn ei ffurf fyraf a symlaf.

2. *Y Radd Anmhenodol*.—Y mae hon yn arwyddo gradd helaeth o'r priodol-dd a ddynodir gan y Cyfenw, ac yn cael ei hamlygu yn gyffredin gan *ed*. Er anghraifft, nodwn y linell,

“*Hardded* wyt ti'r lili *lan*!”

Arwydda fod gradd *helaeth* o harddwch yn perthyn i'r lili.

Pan y mae *cyn* o'i blaen, arwydda gystadled; megys, “Cynwyned (h. y. cydwyned) â'r eira.”

3. *Y Radd Gymharol.*—Y mae hon yn dynodi y priodoledd mewn gradd helaethach, ac yn cael ei hamlygu yn gyffredin gan *ach*.

Yn y radd hon, ystyrir y personau neu bethau a gymherir, fel yn perthyn i *ddau* restr *gwahanol*; megys, “Yr oedd Socrates yn ddoethach nag unrhyw o'r Atheniaid.”

4. *Y Radd Eithafol.*—Y mae hon yn dynodi y priodoledd yn y radd helaethaf, ac yn cael ei hamlygu yn gyffredin gan *af*.

Yn y radd hon, ystyrir y personau neu bethau a gymherir, fel yn perthyn i'r *un* rhestr; gan hyny nis gallwn ddywedyd, “Thomas yw y doethaf o'i frodyr,” canys nid yw Thomas yn un o'i frodyr ei hun. Byddai raid defnyddio y ffurf Gymharol, a dywedyd, “Y mae Thomas yn ddoethach nag unrhyw o'i frodyr;” neu y Gysefin; megys, “Y mae Thomas yn ddoeth tu hwnt unrhyw o'i frodyr.” Nis gellir defnyddio y Radd Eithafol, heb arleryd rhyw air a gynwys Thomas a'i frodyr; megys, “Thomas yw y doethaf o'r meibion.”

Pan y mae y tair gradd olaf yn cael eu ffurfio o'r radd Gysefin, trwy chwanegu *ed*, *ach*, *af*, se'u gelwir yn rhai rheolaidd; fel y canlyn:—

Y Radd Gysefin	Y Radd Amhenodol.	Y Radd Gymharol.	Y Radd Eithafol.
Anwyl	Anwyled	Anwylach	Anwylaf
Byr	Byred	Byrach	Byraf
Caled	Caleted	Caletach	Caletaf†

Y mae rhai nad ydynt yn treiglo fel hyn, ac o ganlyniad se'u gelwir yn rhai afreolaidd; megys,

Y Radd Gysefin	Y Radd Amhenodol.	Y Radd Gymharol.	Y Radd Eithafol.
Da	Daed, cystal	Gwell	Goreu
Hir	Hired, cyhyd	Hwy	Hwyaf*
Ieuangc	Ieuanged	Iau, ieuangach	Ieuangaf *
Llawer	Cynifer	Mwy	Mwyaf
Mawr	Cymaint	Mwy	Mwyaf

† Y mae y llythyrenau *b*, *d*, a *g*, pan fyddant yn niwedd y radd Gysefin, yn cyfnwied yn y graddau ereill, i *p*, *t*, a *c*. Sylwer ar tudal. 59 a 63.

Y mae rhai Cyfenwau yn ffurfio eu gradd Anmhenodol ac Eithafol o'r radd Gymharol; megys,

Y Radd Gysefin.	Y Radd Gymharol.	Y Radd Anmhenodol.	Y Radd Eithafol.
Agos	Nes	Nesed	Nesaf
Bach,ychydig	Llai	Lleied	Lleiaf
Buan	Cynt	Cynted	Cyntaf
Drwg	Gwaeth	Gwaethed	Gwaethaf
Hawdd	Haws	Hawsed	Hawsaf*
Hen	Hyn, neu hynach	Hyned	Hynaf
Isel	Is	Ised	Isaf
Llydan	Lled, neu lletach	Lleted	Lletaf
Uchel	Uwch	Uwched, cyfuwch	Uwchaf

Rhai Cyfenwau ni feddant ond y radd Gymharol ac Eithafol; megys, trech, trechaf. Ereill ni feddant ond y radd Eithafol; megys, diwedddaf, blaenaf, olaf.

Gellir ffurfio y gwahanol raddau mewn dull arall, sef trwy reddi y rhagterfau mor, mwy, mwyaſ, o flaen y radd Gysefin; fel hyn,—

Y Radd Gysefin.	Y Radd Anmhenodol.	Y Radd Gymharol.	Y Radd Eithafol.
Anwyl	mor anwyl	mwyl anwyl	mwyaſ anwyl

Nid yw *mor* o flaen y radd Gysefin, bob amser yn helaethu y priodoledd, eithr gwasanaetha i ddyben arall, sef i ddangos cysatdledd, ac yn yr achos hwnw y mae y Cysylltiad *a* neu *ag* i ddylyn rhywle. Dengys yr anghreiffitiau canlynol y gwahaniaeth rhwng y ddwy swydd a gyflawna:

"Mor dal yw eich brawd!"

"Yr ydych chiwi mor dal a'ch brawd."

Y mae cyfatebiad yr anghreiffitiau hyn i'r dysgrifiad a roddwyd, yn rhy eglur i ofyn am chwaneg o sylw. Gellir adrodd yr anghraifft flaenaf, trwy arferyd y radd Anmhenodol yn lle y radd Gysefin a *mor*; megys, *"Daled yw eich brawd!"* Gellir adrodd yr olaf, trwy arferyd y Radd Anmhenodol, a *cyn* o'i flaen, yn lle y radd Gysefin a *mor*; megys, *"Yr ydych chiwi cyn daled a'ch brawd."* *Mor* sydd i'w arferyd bob amser o flaen y

* Gellir treiglo y rhai sydd wedi eu nodi â seren yn rheolaidd.

radd Gysefin, a cyn o flaen y radd Anmhenodol. Felly, yn lle, *mor gynted, mor waethed, mor hyned, &c.*, dylid dŷwedyd, *cyn gynted, cyn waethed, cyn hyned, &c.*, neu, *mor fuan, mor ddwag, mor hen, &c.*

ADCHWILIAD I'R SEITHFED BENNOD.

1. Pa nifer o raddau sydd yn perthyn i'r Cyfenwau?—Pedair.
2. Pa rai ydynt hwy?—Y Gysefin, yr Anmhenodol, y Gymharol, a'r Eithafol.
3. Beth a feddylir wrth y radd Gysefin?—Y Cyfenw yn ei ffurf fyraf a symlaf
4. Rhoddwch siamplau.—Dû, drwg, mawr, cryf.
5. Beth a feddylir wrth y radd Anmhenodol?—Helaethder.
6. Pa derfyniad a berthyn i'r radd hon?—Y terfyniad *ed*.
7. Rhoddwch siampl.—Hardded wyt ti'r lili lân!
8. Beth y mae y radd Gymharol yn dangos?—Fod un peth yn meddu gradd helaethach na pheth arall.
9. Pa derfyniad a berthyn i'r radd hon?—Y terfyniad *ach*.
10. Beth y mae y radd hon yn dangos?—Y mae hon, fel y Gy- *Eithafol!* mharol, yn dangos fod un peth yn meddu gradd helaethach o ryw briodoledd na'r pethau ereill a gymherir âg ef.
11. Beth yw y gwahaniaeth rhwng y ddwy?—Yn y radd Gymharol, ystyrir y pethau a gymherir fel yn perthyn i ddau restr gwahanol; ond yn yr Eithafol, golygir y cwbl fel yn perthyn i un rhestr.
12. Pa eiriau a arferir yn lle y terfyniadau i ddangos y gwahanol raddau?—Mor, mwy, a mwyaf.
13. Rhoddwch siampl.—Yn lle called, gellir arfer mor gall; yn lle callach, mwy call; ac yn lle callaf, mwyaf call.

PENNOD VIII.

AM GYFENWAU RHIFOL.—*Of Numeral Adjectives.*

Cyfenwau Rhifol a ddangosant rif y Cyfenwau ag y-perthynant iddynt.

Y Cyfenwau Cyffredin a osodir *ar ol* Cynenwau, ond y Cyfenwau Rhifol a osodir *o'u blaen*.

Y mae dau fath o Gyfenwau Rhifol; sef,

1. Y *Prif Rifedi*—un, dau, tri, pedwar, &c.

2. *Y Rhifedi Trefniadol*—cyntaf neu unfed, ail neu deufed, trydydd, pedwarydd, pumed, &c.

AM Y PRIF RIFEDI.

Yr unig amrywiadau a berthynant i'r Prif Rifedi, ydynt y rhai hynny a gymerant le yn y geiriau dau, tri, pedwar, i ddynodi y genedl fenywol; sef, dwy, tair, pedair.

Y mae ein trefn ni o gyfrif yn wahanol i eiddo y Seison, pa un nid yw amgen nag ail-adroddiad o'r rhifau un i ddeg. Ar ol cyfrif deg, ant drosto drachefn, yr hyn a wna ddau ddeg (*twain-ty*, neu *two ten*); yna ant y drydedd waith, yr hyn a wna dri deg (*thir-ty*, neu *three ten*), ac felly ant yn mlaen yn ail-adrodd, nes cyraedd cant, yr hyn sydd gyfartal i ddeg deg. Yna eir yn mlaen â'r ail gant yr un modd. Ond ein dull ni yw cyfrif yn gyntaf at ddeg; yna ail-ddechreu, a myned yn mlaen nes cyraedd pump a deg, neu pymtheg; ac yna dechreu drachefn, gan ddywedyd un-ar-bymtheg, dau ar-bymtheg, &c., nes cyraedd ugain. Eir yn mlaen â'r ugain arall yr un modd, yr hyn a wna ddeugain; ac ar ol hynny at driugain, a phedwar ugain, nes cyraedd cant. Yn awr, er y gwna y dull yma y tro yn burion i arferiad cyffredin, nid yw yn ateb mewn un modd i ddarlenn y rhifnodau a ddefnyddir genym mor fynych, a pha rai sydd wedi eu cymhwyso at drefn y Seison o rifo. Pan arferir tri ffugwr, dynoda y cyntaf y nifer o ganoedd; yr ail, y nifer o ddegau; a'r olaf, unrhyw rif o dan ddeg: felly arwydda 239, er siampl, dau gant trideg a naw. Ond y ffordd y geiriem ni hwynt, yn ol ein dull presenol, a fyddai, dau gant a phedwar ar bymtheg ar ugain. Yn awr, nid oes dim yn y rhifnodau i ddangos y pedwar, a'r pump-a-deg, a'r ugain, a adroddir genym; a'r annghydweddiad yma rhwng y rhifnodau a'r rhifyddiaeth, yw yr achos fod y Cymry mor gyffredinol yn anhyddyg yn y drefn o ddarlenn y rhifnodau. Rhoddwn yma gynllun o rifyddiaeth gydweddog ag eiddo y Seison, gyda'r dull cyffredin yn gyfochrog, fel y gellir canfod ar unwaith ragoriaeth y blaenaf ar yr olaf, o ran byrdra ac eglurder.

Rhif- nodau.	Y rhifyddiaeth ddiwygiedig.	Y rhifyddiaeth gyflredin.
11	unarddeg	unarddeg
12	dauarddeg	deuddeg
13	tiarddeg	triarddeg
14	pedwararddeg	pedwararddeg
15	pumparddeg	pymtheg
16	chwecharddeg	unarbymtheg
17	saitharddeg	dauarbymtheg
18	wytharddeg	triarbymtheg
19	nawarddeg	pedwararbymtheg
20	deuddeg	ugain
21	deuddeg-un	un-ar-ugain
22	deuddeg-dau	dau-ar-ugain
23	deuddeg-tri	tri-ar-ugain
24	deuddeg-pedwar	pedwar-ar-ugain
25	deuddeg-pump	pump-ar-ugain
30	trideg	deg-ar-ugain
35	trideg-pump	deg-ar-ugain a phump
40	pedwardeg	deu'gain
45	pedwardeg-pump	pump a deu'gain
50	pumdeg	deg a deu'gain
55	pumdeg-pump	pymtheg a deu'gain
60	chwedeg	triugain
65	chwedeg-pump	pump a thriugain
70	seithddeg	deg a thriugain
75	seithddeg pump	pymtheg a thriugain
80	wythddeg	pedwar ugain
85	wythddeg-pump	pedwar ugain a phump
90	nawdeg	pedwar ugain a deg
95	nawdeg pump	pedwar ugain a phymtheg
100	cant	cant
199	cant a nawdeg-naw	cant a phedwararbymtheg a phedwar ugain
250	dau gant a phumdeg	dau gant a deg a deu'gain

Wrth sylwi ar y colofnau uchod, fe wel yr efrydydd yn uniawa
sod y rhifyddiaeth ddiwygiedig yn fwy mantelïol na'r hen, trwy
ei bod yn cyfateb yn well â'r rhifnodau, ac yn fyrach. A thrwy
y drefn hon, fe ddichon plentyn ddysgu darllen y rhifnodau
gyda'r rhwyddineb mwyaf.

AM Y RHIFEDI TREFNIADOL.

Ffurfi'r y Rhifedi Trefniadol, ar ol y pedwarydd rhif, trwy
chwanegu *ed* neu *fed* at y Prif Rifedi. Yn lle *unfed*, dywedir
cyntaf; ond pan fydd rhif arall yn gysylltiol, *unfed* a ddefnyddir;

megys, unfed ar ddeg, unfed ar bymtheg, unfed ar ugain. Bod-
tr yn fynych *fed* ar ol *ail*, ac yn enwedig pan yn gysylltiol â rhif
arall; megys, yr eilfed flwyddyn, yr eilfed ar bymtheg. Yn awr,
tybiwn fod hyn yn eithaf anmhriodol, trwy fod *ail*, heb y *fed*, yn
Rif Trefniadol. Y mae cyfsteithwyr y Beibl wedi ymgadw yn
ofalus rhag y bai hwn; ac ni cheir yno, tybiwn, un anghraifft
o ddefnyddiad *fed* ar ol *ail*, ond defnyddir *ail* ar bymtheg, deufed
neu dwyfed ar bymtheg. (Genesis viii. 4; 1 Bren. xxii. 51;
1 Cron. xxiv. 15.)

Y mae eisieu yr un diwygiad yn rhifyddiaeth y Rhifedi Trefni-
adol, ag yn eiddo y Prif Rifedi; a gellir cymhwyso y cynllun a
roddwyd o'r olaf, at y blaenaf hefyd. Y gwahaniaeth yw, yn y
Rhifedi Trefniadol, rhaid dechreu a'r ffugwr olaf, a rhoddi *fed*
ar ei ol; megys, 12, *ail* ar ddeg; 15, pumed ar ddeg; 16, chwech-
ed ar ddeg; 25, pumed a deuddeg; 30, tridegfed; 35, pumed
a thrideg; 65, pumed a chwedeg; 95, pumed a nawdeg; 299,
nawfed, nawdeg a deugant.

ADCHWILIAD I'R WYTHFED BENNOD.

1. Beth yw defnydd y Cyfenwau Rhifol?—Dangos rhif.
2. Pa sawl math o Gyfenwau Rhifol sydd yn bod?—Dau.
3. Pa rai ydynt hwy?—Y Prif Rifedi, a'r Rhifedi Trefniadol.
4. Pa rai ydynt y Prif Rifedi?—Un, dau, tri, pedwar, &c.
5. Pa rai ydynt y Rhifedi Trefniadol?—Cyntaf, *ail*, trydydd, &c.
6. Pa amrywiadau sydd yn perthyn i'r Prif Rifedi?—Ddim
ond y rhai hyn a berthyn i ddau, tri, pedwar, i ddynodi y genedi
fenywol.
7. Pa fodd y maent yn amrywio?—Dau i ddwy, tri i dair, a
phedwar i bedair.
8. Pa fodd y ffurfir y Rhifedi Trefniadol?—Trwy chwanegu
ed neu *fed* ar ol y Prif Rifedi.
9. A ffurfir yr oll o honynt yn y modd yna?—Na wneir. Y
mae *trydydd* a *phedwarydd* yn eithriaid, ac hefyd *cyntaf* ac *ail*,
y rhai a ddefnyddir yn lle unfed a deufed.

PENNOD IX.

AM GYFENWAU DANGOSOL.—*Demonstrative Adjectives.*

Y Cyfenwau Dangosol, y rhai a arferir i nodi

allan berson neu beth, ydynt,—Hwn, acw ; yma, yna ; y neu yr.

Treiglir Hwn fel y canlyn :—

	Unigol.	Lluosog.
<i>Gwryw.</i>	Hwn }	Hyn
<i>Benyw.</i>	Hon {	
<i>Gwryw.</i>	Hwna }	Hyna
<i>Benyw.</i>	Hona {	
<i>Gwryw.</i>	Hwnw }	Hyny
<i>Benyw.</i>	Hono {	

Y mae *hwn* a'i dreigliadau yn cyfeirio at beth a *fa* yn ymyl y dyn a fyddo yn siared, ac yn arwyddo yr un peth ag *yma* ; *hwna* a'i dreigliadau, at beth a fyddo yr mhellach oddi wrtho, ac yn arwyddo yr un peth ag *yna* ; a *hwnw* a'i dreigliadau, at beth ag y buasid wedi bod yn siared am dano o'r blaen. Ni arferir *hwna*, *hona*, a *hyna*, yn gysylltedig â Chynenw, yn awr, eithr arferir *yna* yn eu lle ; megys, "Y dyn yna."

Weithiau cysylltir dau Gyfenw Dangosol i nodi allan beth, megys, hwnyma, hwnyna, hwnacw. Yn y ffurf hon ni chysylltiant â Chynenwau.

Gelwir y Rhagenw Dangosol y neu yr yn Fannod. Arferir y o flaen cydsain, megys, y dyn, y wlad,* ac yr o flaen llafariad ac h ; megys, yr wythnos, yr haul. Ei ddefnydd yw nodi allan berson neu beth a fyddo eisioes wedi ei grybwyll, neu a fyddo yn wybyddus i'r llefarwr a'r gwrandawwr ; megys, "Dyma y dyn," sef yr un y buom yn siared am dano. "Estynwch y fegin ;" h. y., y fegin ag sydd yn yr ystafell neu yn y tŷ. Y mae y Rhagenwau Dangosol ereill oll yn gofyn cynorthwy y Bannod i nodi allan y gwrthddrych ; megys, Y dyn *hwn* ; yr wythnos *hon*.

Pan flaenorir y Bannod â *mo*, *na*, *gyda*, *â*, *i*, *o*, neu y Cysylltiad *a*, arferir y talfyriad o yr yn mhob achos, o flaen cydsain yn gystal ag o flaen llafariad ; megys, yn lle gydag neu âg y dyn, gyda'r neu â'r dyn ; yn lle i y dyn, i'r dyn ; yn lle o y dyn, o'r dyn.

* Sylwer ar yr ail sylw, tudal 4.

ADCHWILIAD I'R NAWFED BENNOD.

1. Beth yw defnydd y Cyfenwau Dangosol?—I nodi allan y peth sydd eisieu ei ddangos.
2. Pa rai ydynt hwy?—Hwn, acw, yma, yna, ac y neu yr.
3. Pa beth y gelwir y neu yr?—Bannod.
4. Beth yw defnydd y Bannod?—Y mae bob amser yn cyarthwyo yr oll o'r Cyfenwau Dangosol i nodi allan beth.
5. Rhoddwch siamplau.—Yrafon *hon?* y dyn *acw*; y peth *yma*.
6. Beth yw ei ddefnydd heb y Cyfenwau Dangosol?—Nodi allan beth a fyddo eisies wedi ei grybwyll, neu a fyddo yn bysbys i'r llefarwr a'r gwrandaawr.
7. Beth yw y gwahaniaeth rhwng y ac yr?—Nid oes dim, ond fod yr y i fod o flaen cydsain, ac yr o flaen llafariad neu *h*.
8. Rhoddwch siamplau.—Y dyn; y wraig; yr enaid; yr haul.

PENNOD X.

AM GYFENWAU ANMHENODOL.—*Of Indefinite Adjectives.*

Y Cyfenwau Anmhenodol, y rhai a nodant eu gwrthddrych mewn dull anmhenodol neu gyffredinol, ydynt, *Llawer*, *ychedig*, *rhyw*, *rhai*, *amryw*, *koll*, *oll*, *pob*, *arall*, *naill*, *ambell*, *un*, *unrhyw*, *dim*.

1. "LLAWER" a ddynoda nifer lluosog; megys, "llawer dyn." Pan arferir y'r Arddodiad o rhyngddo a'i wrthddrych, gall arwyddo dognedd cyn gystal a rhif; megys, "llawer o win" (*much wine*); "llawer o afalau" (*many apples*).

2. "YCHYDIG" a arwydda nifer bychan; megys, "ychedig bethau." Pan arferir o rhyngddo a'i wrthddrych, gall arwyddo dognedd cyn gystal a rhif; megys, "ychedig o win;" "ychedig o afalau."

3. "AMRYW" a arwydda *rif anmhenodol*, heb fod yn dra lluosog. Ymwrthodir â'r gair hwn gan rai ysgrifenywyr diweddar, y rhai a arferant y gair "amrai" yn ei le. Y mae yn ddiau fod gwreiddyn y gair yma yn dynodi rhif yn well na'r eiddo *amryw*; ond er hynny, trwy fod hwn yn meddu y fantais o heuaflaeth, ac yn ateb yr un dyben a'r llall, bydd iddo, yn dra thebyg, eto ei croesi.

4. "HOLL" ac "OLL" a arwyddant ddognedd neu rif.¹ Y blaenaf a osodir o *flaen* ei Gynenw, a'r olaf, ar ei *ol*; megys, "yr *holl* bobl"—"y bobl *oll*." *Oll* yn fynych a arferir heb Gynenw.

5. "ARALL" a arwydda, *gwahanol*, *un yn chwanagerol*. Lluotogr ef yn *ersill*. Arferir hwn, fel *oll*, bob amser ar *ol* ei Gynenw, tra yr arferir y Cyfenwau Anmhenodol ereill oll o *flaen* eu Cynenwau.

6. "NAILL" a arwydda, *un o'r ddau*. Y mae yn gofyn y *llall* ar ei *ol*; megys, "y *naill* dro ar *ol* y *llall*."

7. "AMBELL" a arwydda, *un yma ac acw*, neu *yn awr a phryd eraill*; megys, "ambell un," "ambell waith." Camddefnyddir hwn yn fynych trwy rod-di rhyngddo a'i wrthdrys; megys yn y dyfyniad canlynol allan o Ramadeg diweddar: "Unioni ambell i benelin," yn lle, "unioni ambell benelin."

8. "UN" a arferir weithiau mewn ystyr anmhenodol; megys, "Nid oes un dyn a all wheyd hyn." Pan arferir ef yn yr ystyr yma, y mae bob amser yn *flaenoredig* a negydd. Camddefnyddir hwn yn gyffredin trwy rod-di yr o'i *flaen*, fel yn y dyfyniadau canlynol o Ramadeg diweddar:—"Nid oedd yr *un* o honynt yn ateb i ysbryd y to sydd yn cyfodi." "Y mae yr ystyriaethau uchod a'u cyfelyb, yn peri i'r genedl ieuangc bresenol waeddi ag un llais am Ramadeg newydd, mwy athronyddol, mwy ymarferol, cywirach, cyflawnach, ac eglurach, *na'r un* sydd genym." Dylasant fod, "Nid oedd *un* o honynt," &c. "Eglurach nag *unrhyw un* (neu *unrhyw*) sydd genym." Gellid meddwl, wrth ddywedyd *na'r un*, nad oes genym ond *un* Gramadeg. Gelfir yn briodol adael *un* allan ar *ol unrhyw*, fel yn y dyfyniad canlynol o waith Arfonwyson: "Am hyny y glust a'r deall bob amser a ddewisant y dull hwnw yn bytrach nag *unrhyw* o honynt."

9. "UNRHYW." Er nad arferir y gair hwn unwaith yn y Beibl, ac na cheir ef yn Ngeiriadur Dr. O. Puw, y mae, yn bresenol, mewn arferiad tra mynych. Ymddengys mai y gwahan-iaeth rhyngddo ac *un* yw, fod yr olaf i'w arferyd mewn brawddeg negyddol, a'r blaenaf mewn un gadarnhaol; megys, "Nid oes *un* peth ag yr wyf yn ei hosi yn fwy" [nid, "Nid oes *unrhyw* beth, &c."] "Cymeraf *unrhyw* beth a fynoch" [nid, "Cymeraf *un* peth a fynoch"].

10. "Dim," mewn ystyr nacaol, a ofyn negydd o'i flaen; megys, "*Nid* wyf fi yn cael *dim* bai ynddo." Y gwahaniaeth rhwng *un* a *dim*, mewn brawddeg negyddol, yw, fod *un* yn golygu *amrywiaeth*, a *dim* yn golygu *graddau*; megys, "*Nid* wyf fi yn cael *un* bai ynddo." Cynwysa hyn fod gwahanol feiau, ond na cheir yn y person a arwyddir *un* o honynt. Y frawddeg, "*Nid* wyf yn cael *dim* bai ynddo," drachefn, a gynwysa fod gwahanol raddau mewn bai, ond na cheir yn y person arwyddedig y gradd *lleiaf* o hono. [Sylwir yn mhellach ar *dim*, dan y pen, "Rhagenwau Cyfenwol."]

ADCHWILIAD I'R DDEGFED BENNOD.

1. Pa rai ydynt y Cyfenwau Anmhenodol?—Llawer, ychydig, rhyw, rhai, amryw, holl, oll, pob, arall, naill, ambell, un, unrhyw.
2. A oes amrywiad yn perthyn iddynt?—Nac oes, ddim ond i *arall*, pa un a luosogir yn *creill*.

Y mae Dr. O. Puw yn rhoi lluosogiad i'r gair *llawer*, yr hyn hefyd a arferir yn dra mynych; megys, "*llaweroedd* o fanau." Ond nis gallwn ganfod y priodoldeb o hyn, trwy fod *llawer* ynddo ei hun yn cynwys *mifer mawr*; a beth mwy y mae *llaweroedd* yn ei gynnwys?

3. A all *llawer* ac *ychydig* arwyddo *dognedd* yn gystal a *rhif*?—Gallant.

4. Pa air a arferir weithiau yn lle *amryw*?—Y gair *amrai*.

5. Pa gamddefnyddiad a wneir o *ambell*?—Rhoddi i rhyngddo a'i wrthddrych.

6. Pa gamddefnyddiad a wneir o *un*, yn ei ystyr anmhenodol?—Rhoddi yr o'i flaen, yr hyn sydd yn rhoddi ystyr arall iddo.

7. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *un* ac *unrhyw*?—Fod *un* i'w arferyd mewn brawddeg negyddol, ac *unrhyw* mewn un gadarnhaol.

8. A fyddai yn briodol dywedyd, "*Nid* wyf fi yn cael *unrhyw* fai ynddo?"—Na fyddai.

9. Pa ham?—Am fod *unrhyw* i'w ddefnyddio mewn brawddeg gadarnhaol yn unig.

PENNOD XI.

AM RAGENWAU.—*Of Pronouns.*

Rhagenw sydd air a arferir yn lle Cynenw, neu a arwydda yr un gwrthddrych; megys, "Bydd y dyn *yr hwn* a alwodd neithiwr, yn y dref heddyw. Yr

oedd ganddo ef gi. *Pwy yw efe?* Y mae y geiriau, *yr hun, ef, pwy, efe*, yn cyfeirio at y dyn.

Y mae pedwar math o Ragenwau; sef, Personol, Rhagarweiniol, Perthynol, a Chyfenwol.

RHAGENWAU PERSONOL.

Gelwir *myfi, tydi, efe, hyhi*, gyda'u hamrywiadau, yn *Bersonol*, am y defnyddir hwynt i gyfeirio at y person a fyddo yn llefaru, at yr un y llefarir wrtho, neu yr un y llefarir am dano.

Gelwir yr un a fyddo yn llefaru, y person *cyntaf*; yr un y llefarir wrtho, yr *ail*; a'r person neu beth y llefarir yn ei gylch, y *trydydd*.

Y mae yn perthyn i Ragenwau Personol, Rif, Cenedl, a Pherson, fel y canlyn:—

	Unigol.	Lluosog.
<i>Person 1af.</i>	Myfi, mi, i	Nyni, ni
— <i>2il.</i>	Tydi, ti	Chwychwi, chwi
— <i>3ydd.</i>	<i>Gwr.</i> Efe, ef, e, fo, o } <i>Ben.</i> Hyhi, hi }	Hwynt-hwy, hwy.

Y mae gan y Rhagenwau Personol, yn y Seisonaeg, yn gystal ag mewn ieithoedd ereill, achos meddianol (*possessive case*); megys, *mine, thine, his hers*. Ond y mae y Gymraeg yn ddi-fygiol o hyn; eithr gwneir y diffyg i fyny â'r gair *eiddo*, pa un a amrywir fel y canlyn:—

	Unigol.	Lluosog.
<i>Person 1af.</i>	Eiddof fi	Eiddom ni
— <i>2il.</i>	Eiddot ti	Eiddoch chwi
— <i>3ydd</i>	<i>Gwr.</i> Eiddo ef } <i>Ben.</i> Eiddi hi }	Eiddynt hwy

Oddi wrth y Rhagenwau Personol y tardd y Rhagenwau a ffurfiant derfyniadau Berfau ac Arddodiaid Personol, ac a elwir, *Rhagenwau Cynglyn*; megys, *Ydwyf, o fi, ynoch, o chwi*. Ond y mae rhai Rhagenwau Cynglyn yn wahanol i'r Rhagenwau Personol.

Canfyddir bod dau fath o Ragenwau Personol, sef, Rhagenwau *dwbl*; megys, Myfi, nyini, a rhai *sengl*; megys, Mi, ni. Ond ymddengys fod y dybledd Rhagenwol yma yn naturiol i'r Gymraeg; canys pan arferir Rhagenw *sengl*, ceir bron bob amser ei fod yn flaenoredig âg un arall, naill ai Cynglyn neu Ragarweiniol.

Nyni a eglurwn hyn yn mhellach ar ol y Rhagenwau Rhag. arweiniol.

Un priodoledd tra hynod yn perthyn i'r Rhagenwau Cymreig, ydyw eu hyalledd i arwyddo *ac* neu *hefyd*, trwy roddi *nau* ar ol y person *laf*, a *thau* ar ol yr 2il a'r 3ydd (oddieithr y gair *yntau*,* pa un sydd yn terfynu gyda *tau*); fel y canlyn:

	Unigol.	Lluosog.
<i>Person laf.</i>	Mi-nau	Ni-nau
———2il.	Ti-thau	Chwi-thau
———3ydd	Gwr. Yn-tau Ben. Hi-thau	Hwy-thau

Y mae, "Gofynais i, atebodd *yntau*," yr un peth a, "Gofynais i, *ac efe* a atebodd." Aethym i *ac yntau* yno," yr un peth ag, "Aethym i *ac efe* *hefyd* yno."

ADCHWILIAD I'R UNFED BENNOD AR DDEG.

1. Beth yw Rhagenw?—Gair a arferir yn lle Cynenw, neu a arwydda yr un gwrthddrych.
2. Pa sawl math o Ragenwau sydd yn bod?—Pedwar.
3. Pa rai ydynt hwy?—Personol, Rhagarweiniol, Perthynol, ac Anmhenodol.
4. Pa sawl person sydd yn perthyn i Ragenwau?—Tri.
5. Pa rai ydynt hwy?—Y *laf*, sef yr hwn a fyddo yn llefaru; yr

* O ba le y tarddodd y gair *hwn*, a pha fodd y defnyddiwyd ef yn lle *ef*, sydd ddibigol i ni. Dywed Dr. O. Paw ei fod yn gyfansoddedig o *uw* a *tau*, pa eglurhad, yn lle rhoddi i ni oleuni, sydd, os yn bosibl, yn gwneud y tywyllwch yn fwy caddugol.

Sil, sef yr hwn a fyddo yn gwrandaw; a'r trydydd, sef yr un y sonir am dano.

6. Beth yw Rhagenwau Cynglyn?—Y Rhagenwau sydd yn ffurfio terfyniad Berfau ac Arddodiaid Personol.

7. Beth yw defnydd *nau* a *thau* ar ol y Rhagenwau Personol? —Chwanegu yr ystyr o *ac* neu *hefyd* atynt.

PENNŪD XII.

AM Y RHAGENWAU RHAGARWEINIOL.—*Of the Possessive Pronouns.*

Y Rhagenwau Rhagarweiniol a arferir o flaen Cynenwan, Berfau, ac Arddodiaid, ac a ddangosant eu bod yn perthyn i, neu yn cyfeirio at, y Rhagenw Personol sydd i ddylun; megys, “Gafaelais yn *ei* law *ef*; yr wyf yn *dy* garu *di*; nid oes genyf ddim yn *ei* herbyn *hi*.”

Y mae yn perthyn i Ragenwau Rhagarweiniol,* Rif a Pherson, fel y canlyn:—

	Unigol.	Lluosog.
<i>Person 1af.</i>	Fy, ym	Ein
——— <i>2il.</i>	Dy, yth	Eich
——— <i>3ydd.</i>	Ei	Eu

Y mae *hun* neu *hunan*, gyda'r Rhagenwau Rhagarweiniol, yn ffurfio Rhagenwau Personol Cyfansawdd. Yn y rhif unigol rhoddir *hun* neu *kun-aw*; megys, *fy hunan*, *dy hunan*, *ei hunan*; yn y lluosog, *hunain*; megys, *ein hunain*, *eich hunain*, (weithiau, *eich hun*,) *eu hunain*.

Trwy gysylltu *gilydd*, eto, â'r Rhagenwau Rhagarweiniol *lluosog*, ffurfir Rhagenwau Adgyrchol; megys, *Ein gilydd*, *eich gilydd*, *eu gilydd*. Tr

* Y mae yr hen enw, Rhagenwau Meddianol, yn ddigon priodot pan flaenorant Cynenwau; ond pa fodd y gellir eu galw felly o flaen Berfau ac Arddodiaid?

Rhagenwau Adgyrchiol hefyd y perthyn y *nail* y *llall*.

Ymddengys nad yw y Rhagenwau Rhagarweiniol, a'r Rhagenwau Personol sengl a ddylynant, ond y Rhagenwau dwbl wedi eu rhanu, a'u gosod ar wahan; fel hyn, yn lle dywedyd, "Yr wyf yn caru *tydi*," dywedir, "Yr wyf yn *dy* garu *di*;" yn lle, "Y mae y llyfr yn llaw *myfi*," dywedir, "Y mae y llyfr yn *fy* llaw *i*;" yn lle, "Yr wyf yn gofidio oblegid *chwychwi*," dywedir, "Yr wyf yn gofidio *o'ch* plegid *chwi*." Oddi wrth hyn gwelir mai y Rhagenwau sengl sydd i'w harferyd bob amser ar ol y Rhagenwau Rhagarweiniol. Rhagenwau sengl hefyd sydd yn naturiol ddylyn Rhagenwau Cynglyn; megys, "Dywedaist *ti*;" ynof *fi*." Pan na fyddo Rhagenw yn blaenori, y Rhagenwau *dwbl* sydd i'w harferyd; megys, "*Tydi* a ddywedaist."

Pan flaenorir Rhagenw Rhagarweiniol yn uniongyrchol â Chynenw neu Ragenw yn cyfeirio at yr un gwrthddrych, ni chaniatâ Ragenw Personol ar ei ol; megys, "Gwelodd y *bachgen* hwn *ei* dad *ddoe*;" "Yr wyf *fi* *fy* hun yn myned yno;" "Yr ydym *ni* yn cael *ein* credu." Nis gellir dywedyd, "*ei* dad *ef*," "*fy* hun *i*," nac "*ein* credu *ni*."

Afreidiol yw arfer Rhagenw Personol ar ol Rhagenw Rhagarweiniol, na chwaith ar ol Rhagenw Cynglyn, ond mewn modd o wrthwynebiad, neu pan fyddo eisieu nodi allan y person neu beth a arwyddir, mewn modd penodol. Y mae yn ddigon, yn y rhan fwyaf o anghreiffiau, fod y Rhagenw Personol yn ddeall-edig.

Bwrir ymaith lafariaid y Rhagenwau Rhagarweiniol, (oddï oithr pan y byddont yn diweddu y geiriau,) ar ol *pe*, *fe*, *mo*, *na*, *gyda*, *d*, *o*, *i*, a'r cysylltiad *a*, a rhoddir sillgoll yn eu lle; megys, yn lle, *dg ei* neu *eu*, arferir *d'i* neu *d'u*; yn lle *o ei* neu *eu*, arfer-

ir o'i neu o'u; yn lle o ei neu eu, arferir i'w. Nis gellid arferyd i'i nac i'u, a thrwy hyny yr oedd yn angenrheidiol doddi rhyw lythyren yn lle i ac u ar ol yr Arddodiad i.

ADCHWILIAD I'R AIL BENNOD AR DDEG.

1. Beth yw Rhagenwau Rhagarweiniol?—Rhagenwau a arferir o flaen Cynenwau, Berfau, ac Arddodiaid, i ddangos bod Rhagenw Personol i ddylun, naill ai yn grybwylledig neu yn ddeall-edig.
2. Rhoddwch siaml.—“Yr wyf fi yn dy garu.” Y mae y dy yna yn dangos bod di yn ddealledig ar ol y gair *caru*.
3. Beth sydd yn perthyn i Ragenwau Rhagarweiniol?—Rhif a Pherson.
4. Onid oes cenedl yn perthyn iddynt?—Nac oes.
5. Rhoddwch siaml.—“Y mae cur yn ei ben ef, ac yn ei phen hi.
6. Beth y mae *hun* neu *hunan* yn gysylltiedig â'r Rhagenwau Rhagarweiniol yn ei ffurfio?—Rhagenwau Personol Cyfansawdd.
7. Beth y mae *gilydd* yn gysylltiedig â'r Rhagenwau Rhagarweiniol lluosog yn ei ffurfio?—Rhagenwau Adgyrchiol.
8. A oes rhyw Ragenw Adgyrchiol, arall?—Oes, sef, y *naill y llall*.

PENNOD XIII.

AM RAGENWAU PERTHYNOL.—*Of Relative Pronouns.*

Rhagenw Perthynol sydd air yn cyfeirio at Gyn-enw, Rhagenw, neu ymadrodd, fyddo yn ei flaen-ori; megys, “Gwelais y dyn, *yr hun* sydd yn byw ger llaw.” “Yr wyf fi yn ei garu ef; *yr hun*, er ei fod yn gyfoethog, sydd yn bur ostyng-edig.

Y mae gan y Seison enw ar y gwrthddrychau ag y cyfeiria y Rhagenwau Perthynol atynt, sef, *antecedents*; eithr ni feddwn ni un. Gan hyny, nyni a gymhwyswn enw ein hunain, ag a'u galwwn yn y gwaith hwn yn *gynddrychion*. Cynddrychion y Rhagenw yn y ymadroddion uchod ydynt, *dyn, ef*.

Y Rhagenwau Perthynol ydynt, *yr hun, pa un, ac ag*.

Treiglir yr *hwn* fel y canlyn :—

	Unigol.	Lluosog.
<i>Gwryw.</i>	Yr <i>hwn</i>	} Y <i>rhai</i>
<i>Benyw.</i>	Yr <i>hon</i>	
<i>Gwryw.</i>	Yr <i>hyn</i>	

Ni arferir yr *hyn* ond i gyfeirio at ymadrodd a fyddo yn ei flaenori, ac y mae yn gofyn yr un gystrawineth a chenedl wrywol; megys, “Efe a syrthiodd oddi ar gefn y ceffyl, yr *hyn* yr oeddwn yn dysgwyl ei weled.”

Y lluosog o *pa un* yw *pa rai*.

Haerir gan rai na ddylid arfer *pa rai* fel Rhagenw Perthynol, ond y *rhai*; eithr y mae *pa* mor briodol o flaen *rhai*, ag o flaen *un*. Heb law hyny. *pa* ham nad yw *pa rai* mor briodol a *pha bethau*?

Nid oes un amrywiad yn perthyn i *ag*, a gellir ei arfer yn lle yr *hwn* neu yr *hon*, yn unigol neu yn lluosog; megys, “Hwn yw y dyn *ag* yr wyf fi yn ei ofni;” “dyna y merched *ag* sydd yn anghytuno.”

Camddefnyddir *hwn* yn fynych trwy gysylltu Bannod *ag ef*; megys, “Y mae pob dyn a'r a welir yn farwol.” Dylai fod, “Y mae pob dyn *ag a welir*, &c.”

ADCHWILIAD I'R DRYDEDD BENNOD AR DDEG.

1. Pa beth yw Rhagenw Perthynol?—Gair yn cyfeirio at Gynenw, Rhagenw, neu ymadrodd, a fyddo yn ei flaenori.

2. Beth y gelwir y gwrthddrychau ag y cyfeiria y Rhagenwau atynt?—Cynddrychion.

3. At beth y mae *hwn* yn cyfeirio?—At Gynenw neu Rageww gwrywol.

4. At beth y mae *hon* yn cyfeirio?—At Gynenw neu Rageww benywol.

5. At beth y mae yr *hyn* yn cyfeirio?—At ymadrodd.

6. At beth y mae *pa un* a *pha rai* yn cyfeirio?—At yr un peth ag yr *hwn* a'i dreigliadau.

7. At beth y mae *ag* yn cyfeirio?—At yr un peth ag yr *hwn* a *pha un* a'u treig'ladau.

8. Pa gamddefnyddiad a wneir o *ag*?—Cysylltu Bannod *ag ef*.

PENNOD XIV.

AM RAGENWAU CYFENWOL.—*Of Adjective Pronouns.*

Y Rhagenwau Cyfenwol ydynt, *Pwy, y llall, y sawl, pawb, neb, dim.*

Fe'u gelwir yn Ragenwau Cyfenwol, am eu bod yn sefyll am Gynenwau a Chyfenwau; megys, *pwy* a arwydda, *pa ddyn*; *y llall* a arwydda, *yr un arall*; *y sawl* a arwydda, *y cyfryw ddynion*; *pawb* a arwydda, *pob dyn*; *neb* a arwydda, *un dyn*; *dim* a arwydda, *un peth*.

1. "PWY" a arwydda, *pa ddyn*, a thrwy hyny nis gellir ei gysylltu â Chynenw. Defnyddir *pwy* a *pa* mewn ymholiad; megys, "Pwy a welsoch chwi?" "Pa beth a welsoch chwi?" Y mae *pa* yn *Gyfenw*, a thrwy hyny bob amser yn gofyn Cynenw ar ei ol. Weithiau gadewir *pa* allan; megys, "Beth a welsoch chwi?" "Le bwest ti?" Weithiau defnyddir *bynag* ar ol *pwy* a *pa*, yr hyn sydd yn eu troi o fod yn ofynolion; megys, "Pwy bynag a ddaw, &c." "Pa beth bynag sydd dda, &c."

2. "Y LLALL" a fedd y rhif lluosog; megys, unigol, *y llall*; lluosog, *y lleill*.

3. "Y SAWL" a arwydda, *y cyfryw ddynion*. Fe'i harferir fel Cyfenw mewn ymholiad; megys, "Pa sawl gwaith?"

4. "PAWB" a arwydda, "pob dyn." Ond y mae rhai ysgrifenywyr tra chyfrifol yn ei arfer yn anmhrifodol fel Cyfenw; megys, "Pawb credinwyr."

5. "NEB," pan yn flaenoredig â negydd, a arwydda, (fel *nemo*, Lladin,) "un dyn," megys, "Nid oes *neb* a all wneyd hyn." Pan heb fod yn flaenoredig â negydd, medda ystyr cadarnhaol, ac arwydda, "unrhyw ddyn," neu y "cyfryw un;" megys, "Od oes *neb* yn caru y byd. &c.," (h. y. unrhyw ddyn). "Y *neb* a wnelo hyn" (h. y. y cyfryw un). Yn yr ystyr olaf efelycha y *sawl*, ond fod y *neb* yn arwyddo *un*, ac y *sawl*, fwy nag un. Arferir rhai y gair *neb*, fel y gair *pawb*, yn anmhrifodol, trwy ei ddefnyddio fel Cyfenw; megys, "Nid oes *neb* credinwyr."

6. "DIM," mewn ystyr nacael, a ofyn negydd o'i flaen; megys, "Heb Dduw, heb *ddim*." Heb negydd o'i flaen, medda ya-

tyr cadarnhaol, ac arwydda *beth* neu *unrhyw beth*; megys, "Od oes *dim* yn eich gofidio," &c. (h. y. *unrhyw beth*). "Credw pob *dim*" (h. y. pob *peth*).—Fel y mae *neb*, pan yn flaenoredig & negydd, yn wrthgyferbyniol i *bob dyn*; felly y mae *dim*, pan heb Gynenw, ac yn flaenoredig & negydd, yn wrthgyferbyniol i *bob peth*.

ADCHWILIAD I'R BEDWAREDD BENNOD AR DDEG.

1. Beth yw Rhagenwau Cyfenwol?—Geiriau ag sydd yn cynwys ystyr Cynenwau a Chyfenwau.

2. Pa rai ydynt hwy?—Pwy, y llall, y sawl, pawb, neb, dim.

3. Beth yw defnydd mwyaf neillduol *pwy*?—Gwneyd ymbolriad.

4. A ellir cysylltu Cynenw & *pwy*?—Nac ellir.

5. Wel beth os bydd eisieu nodi allan y gwrthddrych?—Rhaid arfer *pa*.

6. Rhoddwch siampl.—Pa frawd, pa chwaer, pa gyfaill gwell? nid, pwy frawd? &c.

7. Pa bryd y mae *pwy* heb fod yn ofynol?—Pan ddylynir ef & *bynag*.

8. Beth yw ystyr *dim* heb negydd o'i flaen?—Unrhyw beth.

9. Beth yw ystyr *neb* heb negydd o'i flaen?—Unrhyw ddyn.

10. Beth yw ystyr *dim* a *neb* pan yn flaenoredig & negydd?—Y mae *neb* yn wrthgyferbyniol i *bob dyn*; a *dim*, i *bob peth*.

PENNOD XV.

AM FERFAU.—Of Verbs.

Berf sydd air yn arwyddo *bôd*, *gorphwys*, *symud*, *gweithredu ar beth*, neu fod *peth* yn *cael gweithredu arno*; megys, Yr *wyf*, *sefais*, *cerdduis*, *taroais* y bwrdd, y bwrdd a *darawwyd*.

Gellir darnodi Berf mewn dull arall, sef, ei fod yn *ran-ymadrodd* a *ddengys beth a feddylion*, a *farnon*, neu a *ewyllysion*, o *barth unrhyw berson neu beth*.

Y mae tri math o Ferfau; sef, *Gweithredol*, *Goddefol*, a *Chanolig*.

1. Y mae y Ferf Weithredol yn dynodi gweithred yn dyfod oddi wrth *weithredydd* at *wrthddrych*; megys, Y mae James yn *taro* y bwrdd.

Y mae y Ferf Weithredol yn gofyn enwi y gweithredydd, a'r gwrthddrych ag y gweithredir arno. Yn y siampl a nodwyd, James yw y gweithredydd, a'r bwrdd yw y gwrthddrych.

2. Y mae y Ferf Oddefol yn dynodi derbyniad gweithred; megys, y bwrdd a *darewir*.

Nid yw y Ferf Oddefol yn gofyn enwi ond y gwrthddrych ag y gweithredir arno.

3. Y mae y Ferf Ganolig yn arwyddo bôd, agwedd, neu weithred yn gyfyngedig i'r gweithredydd; megys, Yr *wyf* yn y tŷ; y mae efe yn *cysgu*; y mae James yn *nofio*.

Yn ol y darnodiad hwn, gwelir bod y Berfau yn dechreu ag *ym*, yn Ferfau Canolig, trwy eu bod yn arwyddo gweithred yn gyfyngedig i'r gweithredydd; megys, Ymolchi, ymwiso.

Amrywir Berfau gan Foddau, Amserau, Rhifau, a Phersonau.

ADCHWILIAD I'R BUMED BENNOD AR DDEG.

1. Beth yw Berf ?—Gair yn arwyddo bôd, gorphwys, symud, gweithredu ar beth, neu fod peth yn cael gweithredu arno.

2. Rhoddwch siampl o Ferf yn arwyddo bôd.—Yr *wyf* yn yr ysgol: y mae *wyf* yma yn dangos fy *mod* i yn yr ysgol.

3. Rhoddwch siampl o Ferf yn arwyddo gorphwys.—Yr *wyf* yn *sefyll* yn *eistedd*, neu yn *gorwedd*.

4. Rhoddwch siampl o Ferf yn arwyddo symud.—Yr *wyf* yn *cerdded*, yn *rhedeg*, yn *nofio*, yn *dawnsio*.

5. Rhoddwch siampl o Ferf yn gweithredu ar beth.—Yr *wyf* yn *taro* y bwrdd, yn *cau* y llyfr, yn *rhwygo* y papyr.

6. Rhoddwch siampl o Ferf yn arwyddo bod peth yn cael gweithredu arno.—Y *ceffyl* a *saethwyd*, a *laddwyd*, ac a *gladdwyd*.

7. Pa sawl math o Ferfau sydd yn bod ?—Tri.

8. Pa rai ydynt hwy ?—Gweithredol, Goddefol, a Chanolig.

9. Beth yw Berf Weithredol ?—Berf ag sydd yn dynodi gweithred yn dyfod oddi wrth *weithredydd* at *wrthddrych*.

Y mae Berf Weithredol yn dynodi gweithrediadau y meddwl, a'r nwyddau, cyn gystal a gweithrediadau corfforol; megys, Yr wyf yn *ystyried* y pwng, yr wyf yn *canmawr* y dyn, yr wyf yn *casau* drygioni.

10. Beth yw Berf Oddefol ?—Berf yn dynodi derbyniad gweithred.

11. Beth yw Berf Ganolig ?—Berf yn arwyddo bôd, agwedd, neu weithred yn gyfyngedig i'r gweithredydd.

12. Pa Ferf yw yr *wyf* ?—Ganolig

13. Pa ham ?—Am ei bod yn arwyddo bôd.

14. Pa Ferfau ydynt *sefyll*, *eistedd*, *gorwedd* ?—Canolig.

15. Pa ham ?—Am eu bod yn arwyddo agwedd.

16. Pa Ferfau ydynt *cerdded*, *rhedeg*, *nosio*, *dawnsio* ?—Canolig.

15. Pa ham ?—Am eu bod yn arwyddo gweithred yn gyfyngedig i'r gweithredydd. Nid ydynt yn gofyn gwrthddrych ar eu holau ag y gweithredir arno.

18. Pa Ferfau ydynt *taro*, *cau*, *rhwygo* ?—Gweithredol.

19. Pa ham ?—Am eu bod yn gofyn gwrthddrych ar eu holau ag y gweithredir arno.

20. Pa Ferfau ydynt *saethwyd*, *lladdwyd*, *claddwyd* ?—Goddefol.

21. Pa ham ?—Am eu bod yn gofyn enwi y gwrthddrych ag y gweithredir arno, tra y gellir gadael y gweithredydd yn anghrybwylledig.

PENNOD XVI.

AM FODDAU.—*Of Moods.*

Y mae gan Ferfau *bump* o Foddau; sef, Y Mynegol, y Galluogol, y Gorchymynol, yr Amodol, a'r Annherfynol.

Y Modd Mynegol a fynega beth; megys, Efe a gâr, efe a gerir. Arferir ef hefyd i wneyd arholiad; megys, A wyt ti yn fy ngharu i?

Y Modd Galluogol a ddynoda bosibilrwydd, rhyddyd, gallu, ewyllys, neu rwymedigaeth; megys, *gall* y gwynt *chwythu*; *medrwn gerdded*; *ni wnai aros*; *dylech ufuddhau* i'ch rhieni.

Y Modd Amodol a ddengys beth dan amod, tybygiaeth dymuniad, &c.; ac a ragflaenir â chysylltiad, ac a ddylunir hefyd â Berf arall; megys, *Os wyt yn ofni, paid â myned; pe byddai i mi fyw yn dduwiol, byddwn yn ddedwydd.*

Y Modd Gorchymynol a orchymyna, a gyng-hora, a ddeisyfa, neu a ganiatâ; megys, *Gwna hyn; cofia dy Greawdwr; gwrandewoch, O fy mhobl; dos ymaith.*

Y Modd Annherfynol a fynega beth mewn modd cyffredinol, heb un cyfeiriad at rif na pherson; megys; *caru, dysgu, rhedeg.*

AM AMSERAU.—*Of Tenses.*

Rhaid i ba beth bynag ag y gellir ei fynegu am unrhyw beth, gael ei fynegu fel wedi myned heibio, neu yn bresenol, neu fel yn ddyfodol.

AM AMSER PRESENOL.

Wrth Amser Presenol y meddylir, unrhyw gyfran o amser a fyddo yn cynwys yr eiliad presenol; megys, y dydd hwn; y canrif hwn.

Y mae dau Amser yn perthyn i'r Amser Presenol; sef, y *Presenol*, a'r *Perffaith Presenol*.

Y mae yr Amser Presenol yn son am beth a ddygwydd mewn rhyw gyfran o amser a fyddo yn cynwys yr eiliad presenol; megys, *carwyf, neu, yr wyf yn caru.*

Arferir yr Amser Presenol,

1. I adrodd gosodiadau sydd bob amser yn wirionedd; megys, *Y mae dau a dau yn gwneyd pedwar.*

2. I adrodd arferion; megys, *Y mae ef yn fynych yn rhodio ao yn myfyrio. Y mae yn arfer treflwrch. Y mae ef yn yfed yn drwm.*

3. Arferir ef am awdwyr ac am haeriadau yn eu gweithydd presenol, pa un bynag a fyddo yr awdwyr wedi marw, neu yn fyw; megys, *Dywed Homer.*

Y mae yr Amser Perffaith Presenol yn mynegu gweithred neu ddygwyddiad a fyddo wedi eigwblhau neu ei orphen mewn yspaid o amser a gynwys yr eiliad presenol; megys, "*Yr wyf wedi ysgrifenu llythyr.*"

Yma sonir am yr ysgrifenu fel wedi ei orphen, ond nis gellir gwybod, heb gynorthwyrhwy aircynorthwyol, pa un ai, "*Yr wyf wedi ysgrifenu yn awr, heddyw, neu y fwyddyn hon, &c.,*" a feddylir.

AM AMSER GORPHENOL.

Y mae dau Amser yn perthyn i'r Amser Gorphenol; sef, y *Gorphenol*, a'r *Perffaith Gorphenol*. Y mae y ddau Amser yma yn cau allan bob meddylddrych am yr eiliad presenol.

Y mae yr Amser Gorphenol yn son am weithred neu amgylchiad a ddygwyddodd mewn amser nad oes un ran o hono yn aros yn awr; megys, "*Ysgrifenaïs,*" neu, "*yr oeddwn yn ysgrifenu.*"

Y gwahaniaeth rhwng yr Amser Gorphenol a'r Amser Perffaith Presenol yw, fod y blaenaf yn son am beth a ddygwyddodd mewn amser fyddo wedi *myned heibio oll*; megys, "*Yr oeddwn yn sâl ddos;*" a'r olaf, am beth a ddygwyddodd mewn amser *na* fyddo wedi *myned heibio oll*; megys, "*Yr wyf wedi ei weled ef yr wythnos hon.*"—Ni chedwir y gwahaniaeth a nodasom rhwng y ddau Amser yma, am a wyddom, gan un ysgrifenydd Cymreig; eithr arferir yr Amser Gorphenol pan sonir am weithred a fyddo wedi cymeryd lle mewn yspaid o amser a gynwys yr eiliad presenol; megys, "*Gwelais ef yr wythnos hon, neu y dydd hwn,*" yn lle, "*yr wyf wedi ei weled ef yr wythnos hon, &c.*" Modd bynag, pe cedwid y gwahaniaeth a nodwyd genym, fel y gwneir yn y Seisonaeg, tybiwn y cyfranai yn fawr at eglurder ymadrodd.

Arferir yr Amser Perffaith Gorphenol i ddy-nodi darvoud gorphen gweithred neu ddygwyddiad mewn cyfnod blaenorol i weithred neu ddygwydd-

iad arall, a fyddo hefyd wedi myned heibio; megys, “Yr oeddlun wedi ysgrifenu llythyr cyn i’r post ddyfod i mewn.”

Arferir yr Amser Gorphenol yn fynych yn anmhriodol yn lle yr Amser Perffaith Gorphenol; megys, “Gwelodd ef y dyn cyn hyny;” yn lle, “Yr oedd ef wedi gwelod y dyn cyn hyny.”

AM YR AMSER DYFODOL.

Y mae dau Amser yn perthyn i’r Amser Dyfodol; sef, y *Dyfodol*, a’r *Perffaith Dyfodol*.

Sonia y Dyfodol am weithred neu ddygwyddiad fel eto i ddyfod; megys, “Ysgrifenasaf.”

Dynoda y Perffaith Dyfodol y bydd i weithred neu ddygwyddiad dyfodol, gael ei gwbl orphen erbyn neu cyn y bydd i weithred neu ddygwyddiad dyfodol arall gymeryd lle; megys, “*Byddaf wedi ciniawa cyn un o’r gloch.*”

ADCHWILIAD I’R CHWECHEB BENNOD AR DDEG.

1. Pa nifer o Foddau sydd yn perthyn i Ferf?—Pump.
2. Pa rai ydynt hwy?—Y Mynegol, y Galluogol, y Gorchymynol, yr Amodol, a’r Annherfynol.
3. Beth yw defnydd y Modd Mynegol;—Mynegu peth, neu wneyd arholiad.
4. Beth yw defnydd y Modd Galluogol?—Dynodi posibilrwydd, rhyddyd, gallu, ewyllys, neu rwymedigaeth.
5. Beth yw defnydd y Modd Gorchymynol?—Gorchymyn, cynghori, deisyf, neu ganiatau.
6. Beth yw defnydd y Modd Amodol?—Dangos peth dan amod, tybygiaeth, dymuniad, &c.
7. Beth yw defnydd y Modd Annherfynol?—Mynegu peth mewn modd cyffredinol, heb gyfeiriad at rif na pherson.
8. Pa sawl Amser sydd yn bod?—Chwech.
9. Pa rai ydynt hwy?—Y Presenol, a’r Perffaith Presenol; y Gorphenol, a’r Perffaith Gorphenol; y Dyfodol, a’r Perffaith Dyfodol.
10. Pa bryd yr arferir yr Amser Presenol?—Pan sonir am beth a ddygwyddo mewn rhyw gyfran o amser a fyddo yn cynwys yr eiliad presenol.
11. Pa bryd yr arferir yr Amser Perffaith Presenol?—Pan

sonir am weithred neu ddygwyddiad a fyddo wedi ei orphen mewn yspaid o amser a gynwys yr eiliad presenol.

12. Pa bryd yr arferir yr Amser Gorphenol?—Pan sonir am weithred neu ddygwyddiad a gymerodd lle mewn yspaid o amser nad oes un ran o hono yn aros yn awr.

13. Pa bryd yr arferir yr Amser Perffaith Gorphenol?—Pan sonir am rywbeth wedi ei orphen o flaen rhyw ddygwyddiad arall.

14. Pa bryd yr arferir yr Amser Dyfodol?—Pan sonir am rywbeth i ddyfod.

15. Pa bryd yr arferir yr Amser Perffaith Dyfodol?—Pan y sonir am rywbeth dyfodol wedi ei gwbl orphen erbyn neu cyn y bydd i ryw ddygwyddiad arall gymeryd lle.

16. Beth yw y gwahaniaeth rhwng yr Amser Perffaith Presenol a'r Amser Gorphenol?—Y mae y Perffaith Presenol yn cyfeirio at yspaid o amser yn cynwys yr eiliad presenol, a thrwy hyn y nis gellir dywedyd, *Yr wyf wedi ei weled y flwyddyn ddiweddf, na'r wythnos ddiweddf nac yn y bore, am nad yw yr yspaidiau yna yn cynwys yr eiliad presenol.* Byddai yn rhaid arfer yr Amser Gorphenol, a dywedyd, *Gwelais ef y flwyddyn ddiweddf, yr wythnos ddiweddf, &c.* Drachefn, y mae yr Amser Gorphenol yn cyfeirio at yspaid sydd wedi myned heibio oll; a thrwy hyn y nis gellir dywedyd, *Gwelais ef y flwyddyn hon, yr wythnos hon, neu heddyw, am eu bod yn cynwys yr eiliad presenol; eithr byddai yn rhaid arfer y Presenol Perffaith, a dywedyd, Yr wyf wedi ei weled ef y flwyddyn hon, yr wythnos hon, &c.*

PENNOD XVII.

AM DREIGLIAD BERFAU.—*Of the Conjugation of Verbs.*

Treigliad Berfau yw trefniad rheolaidd ei Foddau, Amserau, Rhifau, a Phersonau.

Nid oes yn y Gymraeg ond pump o dderfyniadau i nodi y gwahanol Foddau ac Amserau; sef, *wyf, wn, ais, aswn, af*, yn perthyn i'r Ferf Weithredol; ac *ir, id, wyd, esid, er*, yn perthyn i'r Ferf Oddefol.

Mewn rhai ieithoedd, amlygir y gwahanol Foddau ac Amserau, bron oll, trwy dreigliad yr un gair, hyn yw, trwy newid ei dderfyniad; ond yn ein hiaith ni, fel yn y Seisonaeg, fe'u ham-

lygir yn gyffredin, nid trwy dreigliad y brif Ferf, ond trwy gynorthwy Berfau ereill, pa rai a alw'n, *Berfau Cynorthwyol*. Y rhai hyn ydynt, *gallu, medru, bod, dylon, cael*, gyda'u hamrywiadau, a *rhaid a dichon*, y rhai nad oes amrywiadau yn perthyn iddynt.

TRIGLIAD Y CYNORTHWYOLION (*Auxiliary Verbs*).

Gallu a Medru.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Gallaf *neu* medraf
2. Gelli *neu* medri
3. Gall *neu* medr

Lluosog.

1. Gallwn *neu* medrwn
2. Gallwch *neu* medrwch
3. Gallant *neu* medrant

Amser Gorphenol. (1af.)

Unigol.

1. Gallwn *neu* medrwn *
2. Gellit *neu* medrit
3. Gallai *neu* medrai

Lluosog.

1. Gallem *neu* medrem
2. Gallech *neu* medrech
3. Gallent *neu* medrent

Amser Gorphenol. (2il.)

Unigol.

1. Gellais *neu* medrais
2. Gellaist *neu* medraist
3. Gallodd *neu* medrodd

Lluosog.

1. Gallasom *neu* medrasom
2. Gallasoch *neu* medrasoch
3. Gallasant *neu* medrasant

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Gallaswn *neu* medraswn
2. Gallasit *neu* medrasit
3. Gallasai *neu* medrasai

Lluosog.

1. Gallasem *neu* medrasem
2. Gallasech *neu* medrasech
3. Gallasent *neu* medrasent

Amser Dyfodol.

Unigol.

1. Gallaf *neu* medraf
2. Gelli *neu* medri
3. Gall, gallo, *neu* medr, medro

Lluosog.

1. Gallwn—om, medrwn—om
2. Gallwch—och, medrwch—och
3. Gallant—ont, medrant—ont

Ffurf Oddefol.

Amser Presenol.—Gellir *neu* medrir

* Arferir yr amser yn terfynu yn *wn*, yn yr amser *presenol* a'r *dyfodol*, yn gystal ag yn y *gorphenol*; maeys, "Gallwn ei wneyd ef ddoe, yn awr, neu fory."

Amser Gorphenol.

Gellid *neu* medrid, a gallwyd *neu* medrwyd

Amser Perffaith Gorphenol.

Gallesid *neu* medresid

Y mae *Dichon* a *Rhaid* hefyd yn Ferfau Cynorthwyol, ond nid oes amrywiadau yn perthyn iddynt. Trwy hyn, pan fyddo eisteu nodi personau, arferir y Rhagenwau, gydag i o'u blaen; megys,

Unigol.

1. Dichon i mi
2. Dichon i ti
3. Dichon iddo ef, *neu* iddi hi

Lluosog.

1. Dichon i ni
2. Dichon i chwi
3. Dichon iddynt hwy

Pan arferir Cynenw yn lle Rhagenw, deolir yr i yn fynych ar ol *dichon*; megys, "Ni ddichon cig a gwaed, &c." Ond fe'i harferir bob amser ar ol *rhaid*; megys, "Rhaid i Elias ddyfod yn gyntaf."

Dylwn.

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Dylwn
2. Dylit
3. Dylai

Lluosog.

1. Dylem
2. Dylech
3. Dylent

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Dylaswn
2. Dylasit
3. Dylasai

Lluosog.

1. Dylasem
2. Dylasech
3. Dylasent

*Cael neu caffael.**

Modd Mynegol.

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Cefais
2. Cefaist
3. Cafodd

Lluosog.

1. Cawsom
2. Cawsoch
3. Cawsant

* Y mae *Cael* yn Brif Ferf yn gystal ag yn Ferf Gynorthwyol.

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Cawswyn
2. Cawsit
3. Cawsai

Lhuosog.

1. Cawsem
2. Cawsech
3. Cawsent

Amser Dyfodol.

Unigol.

1. Caf *neu* caffwyl
2. Cai *neu* ceffych
3. Ca, caiff, *neu* caffo

Lhuosog.

1. Cawn *neu* caffom
2. Cewch *neu* caffoch
3. Cant *neu* caffont

Modd Amodol.

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Pe cawn *neu* caffwn
2. Pe cait *neu* caffit
3. Pe cai *neu* caffai

Lhuosog.

1. Pe caem *neu* caffem
2. Pe caech *neu* caffech
3. Pe caent *neu* caffent

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Pe cawswyn
2. Pe cawsit
3. Pe cawsai

Lhuosog.

1. Pe cawsem
2. Pe cawsech
3. Pe cawsent

Modd Gorchymynol.

Unigol.

Caed *neu* caffed

Lhuosog.

Caffent

FFURF ODDEFOL.

Modd Mynegol.

Amser Gorphenol.

Cafwyd *neu* caed, a ceid

Amser Dyfodol.

Ceir

Modd Gorchymynol

Caffer

Modd Amodol.

Amser Gorphenol.

Pe ceid

Amser Perffaith Gorphenol.

Pe cawsid

Modd Annherfynol.

Cael neu caffael

Amser Presenol.—Yn cael*Amser Gorphenol.*—Wedi cael

ADCHWILIAD I'R SEITHFED BENNOI AR DDEG.

1. Pa beth yr ydych yn ei feddwl wrth dreigliad Berfaul?—Trefniad rheolaidd eu Moddau, Amserau, Rhifau, a Phersonau.

2. Pa nifer o derfyniadau i nodi y gwahanol Foddau ac Amserau sydd yn perthyn i'r Ferf Weithredol?—Pump.

3. Pa rai ydynt hwy?—*Wyf, son, ais, aswn, af.*

4. Ouid arferir y terfyniadau *ai, em, aist, odd, &c.*, yn nhreigliad y Ferf Weithredol?—Gwneir; ond y maent yn perthyn i'r un Foddau ac Amserau a'r pump terfyniad a enwais: nid ydynt yn amrywio oddiwrthynt ond mewn personau.

5. Pa nifer o derfyniadau sydd yn perthyn i'r Ferf Oddefol?—Pump.

6. Pa rai ydynt hwy?—*Ir, id, wyd, esid, er.*

7. Pa beth a feddyliwch wrth Ferfau Cynorthwyol?—Berfau ag sydd yn cynorthwyo y Prif Ferfau i ffurfio y gwahanol Foddau, Amserau, &c.

8. Pa rai ydynt y Berfau Cynorthwyol?—*Gallu, medru, bod, dylun, cael, rhaid, a dichon.*

9. Pa rai o'r rhai hyn sydd heb amrywiad yn perthyn iddynt?—*Rhaid a dichon.*

10. I ba amser y mae *gallun* yn perthyn?—I'r amser Gorphenol.

11. Onid arferir ef i ddynodi amserau ereill?—Gwneir: arwydda weithiau y Presenol a'r Dyfodol.

12. I ba amser y mae *gellais* yn perthyn?—I'r amser Gorphenol.

13. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *gallun* a *gellais*?—Y mae *gallun* yn dynodi *gallu* yn unig, ond y mae *gellais* yn arwyddo gallu wedi ei ddwyn i weithrediad. Er anghraifft, wrth ddywedyd, "*Gallun* i fyned yno yn rhwydd ddoe," yr wyf yn arwyddo yn unig fod genyf allu i fyned; ond wrth ddywedyd, "*Gellais* i fyned yno yn rhwydd ddoe," yr wyf yn arwyddo nid yn unig fod genyf allu, ond hefyd ddarfod i mi fyned yno.

14. A arferir *Cael* fel Prif Ferf yn gystal ag fel Berf Gynorthwyol?—Gwneir.

15. Rhoddwch siampl.—Yn y frawddeg, "Y mae efe yn cael ei holi," y mae *Cael* yn gwasanaethu fel Berf Gynorthwyol i *Holi*; ond yn y frawddeg, "Nid wyf fi yn cael un bai ynddo," y mae yn Brif Ferf.

PENNOD XVIII.

AM DREIGLIAD BERFAU.—(*Parhdd.*)

Y mae y ferf *Bod* yn aml yn gwasanaethu fel Berf Gynorthwyol.

Y mae yn perthyn i'r ferf *Bod* *Ffurf Gysylltiol*, trwy ba un y mae yn cyflawni swydd Cysylltiad a Berf ar yr un waith. Nid yw y ffurf yma yn perthyn ond i rai o'r Amserau yn y Modd Mynegol. Rhaid i'r Amserau nad ydynt yn ei meddu ddefnyddio y Cysylltiad *mai* neu *y* yn ei lle. I wneyd y sylwadau hyn yn fwy dealladwy nyni a nodwn rai anghreiffitiau. Gallwn droi y frawddeg, *Y mae efe yn deall*," i'r Ffurf Gysylltiol, fel y canlyn,—“*Ei fod ef yn deall* sydd eglur.” Gallwn hefyd droi y ferf yn y frawddeg, “*Bu efe yno*,” fel y canlyn,—“*Darfod iddo ef fod yno* sydd amlwg.” Ond pan nad yw y ferf yn meddu Ffurf Gysylltiol, rhaid defnyddio *mai* neu *y*; megys, “*Efe yw y dyn*,” “*Mai efe yw y dyn* sydd amlwg.” “*Efe sydd yn byw yno yn awr*,” “*Mai efe sydd yn byw yno yn awr* sydd eglur.” “*Bydd efe gartref yn y prydawn*,” “*Y bydd efe gartref yn y prydawn* sydd yn eithaf tebygol.”

Bod.

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

Ffurf Gysylltiol.

1.	Yr wyt	(Fy mol)
2.	Yr wyt	(Dy fod)
	{ Y mae	(Ei fod)
3.	{ Yw *	
	{ Sydd	
	{ Oes	

Lluosog.

Ffurf Gysylltiol.

1.	Yr ym	(Ein bod)
2.	Yr ych	(Eich bod)
	{ Y maent	(Eu bod)
3.	{ Ynt	
	{ Sydd	
	{ Oes	

* Nid oes Ffurf Gysylltiol yn perthyn i *yw* a *sydd*, eithr arferir y Cysylltiad *mai* o'u blaen i ateb yr un dyben. Ni arferir y Ffurf Gysylltiol un amser ar ol *ni* neu *nid*. Atebir yr un dyben trwy droi y rha! hyn i *na* neu *nad*.

Amser Perffaith Presenol.

*Unigol.**Ffurf Gysylltiol.*

1. Yr wyf wedi hod	(Fy mod wedi bod)
2. Yr wyt wedi bod	(Dy fod wedi bod)
3. Y mae wedi bod	(Ei fod wedi bod)

*Lluosog.**Ffurf Gysylltiol.*

1. Yr fym wedi bod	(Ein bod wedi bod)
2. Yr fych wedi bod	(Eich bod wedi bod)
3. Y maent wedi bod	(Eu bod wedi bod)

Amser Gorphenol.

*Unigol.**Ffurf Gysylltiol.*

1. Bûm	(Darfod i mi fod)
2. Buost	(Darfod i ti fod)
3. Bu	(Darfod iddo ef fod)

*Lluosog.**Ffurf Gysylltiol.*

1. Buom	(Darfod i ni fod)
2. Buoch	(Darfod i chwi fod)
3. Buont	(Darfod iddynt fod)

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Byddwn <i>neu</i> yr oeddwn*
2. Byddit <i>neu</i> yr oeddit
3. Byddai <i>neu</i> yr oedd†

Lluosog.

1. Byddem <i>neu</i> yr oeddem
2. Byddech <i>neu</i> yr oeddech
3. Byddent <i>neu</i> yr oeddent

Amser Perffaith Gorphenol.‡

Unigol.

1. Buaswn, yr oeddwn wedi bod
2. Buasit, yr oeddit wedi bod
3. Buasai, yr oedd wedi bod

Lluosog.

1. Buasem, yr oeddem wedi bod
2. Buasech, yr oeddech wedi bod
3. Buasent, yr oeddent wedi bod

Amser Dyfodol.§

Unigol.

1. Byddaf
2. Byddi
3. Bydd, byddo, <i>neu</i> bo

Lluosog.

1. Byddwn <i>neu</i> byddom
2. Byddwch <i>neu</i> byddoch
3. Byddant <i>neu</i> byddont

* Nid oes gan Byddwn un Ffurf Gysylltiol, eithr arferir y Gysylltiad *y* yn ei lle. Y mae Ffurf Gysylltiol Oeddwn fel yr un o eiddo yr Amser Presenol.

† Arferir yn gyffredin y blaenddau *yd* o flaen *wyf, wyt, yw, a'u* lluosogion, ac hefyd o flaen *oedd*; *mygys, ydywys, ydywt, ydyw, ydoedd*.

‡ Y mae Ffurf Gysylltiol yr Amser hwn fel yr un o eiddo yr Amser Perffaith Presenol.

§ Nid oes Ffurf Gysylltiol yn perthyn i'r Amser hwn, na chwaith i'r Amser Perffaith Dyfodol, na'r Modd Mynegol, eithr defnyddir y Gysylltiad *y* gyda'r ferf i ateb yr un ateb.

Amser Perffaith Dyfodol.

Unigol.

1. Byddaf wedi bod
2. Byddi wedi bod
3. Bydd wedi bod

Lluosog.

1. Byddwn wedi bod
2. Byddwch wedi bod
3. Byddant wedi bod

Modd Gorchymynol.

Unigol.

1. Bydded i mi fod
2. Bydd, *neu* bydded i ti fod
3. Bydded, boed, *neu* bid

Lluosog.

1. Byddwn, *neu* bydded i ni fod
2. Byddwch, *neu* byddedi chwi fod
3. Byddent, *neu* bydded iddynt fod

Modd Galluogol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Gallaf *neu* medraf fod *
2. Gelli *neu* medri fod
3. Gall, medr, *neu* dichon fod

Lluosog.

1. Gallwn *neu* medrwn fod
2. Gallwch *neu* medrwch fod
3. Gallant *neu* medrant fod

Amser Perffaith Presenol.†

Unigol.

1. Dichon *neu* rhaid fy mod wedi bod
2. Dichon *neu* rhaid dy fod wedi bod
3. Dichon *neu* rhaid ei fod wedi bod

Lluosog.

1. Dichon *neu* rhaid ein bod wedi bod
2. Dichon *neu* rhaid eich bod wedi bod
3. Dichon *neu* rhaid eu bod wedi bod

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Gellais, gallwn, medrwn, cawn, *neu* dylwn fod
2. Gellaist, gellit, medrit, cait, *neu* dylit fod
3. Gallodd, gallai, medrai, cai, *neu* dylai fod

Lluosog.

1. Gallasom, galleim, medrem, caem, *neu* dylem fod
2. Gallasoch, gallech, medrech, caech, *neu* dylech fod
3. Gallasant, gallent, medrent, caent, *neu* dylent fod

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Buaswn; gallaswn, medras-wn, *neu* dylaswn fod

Lluosog.

1. Buasem; gallasem, medras-em, *neu* dylasem fod

* At y rhai hyn gellid chwanegu *rhaid* a *dichon*, ond eu bod, fel y nodwyd o'r blaen, yn gofyn dull arall o dreiglaid.

† Gellid treiglo hwn mewn dull arall: fel hyn,—

1. "Dichon *neu* rhaid ddarfod i mi fod."

Yr un modd gyda'r personau ereill, ond newid y Rhagenw.

2. Buasit; gallasit, medrasit, 2. Buasech; gallasech, medrasech, *neu* dylasit fod
 3. Buasai; gallasai, medrasai, 3. Buasent; gallasent, medrasent, *neu* dylasai fod *

Modd Amodol ac Eiddunedigol.†

Amser Presenol.

Unigol.

1. Pe byddwn *neu* pe bawn
 2. Pe byddit *neu* pe baet
 3. Pe byddai *neu* pe bae

Lluosog.

1. Pe byddem *neu* pe baem
 2. Pe byddech *neu* pe baech
 3. Pe byddent *neu* pe baent

Amser Perffaith Presenol.

Unigol.

1. Pe byddwn wedi bod
 2. Pe byddit wedi bod
 3. Pe byddai wedi bod

Lluosog.

1. Pe byddem wedi bod
 2. Pe byddech wedi bod
 3. Pe byddent wedi bod

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Pe buaswn
 2. Pe buasit
 3. Pe buasai

Lluosog.

1. Pe buasem
 2. Pe buasech
 3. Pe buasent

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Pe buaswn wedi bod
 2. Pe buasit wedi bod
 3. Pe buasai wedi bod

Lluosog.

1. Pe buasem wedi bod
 2. Pe buasech wedi bod
 3. Pe buasent wedi bod

Amser Dyfodol.

Unigol.

1. Pe byddai i mi fod
 2. Pe byddai i ti fod
 3. Pe byddai iddo ef fod

Lluosog.

1. Pe byddai i ni fod
 2. Pe byddai i chwi fod
 3. Pe byddai iddynt fod

Modd Annherfynol.

Bod

Amser Presenol.

Yn bod

Amser Gorphenol.

Wedi bod

* Treiglir yr Amser hwn mewn dull arall; fel hyn,—

1. Gallwn, medrwn, *neu* dylwn fod wedi bod
 2. Gellit, medrit, *neu* dylit fod wedi bod
 3. Gallai, medrai, *neu* dylai fod wedi bod

Y Lluosog yr un modd.

† Gellir treiglo y Modd Amodol âg *O na*, yr hyn a'i gwna yn Fodd Eiddunedigol; megys, "*O na bawn!* &c." Arferir *o*, *od*, *os*, *o* flaen y Modd Mynegol, yr hyn a'i gwna yn Fodd Amodol; megys, "*Os bu ef yno, âf finau.*"

Pan y mae Berfau yn cytuno â Rhagenwau, fel yn y siamplau blaenorol, fe'u gelwir yn *Ferfau Personol*; ond pan na chysylltant â Rhagenwau, fe'u gelwir yn *Ferfau Anmhersonol*. Y canlynol sydd dreigliad o ffurf Anmhersonol y Ferf Bod:—

Amser Presenol.—Ydys, byddys.

Amser Gorphenol.—Buwyd.

Amser Gorphenol.—Byddid, oeddid.

Amser Perffaith Gorphenol.—Buasid.

Treiglir Berfau yn tarddu o Bod; megys, Canfod, Darfod, Gorfodi, Cydnabod, fel Bod.

ADCHWILIAD I'R WYTHFED BENNOD AR DDEG.

1. A ydyw y Ferf Bod weithiau yn gwasanaethu fel Berf Gynorthwyol?—Ydyw.

2. Rhoddwch i mi siampl o arferiad y Ferf Bod fel Prif Ferf.—Yn y frawddeg, “Y mae y plant yn yr ysgol,” yr unig Ferf yw *mae*, pa un o ganlyniad a raid fod yn Brif Ferf.

3. Rhoddwch i mi siampl o arferiad y Ferf Bod fel Berf Gynorthwyol.—Yn y frawddeg, “Y mae efe yn eistedd,” *mae* sydd Ferf Gynorthwyol i'r Ferf *yn eistedd*.

4. Beth a feddylir wrth Ffurf Gysylltiol y Ferf Bod?—Ffurf trwy ba un y mae yn cyflawni swydd Cysylltiad a Berf ar yr un waith.

5. Beth yw Ffurf Gysylltiol *yr wyf*?—Fy mod.

6. Beth yw Ffurf Gysylltiol *yr oeddwn*?—Fy mod.

7. Rhoddwch siampl.—Yr *oedd* efe yn y dref ddoe. Wrth arferyd y Ffurf Gysylltiol dywedwn, “Yr wyf yn credu ei fod ef yn y dref ddoe.”

8. Beth yw Ffurf Gysylltiol *byddaf*?—Nid oes Ffurf Gysylltiol yn perthyn i'r Amser yma, eithr yn ei lle defnyddir y Cysylltiad y gyda'r Ferf.

9. Rhoddwch siampl.—“Bydd efe yn y dref y fory.”—“Yr wyf yn credu y bydd efe yn y dref y fory.”

PENNOD XIX.

AM DREIGLIAD BERFAU RHEOLAIDD.—*Of the Conjugation of Regular Verbs.*

Berf Reolaidd yw hŏno a ffurfia y person cyntaf

unigol o'i gwahanol amserau trwy chwanegu *wyf, wn, ais, aswn, neu af*, at ei gwreiddyn.

Yn yr ail berson unigol o'r Modd Gorchymynol, o ba un yn fynych y tardda hyd yn nod y Modd Annherfynol, a'r trydydd person unigol o'r Amser Dyfodol, yr ydys i edrych am wreiddyn Berf Reolaidd. Ffurfir yr ail berson o'r Modd Gorchymynol bob amser naill â gwreiddyn y Ferf, neu â'r gwreiddyn yn olddodedig âg *a* neu *ia*. Ffurfir y Modd Annherfynol, a'r trydydd person dyfodol hefyd, yn aml o wreiddyn y Ferf; ond tarddant weithiau, fel y nodwyd, o'r Modd Gorchymynol; megys, *gudael, sefyll, rhedeg, tewi, &c.*, o *gad, saf, rhed, taw, &c.*; ac *etyb, try, suif, deffry, &c.*, o *ateb, tro, saf, deffro, &c.*

DYSGU.—Berf Weithredol.

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Dysgwyf (*Dysgu a wnelwyf*)
2. Dysgi (*Dysgu a wneli*)
3. Dysga (*Dysgu a wna*)

Lluosog.

1. Dysgwn (*Dysgu a wnawn*)
2. Dysgwch (*Dysgu a wneuch*)
3. Dysgant (*Dysgu a wnant*)

Amser Perffaith Presenol.

Unigol.

1. Yr wyf wedi dysgu
2. Yr wyt wedi dysgu
3. Y mae wedi dysgu

Lluosog.

1. Yr ym wedi dysgu
2. Yr ych wedi dysgu
3. Y maent wedi dysgu

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Dysgais (*Dysgu a wneis*)
2. Dysgaist (*Dysgu a wneist*)
3. Dysgodd (*Dysgu a wnaeth*)

Lluosog.

1. Dysgasom (*Dysgu wnaethom*)
2. Dysgasoch (*Dysgu wnaethoch*)
3. Dysgasant (*Dysgu wnaethant*)

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

1. Dysgaswn, neu yr oeddwn wedi dysgu

Lluosog.

1. Dysgasem, neu yr oeddem wedi dysgu

2. Dysgasit, <i>neu</i> yr oeldit wedi dysgu	2. Dysgasech, <i>neu</i> yr oeddech wedi dysgu
3. Dysgasai, <i>neu</i> yr oedd wedi dysgu	3. Dysgasent, <i>neu</i> yr oeddent wedi dysgu

Amser Dyfodol.

Unigol.

1. Dysgaf (*Dysgu a wnaf*)
2. Dysgi (*Dysgu a wnei*)
3. Dysga, dysgo (*Dysgu a wna neu a wnelo*)

Lluosog.

1. Dysgwn (*Dysgu a wnawn*)
2. Dysgwch (*Dysgu a wnewch*)
3. Dysgant, dysgont (*Dysgu a unant neu a wnelont*)

Amser Perffaith Dyfodol.

Unigol.

1. Byddaf wedi dysgu
2. Byddi wedi dysgu
3. Bydd wedi dysgu

Lluosog.

1. Byddwn wedi dysgu
2. Byddwch wedi dysgu
3. Byddant wedi dysgu

Modd Gorchymynol.

Unigol.

1. Bydded i mi ddysgu
2. Dysg, dysga, *neu* bydded i ti ddysgu
3. Dysged, *neu* bydded iddo ddysgu

Lluosog.

1. Dysgwn, bydded i ni ddysgu
2. Dysgwch, *neu* bydded i chwi ddysgu
3. Dysgent, *neu* bydded iddynt ddysgu

Modd Galluogol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Gallaf *neu* medraf ddysgu
2. Gelli *neu* medri ddysgu
3. Gall, medr, *neu* dichon ddysgu

Lluosog.

1. Gallwn *neu* medrwn ddysgu
2. Gallwch *neu* medrwch ddysgu
3. Gallant, medrant, *neu* dichon ddysgu

Amser Perffaith Presenol.

Unigol.

1. Dichon *neu* rhaid fy mod wedi dysgu
2. Dichon *neu* rhaid dy fod wedi dysgu
3. Dichon *neu* rhaid ei fod wedi dysgu

Lluosog.

1. Dichon *neu* rhaid ein bod wedi dysgu
2. Dichon *neu* rhaid eich bod wedi dysgu
3. Dichon *neu* rhaid eu bod wedi dysgu

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Gallwn, medrwn, cawn, *neu* dylwn ddysgu

Lluosog.

1. Gallem, medrem, caem, *neu* dylem ddysgu

2. Gellit, medrit, cait, *neu* dyl- 2. Gallech, medrech, caech, *neu*
it ddysgu dylech ddysgu
3. Gallai, medrai, cai, *neu* dyl- 3. Gallent, medrent, caent, *neu*
ai ddysgu dylent ddysgu

Amser Perffaith Gorphenol.

*Unigol.**Lluosog.*

1. Gallaswn *neu* dylaswn ddysgu 1. Gallasem *neu* dylasem ddysgu
2. Gallasit *neu* dylasit ddysgu 2. Gallasech *neu* dylasech ddysgu
3. Gallasai *neu* dylasai ddysgu 3. Gallasent *neu* dylasent ddysgu

Amser Dyfodol.

*Unigol.**Lluosog.*

1. Gallaf *neu* medraf ddysgu 1. Gallwn *neu* medrwn ddysgu
2. Gelli *neu* medri ddysgu 2. Gallwch *neu* medrwch ddysgu
3. Gall, gallo, *neu* medr, medro 3. Gallant, gallont, *neu* medrant,
ddysgu medront ddysgu

Amser Perffaith Dyfodol.

*Unigol.**Lluosog.*

1. Gallaf *neu* medraf fod wedi dysgu 1. Gallwn *neu* medrwn fod wedi
dysgu dysgu
2. Gelli *neu* medri fod wedi dysgu 2. Gallwch *neu* medrwch fod
wedi dysgu
3. Gall *neu* medr fod wedi dysgu 3. Gallant *neu* medrant fod wedi
dysgu

Modd Amodol ac Eiddunedigol.

Amser Presenol.

*Unigol.**Lluosog.*

1. Pe dysgwn *neu* pe byddai i mi ddysgu 1. Pe dysgem *neu* pe byddai i
ni ddysgu
2. Pe dysgit *neu* pe byddai i ti ddysgu 2. Pe dysgech *neu* pe byddai i
chwi ddysgu
3. Pe dysgai *neu* pe byddai iddo 3. Pe dysgent *neu* pe byddai
iddynt ddysgu

Amser Perffaith Presenol.

*Unigol.**Lluosog.*

1. Pe bawn wedi dysgu 1. Pe baem wedi dysgu
2. Pe bait wedi dysgu 2. Pe baech wedi dysgu
3. Pe bae wedi dysgu 3. Pe baent wedi dysgu

* Gellir treiglo y Modd Amodol âg *O na*, yn lle *Pe*, yr hyn a'i gwna yn Fodd Eiddunedigol; megys, "*O na ddysgwn*," &c.

Amser Gorphenol a Pherffaith Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Pe dysgaswn <i>neu</i> pe buaswn	1. Pe dysgasem <i>neu</i> pe buasem
wedi dysgu	wedi dysgu
2. Pe dysgasit <i>neu</i> pe buasit	2. Pe dysgasech <i>neu</i> pe buasech
wedi dysgu	wedi dysgu
3. Pe dysgasai <i>neu</i> pe buasai	3. Pe dysgasent <i>neu</i> pe buasent
wedi dysgu	wedi dysgu

Modd Annherfynol.

Dysgu.

Amser Presenol.—Yn dysgu *Amser Gorphenol.*—Wedi dysgu

Gellir treiglo Berf trwy ei holl Foddau ac Amserau trwy ehwanegu yr Amser Presenol o'r Modd Annherfynol at y Ferf *Bod*. Gellir galw hon y Ffurf Fynedol (*Progressive*), am ei bod yn mynegu *parhâd* gweithred neu sefyllfa : fel hyn,

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Yr wyf yn dysgu	1. Yr ŷm yn dysgu
2. Yr wyt yn dysgu	2. Yr ŷch yn dysgu
3. Y mae yn dysgu	3. Y maent yn dysgu

Amser Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Bûm yn dysgu	1. Buom yn dysgu
2. Buost yn dysgu	2. Buoch yn dysgu
3. Bu yn dysgu	3. Buont yn dysgu

Amser Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Yr oeddwn <i>neu</i> byddwn yn dysgu	1. Yr oeddem <i>neu</i> byddem yn dysgu
2. Yr oeddit <i>neu</i> byddit yn dysgu	2. Yr oeddech <i>neu</i> byddech yn dysgu
3. Yr oedd <i>neu</i> byddai yn dysgu	3. Yr oeddent <i>neu</i> byddent yn dysgu

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Yr oeddwn wedi bod yn dysgu	1. Yr oeddem wedi bod yn dysgu

2. Yr oeddit wedi bod yn dysgu 2. Yr oeddech wedi bod yn dysgu
 3. Yr oedd wedi bod yn dysgu 3. Yr oeddent wedi bod yn dysgu

Amser. Dyfodol.

Unigol.

1. Byddaf yn dysgu
 2. Byddi yn dysgu
 3. Bydd yn dysgu

Lluosog.

1. Byddwn yn dysgu
 2. Byddwch yn dysgu
 3. Byddant yn dysgu

Gellir treiglo y Moddau ereill yr un modd, yr hyn y dichon y dysgybl, ar ol gweled treigliad y Modd Mynegol, ei wneyd ei hun.

ADCHWILIAD I'R NAWFED BENNOD AR DDEG.

1. Beth yw Berf Reolaidd ?—Berf Reolaidd yw hŏno a ffurfia y person cyntaf unigol o'i gwahanol Amserau trwy chwanegu y terfyniadau rheolaidd at ei gwreiddyn.

2. Yn mha le yr ydys i gael hyd i wreiddyn y Ferf ?—Yn yr ail berson o'r Modd Gorchymynol.

3. A ydyw yr ail berson o'r Modd Gorchymynol yn cael ei ffurfio bob amser o wreiddyn y Ferf yn unig ?—Nac ydyw ; y mae weithiau yn gofyn a neu ia gyda'r gwreiddyn.

4. Rhoddwch anghraifft.—Ffurfir y Ferf *cilia* o *cil* (gwreiddyn y Ferf) ac *ia*. Hefyd, ffurfir y Ferf *pwysa* o *pwys* (gwreiddyn y Ferf) ac *a*.

5. Beth yw gwreiddyn y Ferf *chwerthin* ?—Chwardd.

6. Pa fodd y gwyddoch hyny ?—Trwy mai *chwardd* neu *chwardda* yw yr ail berson o'r Modd Gorchymynol.

PENNOD XX.

AM DREIGLIAD BERFAU RHEOLAIDD.—*Parhâd.*

Dysgu.—FFURF ODDEFOL.

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Fe'm dysgir *neu* yr wyf yn 1. Fe'n dysgir *neu* yr ym yn
 cael fy nysgu * cael ein dysgu
 2. Fe'ch ddysgir *neu* yr wyt yn 2. Fe'ch ddysgir *neu* yr fych yn
 cael dy ddysgu cael eich dysgu

Lluosog.

* Dull arall o dreiglo yr Amser hwn sydd fel y canlyn :—"Yr ydys yn fy nysgu, yr ydys yn dy ddysgu," &c.

3. Fe'i dysgir *neu* y mae yn 3. Fe'u dysgir *neu* y maent yn
cael ei ddysgu cael eu dysgu

Amser Perffaith Presenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Yr wyf wedi cael fy nysgu * 1. Yr ym wedi cael ein dysgu
2. Yr wyt wedi cael dy ddysgu 2. Yr ych wedi cael eich dysgu
3. Y mae wedi cael ei ddysgu 3. Y maent wedi cael eu dysgu

Amser Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Fe'm dysgwyd† *neu* cefais fy 1. Fe'n dysgwyd *neu* cawsom
nysgu ‡ ein dysgu
2. Fe'th ddysgwyd *neu* cefais 2. Fe'ch dysgwyd *neu* cawsom
dy ddysgu eich dysgu
3. Fe'i dysgwyd *neu* cafodd ei 3. Fe'u dysgwyd *neu* cawsant eu
ddysgu dysgu

Amser Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Fe'm dysgid *neu* cawn fy 1. Fe'n dysgid *neu* caem ein
nysgu § dysgu
2. Fe'th ddysgid *neu* caet dy 2. Fe'ch ddysgid *neu* caech eich
ddysgu dysgu
3. Fe'i ddysgid *neu* cai ei ddys- 3. Fe'u ddysgid *neu* caent eu
gu dysgu

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Fe'm dysgasid *neu* cawswn 1. Fe'n dysgasid *neu* cawsem ein
fy nygu dysgu
2. Fe'th ddysgasid *neu* cawsit 2. Fe'ch ddysgasid *neu* cawsech
dy ddysgu eich dysgu
3. Fe'i ddysgasid *neu* cawsai ei 3. Fe'u ddysgasid *neu* cawsent eu
ddysgu dysgu

Amser Dyfodol.

Unigol.

Lluosog.

1. Fe'm dysgir *neu* caf fy nysgu 1. Fe'n dysgir *neu* cawn ein dys-
gu
2. Fe'th ddysgir *neu* cei dy 2. Fe'ch ddysgir *neu* cewch eich
ddysgu dysgu
3. Fe'i ddysgir *neu* caiff ei ddys- 3. Fe'u ddysgir *neu* cânt eu dys-
gu gu

* Weithiau gadewir *cael* allan; megys, "Yr wyf wedi fy nysgu."
† Gwneir i'r Amser yma weithiau ddiweddu yn *ed*; megys, "Yr hyn a
cael o'r enawd sydd gnawd."
‡ Dull arall, "Bûm yn cael fy nysgu," *neu*, "Buwyd vn fy nysgu," &c.
§ Dull arall, "Yr oeddid *neu* byddid yn fy nysgu," &c.

Modd Gorchymynol.

Unigol.

1. Dysger myfi *neu* bydded i mi gael fy nysgu
2. Dysger tydi *neu* bydded i ti gael dy ddyngu
3. Dysger efe *neu* bydded iddo gael ei ddyngu

Lluosog.

1. Dysger nyni *neu* bydded i ni gael ein dysgu
2. Dysger chwydychwi *neu* bydded i chwi gael eich dysgu
3. Dysger hwynt-hwy *neu* bydded iddynt gael eu dysgu

Ffurfir Modd Galluogol y Ferf Oddefol fel yr eiddo y Ferf Weithredol, gyda'r chwanegiad yn unig o ddefnyddiad y Ferf *Cael*; megys, Gallaf gael fy nysgu," &c.

ADCHWILIAD I'R DDAUDDEGFED BENNOD.

1. A ydych chi yn gwybod pa ham y defnyddir y gair *Fe* o flaen y Ferf yn nhreigliad y Ferf Oddefol?—Ydwyf.

Eglurwch pa ham.—I'r dyben i ddwyn i mewn y Rhagenwau *ym, yth, ei, &c.* o flaen y Ferf. Nid yw y Berfau Goddefol yn cynwys Rhagenwau Cynglyn, fel y mae y Berfau Gweithredol, ac o ddifffyg hyn arferir y Rhagenwau Rhagarweiniol, y rhai a ddygir i mewn mewn cysylltiad â'r gair *Fe*.

3. Oni fyddai yn briodol dywedyd, *Dysgir ni, dysgir chwi, &c.*? —Na fyddai; o herwydd nid yw yn briodol arferyd Rhagenwau segl ond ar ol Rhagenwau Cynglyn neu Ragarweiniol.

PENNOD XXI.

AM FERFAU AFREOLAIDD.—*Of Irregular Verbs.*

Berf Afreolaidd yw hōno na chwymer y terfyniadau rheolaidd yn ei threigliad.

Myned—Dyfod—Gwneyd neu Gwneuthur.

Modd Mynegol.

Amser Gorphenol (*laf*).

Unigol.

1. Aethym, daethym, gwnaeth-ym
2. Aethost,* daethost, gwnaeth-ost

Lluosog.

1. Aethom, daethom, gwnaeth-om
2. Aethoch, daethoch, gwnaeth-och

* Yn lle *aethym, aethost*, arferir weithiau *aie, aist*; ac yn lle *daethym, daethost, daeth—deuais, deuaist, dewodd*.

3. Aeth, daeth, gwnaeth . . . 3. Aethant, daethant, gwnaeth-
ant

Amser Gorphenol (*2il*).

Unigol.

Lluosog.

1. Awn, deuwn, gwnawn	1. Aem, deuem, gwnaem
2. Ait, deuit, gwnait	2. Aech, deuech, gwnaech
3. Ai, deuai, gwnai	3. Aent, deuent, gwnaent *

Amser Perffaith Gorphenol.

Unigol.

Lluosog.

1. Aethwn, daethwn, gwnaeth-
wn	1. Aethem, daethem, gwnaeth-
em
2. Aethit, daethit, gwnaethit	2. Aethech, daethech, gwnaeth-
ech
3. Aethai, daethai, gwnaethai	3. Aethent, daethent, gwnaeth-
ent

Amser Dyfodol.

Unigol.

Lluosog.

1. { Af, deusaf, gwnaf	1. { Awn, deuwn, gwnawn
{ Elwyf, delwyf, gwnelwyf	{ Elom, delom, gwnelom
{ i, deui, gwnai	2. { Ewch, deuwch, gwnewch
{ Elych, delych, gwnelych	{ Eloch, deloch, gwneloch
3. { A, daw, gwna	3. { Ant, deuant, gwnant
{ El, del, gwnel	{ Elant, delant, gwnelant
{ Elo, delo, gwnelo	{ Elont, delont, gwnelont

Modd Gorchymynol.

Unigol.

Lluosog.

2. Dos, tyred, gwna	1. Awn, deuwn, gwnawn
3. { Aed, deued, doed, gwnaed	2. Ewch, deuwch, gwnewch
{ Eled, deled, gwneled	3. Ant, deuant, gwnant

FFURF ODDEFOL.

Amser Presenol.

Eir, gwneir †

Amser Gorphenol.

Aed ; Gwnaethpwyd, gwnaed, gwneid, gwnelid

Modd Gorchymynol.

Gwneler

* Treiglir yr Amser hwn welthiau, *eiwn*, *delwn*, *gwnelwn*, &c.
 † Nis gellir ystyried *eir* ac *aed*, er yn cymeryd y Ffurf Oddefol, yn
 Ferfau Goddefol.

*Gwybod—Adnabod neu Adwaen***Modd Mynegol.****Amser Presenol.***Unigol.*

1. Gwn, adwaen
2. Gwyddost, adwaenost
3. Gwyr, edwyn

Lluosog.

1. Gwyddom, adwaenom
2. Gwyddoch, adwaenoch
3. Gwyddant, adwaenant

Amser Gorphenol.*Unigol.*

1. Gwyddwn, adwaenwn
2. Gwyddit, adwaenit
3. Gwyddai, adwaenai

Lluosog.

1. Gwyddem, adwaenem
2. Gwyddech, adwaenech
3. Gwyddent, adwaenent

Amser Gorphenol.*Unigol.*

1. Gwybum, adnabum
2. Gwybuost, adnabuost
3. Gwybu, adnabu

Lluosog.

1. Gwybuom, adnabuom
2. Gwybuoch, adnabuoch
3. Gwybuont, adnabuont

Amser Perffaith Gorphenol.*Unigol.*

1. Gwybuaswn, adnabuaswn
2. Gwybuasit, adnabuasit
3. Gwybuasai, adnabuasai

Lluosog.

1. Gwybuasem, adnabuasem
2. Gwybuasech, adnabuasech
3. Gwybuasent, adnabuasent

Amser Dyfodol.*Unigol.*

1. Gwybyddaf, gwypwyf, adnabyddwyf
2. Gwybyddi, gwypych, adnabyddi
3. Gwybydd, gwypo, adnabydd, adnabyddo

Lluosog.

1. Gwybyddwn, gwypwn; adnabyddwn—om
2. Gwybyddwch, gwypoch; adnabyddwch—om
3. Gwybyddant, gwypont; adnabyddant—ont

Modd Gorchymynol.*Unigol.*

2. Gwybydd, adnebydd
3. Gwybydded, gwyped, adnabydded

Lluosog.

1. Gwybyddwn, adnabyddwn
2. Gwybyddwch, adnabyddwch
3. Gwybyddant, adnabyddant

F F U R F O D D E F O L .**Modd Mynegol.****Amser Presenol.**

Gwyddir, gwyddys; adnabyddir

Amser Gorphenol.

Gwybuwyd *neu* gwypwyd, gwyddid; adwaenid, adnabyddid

Amser Perffaith Gorphenol.

Gwybuasid; adnabuasid

Amser Dyfodol.

Gwyddir; adwaenir

Modd Gorchymynol.

Gwybydder; adwaener, adnabydder

PENNOD XXII.

AM FERFAU DIFFYGIOL.—*Of Defective Verbs.*

Y mae rhai Berfau nad ydynt yn cael eu harferyd ond mewn dau neu dri o Amserau, y rhai o ganlyniad a ellir eu galw yn *Ferfau Diffygiol*.

Medd.

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Meddaf
2. Meddi
3. Medd

Lluosog.

1. Meddwn
2. Meddwch
3. Meddant

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Meddwn
2. Meddit
3. Medd

Lluosog.

1. Meddem
2. Meddech
3. Meddent

Piau.

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Myfi a biau
2. Tydi a biau
3. Efe a biau

Lluosog.

1. Nyni a biau
2. Chwydychwi a biau
3. Hwyt hwy a biau

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Myfi a bodd
2. Tydi a bodd
3. Efe a bodd

Lluosog.

1. Nyni a bodd
2. Chwydchi a bodd
3. Hwyt-hwy a bodd

Ebu.

Modd Mynegol.

Amser Presenol.

Unigol.

1. Ebaf fi
2. Ebi ti
3. Eb efe

Lluosog.

1. Ebwn ni
2. Ebwch chwi
3. Ebant hwy

Amser Gorphenol.

Unigol.

1. Ebwn i
2. Ebit ti
3. Ebai efe

Lluosog.

1. Ebem ni
2. Ebech chwi
3. Ebent hwy

Cyfansoddion y Ferf *Ebu*, sef *ateb*, *gwrtheb*, a *gohebu*, a dreiglir yn gyflawn.

Byw a Marw.

Nid oes un amrywiad yn perthyn i'r Berfau hyn. Gofynant wasanaeth y Ferf Bod i nodi y gwahanol Amserau. Pan y mae y Ferf *Marw* yn dilyn Amser Gorphenol neu Ddyfodol y Ferf Bod, y mae yn cymeryd ffurf Cyfenw; ac felly y mae y Ferf *Byw*, weithiau, yr un modd; megys,

Amser Gorphenol.

Unigol.

3. Bu farw *neu fyw* *

Lluosog.

3. Buont farw † *neu fyw*

Amser Dyfodol.

Unigol.

1. Byddaf farw *neu fyw*
2. Byddi farw *neu fyw*
3. Bydd farw *neu fyw*

Lluosog.

1. Byddwn farw *neu fyw*
2. Byddwch farw *neu fyw*
3. Byddant farw *neu fyw*

Yr un modd ar ol *Byddwn* a *Buaswn*.

* Yn y Beibl cedwir y lythyren flaenaf o'r geiriau *byw* a *marw* yn gyffredin yn ddigynnewid ar ol y Ferf Bod; megys, "Byddant marw, byddant byw."

† Arferir yn gyffredin luosogi y Ferf *marw* yn y rhif luosog; megys, Buont feirw; ond nid yw hyn yn gyson â threfn y Gymraeg.

SYLWADAU AMRYWIOL AR Y BERFAU.

I. Pan flaenorir terfyniadau yn dechreu âg *a*; megys, *asom*, *asoch*, *asant*, âg *w* yn flaenoredig â llafariad, yr *a* a adewir allan; megys, *addawsom*, *chylwsom*, *drewsant*, *gadawsom*, *gwrandausom*, *tawsom*. Ond pan flaenorir yr *w* â chydsain, yr *a* a ddefnyddir; megys, *berwasom*, *cadwasom*, *galwasom*. Deolir yr *a* hefyd yn gyffredin ar ol *l*; megys, *gwelsom*, *gofalsom*, *gafalsant*, &c.

II. Y mae arferiad wedi dwyn ychydig afreoleiddiwrch i mewn yn nhrefnriad rhai o'r Berfau Rheolaidd. Y canlynol sydd anghreiffiau:—

Yn lle Parhasom, &c,	arferir Parhausom, &c.
—— Ysgwydodd, &c.	—— Ysgydwodd, &c.
—— Bwrwais, &c.	—— Bwriais, &c.
—— Cloasom, ffoasom,	—— Cloisom, ffoisom, rhoi-
rhoddasom, &c.	som, &c.

III. Er fod y trydydd person unigol o'r Amser Dyfodol yn y Ferf Weithredol yn cael ei ffurfio y rhan amlaf o wreiddyn y Ferf, neu trwy chwanegu *a* neu *ia* at y gwreiddyn, fe'i ffurfir yn fynych trwy newidiad llafariadol yn y gwreiddyn; megys, 1. Trwy newid *a* i *ai*; megys, *tafi*, *teifi*; *cadw*, *ceidw*; *galw*, *geilw*. 2. Trwy newid *a* i *e* yn y sill nesaf i'r olaf, ac *a* neu *e* i *y* yn y sill olaf; megys, *ateb*, *etyb*; *attal*, *ettyl*. 3. Trwy newid *a* neu *o* i *e* yn y sill nesaf i'r olaf, ac *o* neu *aw* yn y sill olaf, i *y*; megys, *gwrandaŵ*, *gwrendy*; *taraw*, *tery*; *aros*, *erys*. Hefyd, newidir *a* i *y* yn y sill olaf o'r gair *para*; fel hyn, *pery*. 4. Trwy newid *o* yn unig i *y* mewn geiriau unsill, neu y sill olaf o wreiddyn geiriau lluwssill; megys, *tro*, *try*; *tor*, *tyr*; *ffo*, *ffy*; *golch*, *gylch*; *rhodda*, *rhydd*; *colla*, *cyll*; *llosga*, *llysg*; *cyfod*, *cyfyd*; *deffro*, *deffry*; *diffodd*, *diffydd*. 5. Trwy newid *a* i *ai*; megys, *saf*, *sai*; *par*, *pair*.

IV. Traethir yn gyffredin yn y Gramadegau Cymreig ar yr hyn a elwir *Cyfraniadau*; ond nid oes yn y Gymraeg namyn un Cyfraniad, yr hwn sydd yn terfynu âg *edig*, ac a arferir yn lle yr Amser Presenol o'r Ffurf Oddefol. Fe'i gelwir yn Gyfraniad am ei fod yn cyfranogi o anian Cyfenw a Berf, fel y gwelir yn y siamplau canlynol:—"Y mae y dyn yn garedig i bawb;" "Y

mae y dyn yn garedig gan bawb." Yn y siampl flaenaf y mae yn cyflawni swydd Cyfenw, am ei fod yn dangos priodoledd perthynol i'r dyn; yn yr olaf, y mae yn cyflawni swydd Berf, aef yr Amser Presenol o'r Ffurf Oddefol—yn cael ei garu.

V. Heb law a nodasom o'r Berfau a arferir ddwy ffordd, gallwn nodi y canlynol, fel rhai a arferir fynychaf:—

Gellir arferyd Cymerodd neu Cymerth	
_____ Clywodd	_____ Clybu
_____ Clywyyd	_____ Clybuwyd
_____ Rhoddodd	_____ Rhoddes neu rhoes
_____ Rhoddwyd	_____ Rhodet
_____ Rhydd	_____ Dyrh

ADCHWILIAD I'R AIL BENNOD A DAUDDEG.

1. Ar ol pa lythyrenau y gadewir allan yr *a* yn y terfyniadau *asom*, *asoch*, *asant*, &c?—Ar ol *w* ac *l*.
2. A adewir hi allan bob amser ar ol *w*?—Na wneir.
3. Pa bryd y gadewir hi allan?—Pan y mae *w* yn cael ei blaenori â llafariad.
4. Rhoddwch siampl.—Clywsom, a gwrandawsom.
5. A arferir *a* rywbryd ar ol *l*?—Gwneir.
6. Rhoddwch siampl.—Dylusom.
7. Pa un ai *parhausant* ai *parhasant* sydd fwyaf priodol?—*Parhasant*.
8. Dangoswch hyny trwy anghraifft.—*Caniatasant*, *nesasant*; nid *caniatausant*, *nesausant*.
9. A oes genych ryw reswm arall dros beidio arferyd yr *u* o flaen y terfyniadau uchod?—Oes.
10. Pa beth y'lyw?—Nid yw yn cael ei harferyd yn y rhif unigol.
11. Pa un ai *ffoasom* ai *ffoisom* yw y mwyaf priodol?—*Ffoasom*.
12. Pa fodd y dangoswch hyny?—Am nad oes un rheswm dros arferyd yr *i* yn y lluosog mwy nag yn yr unigol. Dylid naill ai ei dileu hi yn y lluosog, i fod yn gyfunddull â'r unigol, neu ynte ysgrifenu yr unigol yn *ffoiais*, *ffiodd*, &c., i fod yn gyfunddull â'r lluosog; a phed ei harferid yn yr Amser Gorphenol, dylid ei harferyd yn yr holl Amserau; megys, *ffoiaf*, *ffoion*, &c.
13. Pa fodd y ffurfir y trydydd person o'r Amser Dyfodol?—Weithiau o wreiddyn y Ferf; megys, *rhed*; weithiau trwy chwanegu *a* neu *ia* at y gwreiddyn; megys, *pendersfyna*, *cilia*; ac weithiau trwy newidiad llafariadol yn y gwreiddyn; megys, o tro, *try*.

PENNOD XXIII.

AM RAGFERFAU—*Of Adverbs.*

Rhagferf sydd air a fynega ryw briodoledd, neu amgylchiad lle, dull, neu amser, perthynol i Ferf, Cyfenw, neu Ragferf arall; megys, “Y mae efe yn siared *yn groew*; y mae yn *bur* ddiwyd, ac yn darllen yn *dra* chywir.”

Y mae rhyw debygolrwydd rhwng Rhagferfau a Chyfenwau; ond y gwahaniaeth hanfodol rhyngddynt yw hyn,—y mae Cyfenw, fel Berf, yn dangos priodoledd Cynenw, a Rhagferf yn dangos yn unig briodoledd priodoliaethau. Y mae Cyfenwau a Rhagferfau yn y Gymraeg yn fynych yr un fath o ran eu ffurfiad, ac wrth sylwi ar yr amgylchiad uchod, sef, pa un ai dangos priodoleddau Cynenwau, ai ynte dangos priodoleddau priodoliaethau y maent, y gellir gwybod y gwahaniaeth rhyngddynt. Er anghraifft; yn y frawddeg, “Y mae y dyn hwn yn cerdded *yn dda*, yn siared *yn ddoeth*, ac yn ysgrifenu *yn hardd*,” y mae y geiriau Italig yn Ragferfau, am eu bod yn darlunio y Berfau *yn cerdded*, *yn siared*, *yn ysgrifenu*, y rhai sydd weithrediadau perthynol i'r dyn. Ond yn y frawddeg, “Y mae y dyn hwn *yn dda*, *yn ddoeth*, ac *yn hardd*,” y mae y geiriau Italig yn Gyfenwau, am eu bod yn darlunio y Cynenw dyn. Yn y Seisonaeg y mae gwahaniaeth bron bob amser rhwng ffurfiad y Cyfenwau a'r Rhagferfau. Cyfieithid y fflênaf o'r siamplau uchod fel hyn,—“*This man walks well, speaks wisely, and writes beautifully*; a'r olaf fel hyn, —“*This man is good, wise, and handsome.*”

Rhai Rhagferfau a gymharir fel Cyfenwau, sef trwy olddodi *ach* ac *af*, neu trwy arferyd y Rhagferfau *mwy* a *mwya*f o'u blaen.

Rhestrir Rhagferfau o dan wahanol ddosbarthau, o ba rai y canlynol ydynt y prif rai :—

1. *Rhagferfau o Rif.*

Unwaith, dwywaith, teirgwaith, pedair gwaith, pum waith, &c.

2. *Rhagferfau o Drefn.*

Yn gyntaf, yn ail, yn flaenaf, yn olaf, yn ddiweddaf, &c.

3. *Rhagferfau o Le.*

I fyny, i lawr, yn mlaen, yn ol, yma, yna, yno, acw, fry, obry, isod, uchod, oddi yma, oddi yna, oddi yno, oddi fewn, oddi allan, i waered, allan, adref, draw, yn mhell, yn agos, &c.

4. *Rhagferfau o Amser.*

Yn awr, weithion, heddyw, y fory, ddoe,* gynt, beunydd, eisioes, eto, erioed, byth, weithiau, yn ddiweddar, yn fuan, toc, rhagllaw, o hyn allan, yn aml, bellach, drachefn, yn uniawn, mwy, mwyach.

5. *Rhagferfau o Ddognedd.*

Cymaint, llawer, mwy, llai, prin, braidd, i gyd, &c.

6. *Rhagferfau o Briodoledd.*

Yn ddoeth, yn ddrwg, yn dda, &c.

Cynwysa y dosbarth hwn y rhan amlaf o'r Rhagferfau. Y maent o'r un ffurfiad a'r Cyfenwau, ond eu bod, fel y nodwyd o'r blaen, bob amser yn dangos priodoleddau priodoliaethau. Y rhanau ymadrodd ag sydd yn arwyddo priodoliaethau, ydynt, Cyfenwau, Berfau, a Rhagferfau, ac o ganlyniad â'r rhai hyn y mae gan Ragferfau i ymwneyd.

7. *Rhagferfau o Amheuad.*

Hwyrach, fe allai, odid, ond odid, ysgatfydd, &c.

8. *Rhagferfau o Nacâd.*

Na, nad, nas, nid, nis, nage, mo, &c.

9. *Rhagferfau o Sicrhâd.*

Yn ddiau, yn sicr, yn ddilys, do, ie, yr, y, a, &c.

10. *Rhagferfau o Holiad.*

A, ai, pa, beth, oni, onid, onis, pa ham, pa un ai, pa fodd, pa sut, &c.

* Rhestrwyd, *heddyw*, y *fory*, a *doe*, gyda'r Rhagferfau, yn ol y drefn gyffredin, er eu bod yn fwy priodol yn Gyfenwau.

11. Rhagferfau o Gymhariad.

Cyn, mor, agos, bron, tra, pur, rhy, gwell, goreu, yn hytrach, yn fwy, yn llai, go, chwaithach, &c.

ADCHWILIAD I'R DRYDEDD BENNOD A DAUDDEG.

1. Beth yw Rhagferf?—Gair sydd yn mynegu rhyw briodoled, neu amgylchiad lle, dull, neu amser, perthynol i Ferf, Cyfenw, neu Ragferf arall.

2. Pa un yw y Rhagferf yn y frawddeg, “Y mae y dyn yn siared yn groew?”—Yn groew.

3. I’f fodd y gwyddoch?—Am ei fod yn dangos y dull neu y modd yn mha un y mae y dyn yn siared.

4. Pa un yw y Rhagferf yn y frawddeg, “Y mae y dyn yn bur ddiwyd?”—Pur.

5. Pa fodd y gwyddoch?—Am ei fod yn mawrhau ystyr y Cyfenw *diwyd*.

6. Pa un yw y Rhagferf yn y frawddeg, “Y mae y dyn yn darllen yn dra chywir?”—Y mae y frawddeg yna yn cynwys dwy Ragferf, sef, yn *gywir* a *thra*.

7. Pa fodd y mae yn *gywir* yn Rhagferf?—Am ei fod yn dangos y modd y mae y dyn yn darllen.

8. Pa fodd y mae *tra* yn Rhagferf?—Am ei fod yn mawrhau ystyr y Rhagferf yn *gywir*.

9. Pa fodd y cymharir Rhagferfau?—Fel Cyfenwau, sef trwy olddodi *ach* neu *af*, neu trwy arferyd *mwy* neu *mwyaf* o’u blaen.

10. Rhoddwch siampl.—Y mae y dyn hwn yn rhedeg yn *gyflymach*, neu yn *fwy cyflym*. Y dyn hwn a red *gyflymaf*, neu *wyaf cyflym*.

PENNOD XXIV.

AM ARDDODIAID.—Of *Prepositions*.

Arddodiad sydd air a arddodir neu a osodir o flaen geiriau i ddangos eu perthynas â geiriau ereill; megys, “Aeth o Gaerlleon *mewn* llong *tros* y môr i yr Iwerddon.” Yma o, *mewn*, *tros*, ac i, sydd Arddodiaid.

Y mae dau fath o Arddodiaid; sef, Arddodiaid Unigol ac Arddodiaid Cyfansawdd.

ARDDODIAID UNIGOL.

Wrth Arddodiaid Unigol y meddylir, y cyfryw a gyfansoddir yn unig o un gair.

A, ag *	Erbyn	Heibio	O	Trwy
Am	Gan	Hyd	Rhag	Tua
Ar	Ger	I	Rhwng	Wedi
At	Gerfydd	Mewn	Tan	Wrth
Cyn	Heb	Myn	Tros	Yn
Er				

ARDDODIAID CYFANSAWDD.

Wrth Arddodiaid Cyfansawdd y meddylir, y cyfryw a gyfansoddir o ddau air neu chwaneg.

Ar hyd	O barth	Oddi wrth	Uwch ben
Ar led	O blaid	Tu blaen i	Uwch law
Ar ol	O blegid	Tu cefn i	Yn erbyn
Ar draws	O ddeutu	Tu draw i	Yn nghyda
Er ys	O fewn	Tu hwnt i	Yn nghylch
Ger bron	O flaen	Tu isaf i	Yn mhlith
Ger llaw	O gylch	Tu mewn i	Yn mysg
Heb law	O herwydd	Tu oli	Yn ymyl
Is law	Oddi ar	Tu uchaf i	
O amgylch	Oddi dan	Tu yma i	

Y mae amryw o'r Arddodiaid Unigol, fel Berfau Personol, yn cymeryd terfyniadau Rhagenwol o flaen Rhagenwau, a thrwy hynny fe'u gelwir yn Arddodiaid Rhagenwol.

A ganlyn sydd restr o honynt, gyda'r modd y ffurfiant y person cyntaf unigol :—

Am	Amdanaf	Heb	Hebof	Tan†	Tanaf
Ar	Arnaf	Hyd	Hydof	Tros	Trosof
At	Ataf	O	Ohonof	Trwy	Trwyof
Er	Erof	Rhag	Rhagof	Wrth	Wrthyf
Gan	Genyf	Rhwng	Rhyngof	Yn	Ynof

Wrth sylwi ar y rhestr uchod canfyddir fod rhai yn diweddu âg af, ereill âg of, ac ereill âg yf.

Y rhai a ddiweddant âg af a dreiglir fel y canlyn :—

Unigol.

1. Amdanaf
2. Amdanat
3. Amdano, amdani

Lluosog.

1. Amdanom
2. Amdanoch
3. Amdanynt

* Arferir a o flaen cydsain, ac ag o flaen llafariad. Yr un rheola berthyn i'w cyfansoddiad gyda a gydag.

† Y mae tanodd, trosodd, trwyodd, yn Rhagterfau.

Y rhai a ddiweddant âg *of*, a dreiglr fel y canlyn:—

Unigol.

1. Erof
2. Erot
3. Erddo, erddi*

Lluosog.

1. Erom *neu* erddom
2. Eroch *neu* erddoch
3. Erddynt

Y rhai a ddiweddant âg *yf*, a dreiglr fel y canlyn:—

Unigol.

1. Genyf
2. Genyt
3. Ganddo, ganddi

Lluosog.

1. Genym
2. Genych
3. Ganddynt

Mewn perthynas i'r Arddodiad i dymunem nodi, tra y mae y trydydd person, unigol a lluosog, yn meddu Rhagenw Cynglyn, fod y person cyntaf a'r ail yn amddifad o un. Pa un ai i anofal-wch ffurfiwyr yr iaith, ai ynte i lygriad amser, yr ydys i briodoli y bai hwn, nis gallwn ddywedyd; eithr ei fod yn fai sydd amlwg, canys y mae yn achos o afreoleidd-dra yn yr iaith, trwy dori egwyddor a berthyn yn hanfodol iddi, sef yr arferiad o Ragenwau dwbl. Nodwyd genym fel rheol, *os na fydd Rhagenw yn cael ei flaenori gan Ragenw Cynglyn neu Ragarweiniol, y rhaid iddo fod yn ddwbl*; ond y mae yr arferiad o ysgrifenu i *mi*, i *ti*, &c., yn droseddiad o'r rheol hon. Hefyd, y mae afreoleidd-dra arall yn perthyn i'r arferiad yma, sef gadael cydseiniad cyfnewidiol yn ddigysnewid ar ol i, yr hyn sydd yn groes i ddeddfau yr iaith. Y mae rhai wedi canfod yr afreoleidd-dra yma, ac wedi ysgrifenu i *fi*, ond nid ydym yn gwybod ddarfod iddynt ysgrifenu i *di*, er fod yr un rheswm dros wneyd hyn ag sydd dros wneyd y llall. Modd bynag, i symud pob anhawsder, ac i wneyd y defnyddiad o'r Arddodiad hwn yn fwy unffurfiol â'r eiddo y lleill, nyni a gynygiem y dull canlynol o'i dreiglo:—

Unigol.

1. If fi
2. It ti
3. Iddo ef *neu* iddi hi

Lluosog.

1. In ni
2. Ich chwi
3. Iddynt hwy

Y mae o bwys fod i air ag sydd yn cael ei ddefnyddio mor fynych o flaen Rhagenwau, gael ei arferyd yn rheolaidd mewn cysylltiad â'r cyfryw.

* Nid yw y gair *honof* yn chwanegu yr *dd* fel y gwneir yma; a'r gair *trosof* a ddefnyddia i yn lle *dd*.

Pan y mae Rhagenw yn dylun Arddodiad Cyfansawdd, arferir naill ai Rhagenw Rhagarweiniol neu yr Arddodiad i o'i flaen.*
Nodwn ychydig fel anghreiffiau :—

Uwch law	Uwch law <i>if fi</i>	Ger bron	Ger <i>fy</i> mron
Is law	Is law <i>if fi</i>	Yn erbyn	Yn <i>fy</i> erbyn
Ger llaw	Ger llaw <i>if fi</i>	O blegid	O'm plegid

Yr Arddodiad Cyfansawdd a darddant o'r Arddodiad Rhagenwol, a dreiglir fel yr Arddodiad Unigol; megys,

Tuag at	Tuag ataf
Oddi ar	Oddi arnaf
Oddi dan	Oddi danaf
Oddi wrth	Oddi wrthyf

Y mae amryw o'r Arddodiad Unigol yn gwasanaethu fel Cysylltiad, ac amryw o'r Arddodiad Cyfansawdd yn gwasanaethu fel Rhagferfau.

ADCHWILIAD I'R BEDWAREDD BENNOD A DAUDDEG.

1. Beth yw Arddodiad?—Gair a ddodir o flaen geiriau i ddangos eu perthynas a geiriau ereill.

2. Pa sawl math o Arddodiad sydd?—Dau.

3. Pa rai ydynt?—Unigol a Chyfansawdd.

4. Beth a feddyliwch wrth Arddodiad Unigol?—Arddodiad a ffurfir o un gair.

5. Beth a feddyliwch wrth Arddodiad Cyfansawdd?—Arddodiad a ffurfir o ddau air neu chwaneg.

6. Beth a feddylir wrth Arddodiad Rhagenwol?—Arddodiad a gymer derfyniad Rhagenwol o flaen Rhagenwau.

7. Pa sawl math o honynt sydd?—Tri.

8. Pa rai ydynt?—1. Y rhai a ffurfiant y person cyntaf unigol ag *af*. 2. Ag *of*. 3. Ag *yf*.

9. Pa fodd y gwneir pan y mae Rhagenw yn dylun Arddodiad Cyfansawdd?—Arferir weithiau Rhagenw Rhagarweiniol, ac weithiau yr Arddodiad i.

10. Rhoddwch siampl.—Pe deuai y Rhagenw *myfi* ar ol ar *draws*, dywedid, "Ar *fy* nhraws;" a phe deuai ar ol *is law*, dywedid, "Is law *if fi*."

11. A oes rhai o'r Arddodiad Cyfansawdd yn gwasanaethu fel Arddodiad Rhagenwol?—Oes; y cyfryw a darddant o'r Arddodiad Unigol.

* Y gair *heb law* a ffurfia eifffriad i'r rheol hon. Y mae y Rhagenw dwbl i'w arferyd bob amser ar ei ol; megys, "Heb law *myfi*," &c.

12. Pa rai o'r Arddodisid sydd yn gwasanaethu fel Cysylltiald yn fynych?—Yr Arddodiaid Unigol.

13. Pa rai sydd yn gwasanaethu fel Rhagferfau?—Yr Arddodiaid Cyfansawdd.

PENNOD XXV.

AM GYSYLLTNAID.—*Of Conjunctions.*

Cysylltiad sydd air ag sydd yn cysylltu geiriau neu frawddegau; megys, "Yr ydych yn ddedwydd o herwydd eich bod yn dda;" "Fe â John neu James yno;" "Y mae dau a dau yn gwneyd pedwar."

Y gwahaniaeth rhwng Cysylltiad ac Arddodiad yw, nad yw Cysylltiad yn dangos perthynas rhwng y geiriau a gysyllta, ond yn unig eu cyfuno, fel yn meddu cydberthynas â rhywbeth arall; megys, "Ni wnaeth na llwyddiant na thlodi eu diwygio." Yma y mae gan *llwyddiant* a *thlodi* yr un berthynas i *eu diwygio*.

Y mae Cysylltiad yn byrhau ymadrodd trwy ddangos lle nad oes gair llywodraethol yn cael ei fynegu, fod yr olaf a adroddwyd yn *ddealledig*; megys, "Canmolodd ef dydi a myfnau."

Dosbarthir Cysylltiad yn gyffredin i ddau fath, *Cydiadol* a *Gwahaniadol*.

Cysylltiad Cydiadol a elwir felly am eu bod yn cysylltu geiriau mewn *ffurf* ac *ystyr*. Mynegant *chwanegiant*, *achos*, *effaith*, *tybiaeth*, &c. Y canlynol sydd restr o honynt.

a	felly	megys	o herwydd	tra
ac	gan	o	pan	trwy
am	gan hyn	o blegid	pe	wrth
canys	hefyd	od	ped	yna
fel	mai	os	taw	ynte

Cysylltiad Gwahaniadol a elwir felly am eu bod yn gwahanu mewn *ystyr*, er yn cysylltu mewn *ffurf*. Arwyddant *wahaniad*, *eithriad*, *gwrthwynebiad*, &c. A ganlyn sydd restr o honynt.

eithr	eto	nac	neu	ond
er	modd bynag	nag	oddieithr	onid
er hyn	na	naill ai	oddigert	rhag

Y mae gan rai Cysylltiaid eu Cysylltiaid atebol yn perthyn iddynt; hyny yw, bydd yr olaf, yn aelod dylunol y frawddeg, yn ateb i'r blaenaf; fel hyn,—

Er—eto. “*Er ei fod yn gyfoethog, eto er ein mwyn ni efe a ddaeth yn dlawd.*”

Pa un bynag a neu ai—ai.* “*Pa un bynag a aeth efe yno ai peidio;*” “*Pa un bynag ai tydi ai efe.*”

Pa un a neu ai—ai. “*Pa un a aeth efe yno ai peidio;*” “*Pa un ai tydi ai efe.*”

Natll ai—neu (neu, neu ynta). “*Natll ai hwn neu ei frawd.*”

Fel—felly. “*Fel y bydd dy ddydd, felly y bydd dy nerth.*”

Y mae rhai Cysylltiaid Cyfansawdd, cyn gystal ag Arddodiaid Cyfansawdd; megys, *yn gystal a, o herwydd pa ham, pa un bynag a neu ai, yn gymaint ag.*

Defnyddir yr un gair yn achlysurol fel Rhagferf ac fel Cysylltiad, ac weithiau fel Arddodiad. “Efe a aeth;” yma y mae *a* yn Rhagferf. Yn y frawddeg ganlynol y mae yn Gysylltiad; “Aeth fy mrawd *a* minau yno.” Yn y frawddeg ddylynol y mae yn Arddodiad; “Efe a aeth yno *a* i holl egni.” “Yr wyf yn gofidio *o blegid* dy frawd.” Yn y frawddeg hon y mae *o blegid* yn Arddodiad; yn y nesaf y mae yn Gysylltiad; “Buasai yn dda genyf ei weled, *oblegid* yr wyf yn bur hoff o hono.” Yn y frawddeg nesaf y mae *tra* yn Rhagferf; yn yr ail, yn Gysylltiad; “Dyn *tra* diwyd ydoedd efe;” “Y ffol *tra* tawo a ystyrir yn gall.”

ADCHWILIAD I'R BUMED BENNOD A DAUDDEG.

1. Beth yw Cysylltiad?—Gair ag sydd yn cysylltu geiriau neu frawddegau.

2. Beth yw y gwahaniaeth rhwng Cysylltiad ac Arddodiad?—Y mae Arddodiad yn dangos y berthynas rhwng y geiriau a gysyllta; eithr nid yw Cysylltiad ond yn dwyn y geiriau a gysyllta i feddu yr un berthynas a rhywbeth arall.

3. Dangoswch hyny trwy siampl.—Yn y frawddeg, “Y mae y cwch *ar* yr afon *wrth* y bont;” y mae yr Arddodiad *ar* ac *wrth* yn dangos berthynas y cwch i'r afon a'r bont. Yn y frawddeg, “Nid yw na llwyddiant na thlodi yn ei ddiwygio,” y mae y Cysylltiad *na* yn dwyn y geiriau *llwyddiant a thlodi* i feddu yr un

* A a arferir o flaen Berfau terfynol, hyny yw, Berfau yn meddu rhif a pherson. Yn mhob sefyllfa arall ai a ddefnyddir.

berthynas i *ei ddiwygio*; yr hyn a welir wrth gyflenwi y diffyg; "Nid yw llwyddiant yn ei ddiwygio, ac nid yw tiodi yn ei ddiwygio."

4. Pa fodd y rhenir Cysylltiaid?—I ddau fath; sef, Cydiadol a Gwahaniadol.

5. Pa ham eu gelwir yn Gysylltiaid Cydiadol?—Am eu bod yn cysylltu mewn ffurf ac ystyr.

6. Pa ham eu gelwir yn Gysylltiaid Gwahaniadol?—Am eu bod yn gwahanu mewn ystyr, er yn cysylltu mewn ffurf.

7. Pa Gysylltiad y mae *er* yn ei ofyn ar ei ol?—Eto.

8. Pa Gysylltiad y mae *pa un dynag a neu ai* yn ei ofyn?—Ai.

9. Pa Gysylltiad y mae *naill ai* yn ei ofyn?—Neu, *neu neu* ynte.

10. A ydyw yr un gair yn gwasanaethu yn achlysurol fel Rhagferf, Cysylltiad, ac Arddodiad?—Ydyw.

PENNOD XXVI.

AM GYFRYNGIAID.—*Of Interjections.*

Cyfryngiad sydd air a amlyga ryw gyffroad neu deimlad yn y meddwl; megys, O! och! ow!

A ganlyn sydd restr o Gyfryngiaid:—A! Dyt! Ffei! Gwae! Ha! Hai! Henffych! Ho! Holô! O! Och! Ow! Twt! Ust! Wel! Wele!

Y mae amryw Gyfryngiaid yn gynwysedig o Gynenwau, Cyfenwau, neu Ferfau, yn cael eu defnyddio o dan ddylanwad cyffroad y meddwl i ddynodi yr hyn a ofynai yn naturiol fwy o eiriau i'w adrodd; megys, "Syndod!" am, "Y mae yn syndod." "Rhyfedd!" am, "Rhyfedd yw." "Croesaw!" am, "Y mae i ti groesaw."

ADCHWILIAD I'R CHWECHED BENNOD A DAUDDEG.

1. Beth yw Cyfryngiad?—Cyfryngiad sydd air a amlyga ryw gyffroad neu deimlad yn y meddwl.

2. Enwch rai o honynt.—O! och! ha!

3. A ffurfir Cyfryngiaid o Gynenwau, Cyfenwau, a Berfau, weithiau?—Gwneir.

4. Pa fodd?—Trwy eu harferyd o dan ddylanwad cyffroad y meddwl heb eiriau ag sydd yn perthyn yn hanfodol iddynt er gwnâd y frawddeg yn gyflawn.

5. Rhoddwch siampl.—"Gwae fi!" ya lle, "Gwae sydd i mi."

PENNOD XXVII.

AM DARDDIAD GEIRIAU.—*Of Derivation.*

Y mae geiriau naill ai yn Wreiddiolion neu Darddedigion.

Y Gwreiddiolion sydd eiriau nad ellir eu olrhain i eiriau mwy syml fel eu gwraidd; megys, *tân, môr, llaw*.

Fel y nodasom o'r blaen, y mae Dr. O. Puw, ac awdwyr ereill, yn haeru bod yr holl eiriau Cymreig wedi eu ffurfio o nifer penodol o fân-wreiddiau; ac y mae y blaenaf, yn ei Eiriadur, yn nodi y gwreiddiau o ba rai y mae pob gair yn gyfansoddedig. Ond nid ydym yn argymhell ein hefrydwyr ieuainc i dreulio eu hamser i olrhain geiriau i'r gwreiddiau dychymybol yma. Os yw gwybodaeth yn werthfawr yn ol fel y mae yn arwain i ddefnyddioldeb ymarferol, nid yw hŏn o ddim gwerth, trwy nad yw yn ein galluogi i gael allan ystyron geiriau, nac i ffurfio rai newydd. Yn wir, ar ol ystyried y gyfndraeth yn fanwl a diduedd, fel ei gosodir allan gan yr enwog Dr. O. Puw ac ereill, fe'n tueddir ni i gredu ei bod yn fwy dychymybol na gwirioneddol.

Y Tarddedigion a ffurfir trwy gyfymlyniad, rhagddodiaid, a therfyniadau.

Cyfymlyniad.

Wrth gyfymlyniad y meddylir uniant gwahanol eiriau fel ag i ffurfio un gair; megys, gweith-dy.

Y mae y Gymraeg yn gyfoethog o eiriau o'r natur yma. Nid oes neb yn meddwl am ffurfio gair newydd o wreiddiau yr iaith, er cymaint a sonir am ei hyalledd i ffurfio gair at bob meddiddrych; ac nid yw y Cymry yn hoff o fenthycu geiriau estrorol, hyd y gallant, er fod amryw wedi llithro i mewn i'w hiaith. Can kyny, pan y mae angen am air newydd, fe'i ffurfir yn gyffwrdd trwy gyfymlyniad.

Rhagddodiaid.

Rhoddyd cofrestr o'r rhagddodiaid, gyda'u

gwahanol alluoedd, yn 27 tudal., a thrwy hyn ni chwanegwn yma, ond yn unig sylwi fod Cyfenwau yn deilliaw o Gynenwau weithiau, trwy rôddi rhagddodiad wrth yr olaf; megys, o gwerth, diwerth; o diwedd, diddiwedd; o parch, hybarch.

Terfyniadau.

Rhoddwyd hefyd gofrestr o wahanol derfyniadau geiriau yn y 2) a 30 tudal.

Y mae y naill ran-ymadrodd yn fynych yn deilliaw o'r llall trwy chwanegu terfyniadau, fel y canlyn:—

1. Deillia Cynenwau o Ferfau; megys, *galwad*, o *galw*; *madduant*, o *maddu*; *casgliad*, o *casglu*, &c.

2. Deillia Berfau o Gynenwau; megys, *cospi*, o *cosp*; *ysgrifenu*, o *ysgrif*, &c.

3. Deillia Berfad o Gyfenwau; megys, *moddwi*, o *moddw*; *tywyllu*, o *tywyll*, &c.

4. Deillia Cyfenwau o Ferfau; megys, *canlynol*, o *canlyn*; *agorod*, o *agor*, &c. Deilliant yn fynych o'r Ferf trwy chwanegu *edig* neu *adwy*. Dynoda y blaenaf *dderbyniad* y weithred a ddyrnodir gan y Ferf, a'r olaf, *hylllodd*; megys, pethau creedig, ysgrif ddarlennadwy.

5. Deillia Cyfenwau o Gynenwau yn y modd a ganlyn:—Cyfenwau yn dynodi *cyffelybwydd* a ddeilliant o Gynenwau trwy chwanegu *aidd*; megys, o plentyn, plentynaidd; o haf, hafaidd, &c.

Cyfenwau yn dynodi *hynawsedd* neu *ymserchiad yn*, a ddeilliant o Gynenwau trwy chwanegu *gar*; megys, o llety, lleteugar; o gwin, gwingar; o cyfaill, cyfeillgar, &c. Weithiau y mae y terfyniad hwn yn gwasanaethu yn unig yr un dyben a'r terfyniadau a enwir nesaf.

Cyfenwau yn arwyddo *cyfranogiad* o *anian* y *gwreiddyn* a ddeilliant o Gynenwau trwy chwanegu *ig*, *ol* neu *iol*, neu *us*; megys, o gwenwyn, gwenwynig; o bonedd, boneddig; o syn-

wyr, synwryol; o bendith, bendithiol; o cariad, cariadus; o poen, poenus; o mel, melus, &c.

Cyfenwau yn dangos *sykwedd* peth a ddeilliant o Gynenwau trwy chwanegu *llyd* neu *lyd*; megys, o dwfr, dyfrllyd; o pridd, priddllyd; o daear, daearllyd; o tywod, tywodllyd; o gwaed, gwaedllyd; o gwenwyn, gwenwynllyd. Y mae y terfyniadau hyn hefyd yn dynodi priodoleddau *ofnadwy* neu *annymunol*; megys, dychrynlyd, taranllyd, rheglyd, cynhenllyd, drewllyd, &c.

Cyfenwau yn arwyddo *amllder* neu *gyflawnder* a darddant o Gynenwau trwy chwanegu *awg*, *og*, neu *iawg*, *iog*; megys, o brwyn, brwynnog; o craig, creigiog; o cyfoeth, cyfoethog, &c.

Cyfenwau yn dynodi *helaethder*, *cyflawnder*, neu *feddiant* o *anïan* y *gwreiddyn*, a ddeilliant o Gynenwau trwy chwanegu *fawr*, *llawn*, neu *lawn*; megys, o gwerth, gwerthfawr; o clod, elodfawr; o heddwch, heddychlawn; o pryd, prydawn; o gras, graslawn; o dig, diglawn, &c.

Y mae rhai Cyfenwau yn tarddu o Gyfenwau ereill.

Y mae y Cyfenwau tarddedig weithiau yn gyfystyr a'r Cyfenwau gwreiddiol; megys, hyfryd, hyfrydol; oer, oerllyd; cras, crasllyd; santaidd, santeiddiol; boddlon, boddlonus; amryw, amrywiol; aflach, aflachus; tebyg, tebygol.

Weithiau y maent yn wahanol yn eu hystyr; megys, marw, marwol; cyffredin, cyffredinol.

Y mae y terfyniad *aidd* ar ol Cyfenw yn fynych yn lleihau yr ystyr; megys, prudd, pruddaidd; tlawd, tlodaidd; gwan, gwanaidd; marw, marwaidd; glas, glassaidd; per, peraidd; manwl, manylaidd.

6. Deillia Cynenwau o Gyfenwau; megys, henaint, o hen; glendid, o glân.

Y mae rhai Cynenwau yn tarddu o Gynenwau ereill. Y mae rhai yn parhau i feddu yr un ystyr a'r Cynenwau gwreiddiol, fel y gwelir isod.

adeilad—adail
angenrheidrwydd—angenrhaid
blwyddyn—blwydd
coffadwriaeth—coffad
dechreuad—dechreu
enwawd—enw
gwirionedd—gwir

gwobrwy—gwobr
hanesiaeth—hanes
heddwch—hedd
hiliogaeth—hil
perchenog—perchen
ysgrifen—ysgrif

Y mae rhai eto yn newid eu hystyr, fel y gwelir yn yr anghreiffiau canlynol:—

athrawiaeth—athraw
cenedlaeth—cenedl
cenadwri—cenadwr
cyfeillach—cyfaill

llythyreg—llythyr
merthyrddod—merthyr
profiad—prawf
teyrnas—teyrn

ADCHWILIAD I'R SEITHFED BENNOD A DAUDDEG.

1. Pa sawl math o eiriau sydd?—Dau; sef Gwreiddiol a Tharddiadol.

2. Beth a feddyliwch wrth eiriau gwreiddiol?—Geiriau nad ellir eu olrhain i eiriau mwy syml.

3. Rhoddwch siamplau.—Pren, tŷ, ci, oen, ceffyl.

4. Beth a feddyliwch wrth eiriau tarddedig?—Geiriau a ffurfir trwy gyfymlyniad, rhagddodiaid, a therfyniadau.

5. Beth yw Cyfymlyniad?—Uniant gwahanol eiriau fel ag i ffurfio un gair.

6. Rhoddwch siamplau.—Boreu-fwyd, mawr-wych, angen-rhaid.

7. Rhoddwch siamplau o eiriau tarddedig trwy ragddodiaid.—An-noeth, cyf-iawn, cy-wir.

8. A ydyw y rhagddodiaid weithiau yn newid Cynenwau i Gyfenwau?—Ydynt.

9. Rhoddwch siampl.—Bywyd, difwyd; car, hygar.

10. Rhoddwch siamplau o eiriau tarddedig trwy derfyniadau.—Pen-aeth, gwlad-ol, rhed-eg.

11. Rhoddwch siamplau o Gynenwau yn tarddu o Furfau.—Agoriad, o agor; cynaliaeth, o cynal; gwybodaeth, o gwybod.

Gofyned yr Athraw am siamplau o ddeilliad pob un o'r rhanau yma—rodd deilliedig ereill a nodir yn y bennod dan sylw, yn nghyda ystyr y terfyniadau a feddant arwyddocâd.

PENNOD XXVIII.

CYNLLUN O EIRDREIGLIADAETH.—*Specimen of Etymological Parsing.*

Gan ein bod wedi gorphen ein heglurhâd o'r gwahanol ranau—ymadredd, y mae yn briodol yn awr roddi rhai siamplau o'r dull yn mha un y dylai y gramadegwyr ieuangc fyned yn mlaen o'r profi eu gwybodaeth, a gwneyd eu hunain yn hyddysg ymndi.

Y GANFED SADM.

Adn. 1. "*Cenwech yn llafar i'r Arglwydd yr holl ddasau.*"

Cenwech—Berf weithredol, modd gorchymynol, amser presenol, ail berson lluosog. (Tudal. 91.)

yn llafar—Rhagferf, yn perthyn i'r Ferf *cenwech*. Y mae yn perthyn i'r Rhagferfau o Briodoledd. (Tudal. 104.)

i'r—Arddodiad bannodol, yn cael ei ffurfio o *i* ac *yr*. (Tudal. 63.)

Arglwydd—Cynenw priodol. (Tudal. 46.)

yr—Bannod, yn rhagflaenu llafariad *ae h.* (Tudal. 63.)

holl—Cyfenw amhenodol, yn perthyn i'r Cynenw *dasau*. (Tudal. 65.)

ddasau—Cynenw (cyffredinol), rhif unigol, cenedl fenywaidd. (Tudal. 46.)

Adn. 2. "*Gwasanaethwch yr Arglwydd mewn llawenydd: deweuch o'i flaen ef & chân.*"

Gwasanaethwch—Berf weithredol, modd gorchymynol, amser presenol, ail berson lluosog.

yr—Bannod, fel o'r blaen

Arglwydd—Cynenw, fel o'r blaen.

mewn—Arddodiad.

llawenydd—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, (ni pherthyn i'ddo rif lluosog, tudal. 49.) cenedl wrywaidd. (Tudal. 46.)

deweuch—Berf ganolig afreolaidd, modd gorchymynol, amser presenol, ail berson lluosog. (Tudal. 97.)

o'i flaen—Arddodiad cyfansawdd, gyda'r Rhagenw rhagarweiniol *ei*, i ddangos fod rhagenw yn dilyn. (Tudal. 106.)

ef—Rhagenw personol, trydydd person unigol, cenedl wrywaidd. (Tudal. 67.)

d—Arddodiad, a arferir o *flaen* cydsain. (Tudal. 106.)

chân—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, cenedl fenywaidd.

Adn. 3. "*Gwybyddwch mai yr Arglwydd sydd Dduw: efe a'n gwnaeth, ac nid ni ein hunain: ei bobl ef ydym, a defaid ei borfa.*"

Gwybyddwch—Berf weithredol, modd gorchymynol, fel o'r blaen. *mai*—Cysylltiad. (Tudal. 109.)

yr—Bannod, fel o'r blaen.

Arglwydd—Cynenw, fel o'r blaen.

sydd—Y Ferf bod, modd mynegol, amser presenol, trydydd person unigol. (Tudal. 85.)

Dduw—Cynenw, fel Arglwydd.

Efe—Rhagenw personol, fel *ef*; ond trwy nad oes Rhagenw Rhagarweiniol na Chynglyn o'i flaen, fe'i gosodir yn ddwbl.

a'n—Rhagferf, yn gysylltiedig â'r Rhagenw rhagarweiniol *ein*.

gwnaeth—Berf weithredol afreolaidd, modd mynegol, amser gorphenol, trydydd person unigol. (Tudal. 97.)

ae—Cysylltiad, a arferir o flaen llafariad, ac o flaen rhai cydsein-
iaid. (Tudal. 109.)

nid—Rhagferfo nacâd. (Tudal. 104.)

ni—Rhagenw personol, person cyntaf lluosog. (Tudal. 67.)
Dylasai fod *nyni*.

ein hunain—Rhagenw personol cyfansawdd, person cyntaf lluos-
og. (Tudal. 69.)

ei—Rhagenw rhagarweiniol i'r rhagenw *ef* sydd yn dilyn, tryd-
ydd person unigol. (Tudal. 69.)

bobl—Cynenw (cynulledig). (Tudal. 50.)

ef—Rhagenw personol, fel o'r blaen.

ydym—Y Ferf bod, modd mynegol, amser presenol, person cyntaf
lluosog. (Tudal. 85.)

a—Cysylltiad. (Tudal. 109.)

defaid—Cynenw (cyffredinol), rhif lluosog, cenedl fenywaidd.
(Tudal. 46.)

ei—Rhagenw rhagarweiniol i'r rhagenw *ef* sydd yn ddealledig ar
ol *borfa*.

borfa—Cynenw (cyffredinol), rhif unigol, cenedl fenywaidd.

Adn. 4. "*Ewch i mewn i'w byrth ef â diolch, ac i'w gyntedd-
au â mawl: diolchwch iddo, a bendithiwch ei enw.*"

Ewch—Berf ganollig afreolaidd, fel *deuwch*. (Tudal. 97.)

i mewn i'w—Arddodiad cyfansawdd, gyda'r Rhagenw rhagarwein-
iol ei yn gysylltedig, ond ei fod wedi ei droi yn *w*. Am *ba*
reswm edrycher ar tudal. 71.

byrth—Cynenw (cyffredinol), rhif lluosog, cenedl wrywaidd.

ef—Rhagenw, fel o'r blaen.

â—Arddodiad, fel o'r blaen.

diolch—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, cenedl wrywaidd.

ac—Cysylltiad, fel o'r blaen.

i'w—Arddodiad ac *ei*, fel o'r blaen.

gynteddau—Cynenw (cyffredinol), rhif lluosog, cenedl wrywaidd.

â—Arddodiad, fel o'r blaen.

mawl—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, (ni pherthyn iddo rif
lluosog,) cenedl wrywaidd.

diolchwch—Berf ganollig.

iddo—Arddodiad rhagenwol, trydydd person unigol, cenedl
wrywaidd.

a—Cysylltiad, a arferir o flaen cydsain.

bendithiwch—Berf weithredol.

ei—Rhagenw rhagarweiniol, fel o'r blaen.

enw—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, cenedl wrywaidd.

Adn. 5. "*Canys da yw yr Arghwydd: ei drugaredd sydd yn
dragywydd: a'i wirionedd hyd genedlaeth a chenedlaeth.*"

Canys—Cysylltiad. (Tudal. 109.)

da—Cyfenw, o'r radd gysefn, ac o gymhariad afreolaidd, yn perthyn i'r Cynenw Arglwydd. (Tudal. 57.)

yo—Y Ferf bod, modd mynegol, amser presenol, trydydd person unigol. (Tudal. 85.)

yr—Bannod, fel o'r blaen.

Arglwydd—Cynenw, fel o'r blaen.

ei—Rhagenw rhagarweiniol, fel o'r blaen.

drugaredd—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, cenedl fenywaidd.

sydd—Y Ferf bod, fel o'r blaen.

yn dragywydd—Cyfenw, yn perthyn i'r Cynenw *drugaredd*.

a'i—Cysylltiad wedi ei gyfuno â'r Rhagenw *ei*. Yn gyflawn fe'u hysgrifenedd ac *ei*. (Tudal. 70.)

wirionedd—Cynenw (dansoddol), rhif unigol, cenedl wrywaidd.

hyd—Arddodiad. (Tudal. 106.)

genedlaeth—Cynenw (cyffredinol), rhif unigol, cenedl fenywaidd.

a—Cysylltiad, fel o'r blaen.

chenedlaeth—Cynenw, fel o'r blaen.

Er hyfforddiad pellach i'r efrdydd ieuangc, nyini a chwanegwn rai adnodsau eto o'r Beibl, gan nodi pa ran-ymadrodd yw pob gair, a gadael iddo ef fanylu yn ol y drefn uchod.

EPISTOL CYNTAF IOAN, PEN. IV.

Adn. 1.

Anwylyd.... Cynenw
na..... Rhagferf
chredwch.... Berf
bob..... Cyfenw
ysbryd..... Cynenw
eithr..... Cysylltiad
profwch..... Berf
yr..... Bannod
ysbrydion.... Cynenw
ai..... Cysylltiad
o..... Arddodiad
Dduw..... Cynenw
y maent..... Berf
o blegid..... Cysylltiad
y mae..... Berf
gau..... Cyfenw
broffwydi.... Cynenw
lawer..... Cyfenw
wedi myned.. Berf
allan..... Rhagferf
i'r..... Arddodiad, &c.
byd..... Cynenw

Adn. 4.

Chwychwi.... Rhagenw
ydych..... Berf
o..... Arddodiad
Dduw..... Cynenw
blant..... Cynenw
bychain..... Cyfenw
ac..... Cysylltiad
a'u..... Rhagferf, &c.
gorchfygasoch. Berf
hwy..... Rhagenw
o blegid..... Cysylltiad
mwy..... Cyfenw
yw..... Berf
yr hwn..... Rhagenw
sydd..... Berf
ynoch..... Arddodiad
chwi..... Rhagenw
na..... Cysylltiad
yr hwn..... Rhagenw
sydd..... Berf
yn..... Arddodiad
y byd..... Ban. a Chyn.

RHAN III.

CYSTRAWIAETH.—SYNTAX.

CYSTRAWIAETH *yw y rhan hòno o Ramadeg ag sydd yn traethu ar iawn drefniad a chysylltiad geiriau mewn brawddegau.*

PENNOD ARWEINIOL.

AM NATUR A FFURFIAD BRAWDDEGAU.—*Of the Nature and Structure of Sentences.*

Brawddeg yw cynulliad o eiriau yn ffurfio cyflawn synwyr.

Y mae dau fath o frawddegau, *unigol a chyfansawdd.*

Brawddeg unigol ni chynwys ond un testyn ac un Ferf derfynol;* megys, “Byr yw amser.”

Y mae brawddeg gyfansawdd yn gynwysedig o ddwy neu chwaneg o frawddegau unigol wedi eu cydgysylltu; megys, “Byr yw amser, ond maith yw tragwyddoldeb.” “Segurdod a gynyrcha angen, drygioni, ac annedwyddwch.”

Fel y mae brawddegau eu hunain yn cael eu dosbarthu i ddau ryw, felly hefyd gellir dosbarthu aelodau brawddegau i aelodau unigol a chyfansawdd; oblegid dichon brawddegau cyfain, pa un bynag ai unigol ai cyfansawdd, ddyfod yn aelodau i frawddegau ereill, trwy gymhorth rhyw gysylltair chwanegol; fel yn y siaml ddylunol: “Yr fch a edwyn ei feddianydd, a'r asyn

* *Berfau derfynol yw y cyfryw ag y perthyn iddynt rif a pherson. Nid oes i Ferf yn y modd aunherfynol na rhif na pherson.*

bresob ei berchenog; ond Israel nid edwyn, fy mhobl ni ddeallant." Y mae y frawddeg hon yn gynwysedig o ddau aelod cyfansawdd, pob un o ba rai sydd wedi ei adranu i ddau aelod unigol, y rhai a elwir yn *Seasonae clauses*.

Y mae tri math o frawddegau unigol, y *mynegol*, y *gofynol*, a'r *gorchymynol*.

Gall brawddeg *fynegol* fod naill ai yn gadarnhaol neu nacaol; megys, "Yr wyt yn ddedwydd," "Nid wyt yn ddedwydd."

Brawddeg *ofynol* a arferir i ofyn cwestiwn; megys, "A wyt ti yn ddedwydd?"

Brawddeg *orchymynol* a arferir i orchymyn. Gall brawddeg orchymynol fod yn gynwysedig o un gair yn unig; megys, "Dos."

Prif ranau brawddeg unigol ydynt y testyn (neu yr enwedigydd), y priodoliaeth, a'r gwrthddrych.

Ni chynwys rhai brawddegau ond dwy ran, sef y testyn a'r priodoliaeth.

Y testyn yw y person neu y peth am (neu wrth) yr hwn y llefarir; megys, "Y mae y *bachgen* yn rhedeg." "Yr wyt *ti* yn oer." "Y *bachgen* a *ti* ydynt y testynau."

Y *priodoliaeth* yw y peth neu weithred a gadarnheir neu a wadir am dano; megys, "Y mae y bachgen yn ddiog." Y *bachgen* yw y testyn, ac y mae yn *ddiog* yw y priodoliaeth. Felly "Y mae y bachgen yn rhedeg." Y *bachgen* yw y testyn; y mae yn *rhedeg* yw y priodoliaeth.

Y *gwrthddrych* yw y peth ag yr effeithir arno gan y gyfryw weithred; megys, "Y bachgen a deif y gareg." Y *gareg* yw y gwrthddrych ag yr effeithir arno.

Gall pob rhan o frawddeg gael geiriau cynglynol, os bydd angenrheidrwydd. Fel hyn, gellir chwanegu at y frawddeg, "Y bachgen a deif y gareg," yn y modd a ganlyn, "Y bachgen *cryf yma* a deif *yn rhwydd* y gareg *fawr*."

Y mae o bwys mawr i'r effrydydd allu rhanu pob brawddeg i'w phrif ranau, a dylai ymarferyd â'r gorchwyl hwn nes dyfod yn dra hyddysg yriddo. Fe allai y byddai yn beth hyfforddiant iddo i ni nodi y gall y testyn neu y gwrthddrych fod yn gynwysedig,

1. O gynenw.—Y mae *amser* yn darfod—gwerthfawrogwch *amser*.
2. O gyfenw.—Yr *ynfyd* a ddywed—na ddos gyda'r *ynfyd*.
3. O ragenw personol.—Dywedodd *efe*—yr wyf yn ei gredu *ef*.
4. O ferf annherfynol.—*Darllen* sydd fuddiol—yr wyt yn hoffi *darllen*.
5. O ran o frawddeg.—*Eich bod wedi fy nhwyllo* sydd amlwg—yr wyt yn credu *eich bod wedi fy nhwyllo*.

Pan fyddo cynenw, neu air a fyddo yn ei gynddychioli, yn ffurfio testyn berf, bydd yn ei *gyflwr testynol*; a phan y byddo yn ffurfio gwrthddrych berf neu arddodiad, bydd yn ei *gyflwr gwrthddrychol*. Dau *gyflwr* arall sydd yn perthyn i gynenwau; sef, y *cyflwr meddianol*, a'r *cyflwr galwedigol*. Pan fyddo cynenw neu ei gynddychiolydd na fyddo yn ffurfio testyn berf, na gwrthddrych berf nac arddodiad, yn cael ei ragflaenu gan gynenw arall, dywedir ei fod yn ei *gyflwr meddianol*, trwy ei fod mewn meddiant o'r gwrthddrych a'i blaenora; megys, "Enaid dyn." Yma y mae *dyn* yn y cyflwr meddianol, trwy ei fod yn dynodi meddianiad o'r peth a'i blaenora. Y mae y *cyflwr galwedigol* yn dynodi gwrthddrych a gyferchir neu y gelwir arno; megys, "Foneddigion." Mewn un o'r pedwar cyflwr a nodwyd y mae pob cynenw, yn mhob brawddeg.

Gall brawddegau unigol fod naill ai yn uniongyrch neu yn wrthdröedig. Y blaenaf a arferir mewn ymddyddanion cyffredin, a'r olaf mewn barddoniaeth ac areithyddiaeth hedegog.

Y mae trefn geiriau mewn brawddegau uniongyrch yn gwahaniaethu mewn gwahanol ieithoedd. Y Gymraeg a'r Seisonaeg, er anghraifft, a wahaniaethant oddi wrth eu gilydd yn y peth hwn. Yn y Seisonaeg y testyn sydd yn cymeryd y lle blaenaf; y ferf yr ail le; a'r gwrthddrych y trydydd; megys, "*The boy threw a stone*." Ond yn y Gymraeg cymer y ferf y lle blaenaf, y testyn yr ail, a'r gwrthddrych yr olaf; megys, "Tafiodd y bachgen gareg." Hon yw trefn naturiol y Gymraeg, a hon hefyd, yni enwedig ar ol gair cysylltiol, yw trefn gyffredin yr Hebraeg, pa un

aydd yn tebygoli i'n hiaith ni mewn amrywiol bethau. Ond er mai hon yw trefn gynenid y Gymraeg, arferir y drefn Seasonig yn llawn mor fynych, sef bôn o osod y testyn yn flaenaf, y ferf yn ail, a'r gwrthdrys yn olaf; megys, "Y bachgen a dafodd gareg." Y mae y drefn hon wedi cael ei mabwysiadu yn y Beibl, hyd yn nod pan y mae trefn yr iaith wreiddiol yn cyduno â'r eiddo y Gymraeg. Yn Gen. ii. 7, er anghraifft, y mae trefn y Seasonaeg wedi cael ei dilyn, fel y canlyn:—

"A'r Arglwydd Dduw a luniasai y dyn o bridd y ddaear, ac a anadlasai yn ei firoenau ef anadl einioes; ac aeth y dyn yn enaid byw."

Ond pe cyfieithid yr adnod hon gan gadw trefn y geiriau yn gymhwys fel y mae yn yr Hebraeg, safai fel hyn,—

"A luniasai yr Arglwydd Dduw y dyn o bridd y ddaear, ac anadlasai yn ei firoenau ef anadl einioes; ac aeth y dyn yn enaid byw."

Yn y cyfieithiad blaenaf canfyddir bod y berfau *luniasai*, *anadlasai*, ac *aeth*, yn cael eu *blaenori* gan eu priodol destynau, yn ol trefn y Seasonaeg; yn yr olaf, eu bod yn cael eu *dilyn*, yn ol trefn yr Hebraeg a'r Gymraeg.

Wrth wneyd y sylwadau uchod ni fynem i'r darlennydd dybied ein bod yn condemnio yr arferiad o ddefnyddio y drefn Seasonig, mewn un modd; na, yr ydym yn barnu yn hytrach, fod defnyddiad achlysurol o honi gyda'r eiddo y Gymraeg yn dwyn amrywiaeth ddymunol i'n hiaith, ac yn ei gwneyd yn fwy eglur a grymus. Ar yr un pryd rhaid i ni rybuddio ein darllenwyr i beidio dilyn y drefn Seasonig yn ormodol. Y mae cyfieithwyr yn dueddol iawn i syrthio i'r bai hwn, ac felly yn gwneyd i'w hysgrifau ddarllen yn anystwyth ac annaturiol. Er rhoi eglurhâd pellach i'n gosodiadau, nynt a ddyfynwn rai anghreiffiau o gyfieithiad Mr. I. Jones o waith Dr. Clarke. Y mae Mr. Jones yn gyfieithwr gwyb; ond pe na fuasai wedi mabwysiadu y drefn Seasonig mor fanwl tybiwn y buasai yn welliant.

"Some of the ancients were of opinion."

"Rhai o'r henafiaid oeddent o'r farn."

"The word *Almah* comes from *Alam*."

"Y gair *Almah* sydd yn dyfod oddi wrth *Alam*."

"Another root will cast light on this subject."

"Gwreiddair arall a deifi oleuni ar y pwng hwn."

Bussai y cyfieithiadau uchod yn fwy naturiol fel y canlyn :—
 “Yr oedd rhai o'r henafaid o'r farn;” “Y mae y gair *álma* yn
 dyfod oddi wrth *álma*,” “Bydd i wreiddair arall dafu goleuni
 ar y pwngc hwn.”

ANGHREIFFTIAU O FRAWDDEGAU UNIONGYRCH A GWERTHDROEDIG.

Gwrthdroedig. Olrhain yr oeddwn y meddylddrychau hyn.
Uniongyrch. Yr oeddwn yn olrhain y meddylddrychau hyn.

Gwrthdroedig. Da i anian dy eni,
 Dedwydd o'th herwydd aeth hi.

Uniongyrch. Y mae yn dda i anian i ti gael dy eni,
 Aeth hi yn ddedwydd o'th herwydd.

Gwrthdroedig. Twrf magnelau eu dyfodiad a fynegent.
Uniongyrch. Mynegai twrf magnelau eu dyfodiad.

Gwrthdroedig. Rhyfedd ac ofnadwy y'm gwnaed.
Uniongyrch. Fe'm gwnaed yn rhyfedd ac yn ofnadwy.

Y rhanau-ymadrodd ag sydd yn cysylltu brawddegau unigol yn nghyd fel ag i wneyd brawddeg gyfansawdd, ydynt, *rhagenwau perthynol* a *chysylltiad*. Gyda'r rhai hyn rhaid rhestrau ffurf gysylltiadol y ferf *bod*.

Dylai yr efrydydd ymarfer â'r gorchwyl o wahanu brawddegau cyfansawdd i'r brawddegau unigol a'u cyfansoddant, ac o ddosbarthu y rhai hyn drachefn i'r prif ranau a'u cyfansoddant hwythau.

Y mae Cystrawiaeth yn gynwysedig yn benaf o ddwy ran; sef, *Cydweddiad* a *Llywodraeth*.

Wrth *gydweddiad* y meddylir, y cytundeb sydd rhwng y naill air a'r llall mewn cenedl, rhif, a pherson; megys, y *dyn hwn*, y *ddynes hon*, y *dynion hyny*. Yma y mae y geiriau *dyn* a *hwn* yn cydweddu; y mae y ddau yn wrywaidd ac yn unigol. Y mae y geiriau *dynes* a *hon* hefyd yn cydweddu, trwy fod y ddau yn fenywaidd ac yn unigol. Y geiriau *dynion* a *hyny* hefyd a gyd-weddant, trwy fod y ddau yn lluosog. Y fath yw cyfansoddiad y Gymraeg fel mai mewn ychydig iawn o anghreiffiau, mewn cymhariaeth, y mae cydweddiad yn dygwydd. Wrth *lywodraeth* eto y meddylir, yr awdurdod sydd gan y naill ran-ymadrodd ar y llall i reoli eu gilydd o ran modd, amser, sefyllfa, &c.

ADCHWILIAD I'R BENNOD ARWEINIOL.

1. Beth yw Cystrawiaeth!—Y rhan hòno o Ramadeg ag sydd yn traethu ariawn drefniad a chysylltiad geiriau mewn brawddeg-sau.

2. Beth yw brawddeg?—Cynulliad o eiriau yn ffurfio cyflawn synwyr.

3. Pa sawl math o frawddegau sydd i—Dan.

4. Pa rai ydynt hwy?—Unigol a chyfansawdd.

5. Beth a feddylir wrth frawddeg unigol?—Brawddeg na chynwys ond un testyn, ac un ferf derfynol.

6. Beth a feddylir wrth frawddeg gyfansawdd?—Brawddeg a ddo yn gynwysedig o ddwy neu chwaneg o frawddegau unigol.

Rhodder siamplau o frawddegau unigol a chyfansawdd, neu noder hwy allan mewn llyfr.

7. Pa sawl math o frawddegau unigol sydd i—Tri; sef, y mynegol, y gofynol, a'r gorchymynol.

8. Pa rai ydynt prif ranau brawddeg unigol?—Y testyn, y priodoliaeth, a'r gwrthddrych.

9. A ydyw pob brawddeg unigol yn cynwys y tair rhan hyn?—Nac ydyw; ni chynwys rhai ond dwy, sef y testyn a'r priodoliaeth.

10. Beth yw y testyn?—Y person neu y peth am neu wrth yr lwn y llefarir.

11. Beth yw y priodoliaeth?—Y peth neu y weithred a gadarnheir neu a wadir am y testyn.

12. Beth yw y gwrthddrych?—Y peth ag yr effeithir arno.

13. Pa sawl cyflwr sydd yn perthyn i gynenwau?—Pedwar.

14. Pa rai ydynt hwy?—Y testynol, y meddianol, y gwrthddrychol, a'r galwedigol.

15. Beth a feddylwch wrth gynenw yn y cyflwr testynol?—Cynenw a fyddo yn ffurfio testyn berf.

16. Beth a feddylwch wrth gynenw yn y cyflwr gwrthddrychol?—Cynenw a fyddo yn cael ei lywodraethu gan ferf weithredol neu arddodiad.

17. Beth a feddylwch wrth gynenw yn y cyflwr meddianol?—Cynenw a lywodraethir gan gynenw arall.

18. Beth a feddylwch wrth gynenw yn y cyflwr galwedigol?—Cynenw a ddynoda wrthddrych ag y gelwir arno.

19. Pa sawl dull sydd yn bod o drefnu geiriau mewn brawddeg?—Dan; sef yr uniongyrch a'r gwrthdröedig.

20. Pa eiriau sydd yn cysylltu brawddegau unigol, fel ag i wneyd brawddeg gyfansawdd?—Rhagenwau perthynol, cysyllt-iaid, a'r ferf bod.

21. Pa rai ydynt prif ranau cystrawiaeth?—Cydweddiad a Llywodraeth.

PENNOD I.

AM GYDWEDDIAD Y TESTYN A'R FERF—*Of the agreement of the nominative case and the verb.*

I. *Y dynion a ddywedasant.*

Y mae y ferf yn cydweddu â'i thestyn mewn rhif a pherson; megys, "Y dynion a ddywedasant;" "Yr wyf fi yn ofni."*

Sylw 1.—Bai a gyflawnir yn dra chyffredin, hyd yn nod gan yr ysgrifenywyr goreu, yw hwnw o luosogi y ferf *sydd*; megys, "Yr ymadroddion hyn ydynt wirioneddau pwysig." Y lluosog o *ydys* yw *ydynt*, ac nid o *sydd*. Felly dylai y frawddeg uchod fod, "Yr ymadroddion hyn sydd." &c.

2. Y mae y rheol uchod mewn perthynas i luosogiad y ferf wedi ei seilio ar arferiad yr ysgrifenywyr Cymreig goreu yn y dyddiau presenol, er mai barn yr awdwr ydyw na fwriedid yn wreiddiol i'r ferf gael ei lluosogi mewn un achos oddieithr pan ei dylunir gan ragenw, crybwylledig neu ddealledig. Ei reswm dros ei farn yw hwn, fod terfyniadau y ferf, yn mhob modd ac amser, oddieithr yr eiddo y trydydd person unigol, yn gynwysedig o ragenwau cynglyn, pa rai, fel y rhai hyny o eiddo yr arddodiaid rhagenwol, ac fel y rhagenwau rhagarweiniol, a ddynodant fod rhagenwau yn dilyn. Os caniateir hyn, y mae yn amlwg nad yw y frawddeg, "Y dynion a ddywedasant," yn dda, canys arwydda yn llawn, "Y dynion a ddywedasant hwy."

Gellir nodi yn mhellach, fod gan ferfau ragenwau cynglyn perthynol i bob person, fel sydd gan arddodiaid rhagenwol, oddieithr y trydydd person unigol, fel y gwelir wrth gymharu y rhai isod:—

Berfau.

1. Gwelais
2. Gwelaist
3. Gwelodd

Arddodiaid.

1. Trosaf
2. Trosot
3. Tros, trosto, trosti

* EITHRIAD.—Pan fyddo y testyn yn gynenw, ac yn dilyn y ferf, y mae y ferf i fod bob amser yn unigol, er i'r testyn fod yn lluosog; megys, "Gwelodd y dynion oleuni mawr;" "Bydded goleuadau."

1. Gwelsom
2. Gwelsoch
3. Gwelsant

1. Trosom
2. Trosoch
3. Trostynt

Yma y gwelwn fod gan arddodiaid dri math o drydydd person unigol, tra nad oes gan ferfau ond un. Arferir *tros* o flaen cynenwau, megys, "Tros ddynion;" ac arferir *trosto* o flaen *ef*, a *throsti* o flaen *hi*. Nid yw y ferf yn meddu y neillduolion hyn, eithr arferir *gwelodd* o flaen cynenwau, a rhagenwau o'r ddwy genedl, megys, "Gwelodd dynion," "gwelodd ef," "gwelodd hi." Onid yw yn dra thebyg gan hyny ddarfod ffurfio y trydydd person unigol heb ragenw cynglyn mewn trefn iddo gysylltu â chynenwau o'r ddau rif, yn gystal a rhagenwau o'r ddwy genedl; a bod trydydd person lluosog berfau, trwy ei fod yn meddu rhagenw cynglyn, i'w arferyd, fel hwnw o eiddo arddodiad, bob amser o flaen rhagenw personol?

Un ystyriaeth arall sydd yn cadarnhau ein gosodiad. Yn ol trefn gynenid y Gymraeg y mae y testyn yn *dylun* y ferf, ac nid yw y drefn hon yn caniatáu lluosogi y ferf, os na fydd ei thestyn yn ragenw lluosog. Trefn y Seisonaeg yw gosod y testyn o flaen y ferf; ac ar ol efelychu y Seisonaeg yn hyn, yr oedd yn naturiol ei hefelychu hefyd yn y drefn o osod y ferf yn lluosog pan fyddai y testyn felly.

Yr ydys yn gwneyd y sylwadau hyn nid er mwyn cefnogi yr anarferiad o'r dull ag sydd wedi derbyn nawdd yr ysgrifenywyr mwyaf enwog, ond i foddhau cywreinrwydd y sawl a ddichon ymholi pa beth yw yr achos fod y ferf a'i thestyn yn cydweddu mewn rhif pan y mae y testyn yn blaenori y ferf, ac nad ydynt yn cydweddu pan y mae y testyn yn ei dilyn.

3. Pan gysylltir rhagenwau o wahanol bersonau gan *neu* rhaid i'r ferf a'u dyluno fod yn y trydydd person; megys, "Naill ai ti neu fi a'i tarawodd ef."

4. Y mae cynenw casgliadol weithiau, sef pan gynwysa y meddylddrych o luosogedd, yn gofyn i'r ferf a'r rhagenw a'i dylunont fod yn lluosog; megys, "Y dyrfa a aethant ymaith;" "Llwyth o'r Cymry a sylfaenasant Gaerdroia;" "Pluid y Saduceaid oeddent ganlynwyr un Sadoc;" "Disgynodd barn ar y genedl Iuddewig am eu drygioni."

5. Y mae cynenw unigol cysylltedig â chyfenw rhifol neu y gair *llawer*, yn gofyn berf luosog ar ei ol; megys, "Tri dyn a ddywedasant wrthyf;" Llawer un a ddywedasant wrthyf." Y rheswm am hyn yw, fod *tri dyn*, a *llawer un*, yn meddu yr un ystyr a *tri o ddynion*, a *llawer o rai*. Ond y mae y gair *pob*, yr hwn na chaniatâ gynenw lluosog ar ei ol, yn gofyn cael ei ddylun gan ferf unigol; megys, "Pob dyn a ddywed yr un peth."

CYNLLUNIAU.

Rhai o'r sawl *oeddent* yn dystion o'r creulonderau.—CARNHU-ANAWC. Eu swyddau *oeddent* luosog.—I. JONES. Ereill a *ygrif-entant* acen.—CALEDFRYN. Amrai ddysgedigion tra enwog a *ol-yygant* nad ydyw iaith y cynddiluwiaid mewn bod yn bresenol.—S. ROBERTS. Y mae rhanau o honynt mor hawdd i'w deall a llyfrau ereill y Beibl; ond y mae rhanau ereill yn anhawdd iawn, yn neillduol y proffwydoliaethau *sydd* heb eu cyflawni.—J. MILLS.

GWALLAU.

Geiriau Tacitus *ydont* bron yn gyffelyb. Y prawfiadau mwyaf cedyrn *ydont* eto yn ol. Y mae yn ymddangos i ni, fod hwn yn ymresymiad llawn mor *gongclusive* a'r eiddo y sawl a *gasglai* fod ystyr i bob llythyren. Y bechgyn a'i *digiodd* ef. Iuddewon *oedd* y gwŷr hyn. Amrywiol ereill a *ddygodd* iddo yr un wybodaeth. Lluniau gwrolion ac amherawdwy'r *oedd* ar fwnai y Rhufeiniaid. Bydd yn un o'r perlau godidocaf a *bertlyn* i'r Gymraeg. Y mae y flwyddyn ddiweddaf wedi bod yn un o'r blynyddoedd rhyfeddaf a *ddygyddodd* erioed. Fe'i perchid gan bawb a'i *hadwaenai* ef. Hwyt-hwy *yw* y gwir berchenogion. Ymddengys oddi wrth y daflen hon yr *hanent* y Sacsoni o'r cyff Scythaid neu Gothaidd. Y dadleuon mwyaf anhyblyg a *fu* erioed. Gwrywaidd *yw* yr holl enwau â'r rhai y cysylltir *hwn* neu *ef*. Fe'u gelwir felly oddi wrth yr awduron a'u *llesarodd*. Os nyni a *geidw* ein hyder a gorfoledd ein gobaith yn sicrhod y diwedd. Rhaid i bob dyn a *feddylant* y fath beth fod yn wallgofus. Pob peth sydd *oeddent* yn Nuw.

II. Y mae yn ddyledswydd ar bob un goleddu ei iaith.

Pan fyddo berf yn y modd annherfynol yn destyn berf rhaid gofalu am beidio doddi o'i blaen; megys, "Y mae yn ddyledswydd arno i goleddu ei iaith gysefin." Wrth drawsosod y frawddeg gwelir yn union na ddylai i ddim bod; megys, "Y mae coleddu ei iaith gysefin yn ddyledswydd arno."

CYNLLUNIAU.

Felly y mae yn destyn o lawenydd *gwled* moddion gwybod-aeth ysgrhythol yn cynyddu o flwyddyn i flwyddyn.—J. MILLS. Y mae yn beth anhygoel *feddwl* bod niferi yn Nghymru yn oymeryd yr enw o fod yn awdwyr, er ar yr un pryd na fedrant silliadu braidd un gair yn ei le, nac ysgrifenu mewn iaith bur.—TEGID. Afesol fyddai yma *fyned* i eglurhâd o holl gyfeilliornadau y blaid hon.—CARNHUANAWC. Pa rai y dichon ei bod yn angenrheidiol eu crybwyll.—I. JONES.

GWALLAU.

Nid oedd yn beth anghyffredin yn mhlith yr Iuddewon i gael amrai blant o'r un enw. Y mae yn rhinwedd i fod yn dda mewn lle da, ond i fod yn dda mewn lle drwg sydd yn fwy rhinwedd. Nid yw yn gymaint rhyfeddod i weled Solomon a daioni ynddo yn nhŷ Dafydd. Y mae yn anrhydedd i gael ei wasanaethu ef. Nid yw yn angenrheidiol i fyned yn mhellach na'r cydestyn. Byddai yn anmherthynasol i'n testyn i nodi allan y tebygolrwydd sydd rhyngddynt. Pa rai y dichon ei bod yn angenrheidiol i'w crybwyll. Ar ba rai y byddai yn anhawdd, a bron yn analluadwy i'w tori yn gylchaid. Hyn oedd dyben ac amcan cyfraniad cymwynasau Duw i'r Iuddewon, sef, i'w rhwymo i ddyledswydd ac ufudd-dod. Y mae yn hynod i weled pa fath faes eang o wybodaeth a gynwysodd efe. Llauer anrhydeddusach fuasai i chwi gynyg gwrthbrofi fy rhesymau—addef eu grym—neu, ynte, i fod yn fud.

III. *Tydi yw y doethaf o'r cwbl.*

Pan fyddo y ferf bod yn cael ei dilyn gan ragenw neu gysenw, crybwyllledig neu ddealledig, yn y cyflwr testynol, na chaniatâ y rhagferf yn o'i flaen, dodir y ferf yn y trydydd person, er iddi gael ei blaenori gan destyn yn y person cyntaf neu yr ail; megys, "*Tydi yw y doethaf o'r cwbl.*" Ond os caniatâ yn, rhaid i'r ferf gydwyddu â'r testyn a'i blaenora; megys, "*Tydi wyt ddoeth.*"

Sylw. Y rheswm am y rheol hon yw, bod y person cyntaf a'r ail o'r ferf bod yn gofyn yn ar eu hol; a thrwy na chaniatâ cynenwau blaenoredig gan y, neu a fyddont yn llywodraethu geiriau yn y cyflwr meddianol, a rhagenwau, y rhagenw yn o'u blaen, rhoddir y ferf, pan ddygwyddo i'r cyfryw eiriau ei dilyn, yn y trydydd person.

CYNLLUNIAU.

Myfi yw y ffordd, y gwirionedd, a'r bywyd.—Y GYF. SANTAIDD.
Myfi wyf Arglwydd.—ETO. *Tydi wyt* ofnadwy.—ETO. *Myfi yw* efe.—ETO. Cansys *ti yw* ein tad ni.—ETO. Os wyt yn meddwl mai *fi yw* yr awdwr.—S. EVANS. *Ninaw ydym* ddynion.—D. R. STEPHENS. Chwi *oedd* y rhai a garaswn.—DR. O. PUW.

GWALLAU.

Tydi sydd ddyegybl iddo ef. Ond *tydi sydd* yn parhau. Cansys *ti wyt* ein tad ni. Chwychwi *ydyh* y dynion dewraf.

IV. *Y mae hi yn bwrw gwlaw.*

Arferir y rhagenw *hi* yn fynych fel testyn berf heb fod un gwrthddrych wedi ei nodi o'r blaen; megys, 1. Pan sonir am weithrediadau anian, a'r cyfnewidiadau a gymerant le ynddi; megys, “Y mae *hi* yn taranu;” “Y mae *hi* yn rhewi;” neu, “Yr wyf yn meddwl *ei bod* yn taranu;” “Yr wyf yn meddwl *ei bod* yn rhewi.” 2. Pan osodir allan gyfiwr un; megys, “Y mae *hi* yn dlawd arno;” neu, “Yr wyf *fi* yn meddwl *ei bod* yn dlawd arno.” 3. Pan ddynodir amser; megys, “Y mae *hi* yn hwyr;” neu, “Yr wyf yn meddwl *ei bod* yn hwyr.” 4. I gyn-ddrychioli rhan o frawddeg a fyddo yn ffurfio testyn i'r un ferf; megys, “Dyweddodd *ei bod* yn debyg *na ddeuai ef ddim adref heddyw.*”

Sylw. Gellir gadael allan y rhagenw *hi* pan ewyllysier, ond ni ddylid gadael allan y rhagenw rhagarweiniol.

CYNLLUNIAU.

A oedd *hi* yn afreidiol am hyny iddynt fod yn ufudd?—I. JONES. Gan *ei bod* yn debygol na fuasai un apostol ar waith yn sylfaenu eglwys Rhufain.—ETO. Yn gyffelyb y gellir hōni *ei bod* yn rheidiol i'r farn weithredu.—MINOS.—Er *ei bod* yn debyg y parhawn efelly hyd ddiwedd amser.—EINION MON. Dygir cymhwylion ereill gan yr ysgrifenywyr dros dragwyddol barhād yr ysbyrd; megys, *ei bod* yn grediniaeth gyffredinol yn mysg holl genedlaethau y ddaear, fod dyn i fyw wedi i'r corff farw.—W. JONES.

GWALLAU.

Rhaid *ei fod* mor gytunol â'i fawredd ef ymdrechu eu diwygio. *Er fod* yn amlwg oddi wrth 1 Cron. vi. 7—9, *fod* chwech o'i hiliogaeth ef rhyngddynt hwy. Llawer a gredent *fod* yn gynwysedig yn hen lyfrau eu hofeiriaid, y llwyddai y Dwyrain yr amser hwnw. Efe a benderfynodd *ei fod* yn angenrheidiol iddo gael rhyw dduw. Dichon *fod* yn angenrheidiol gwneyd hyn o grybwylliad. Dywedir *fod* yn angenrheidiol medru darllen ysgrifeniadau yr awdwyr boreuaf. Gwyddoch *ei fod* yn arferiad gan y beirdd, er ys blynyddau yn ol, gynol eu cymdeithasau.

V. Paul a Barnabas a gynghorasant iddynt aros yn ngras Duw.

Y mae dau neu chwaneg o destynau unigol cysylltiedig gan a neu ac, yn gofyn i'r ferf a'u dylyno fod yn lluosog: megys, "Paul a Barnabas a gynghorasant iddynt aros yn ngras Duw."

Sylw. Pan y mae *gyda* yn cysylltu geiriau gan ddangos eu cydberthynas â'r ferf, y mae yn gofyn berf luosog; megys, Matthew, *gydag* Andreas, Pedr, a dau fab Zebedeus, *ydont* yr unig ddysgybllion ag y crybwyllir yn neillduol am eu galwad.

CYNLLUNIAU.

Yr afr, a'r epa, a'r ci, *oeddent* hefyd yn greaduriaid cysegredig yn mblith yr un bobl.—I. JONES. Mair Magdalen, a Mair mam Iago, a Salome, a *brynasant* ber-aroglau.—Y GYF. SANTAIDD. A Phaul a Barnabas a *arosant* yn Antiochia.—ETO.

GWALLAU.

Anwybodaeth, annghrediniaeth, a chaledwch calon, a *wna* eiriau gweddi yn watwargerdd a ffeidd-dra. Moses ac Elias a *ymddangosodd* iddynt. Efe, yn nghyda'i frodyr, a *adeiladodd* y bont. Naill ai y dyn neu y ddynes a *ddywedasant* felly.

ADCHWILIAD I'R BENNOD GYNTAF.

1. Mewn beth y mae berf a'i thestyn yn cydweddu?—Mewn rhif a pherson.

2. A ydynt hwy bob amser yn cydweddu felly?—Nae ydynt.

3. Pa bryd y maent hwy yn cydweddu?—Pan fyddo y testyn yn blaenori y ferf.

4. Pa bryd y maent hwy yn annghydweddu?—Pan fyddo y testyn, os yn gyuenw, yn dilyn y ferf.

5. Pa fodd y gwneir pan fyddo i'r ferf destynau o wahanol bersonau?—Dodir y ferf yn y trydydd person.

6. Beth yw gair casgliadol?—Gair yn y rhif unigol yn arwyddo lluosogedd.

7. Pa un ai berf unigol ai lluosog y mae gair casgliadol yn ei ofyn?—Os ystyriwn y lluosogedd yn un crynswth berf unigol a arferir; ond os yn amgen, berf lluosog.

8. Rhoddwch siampl.—“Yr eglwys a alara.” Yma dodir y ferf yn unigol trwy fod yr eglwys yn cael ei hystyried fel un peth; ond yn y frawddeg, “Y bobl a wylant,” dodir y ferf yn lluosog, trwy fod y gair bobl yn cyfieu y meddylldrych o lluosogedd.

9. A ydyw yn anmhriddol arferyd yr arddodiad i o flaen berf yn y modd annherfynol pan fo yn ffurfio testyn berf?—Ydyw.

10. A ydyw y ferf *bod* bob amser yn cydweddu mewn person a'r testyn a'i blaenora?—Nac ydyw.

11. Pa bryd y maent hwy yn annghydweddu?—Pan na oddef y testyn dylunol i'r ferf y rhagferf yn o'i flaen.

12. Pan fydd dau neu chwaneg o destynau unigol cysylltedig gan a yn blaenori berf, yn mha rif y dodir hi?—Yn y rhif lluosog.

PENNOD II.

AM GYDWEDDIAD Y CYNENW A'R CYFENW.—*Of the agreement of the Noun and Adjective.*

Y dyn hwn.

Y mae rhai cyfenwau yn cydweddu â'u cynenwau mewn rhif a chenedl; megys, “Y dyn hwn;” “Y dynion hyny;” “Dynes gall;” “Dillad gwynion.”

Sylw 1. Yn ngwyneb diffyg y rheol hon gallwn sylwi, na fyddai yn un golled i'r iaith, o ran sain nac eglurder, beldio a lluosogi y cyfenwau cyffredin mewn un achos. Y mae rhai ysgrifenywyr enwog wedi mabwysiadu y drefn yma.*

2. Nid yw yn briodol arferyd rhagenw rhagarweiniol a rhagenw dangosol gyda'r un cynenw; megys, “l'w reol hon.”

3. Anmhriddol yw arferyd *rhai'n* fel cyfenw yn lle *hyn*; megys, “Y dynion rhai'n.” Y talfyriad o *rhai hyn* yw *rhai'n*.

4. Arferir y rhagenw perthynol weithiau fel cyfenw gan yr ysgrifenywyr mwyaf enwog; megys, “Yr hwn berson.”

* Ceir sylwadau ar rif a chenedl cyfenwau yn nhydud. 56.

5. Lluosogir y cyfenw dangosol *hwn* ar ol cynenw unigol pan fyddo yn flaenoredig gan gyfenw rhifol yn arwyddo mwy nag un; megys, "Y tair cenedlaeth hyn."

6. Y mae y cyfenwau rhifol, a'r cyfenwau amhenodol *llawer a pob*, yn gofyn eu cysylltu â chynenwau unigol; megys, "Tri dyn, pob dyn, llawer dyn." Gellir arfer cynenw lluosog ar ol y cyfenwau rhifol a *llawer* trwy roddi yr arddodiad o rhyngddynt; megys, "Tri o ddynion, llawer o ddynion:" a gellir arfer cynenw lluosog o'u blaen heb yr arddodiad, trwy feddalu eu cynlythrenau; megys, "Ellyllon fil, pobloedd lawer."

7. Er mai priodol le cyfenw cyffredin yw *ar ol* ei gynenw, fe'i harferir yn achlysurol o *flaen* yr unrhyw. Cymer cyfenw yn y radd gymharol ei le o flaen cynenw mor naturiol ag ar ei ol; megys, "Y mae hon yn lânach gwraig, ac y mae hwn yn gallach dyn."

8. Y mae y cyfenw *gwahanol* pan o flaen cynenw, a'r cyfenw *amryw*, yn dynodi lluosogedd; ond y mae rhai yn eu cysylltu weithiau â chynenwau unigol; megys, "Amryw fath;" "Gwahanol arwyddocâd."

9. Pan arferir cyfenw ar ol cynenw priodol, dodir y cyfenw yn fenywaidd, er i'w gynenw fod o'r genedl wrywaidd; megys, "Dafydd dduwiol."

CYNLLUNIAU.

Anogaethau *taer* ac addewidion *teg*.—ARFONWYSON. Haeriadau *croes* a dadleuon *tyn*.—J. MILLS. Ei fwriadau uchel a *mawr*.—I. JONES. Darnau *melynion* neu *uynion*.*—CAERFALLWOC. Y ddau frawd *hyn*.—TEGID. Y ddau fynydd *hyn*.—CALLEDFRYN. Y pryd *hwnw*.—CARNHUANAWC. Gan fod weithiau yn lled anhawdd gwybod i ba un o'r ddwy genedl *hyny* y bydd ambell enw cadarn yn perthyn.—J. PARRY. Am y ddau *arall* nid oes genyf un awdurdod am eu cyfrif yn mhlith y saint.—CARNHUANAWC. Yr *hwn* air yn y Wyddelaeg a arwyddocâ *ynys*.—ETO. Mewn gwahanol *ddull* a *modd*.—J. MILLS. O'r pryd *hwnw* y dechreuodd yr Iesu bregethu.—Y GYF. SANTAIDD. Pan orphenodd yr Iesu orchymyn i'w ddeuddeg *dysgybl*.—ETO.

* Cyfenwau yn dynodi lliwiau a luosogir bron yn ddieithriad ar ol cynenwau lluosog.

GWALLAU.

I symud pob *rhwystrau*. Efe a welodd ddau *frodwr ereill*. Tonau *newyddion*. Ar bob *achosion*. Y mil *blynyddoedd*.^{*} Y tri *wgr* hyn. Sylwadau *helaethion*. Gwelais y tri *ereill*. Cyfansoddiadau *cywreinion*. Y ddwy ystyriaeth *hon* a argraffant y radd fwyaf o hygoledd. Tair cenedlaeth *hon*. Llythyrenau dechreuol ansoddeiriau a wneir yn *feddalion*. Ysgrifeniadau *gorwaelion*. Mewn ymdrechion lleenyddol o'r fath *hyn*. Y pryd *hyny*. Llauer *ereill*.† Nis gall fod cyfeiriad at y ddau broffwyd *hwn*. Y mae y Gododyn, a *llauer ereill* o *waith* y cynfeirdd, wedi goddef amryw adysgrif er cynifer cantoedd o flynyddau. Pwy bynag sydd yn gwrandio *fy* ngeiriau *hyn*. Ac enwau y deuddeg *apostolion*. Gellir dywedyd mewn perthynas i hyn, nad ydyw yn cyfeirio at *neb* rhyw ddaliadau eglwysig.

ADCHWILIAD I'R AIL BENNOD.

1. Mewn beth y mae cynenw a'i gyfenw yn cydweddu?—Mewn rhif a chenedl.

2. A ydyw pob cyfenw yn cydweddu â'i gynenw mewn cenedl?—Nac ydyw; y mae rhai cyfenwau nad oes ganddynt un treigliad i ddynodi cenedl.

3. Pa gyfenwau sydd yn cydweddu â'u cynenwau mewn cenedl?—Cyfenwau unsill wedi eu ffurfio ar *wneu y*, a chyfenwau yn dechreu âg un o'r cydseiniad cyfnewidiol.

4. Pa fodd y mae y rhai hyn yn dynodi cenedl?—Os bydd y cynenw yn wrywaidd parhânt yn eu cyfiwr gwreiddiol; ond os bydd y cynenw yn fenywaidd treigla *w i o*, *ac y i e*; a threigla y gydsain gyfnewidiol i'r sain feddal.

5. A ydyw pob cyfenw yn cydweddu â'i gynenw mewn rhif?—Nac ydyw.

6. Pa gyfenwau sydd yn cydweddu?—Cyfenwau unsill yn gyffredin.

7. A ydyw pob cyfenw unsill yn cydweddu?—Nac ydyw.

8. Pa rai sydd?—Nid oes un drefn reolaidd wedi ei ffurfio: lluosogir y gair *budr*, er anghraifft, ond ni lluosogir *glân*; lluosogir *teuanc*, ond ni lluosogir *hen*; lluosogir *doeth*, ond ni lluosogir *ffol*.

9. Pa fodd y gwyddys ynte pa gyfenwau sydd i'w lluosogi?—Ddim ond trwy sylwi ar arferiad.

10. A fyddai rhyw niwaidd pe peidid â'u lluosogi?—Na fyddai.

11. Pa un ai cynenw unigol ai lluosog a arferir ar ol cyfenw rhifol, llawer, a pob?—Cynenw unigol.

12. Pa un ai cynenw unigol ai lluosog a arferir ar ol *gwahanol* ac *amryw*?—Arferir y ddau yn achlysurol.

* Y mildwyddiant.

† Amryw ereill, neu, llawer o rai ereill.

PENNOD III.

AM GYDWEDDIAD Y RHAGENW NEU YR ARDDODIAD
RHAGENWOL A'R CYNENW NEU RAGENW AM BA UN Y
SAIF.—*Of the agreement of the pronoun or the pronominal preposition and the noun or pronoun for which it stands.*

Y pethau hyn yr wyf fi yn eu llefaru.

Y mae y rhagenwau a'r arddodiaid rhagenwol yn cydweddu â'r cynenwau neu ragenwau am ba rai y safant, mewn cenedl, rhif, a pherson; megys, "Y mae y *dyn* wedi dyfod. *Efe* a ddaeth oddeutu awr yn ol." "Gwelodd y *bachgen* hwn *ei* dad ddoe." "Yr ydych *chwi* yn cael *eich* credu." "Dyma y *burdd* ag y bùm i yn ysgrifenu *arno*."

Sylw 1. Dodir rhagenw lluosog ar ol cynenw unigol cysylltedig â chyfenw rhifol yn arwyddo mwy nag un, a *llawer*; megys, "Y mae *tri pherson* yn cael *eu* herwi." Ond y mae cynenw cysylltedig â'r cyfenw *pob*, yn gofyn rhagenw unigol; megys, "Y mae yn naturiol i bob cenedl hoffi *ei* hiaith."

2. Y mae dau neu fwy o gynenwau unigol, neu eiriau a arferir yn eu lle, wedi eu cysylltu gan *a* neu *ac*, yn gofyn rhagenw lluosog; megys, "Y mae y tad a'r mab wedi *eu* dienyddio."

3. Pan fyddo y blaenorydd yn y sefyllfa wrthddrychol, y mae rhai ysgrifenywyr enwog yn gadael allan y rhagenw rhagarweiniol o flaen y ferf; megys, "Y pethau hyn yr wyf fi yn lefaru." Ond tybiwn nad oes rheswm da tros yr arferiad.

CYNLLUNIAU.

Am fod *pob gair* yn cael *ei* lywodraethu gan yr agosaf *ato*.—S. ROBERTS. Nid ellir penderfynu yn bresenol pa sawl *iaith* oedd yn cael *ei* siarad gynt yn nyffryn Sinar.—ETO. Y mae yr *hyn* a ganlyn yn haeddu cael *ei* ystyried.—I. JONES. Bod *tri pherson* gwahaniaethol yn cael *eu* gosod allan yma, nis gall fod amheusath.—ETO. Gan wrthod pob peth ffugiol neu annymuno l a myned haibio *iddo* yn ddisylw.—CARNHUANAWC.

GWALLAU.

Tu hwnt i bob peth yr ydym yn *eu* dymuno neu yn *eu* meddwl. Y mae efe wedi penderfynu beth i wneyd, ac arfaethu beth i roddi. Ni ddygaf yn awr ond un anghraifft i brofi fy haeriad o blith ugeiniau a ellir nodi. Am y ffaith a geisia brofi. Yr unig gasgliad a allaswn dynu. Er bod brodoriaeth wedi trefnu i *bawb ei orchwyl ei hun*. Bydd foddlon yn mha *sefyllfa* bynag y dichon i ragluniaeth dy osod *ynddo*. Y fath gyffelybiaethau iel y mae yn ddefnyddio. Pa beth oedd arno eisieu? Y fendith dymorol uwchaf a all dyn feddianu. Pa gamrau y mae yn *ei gymeryd*. Fel y mae defaid yn colli llawer *o'i gwlan* wrth fyned trwy y drain a'r mieri, felly, yn rhy gyffredin, y mae dynion da yn colli llawer *o'i daioni* wrth gymysgu gsdag annuwiolion. Harddwch neillduol ar bawb yw medru *ei iaith ei hun* yn rheolaidd. Am hyny cymerai arno nad oedd ei ddymuniad i osod ueb i farwol-aeth am *eu crefydd*. Y mae efe neu hi yn cael *eu* hanngghredu. Yr oedd darllen y gwahanol awduron, a chymharu yr amrywiol byngciau er cadw cysondeb, a dethol a chyfleu yr holl faterion i'w lleoedd priodol, yn cael *ei ystyried* genyf yn orchwyl trymach o lawer. Yn siampl deilwng i bawb sydd yn caru *ei genedl*. Dengys yn amlwg fod galwad y Cenedloedd, a gwrthodiad yr Iuddewon o herwydd *eu* hanngghrediniaeth, wedi *ei* ragfynegu.

ADCHWILIAD I'R DRYDEDD BENNOD.

1. Mewn pa beth y mae rhagenw a'r cynenw neu ragenw am ba un y saif yn cydweddu?—Mewn cenedl, rhif, a pherson.
2. Pa un ai unigol ai lluosog y dodir y rhagenw a ddylyno gynenw unigol cysylltedig â chyfenw rhifol?—Lluosog.
3. Pa un ai unigol ai lluosog y dodir y rhagenw a ddylyno gynenw unigol cysylltedig â *p'r b*?—Unigol.
4. Pa un ai unigol ai lluosog y dodir y rhagenw a ddylyno ddau neu chwaneg o gynenwau unigol cysylltedig gan *a* neu *ac*?—Lluosog.

PENNOD IV.

AM GYDWEDDIAD Y RHAGENW PERTHYNOL A'I FLAEN-ORYDD.—*Of the agreement of the relative pronoun and its antecedent.*

Tydi yr hwn wyt yn darllen.

Y mae y rhagenw perthynol yn cydweddu â'i flaenor-ydd mewn rhif, cenedl, a pherson; megys, "Tydi, yr hwn wyt yn darllen."

Sylw 1. Y mae y rhagferf *a* yn fynych yn cyflawni swydd rhagenw perthynol; megys, "Mysfi yw yr un *a* ddyoddefodd."

2. Pan fyddo y rhagenw perthynol yn y sefyllfa feddiannol neu wrthddrychol, dodir y gair llywodraethol naill ai o flaen neu ar ol y rhagenw perthynol; megys, "Y dyn *at yr hon* yr wyf yn ysgrifenu," neu, "Y dyn *ag* yr wyf yn ysgrifenu *ato*." "Y gwragedd enwau pa rai *a* goffeir," neu, "Y *gwragedd y rhai* y coffeir eu henwau."

3. Bai a gyflawnir yn fynych yw gadael y rhagenw perthynol a'i llywodraethydd allan; megys, "Yn mhob cyflwr y byddom," yn lle, "Yn mhob cyflwr *ag* y byddom *ynddo*."

4. Arferir *pryd, pan, a lle*, weithiau yn lle rhagenwau perthynol; megys, "Y maent wedi eu trefnu yn ol yr amser *pryd* yr ysgrifenyd hwynt."

5. Pan fyddo rhagenw perthynol yn cyfeirio at ddau neu chwaneg o gynenwau unigol cysylltedig gan *a* neu *ac*, rhaid ei ddodi yn y rhif lluosog; megys, "Gwelais y tad a'r fam, y rhai a ddychwelasant adref neithiwr."

CYMLLUNIAU.

Mysfi yw yr Arglwydd eich Duw, *yr hon* a'ch neillduais chwi oddiwrth bobloedd ereill.—Y GYF. SANTAIDD. Tadau a mamau *pa rai* oeddent yn hollol anadnabyddus.—I JONES. *Y rhai* yr oedd eu tadau a'u mamau yn hollol anadnabyddus.—IDRISTYN. A symud i wlad bell *i'r hon* y byddai iddo ef ei gyfarwyddo a'i arwain.—ERO.

GWALLAU.

Tydi, yr hwn *sydd* yn darllen mor annghywir. Y mae y dull goleu ac effeithiol yr ymdrinir â'r pyngciau hyn yn gwneyd y llyfr yn dra difyr. A'u dwyn *i'r* rhyddid a'r cyflwr dedwydd *i'r hon* y bwriadai efe eu dyrchafu hwynt.

ADCHWILIAD I'R BEDWAREDDE BENNOD.

1. Mewn beth y mae rhagenw perthynol yn cydweddu â'i flaenorydd?—Mewn rhif, cenedl, a pherson.

2. Pa air sydd weithiau yn cyflawni swydd rhagenw perthynol?—Y rhagferf *a*.

3. A ydyw y gair *a* fyddo yn llywodraethu y rhagenw perthynol i fod bob amser o'i flaen?—Na; gellir yn fynych ei osod ar ei ol.

PENNOD V.

AM GYDWEDDIAD BERFAU, A CHYDWEDDIAD CYNENW-
AU A RHAGENWAW.—*Of the agreement of verbs, and
the agreement of nouns and pronouns.*

Gwnewch ddaioni, a cheisiwch heddwch.

Y mae cysylltiaid yn cydio berfau yn yr un moddau
ac amserau, a chynenwau a rhagenwau yn yr un cyffyr-
au; megys, “*Gwnewch ddaioni, a cheisiwch heddwch*;
“*Gwelais ef neu ei fraud.*”

Sylw 1. Gall cysylltiaid gydio berfau o wahanol foddau ac am-
serau; ond yn y cyfryw amgylchiadau y mae yn angenrheidiol
yn gyffredin ail-adrodd y testyn; megys, “*Efe a'u creodd, ac efe
a'u ceidw.*”

2. Pan fyddo y berfau yn yr un moddau ac amserau, rhaid go-
falu am gadw yr un ffurf; megys, “*Yn fuan yr ymdyr y dy-
mhestl yn ei chynddeiriogrwydd eithaf, ac y gwna ddinyst ar
bawb*;
” neu, “*Yn fuan y dymhestl a ymdyr yn ei chynddeir-
iogrwydd eithaf, ac a wna ddinyst ar bawb*;
” neu, “*Yn fuan
ymdyr y dymhestl yn ei chynddeiriogrwydd eithaf, a gwna ddinyst
ar bawb.*”

3. Pan fyddo cysylltiaid yn cydio cynenwau a ofynant y bannod
neu y rhagenwau rhagarweiniol o'u blaen, rhaid i'r rhai hyn
gael eu defnyddio o flaen pob un o'r cynenwau; megys, “*Gwel-
ais i y tad y fam, a'r teulu oll*;
” “*Gwelais i eich tad, eich mam,
a'ch teulu oll.*” Yr un modd y rhaid i ragenwau rhagarweiniol
gael eu hailadrodd o flaen berfau; megys, “*Y mae efe gyda ni,
i'n cysuro, i'n goleuo, a'n hamddiffyn.*”*

CYNLLUNIAU.

I'r teulu hwn efe a ddatguddiodd ei hun yn neillduol, a ym-
welodd â hwynt â gamrywiol oruchwyliaethau cyhoeddus a hynod

* Trwy fod y bannod a'r rhagenwau rhagarweiniol yn gofyn cael eu
hailadrodd mor fynych, ymddengys rheswm da am eu cyfuno â'r arddod-
iaid a'r cysylltiaid ag sydd mor aml yn eu blaenori. Y mae y frawddeg
sefod yn swnio yn bereiddiaeth na phe dywedid, “*Y mae efe gyda ni; i
ein cysuro, i ein goleuo, ac i ein hamddiffyn.*”

o ragluniaeth, ac o'r diwedd a'u ffurfiodd hwy yn genedl dan ei noddod neillduol, ac a'u llywodraethodd hwynt trwy gyfreithiau wedi eu traddodi oddiwrtho ef ei hun.—I. JONES. Y mae Duw gyda ni, i'n cysuro, i'n goleuo, i'n diogelu, a'n hamddiffyn.—**Ero.** Synais lawer tro wrth feddwl am y cyfnewidiad, yr helynt, ac y dyfysi, sydd dros wyneb yr holl fyd.—CAERFALLWCH. Rhaid eu bod yn trosglwyddo yr un drychfeddyliau o'n cyflwr, ein haelodaeth, ein hanrhydedd, a'n perthynas â Duw.—IDRISYN.

GWALLAU.

Canys fe'i dygwyd oddiwrthynt hwy, ac a'i rhoddwyd i ni. Gwel yn eglur fod yr holl ragorfreintiau, anrhydedd, addysgiadau, noddiant, &c., a roddwyd iddynt hwy fel corff neillduol o bobl, wedi eu bwriadu fel anogaethau i ufudd-dod. Ac yn gytunol â hyn gofynid i'r Israeliaid ddangos pob ewyllys da i'r Cenedloedd neu y dyeithriaid; i ymattal oddi wrth bob triniaeth niweidiol; i ganiatau iddynt drigo yn heddychlawn a chysurus yn eu plith; i gyfranogi o'u bendithion; i gydgorffori â'r un corff dedwydd, os barnent yn addas; ac i ymuno yn eu huchel-wyliau crefyddol. Am hyn y meddaf i chwi, y dygir teyrnas Dduw oddiarno chwi, ac a'i rhoddir i genedl a ddygo ei ffrwythau. Meddylddrychau cyffredinol o'n cyflwr, aelodaeth, anrhydedd, a pherthynasau presenol ni. Ond pan y'n goresgynwyd trwy ryfeloedd, a *pherchenogi* ein gwlad gan estroniaid, ein hiaith befyd a gollodd dir. Oddi wrth yr holl sylwadau a rhesymau blaenorol, gallwn weled yn eglur beth a arwyddir wrth bregethu Crist. Ni chanfyddent fod hyd yn nod eu gweithredoedd neu drefniadau crefyddol gorchymynedig wedi eu bwriadu i arwain i ffydd yn y Cyfryngwr gogoneddus. Y mae Duw yn Hollalluog, a gall wneyd yr hyn a fyddo, ac a gyflawnna ei addewid. Rhyngodd bodd i Dduw yn rasol gyfrif ei ffydd arno ef, ac i ganiatau ei hyder ffyddiog. I ganiatau ei hyder ffyddiog ar y dwyfol ddaioni, gallu, a ffyddlondeb, fel hawl i'r ddwyfol fendith.*

ADCHWILIAD I'R BUMED BENNOD.

1. Mewn beth y mae berfau a gydir gan gysylltïad yn gyffredin yn cydweddu?—Mewn moddau ac amserau.
2. Mewn beth y mae cynenwau a gydir gan gysylltïad yn cydweddu?—Mewn cyflyrau.
3. A all cysylltïad gydio berfau heb fod yn cydweddu â'u gilydd?—Gallant.

* Dylasai y frawddeg hon fod fel hyn.—“I ganiatau ei hyder ffyddiog ar y daioni, y gallu, a'r ffyddlondeb dwyfol,” &c.

PENNOD VI.

AM GYDWEDDIAD GOFYNION AC ATEBION.—*Of the agreement of questions and answers.*

A wyt ti yn myned yno? Ydwyf.

Gofynir cwestiwn mewn amrywiol ffordd; *mægys*, ág a o flaen berf derfynol a goddefol; ág *ai* o flaen cynenw, cyfenw, rhagenw, berf annhertynol, &c.; ac ág *oni*, *onid*, *ai nid*, *pwyl*, *pa*, *pa sawl*, &c.

1. Ag a o flaen berf derfynol neu oddefol.

Os rhoddir gofyniad yn yr *amser presenol*, gwneir yr atebiad â'r un amser o'r eiddo y ferf, ond gwneuthur priodol gyfnawid-iad yn ei pherson hi; megys, "A wyt ti yn gweled?" Atebiad, "Ydwyf," neu, "Nac ydwyf." Atebir yn fynych ág amser presenol y ferf *gwneuthur*; megys, "A gredir y dyn hwn ar ei air?" Ateb., "Gwneir."

Os rhoddir y gofyniad yn yr *amser gorphenol*, gwneir yr atebiad yn gyffredin, os yn gadarnhaol, & *do*; os yn negyddol, & *naddo*; megys, "A welaiast ti ef?" Ateb., "Do," neu "Naddo." Ond weithiau atebir trwy ail-adrodd y ferf; megys, "A welaiast ti ef?" Ateb., "Gwelais," neu "Na welais."

Os bydd y gofyniad yn yr *amser dyfodol*, atebir trwy naill ai ail-adrodd y ferf, neu trwy ddefnyddio amser dyfodol *gwneuthur*; megys, "A gerddwch chwi yno?" Ateb., "Cerddwn," neu "Gwnawn;" neu yn negyddol, "Na cherddwn," neu "Na wnawn."

2. Ag *ai* o flaen cynenw, &c.

Pan wneir gofyniad ág *ai*, atebir, os yn gadarnhaol, ág *ie*, ac os yn negyddol, & *nage* (neu *nac ie*); megys, "Ai loan yw hwna?" Ateb., "Ie," neu "Nage." "Ai uniawn y gwnaeth efe?" "Ateb., "Ie," neu "Nage." "Ai myned sydd raid?" Ateb., "Ie," neu "Nage." "Ai fel hyn y dywedaist?" Ateb., "Ie," neu "Nage." "Ai tros yr afon yr aeth?" Ateb., "Ie," neu "Nage."

3. Ag *oni* ac *onid* o flaen berf.

Y mae y gofynion a wneir â'r rhagferf hwn yn dwyn cyffelyb-
rwydd i'r rhai a wneir âg *a*, a chânt yr un fath atebiad.

4. Ag *onid* ac *ai nid*.

Y mae y gofynion a wneir â'r rhagferfau hyn yn dwyn cyffel-
ybrwydd i'r rhai a wneir âg *ai*, a chânt yr un fath atebiad.

5. A *pwyl*.

Gofynion a wneir â *pwyl* (gydag *a* yn gyffredin rhwng *pwyl*
a'r ferf, oddigerth y ferf *bod*) a atebir â chynenw neu ragenw
yn yr un cyflwr; megys, "Pwy a wnaeth hyn?" Ateb.,
"Mys," neu "Ioan." Yma y mae *pwyl*, a *mys* neu *Ioan*, yn y
cyflwr testynol. "Llyfr pwy yw hwn?" Ateb., "Fy llyfr i,"
neu "Llyfr Ioan." Y mae *pwyl*, ac *i* neu *Ioan*, yn y cyflwr
meddianol. "Pwy ydych chi yn ei garu?" Ateb., "Tydi,"
neu "Ioan." Yma y mae *pwyl*, a *tydi* neu *Ioan*, yn y cyflwr
gwrthddrychol.

6. A *pa*.

Y mae gan *pa* bob amser gynenw ar ei ol, ac fe'i hatebir â
chynenw neu ferf annherfynol; megys, "Pa beth yw hwn acw?"
Ateb., "Llyfr." "Pa beth a wnaeth ef?" Ateb., "Lladrata."
Y mae arddodiad yn aml yn ddealliedig o flaen *pa*, ac o flaen yr
atebiad; megys, "Pa le yr wyt yn myned?" hyny yw, "I ba le,"
&c. Ateb., "I Lundain." "Pa le yr wyt ti yn byw?" hyny
yw, "Yn mha le," &c. Ateb., "Yn Llanidloes." "Pa hyd yr
aros di yno?" hyny yw, "Am ba hyd," &c. Ateb., "Am fis."

Sylw. Beisus yw arfer *pa faint* mewn ymholiad a gyfeiria at
rif gwrthddrychau. Yn lle *pa faint*, dyweder *pa nifer*; megys,
"Pa nifer o gnau sydd genych?" Gwneler yr un gwahaniaeth
rhwng cyfansoddiad y geiriau hyn; megys, yn lle, "Y mae gen-
yf fi *gymaint* o gnau ag sydd genyt ti," dyweder, "Y mae genyf
â *gynifer* o gnau ag sydd genyt ti."

7. A *pa sawl*.

Y mae gan *pa sawl* naill ai y gair *un* neu gynenw unigol yn
unlongyrrhol ddylyn, ac fe'i hatebir â chyfenw rhifol; megys,
"Pa sawl un sydd yno?" Ateb., "Tri, pedwar," &c. "Pa sawl
gŵr oeddent?" Ateb., "Deuddeg, ugain," &c.

CYNLLUNIAU.

A elwir y bedd yn dŷ? *Gwneir*.—T. JONES. A somia y Beibl am rai yn gwadu yr adgyfodiad? *Gwna*.—ERO. Pa *wifer* o amserau a berthyn i'r parwyddiaid?—I. JONES.

GWALLAU.

Pa sawl *lythyrenau* sydd yn yr egwyddor? Pwy *ddyn* a welsoch chwi? A cerdded a wneist ti? *As* ydyw ef yn myned yno? Pa *faint* o bennodau sydd yn y Beibl?

ADCHWILIAD I'R CHWECHEB BENNOD.

1. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *a* ac *ai* mewn gofyniad?—Arferir *a* o flaen berf derfynol a goddefol, ac *ai* yn mhob achos arall.

2. Pa fodd yr atebir gofyniad a wneir gan *a* o flaen berf yn yr amser presenol?—Naill ai trwy ail-adrodd y ferf, neu trwy ddefnyddio amser presenol y ferf *gwneuthur*.

3. Pa fodd yr atebir yn yr amser gorphenol?—Naill ai trwy ail-adrodd y ferf, neu trwy ddefnyddio *do* neu *naddo*.

4. Pa fodd yr atebir yn yr amser dyfodol?—Naill ai trwy silad-rodd y ferf, neu trwy ddefnyddio amser dyfodol y ferf *gwneuthur*.

5. Pa fodd yr atebir gofyniad a wneir gan *ai*?—Os yn gadarnhaol, *ag i*; os yn nacael, *a nage*.

6. Pa fodd yr atebir gofynion a wneir gan *oni*?—Yr un fath ag yr atebir y rhai a wneir gan *a*.

7. Pa fodd yr atebir gofynion a wneir gan *onid* ac *ai nid*?—Yr un fath ag yr atebir y rhai a wneir gan *ai*.

8. At beth y mae *pwyl* yn cyfeirio?—At bersonau.

9. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *pa faint* a *pa nifer*?—Y mae *pa faint* yn cyfeirio at *faint*, a *pa nifer* at *rif*.

10. At beth y mae *pa sawl* yn cyfeirio?—At *rif*.

11. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *pa sawl* a *pa nifer*?—Y mae *pa sawl* yn gofyn cynenw unigol ar ei ol, a *pa nifer*, gynenw lluosog.

12. Rhoddwch siampl.—Pa sawl *cnsuen* sydd genyt? Pa *nifer* o *gnau* sydd genyt?

PENNOD VII.

AM LYWODRAETH CYNENWAU—*Of the government of nouns.*

I. *Coron y frenines.*

Pan fyddo dau gynenw yn arwyddo gwahanol bethau

yn dyfod yn nghyd, bydd yr olaf yn y cyfiwr meddianol ; megys, "Tŷ Dafydd ;" "Dedwyddwch dyn." "Coron y frenines."

Sylw 1. Pan fyddo dau gynenw yn dyfod yn nghyd gan arwyddo yr un peth, byddant yn yr un cyfiwr ; hyny yw, byddant yn cydweddu â, neu yn cael eu llywodraethu gan yr un gair ; megys, "Yr efengylwr Ioan a ddywed yr un peth ;" "Gyrwyd deiseb at y frenines Victoria." Gellir dod i y cynenw cyffredinol, gyda'r bannod o'i flaen, naill ai o flaen neu ar ol y cynenw priodol ; megys, "Yr apostol Paul—Paul yr apostol ;" "Yr efengylwr Ioan—Ioan yr efengylwr." Pan fyddo cynenw cyffredinol yn dechreu â *b* neu *m* yn dilyn y cynenw priodol, gellir gadael y bannod allan trwy feddalu y gynlythyren grybwylledig ; megys, "Dafydd frenin, Arthur filwr, Rhys fardd, Mair forwyn, Ioan Fedyddiwr."

2. Y mae cynenwau yn llywodraethu rhagenwau yn gystal a chynenwau yn y cyfiwr meddianol ; megys, "Fy llyfr i yw hwna ;" yr hyn sydd yr un peth a phe dywedid, "Llyfr myfi yw hwna." Felly y mae *fy* ac *i* yn y cyfiwr meddianol, yn cael eu llywodraethu gan y cynenw *llyfr*.

3. Pan arferir y cynenw olaf fel cyfenw, nid oes gan y cynenw blaenaf un llywodraeth arno, ond trinir ef yn gymhwys fel cyfenw ; megys, "Tŷ coed, ysgubor goed, sarff bres, canwyll gŵyr, ffiam dân, pont bren, yr elfen dân, yr elfen ddwfr."

4. Nid yw cynenw llywodraethol yn caniatáu bannod o'i flaen ; felly os bydd amryw gynenwau yn dilyn eu gilydd, yr olaf yn unig a oddef yn bannod o'i flaen ; megys, "Sŵn traed march gwas y brenin." Os bydd y cynenw llywodraethol yn gofyn cael ei nodi allan gan y bannod, rhaid defnyddio rhyw eiriau, megys *e* neu *yr eiddo*, i ddynodi y berthynas rhwng y cynenwau. Er anghraifft, pe byddai eisieu nodi allan y cynenw llywodraethol yn y frawddeg, "A welaist ti ddarlun y frenines ?" byddai yn rhaid dywedyd, "A welaist ti y darlun hwn o'r frenines ?" neu, "A welaist ti y darlun hwn o'r eiddo y frenines ?"

5. Dynodir meddiant weithiau â'r arddodiad *i* ; megys, "O'r naill gwr i'r ddaear hyd y owr arall i'r ddaear."

6. Dodir y bannod o flaen y rhagenw *yr eiddo*, er ei wahan-
iaethu oddi wrth y cynenw; megys, "Y llyfr hwn o'r eiddof."

CYNLLUNIAU.

Eithr pan ymddangosodd daioni a chariad Duw ein Hachub-
wr tuag at ddyn.—*Tit.* iii. 4. Canya daeth yr amser i ddechreu
o'r farn o dŷ Dduw.*—*1 Pedr* iv. 17. Efe a ddaeth yn dad, ym
ben, a chynrychiolwr mawr pawb a gredant.—I. JONES. Rhwng
ein hamgylchiadau ni a'r *eiddynt* hwy.—J. MILLS. Mor *gon-*
elusive a'r *eiddo* y sawl a gasglent fod ystyr i bob llythyren.—J.
WILLIAMS. Parodd hyn esgeuluso Ffrangceg Lloegr, tra y ca-
bolid ac arddunid *yr eiddo* Ffraingc.—D. E. JONES. Nid mawr
yr amrywia cydgylymiad brawddegau yn Seisoneg oddi wrth *yr*
eiddo y Gymraeg.—ERO.

GWALLAU.

Y mae trefn eu cyfnewidiad yn eangach a chywreiniach *nag*
eiddo y Gryw na'r Hebraeg. Nis gallwn obeithio ei gystadlu
trwy unrhyw gyfansoddiad o'm *heiddo* fy hun. Gofyna gyd-
weithrediad eu ffydd hwy, yn gystal a'i *eiddo* ei hun. Hyn a
wnai i'w gân ragori yn ddirfawr ar *eiddo* ei gydymgeislydd.

ADCHWILIAD I'R SEITHFED BENNOD.

1. Pan fyddo dau gynenw yn arwyddo gwahanol bethau yn
dyfod yn nghyd, pa lywodraeth a fydd gan y blaenaf ar yr olaf?
—Peri iddo fod yn y cyflwr meddianol.
2. A oes gan gynenw lywodraeth ar un arall pan yn arwyddo
yr un gwrthddrych?—Nac oes; bydd y ddau yn yr un cyflwr.
3. A arferir cynenw weithiau fel cyfenw?—Gwneir.
4. Oni ellir gosod bannod o flaen cynenw llywodraethol?
Nac ellir.
5. A ellir gosod bannod o flaen cynenw yn y cyflwr meddian-
ol?—Gellir.
6. Beth os bydd eisieu nodi allan y cynenw llywodraethol?
Rhaid defnyddio rhyw eiriau i ddangos y berthynas rhwng y cyn-
enwau.
7. Pa eiriau a ddefnyddir yn gyffredin?—O ac *yr eiddo*.
8. A ydyw y bannod i'w arferyd bob amser o flaen y rhagenw
yr eiddo?—Ydyw.

* Pan fyddo gair yn y cyflwr meddianol, y mae ei flaenlythyren i fod yn
un wreiddiol. Ond y mae y gair Duw yn ffurfio eithriad i hyn, trwy fod
y D yn troi i'r sain feddal ar ol rhai cynenwau; sef, *teyrnas*, *teml*, *ty*, *eg-*
lys, *poth*.

PENNOD VIII.

AM LYWODRAETH BERFAU AC ARDDODIAID. — *Of the government of verbs and prepositions.*

I. *Had y wraig a ysiga ben y sarff.*

Y mae pob berf weithredol ac arddodiad yn llywodraethu cynenw neu ragenw yn y cyflwr gwrthddrychol; megys, "Had y wraig a ysiga ben y sarff;" "Efe a leddir a chloddysf."

Sylw 1. Fel y mae geiriau yn cael eu hamrywio yn y Gymraeg i ddynodi gwahaniaeth rhyw, rhif, a pherson, felly mewn rhai leithoedd fe'u hamrywir hefyd i nodi gwahaniaeth cyflwr. Felly bydd gair yn y cyflwr testynol, er anghraifft, yn cael ei amrywio pan ei gosodir yn y cyflwr gwrthddrychol. Ond nid yw y Gymraeg yn amrywio geiriau ar gyfrif eu gwahanol gyflyrau, oddieithr yr hyn a wneir trwy dreigliad y blaenlythyrenau. Y mae berfau testynol ac arddodiaid yn rhoddi i'w gwrthddrychau y sain feddal.

2. Y mae rhai berfau yn llywodraethu dau air yn y cyflwr gwrthddrychol; megys, "Yr wyf yn ei ystyried *ef* yn *ddyn deeth*." Y mae y rhagferf yn bob amser yn dangos fod y cynenw a fyddo ar ei ol yn yr un cyflwr a chynenw neu ragenw a fyddo o'i flaen; megys, "Y mae *ef* yn *ddyn da*." Yma y mae *dyn* yn y cyflwr testynol, trwy fod *ef* yn y cyflwr testynol. Eto, "Yr wyf yn ei galw hi yn foneddiges." Yma y mae *boneddiges* yn y cyflwr gwrthddrychol, trwy fod *hi* yn y cyflwr gwrthddrychol. Y gair *fel* hefyd weithiau a gysyllta geiriau yn yr un cyflwr; megys, "Yr wyf yn ei ystyried *ef* fel *brenin*."

3. Arferir *peidio* weithiau fel berf weithredol; megys, "Paid tyngu." Y mae yn hawdd gweled bod yr arferiad yma yn anghywir, canys y mae berf weithredol yn gofyn meddalu blaenlythyren ei gwrthddrych; megys, "Gochel *dyngu*." Dylid arferyd yr arddodiad a bob amser ar ol y ferf *peidio*; megys, "Paid a thyngu."

4. Gwneir tri math o feiau yn fynych gyda golwg ar yr arddodiaid; sef, 1. Arferyd mwy nag un arddodiad gyda'r un

gwrthddrych; megys, "I'r rhai a eisteddient yn mro a chysgod angen y cyfododd goleuni *iddynt*. 2. Gadael yr arddodiad allan; megys, "Yn mhob cyflwr y byddom." 3. Arferyd arddodiad annhriodol; megys, "Yr wyt yn sefyll mewn angen *ohono*."

5. Y mae rhai berfau, cyfenwau, a chynenwau, yn gofyn arddodiad penodol ar eu hol, fel y gwelir yn y rhestr ganlynol:—

Adnabyddiaeth <i>o</i>	Cymharu <i>d, i</i>	Gwybodaeth <i>o</i>
Angen <i>am</i>	Cymhwyso <i>at, i</i>	Hysbys <i>o</i>
Angenheidrwydd <i>am</i>	Cysylltu <i>wrth, d</i>	Hysbysiad <i>am</i>
Anfon <i>i, at</i> [<i>o</i>]	Chwant <i>i</i>	Math <i>o</i>
Annibynol <i>ar</i>	Derbyn <i>gan, oddiwrth</i>	Parch <i>i</i>
Boddhaol <i>i</i>	Dylun <i>d</i>	Perthynas <i>d, i</i>
Cwm <i>gan</i>	Dylunedig <i>gan</i>	Tarddu <i>o, oddiwrth</i>
Cwm <i>at</i>	Dywedyd <i>wrth</i>	Tosturio <i>wrth</i>
iaeth <i>am</i>	Gobaith <i>am</i>	Trugarhau <i>wrth</i>
	Gwahanol <i>i</i>	Ymadael <i>d</i>
	Gweddi <i>ar</i>	Ymlyniad <i>wrth*</i>

rhod a roddwyd fel anghreiffitiau. Caniatâ amryw yddiaid ereill ar eu hol i adrodd perthynasau gwahaniaethu'r rhyddwyd dau arddodiad ar ol gair nid ydys i dybied y naill neu y llall ohonynt yn ddiwahaniaeth. Arddodiad yn arwyddo gwahanol berthynasau mewn cysylltiad â'r un gair. Er anghraifft: derbyn beth y mae y rhoddwr ei hun yn ei estyn *wrth* yw derbyn beth y mae y rhoddwr yn ei haru *d* yw chwilio i briodoledau gwrthddrychau beth y maent yn ymdebygoli neu yn ymwahanu *i* yw cyffelybu y naill beth i beth arall.

CYNLLUNIAU.

cyfeiliornad *o barth* trefn a geiriau yn y cyflwyn dango y gwellad.—ARFONWYSON. Ni erchogrwydd iaith heb ei chymharu *dg* ereill. feiddiaf, ac ni fedraf chwaith ddywedyd *wrth* —ETO. Llawenhaem yn fawr pe gwnelem wy hyddysg a chyfarwydd yn y lythraeth

* Byddai yn fuddiol hysbysu y rhestr hon, ond ni chaniatâ ein terfynau i ni wneyd hyny.

Gymreig; yn fwy eu hawydd am iawn wybodaeth *ohoni*.—**TREID.** Yn gyfatebol i ddefnyddiad iaith fel moddion addysg a gwybod-aeth y dylai fod ein hymdrech *am* gael adnabyddiaeth *ohoni*, ac y deillia yr angenrheidrwydd o'i choleddu.—**R. MILLS.** Gellir dywedyd yn ddilys fod y Gymraeg yn dal perthynas agaws & hi.—**ERO.** Ond eich bod yn cysylltu amod *wrth* yr addewid.—**S. EVANS.**

GWALLAU.

Rhag un amser i'th wrthwynebwr dy roddi di yn llaw y barnwr, ac i'r barnwr dy roddi at y swyddog, a'th dafu yn ngharchar. Gwnaethym bob ymgais o helaethu a rhwyddhau y gwaith. Bannod yw gair a ddodir o flaen enw cadarn, i benodi ei ystyr neillduol ef, yn wahanol *oddi wrth* ei ystyr cyffredinol. Yn arwyddo yn gyffredin bob math *ar* fendith. O'r drygau ffaidd *ag* y mae yr apostol yn cyhuddo y Cenedloedd yn yr adnod hon a'r un ganlynol, gallwn ddwyn lluaus o broffon. Y mae y dull goleu ac effeithiol yr ymdrinir â'r pyngciau hyn, yn gwneyd y llyfr yn dra difyr. Am ei bod yn chwenych gadael coffadwriaeth tragwyddol *ohoni* ei hun. Efe a ddangosodd i'r luddewon gyfeiliornad hyd yn nod y goreu o'u cenedl trwy ddywedyd *iddynt*, "nad oedd Israel wedi cyraedd deddf cyflawn-der." Cyflawnai weithred y gwyddai y byddai yn dra boddhaol *ganddynt* hwy. Yr oedd wedi ei lenwi o ddedwyddwch. Y mae yn gwbl gyfartal & dybenion ei sefydliad. Nid oes achos myned tros y tir hwnw drachefn. Gweinydda yn goffadwriaeth *ohono* i'r oes a ddel. Y mae modd dynwared prydyddiaeth. Y mae y nod yn peri fod y cyfryw benill yn anhawddach ei ddarllen i rai annghyneffu & barddoniaeth. Cymhara dithau y ddau *gyda'u* gilydd. Y mae yn amlwg i'r rhai sydd yn arfer & darllen* gwahanol argraffiadau o'r Beibl. Gwelir ein bod wedi unioni ambell i benelin. Ni ddywedir dim o barth *i'u* gymeriad. Er i bechod fel mynydd i wasgu'r pechadur. Tyllwch hwn *gydag* ebill.

II. Yr wyf yn bwriadu myned.

Y mae berf weithredol yn llywodraethu berf a fo yn ei dilyn, neu yn ymddibynnu arni, yn y modd annherffynol; megys, "Yr wyf yn bwriadu myned yno."

Sylw. Rhaid gofalu am beidio rhoddi i o flaen berf pan ei llywodraethir gan ferf arall. Ceir anghreiffiau o'r bai hwn yn

* Dylai fod naill ai "arfer darllen," neu "ymarfer & darllen."

fynych; megys, "Ymdrechais i'w ddiwygio." Ond pan fyddo berf ganolig, neu un ag y bydd iddi wrthddrych, yn cael ei dylm gan ferf yn y modd annherfynol, rhaid i'r olaf gael arddodiad o'i blaen; megys, "Cynghoraf chwi i ymdrechu adnabod eich hunan." Pan fyddo gwrthddrych berf yn ffurfio testyn modd annherfynol, weithiau dodir arddodiad o flaen y gwrthddrych, a gadewir y ferf annherfynol heb un; megys, "Yr wyf yn dymuno i ti ei gospi ef."

CYNLLUNIAU.

Tueddasent i gyffroi yn y meddwl deimladau gwrthwynebol.—**TRAETHODYDD.** Peraf i ti dewi rhag y canlyniad.—**DR. O. PUW.** Ar hyn Gregorius a benderfynodd fyned ei hun i Brydain.—**CAENHUANAWC.**

GWALLAU.

Penderfynodd o'r diwedd i'w adael. Yr wyf yn herio un dyn ddadlu âg ef. Ymdrechaf hyd y gallwyf i ochelyd eithafoedd, ac ymagnaf i ymryddhau o gadwynau dallbleidiaeth, ac ymddatod o lyffetheiriau rhagfarn. Anogwyf bawb sydd yn deall yr iaith brynu y llyfryn yna. Ni chymerodd neb arno, yn y dyddiau hyn, i ddatguddio unrhyw anghywirdeb yn ei adroddiad. Ar waith Ahaz yn nacau yn ostyngedig i ofyn arwydd, chwanegir yn ddiatreg, &c. Gwelodd Duw yn dda, yn ei anfeidrol ddoethineb a daioni, i'w neillduo ef i fod yn ben y teulu hwnw, neu y genedl a fwriadai efe i'w gwahanu iddo ei hun. Gan iddo ef farnu yn addas i ddethol un genedl o'r byd.

ADCHWILIAD I'R WYTHFED BENNOD.

1. Yn mha gyflwr y mae cynenwau a lywodraethir gan ferfau ac arddodiaid?—Yn y cyflwr meddianol.
2. Pa ranau-ymadrodd sydd yn llywodraethu cynenwau yn y cyflwr meddianol?—Berau ac arddodiaid.
3. Ai cynenwau yn unig a lywodraethir ganddynt?—Nage; llywodraethir rhagenwau yr un modd.
4. Beth y mae y rhagenw yn o flaen cynenw yn ei ddangos?—Fod y cynenw yn yr un cyflwr a chynenw neu ragenw a'i blaenora.
5. Pa air arall a gysyllta geiriau yn yr un cyflwr?—Y gair *fel*.
6. Pa ranau-ymadrodd sydd yn gofyn arddodiaid penodol ar eu hol?—Berau, cyfenwau, ac arddodiaid.
7. Pa arddodiad y mae y ferf *psidio* yn ei ofyn ar ei ol?—Yr arddodiad 4.

PENNOD IX.

SYLWADAU AMRYWIOL.—*Miscellaneous Observations.*I. *Am y rhagferfau cadarnhaol a ac y neu yr.*

Pan fyddo berf yn cael ei *blaenori* gan ei thestyn neu ei gwrthddrych, bydd *a* bob amser, mewn brawddegau cadarnhaol, yn cyfryngu rhyngddynt; megys, “Y bobl-oedd (testyn) *a* ofnasant;” “Y dynion (gwrthddrych) *a* welodd efe yn rhyfela.* Ond pan flaenorir berf gan ragferf, cysylltiad, neu air a lywodraethir gan arddodiad, y rhagenw *y* a gyfrynga rhyngddynt; megys, “Da *y* dywedaist;” “Fel *y* bydd dy ddydd, felly *y* bydd dy nerth;” “Mewn heddwch *y* dymunwn fyw.”

Sylw 1. Arferir rhai cysylltiad heb y rhagferf rhyngddynt *a*’r ferf; megys, “*O*s myni glod, bydd farw.” Arfera rhai y rhagferf ar ol y cysylltiad *pan*, *tru*, *a* *pe*, ac ereill *a*’i gadawant allan.

2. Nid yw yr amser presenol *a*’r gorphenol o’r ferf *bod* yn caniatáu *a* o’u blaen.

3. Y mae y rhagenwau rhagarweiniol yn fynych yn cael eu cysylltu *ag a* *ac y* o flaen berfau; megys, *a*’m, *y*’m; *a*’th, *y*’th; *a*’i, *y*’i; *a*’m, *y*’m; *a*’ch, *y*’ch; *a*’u, *y*’u. Yn awr nid oes ond un dull o ddefnyddio y rhagferf *a* mewn cysylltiad *a*’r rhagenwau, ond arferir y rhagferf *y* *a*’r rhagenwau mewn tri o wahanol ddulliau; fel hyn:—

Unigol.

Person 1.		Person 2.		Person 3.
Dull 1. Y dysgir fi	—	Y dysgir di	—	Y dysgir ef
— 2. Y’ <i>m</i> dysgir	—	Y’ <i>th</i> ddysgir	—	Y’ <i>i</i> dysgir
— 3. Y <i>m</i> dysgir	—	Y <i>th</i> ddysgir	—	Ei dysgir

Lluosog.

Person 1.		Person 2.		Person 3.
Dull 1. Y dysgir ni	—	Y dysgir chwi	—	Y dysgir hwynt
— 2. Y’ <i>n</i> dysgir	—	Y’ <i>ch</i> dysgir	—	Y’ <i>u</i> dysgir
— 3. Ein dysgir	—	Eich dysgir	—	Eu dysgir

* EITHRIAD. Pan fyddo prif ferf yn cyfryngu rhwng y rhagenw *ag* (*pa* un bynag ai crybwylledig ai dealledig) *a*’r gair *a*’i llywodraetha, dodir *y* ar ol *ag*; megys, “Dyma y dyn *ag y* dymunwn ei weled;” neu, “Dyma y dyn *y* dymunwn ei weled.”

Y dull cyntaf a'r trydydd a arferir gan yr ysgrifenyddwyr goreu, oddiethr y person cyntaf a'r ail o'r rhif unigol. Arferir yn gyffredin yr ail ddull gyda golwg ar y rhai hyn; ond i fod yn gyson dylid deoli y sillgoll. Y mae yn ddiddaol mai y dull mwyaf cydunol â ieithwedd y Gymraeg yw arferyd rhagenw rhagarweiniol o flaen y ferf, i'r dyben i wneyd y rhagenw yn *ddwbl*. Mewn brawddegau negyddol nis gellir arfer rhagenw rhagarweiniol o flaen y ferf, ond gwneir y diffyg i fyny yn y rhai hyn trwy ddwyn rhagenw cynglyn i fewn trwy gyfrwng yr arddodiad rhagenwol *mohono* (talfyriad, y mae yn debyg, o *ddim ohono*); megys, ya lle, "Ni welais i ef," dywedir, "Ni welais i mohono."

CYNLLUNIAU.

Y mae llawer o bethau ereill a ddylid eu nodi.—**TREID.** Yr unig beth a ellir ei ddywedyd yn erbyn y cyfryw haerriad, yw, nad ydyw yr amseriad ddim yn cytuno â'r eiddo Aneurin.—**CARNHUANAWC.** Gwelodd Duw yn dda, yn ei anfeidrol ddoethineb a daioni, ei neillduo ef i fod yn ben neu wreiddyn y teulu hwnw neu y genedl hòno ag y bwriadai efe ei neillduo iddo ei hun.—**J. JONES.** Os nad oedd syniadau Moses yn ei gân ar foddiaid yr Aiffiaid, yn fwy ardderchog mewn gwisg farddonawl nag y buasent mewn iaith rydd, pa fodd y goddefwyd iddo eu gosod allan yn y dull hwnw?—**CALEDFRYN.** Hanes achyddiaeth Crist, fel ei manwl adroddir isod.—**I. JONES.** Pan eu cymhwyser at lythyren.—**JOHN WILLIAMS.** Er y gelwir hwy.—**J. MILLS.** Er pan y cyfansoddwyd ef.—**ETO.** Cysylltiad yn yr hwn eu defnyddir.—**D. R. STEPHENS.** Yr oeddent wedi eu gwrthod a'u gadael gan y Duw hwnw ag y proffesent eu bod yn ymddiried ynddo.—**I. JONES.**

GWALLAU.

Y mae genyf un gair pellach a ddymunwn ei grybwyll. Ac y mae hyn mor eglur oddi wrth yr unig lyfr hwn, fel nad raid i mi benthyru yn nghyd y dyfyniadau lluosog ag y gellid eu caaglu. Yr unig un ag y gellir ei ddwyn yn mlaen gydag unrhyw debyg-olrwydd. Pawb a bechasant, ac a ydynt yn ol am ogoniant Duw. Y rhai oll yn eu tro a fuont yn dal amherodraeth y byd, ac a oeddent, gyda mawr uchelgaïs, yn arglwyddi dynolryw. Yr hwn pan ddifenwyd, ni ddifenwodd drachefn. Fel y cydnabyddom ei ofal amdanom, ac f'n cynhyrfar i goffo ei addewidion.

Ae felly fu. Byddai yr un mor resymol i bryfyn y llwch geisio gosod deddf i'r gwlaw, a ffordd i fellt y taranau, ag a fyddai iddo geisio llywodraethu meddwl ei gydgreadur.

II. *Am yr arddodiaid MEWN ac YN.*

Yn a arferir o flaen cynenw priodol, neu un a rag-flaenir gan y bannod, a'r geiriau *pa*, *pwy*, *pob*,* neu a fyddo yn llywodraethu gair arall yn y cyflwr meddianol, ac hefyd o flaen rhagenwau personol; megys, "Bum *yn* Llundain, bum *yn* y tŷ, bum *yn* nhŷ fy ewythr, bum *yn* mhob tŷ yn y pentref, *ynot* ti y mae y drwg." Bron yn mhob amgylchiad arall *mewn* a arferir.

Sylw. Gellir sylwi yn mhellach am *mewn* ac *yn* fod y blaenaf yn cael ei arferyd o flaen geiriau sydd i'w cymeryd mewn ystyr cyffredinol, a'r olaf o flaen geiriau o ystyr mwy penodol. Nid oedd y Dr. Puw wedi ystyried y gwahaniaeth hwn pan y gosododd *mewn* y sailar gyfer *yn* y *sail* yn nhudalen 39 o'i ramadeg.

CYNLLUNIAU.

Dyfrig a giliodd i'r fonachlog *yn* ynys Enlli, *yn* Môn, i dreulio y gweddill o'i einioes *mewn* llonyddwch.—CARNHUANAWE. Dylai nid yn unig fod yn gydnabyddus â'r rhai hyn, ond hefyd yn hysbys o bob peth sydd fawreddog *yn* mhob gwlad arall.—CALEDFRYN. Y mae hyn yn ormod *mewn* un gân.—ETO. Ni ryda arian *yn* yr awyren nac *mewn* lleithder.—CAERFALLWCH.

GWALLAU.

Bum yn glaf ac *yn* ngharchar, ac ni ymwelsoch â mi. *Yn* mher-ygion gan y cenedloedd; *yn* mher-ygion yn y ddinas; *yn* mher-ygion yn yr anialwch; *yn* mher-ygion ar y môr; *yn* mher-ygion yn mhlith brodyr gau. Byddai cymuno unwaith bob mis *yn* rhai o'r eglwysi. Dywedodd y Parch. James Hervey felly *yn* un o'i lythyrau. Rhodiaf *mewn* perffeithrwydd fy nghalon o fewn fy nhŷ. I lewyrchu i'r rhai sydd yn eistedd mewn tywyllwch a chysgod anghyffwrdd.† Y mae efe gyda ni i'n cysuro *mewn* pob amser o hudoliaeth. *Mewn* pa ddull y gweinyddwyd bedydd yn ddechreuol sydd wedi cael ei gyfrif yn bwngc teilwng o ddadl.

* *Yn* hefyd a arferir o flaen y gair *pa*.

† Trwy fod y gair *cysgod* yn llywodraethu gair *yn* y cyflwr meddianol, y mae yn golygu *yn* o'i flaen.

III. *Am y rhagferfau NI, NA, a NID, NAD.*

Ni a *na* a arferir o flaen berfau terfynol yn unig. Y mae'r olaf yn ragferf cysylltiadol, trwy ei fod bob amser naill ai yn cyflawni swydd cysylltiad, neu yn cael ei ragflaenu gan gysylltiad; megys, "Y mae yn debyg *na* ddeui di ddim yno; os *na* ddeui di af fi."

Fel y mae *na* yn ffurf gysylltiadol i *ni*, felly y mae *nad* yn ffurf gysylltiadol i *nid*. Nid yw y rhai hyn, sef *nid* a *nad*, i'w harferyd o flaen berfau terfynol, oddieithr y ferf *bod*; ond fe'u defnyddir o flaen yr holl ranau-ymadrodd ereill.

Sylw 1. Y mae *na* yn ffurfio negydd i *y*, a *nad* yn ffurfio negydd i *mai*; megys, yn lle, "Y mae yn debyg *y* bydd ef yno," dywedir, yn negyddol, "Y mae yn debyg *na* fydd ef yno." Yn lle, "Y mae yn debyg *mai* hwn yw y dyn," dywedir, yn negyddol, "Y mae yn debyg *nad* hwn yw y dyn."

2. Arferir *nis* a *nas* yn fynych yn lle *ni* a *na* o flaen berfau yn dechreu â chydsain; megys, "*Nis* gallaf ddyfod."

3. *Na* a arferir bob amser yn y modd gorchymynol pan fydder ferf a'i dyluno yn dechreu â chydsain, a *nac* o flaen berf yn dechreu â llafariad; megys, "Na ladd; *nac* oedwch."

4. Y mae *na* weithiau yn sefyll am ragenw perthynol; megys, yn lle, "Dyna'r peth yr hwn *nis* gallem ei gael," dywedir, "Dyna'r peth *nas* gallem ei gael."

5. Arferir *na* a *nad* yn fynych yn anmbriodol ar ol y gair *ameu*; megys, "Nid oes genyf un amheuaeth *na* fuost ti yno." Arwydda hyn fod gan y llefarwr amheuaeth ddarfod i'r person a gyferchir fod yn y lle ag y cyfeiria yr arddodiad rhagenwol ato. Dylai fod, "Nid oes genyf un amheuaeth dy fod ti wedi bod yno."

CYNLLUNIAU.

Ac *ni* esgynodd neb i'r nef, oddieithr yr hwn a ddisgynodd o'r nef.—*Ioan* iii. 13. Y mae genym yn y Gymraeg ddoesbarth o berwyddiaid y rhai *ni* ellir eu cyfieithu i'r Seisonaeg heb gryn gylchymadrodd.—S. ROBERTS. Nidoddefir iddi gael ei chollfarnu mor fyrbwyll.—*Eto*. Ymddengys oddi wrth pen. xvi. 22, *na* ysgrifennodd Paul yr epistol hwn â'i law ei hun.—I. JONES.

Nid wyf yn ameu fod yr apostol yn cadw hyn mewn golwg.—
J. JONES.

GWALLAU.

Canfyddir iddi gael ei chadw mor bur ag un iaith arall, os *nid* yn burach. Digon i mi yw gallu dywedyd yn ddibetrus, *mai nid* tlysau perthynol na dychymygol ydyw addurn y Gymraeg. Os hoffem feddianu rhai o weddillion anrhydeddus y cynoesoedd, *nid* allwn lai nag ymhyfrydu yn ein hen iaith ardderchog. Ac yno *nid* arosasant nemawr o ddyddiau. Gwyn ei fyd y gŵr *ni* rodia yn nghyngor yr annuwiolion, ac *ni* saif yn fferdd pechaduriaid, ac *nid* eistedd yn eisteddfa gwatwarwyr. A wyddom ni am un man ar yr holl ddaear lle *nad* yw gweithredoedd Duw yn ymddangos mewn mil o wahanol ddulliau, a lle *nas* gall dyn deimlo y boddlonrwydd gwynfydedig ag sydd yn deilliaw oddi wrth fywyd santaidd a christionogol! Nid ydym wrth ddywedyd hyn yn ameu *nad* oes priodoldeb naturiol mewn rhoch y mochyn a gweryriad y march. Nid oes lle i ameu heddyw *na* thrig yr iaith Gymreig yn Nghymru hyd na byddo amser mwyaich.

IV. *Am y gysylltiad* AC, NAC, ac AG, NAG.

Ac sydd gysylltiad o'r un defnydd ag *a*, ond fod y blaenaf yn cael ei arferyd o flaen llafariad, a'r olaf o flaen cydseiniad; megys, Dyn *a* dynes, corff *ac* enaid. Nac sydd gysylltiad o'r un defnydd a *na*, y naill yn cael ei arferyd o flaen llafariad, a'r llall o flaen cydseiniad, fel *a* ac *ac*. Y maent bob amser yn gofyn negydd o'u blaen; megys, "*Nid* oedd ef yn wlo *nac* yn ocheneidio." Ag sydd gysylltiad o'r un defnydd ag *a*, ond fod y blaenaf yn cael ei arferyd o flaen llafariad, a'r olaf o flaen cydsain. Y maent bob amser yn arwyddo cystadledd neu unrhywiaeth, ac yn ateb i ryw gysylltiad, rhagferf, neu gyfenw a'u blaenora; megys, "*Mor* ddysglaer *ag* angel; y mae ef *gystal* *ag* oeddit ti; gwnaethym ef yr *un* *fath* *ag* y darfu i ti. NAG sydd gysylltiad o'r un defnydd a *na*, y naill yn cael ei arferyd o flaen llafariad, a'r llall o flaen cydsain, fel *a* ac *ag*. Fe'u harferir bob amser ar ol y radd gymhariaethol; megys, "Y mae aur yn *ddrutach* *nag* arian."

Sylw 1. Gwelir oddiwrth y sylwadau blaenorol fod *na* yn cyflawni amryw swyddau. O dan wahanol amgylchiadau fe'i harferir yn lle *ni*, yn lle *nac* rhagferfol, yn lle *nac* gysylltiadol, ac yn lle *nagi*.

2. Y cysylltiad *ac* neu *a* a ddylid ei arferyd ar ol yr arddodiad *rhwng*, ac nid *âg* neu *â*; megys, "Y mae cryn wahaniaeth rhwngom *ac* ef."

3. Ni ddylid arferyd *ag* ar ol y radd gymharol, na *nag* ar ol y geiriau a ofynant *ag*; megys, "Canfyddir iddi gael ei chadw *mor* bur, os nad yn burach, *nag* un iaith arall." Dylai fod, "Canfyddir iddi gael ei chadw *mor* bur *ag* un iaith arall, os *na*d yn burach."

4. Arferir *ac*, *na*c, *ag*, a *nag*, ac nid *a* a *na*, o flaen rhagferfau, arddodiaid, a chysylltiad, yn dechreu *âg f*, *m*, neu *n*; megys, *ac fe*, *ac nid*, *ac megys*, *na*c *mor*, *ag me*on, *nag fel*, &c.

5. *A* a arferir o flaen *h* oddi eithr *heb*, *heb law*, *hefyd*, ac *hyd*.

6. Arfera rhai *no* a *nog* yn lle *na* a *nag* ar ol y radd gymharol.

7. Y mae yn anmhrifodol arferyd *ag* ar ol *mor* pan fyddo yn dynodi gradd amhenodol. Yn y cyfryw amgylchiad *fel* a arferir.

CYNLLUNIAU.

Harddwch iaith yw bod ei geiriau yn dangos eu defnydd cysefin yn amlwg; a chan hyny iawn yw ysgrifenu pob gair yn null ei ddefnydd, heb *na* mwy na llai o lythyrenau *nog* a fyddo yn ei ranau cysefin ar wahan.—DR. O. PUW. Ac nid oes achaws am yr ail *n* i gadw lle yr acen, yr hon sydd yn ol y rheol ar y sill gyntaf.—TŷEID. Wrth sylwi ar yr amrywiol ysgrifau o Hanes Caradawc, canfyddir gwahaniaeth mawr rhyngddynt *a'u* gilydd, yn gystal mewn helaethrwydd, a thraethiad am ddygwyddiadau, *ag* mewn dull ymadrodd.—CARNEUANAWG.

GWALLAU.

Y mae gwahaniaeth dirfawr rhwng iaith weledig *âg* iaith lafar-edig. Y mae amryw byrth i dderbyn meddylddrychau nad oes un berthynas athronyddol rhyngddynt *â* swn. Nid oedd hyn yn un cam *neu* niwaid i'r lleill o ddynolryw. Heb gau allan Socrates, Plato, *neu* Seneca. Y mae trefn eu cyfnewidiad yn eangach a chywreiniach na'r eiddo y Gryw na'r Hebraeg. Nis gallasai hyn byth gydweddu *naill ai* â diogelwch *neu* â gweddusrwydd. Y mae efe yn fwy tirion, ond nid mor ddeallus a William. Dros dair blynedd na pheidiais i nos *a* dydd â rhybuddio pob un ohonoch â dagrau. Ni welais erioed ddwy linell gynganeddol yn yr iaith, *nag* hyd yn nod gymaint *ag* un. Ond y mae llawer ohono *mor* ddistadl *ag* na haedda le mewn gwaith hanesyddol.

V. MAE, SYDD, YW, ac OES.

Un o neillduolion y Gymraeg ydyw, fod y trydydd person o'r amser presenol o'r ferf *bod* yn amrywio, o dan wahanol amgylchiadau, i *mae*, *yw*, *sydd*, ac *oes*. Nid oes amrywiaeth cyffelyb yn perthyn i'r amserau ereill. Arferir *oedd*, er anghraifft, yn yr amser gorphenol, i wneyd yr hyn a gyflawnir gan y pedair ffurf ragenwedig yn yr amser presenol.

1. *Mae*. Arferir *mae* i ffurfio gosodiad cadarnhaol, ac ni oddef un negydd i fod yn gysylltedig âg ef; megys, "Y mae yr hin yn oer." Fe'i harferir hefyd mewn brawddeg ofynol, ar ol *pa* neu *pwyl*; megys, "Pa le y mae dy frawd?"

2. *Sydd*. Arferir *sydd*, fel *mae*, i ffurfio gosodiad cadarnhaol, ac ni chaniatâ un negydd i fod yn gysylltedig âg ef; megys, "Yr hin sydd oer." Fe'i harferir hefyd mewn brawddeg ofynol, yn flaenoredig gan *pa* neu *pwyl*; megys, "Pwy sydd yn myned yno?"

Y gwahaniaeth rhwng *sydd* a *mae*, mewn brawddeg gadarnhaol, yw, fod y testyn bob amser yn *blaenori* y blaenaf, ac yn *dilyn* yr olaf. Y gwahaniaeth rhyngddynt mewn gofyniad yw, fod *pa*, gyda'i gynenw cysylltiol, a *pwyl*, yn y cyflwr testynol o flaen *sydd*, ac yn y cyflwr gwrthddrychol o flaen *mae*.

3. *Yw*. Arferir *yw*, iaf. I ffurfio gosodiad cadarnhaol, ac y mae trefn y geiriau yn hollol groes i'r hyn ydyw gyda *mae* a *sydd*; megys, "Oer yw yr hin." 2il. I ffurfio gosodiad nacaol; megys, "Nid yw yr hin yn oer." 3ydd. I ffurfio gofyniad; megys, "A ydyw y cerbyd yn dyfod?" 4ydd. I ffurfio y modd amodol; megys, "Os yw efe yn dyfod, &c."

Gwelir bod *yw* yn ffurfio gosodiad cadarnhaol, a gofyniad ar ol *pa* a *pwyl*, fel *mae* a *sydd*; ond y mae yn gwahaniaethu oddi wrthynt yn hyn, nas gellir ei arferyd yn ferf gynorthwyol yn y cyfryw amgylchiadau. Yn mhob achos arall gellir ei arferyd fel berf gynorthwyol.

4. *Oes*. Arferir *oes*, iaf. I ffurfio gosodiad nacaol; megys, "Nid oes neb yn dyfod." 2il. I ffurfio gofyniad;

megys, "A oes rhywun yn dyfod?" Sydd. I ffurfio y modd amodol; megys, "Os oes rhywun yn dyfod, &c."

Nid yw *oes* yn ffurfio gosodiad cadarnhaol, na gofyniad ar ol *pa* na *prwy*, fel y lleill. Pob swydd arall ag y mae *yw* yn ei chyflawni a gyflawnir gan *oes*. Y gwahaniaeth rhyngddynt yw, bod testyn *oes* yn meddu ystyr anmhenodol, tra y mae yr eiddo *yw*, i'r gwrthwyneb, yn meddu ystyr penodol; megys, "A *oes rhywun* yn dyfod?" "a *ydyw ef* yn dyfod?" "Nid *oes neb* yn dyfod;" "nid *yw efe* yn dyfod." "Os *oes rhyw ddyn* yn dyfod, &c.;" "os *yw y dyn* yn dyfod, &c."

Gwelir oddi wrth y sylwadau blaenorol fod gan bob un o'r ffurfiau a enwyd ei lle priodol ei hun, ac nas gellir arferyd y naill yn lle y llall; a chanfyddir hefyd, ond gwneuthur cyfnewidiad yn ffurf y frawddeg, y gellir mynegu yr un peth trwy gyfrwng y gwahanol ffurfiau. I ba ddyben y gwnaed y gwahanol ffurfiau hyn yn wreiddiol nis gallwn amgyffred: ymddengys i ni y gwnaethai un gair ateb y dyben yn llawn gystal. Yn mhob anghraifft a ddygwyd yn mlaen o ddefnyddiad *mae*, *yw*, *sydd*, ac *oes*, gellir defnyddio *oedd* yn yr amser gorphenol.

Y mae *sydd* yn ymdebygoli i *mai* o ran ei wasanaeth, ac *oes i yw*. Gwelwn oddi wrth hyn mor aamhriodol yw defnyddio yr un gair yn y rhif lluosog i *yw* a *sydd*, y rhai, yn mhob modd, sydd yn gwahaniaethu gymaint oddi wrth eu gilydd.

ADCHWILIAD I'R NAWFED BENNOD.

1. Pa fodd y gwyddoch pa un ai *a* ai *y* i'w harferyd o flaen berf?—Pan fyddo y ferf yn cael ei blaenori gan ei thestyn neu ei gwrthddrych, *a* a arferir: yn mhob amgylchiad arall *y* a arferir.

2. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *mewn* ac *yn*?—Arferir *mewn* o flaen geiriau sydd i'w cymeryd mewn ystyr cyffredinol, a'r olaf o flaen geiriau o ystyr mwy penodol.

3. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *ni*, *na*, a *nid*, *nad*?—*Ni* a *na* a arferir o flaen berfau terfynol yn unig: yn mhob amgylchiad arall *nid* a *nad* a arferir.

4. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *ni* a *na*, a *nid* a *nad*?—Y mae *na* a *nad* yn ffurfiau cysylltiadol i *ni* a *nid*.

5. Rhoddwch anghraifft.—"*Ni* fydd ef yno;" "y mae yn debyg *na* fydd ef yno." "*Nid* hwn yw y dyn;" "y mae yn debyg *nad* hwn yw y dyn."

6. Oni fyddai yn briodol dywedyd yn yr anghraifft olaf, "Y

mae yn debyg *mai nid hwn yw y dyn?*"—Na fyddai; buasai hyn yn gymhwys yr un fath aphe dywedid yn yr anghraifft flaenaf, "Y mae yn debyg y *ni* fydd ef yno."

7. Yn mha fath frawddeg yr arferir *mae*?—Mewn brawddeg gadarnhaol a gofynol.

8. Yn mha fath frawddeg yr arferir *sydd*?—Mewn brawddeg gadarnhaol a gofynol, fel *mae*.

9. Beth yw y gwahaniaeth rhwng *mae* a *sydd* mewn brawddeg gadarnhaol?—Y mae testyn *mae* yn ei ddylun, a thestyn *sydd* yn ei flaenori.*

PENNOD X.

AM GYFNEWIDIADAU CYDSEINIAID DECHREUOL.—*Of the Mutation of Initial Consonants.*

UN o'r prif anhawderau ag sydd yn ymgysfardd âg estron yn ei efrydiad o'r iaith Gymreig, yw yr egwyddor o gyfnewidiad cydseiniaid yn nechreu geiriau. Fe allai bod hyn yn fwy o rwysr nag y dylai fod trwy nad yw y drefn wedi ei hollrhain yn ddigon manwl, a'i gosod allan gyda'r eglurder hwnw ag y mae y pwngc yn ei ganiatau. Ymdrechwn yn y fan yma gyflenwi ychydig o'r diffyg sydd yn bodoli, trwy wneuthur dynoethiad mwy cyflawn ac eglur o egwyddorion y gyfundraeth nag a wnaed hyd yn hyn.

Y mae yr egwyddor o gyfnewidiad y cydseiniaid yn rhanedig i ddau ddosbarth; sef, y *rheolaidd* a'r *afreolaidd*. Y mae y rhan reolaidd wedi ei ffurfio gyda'r fath drefn ag y gellir olrhain dyben gosodiad y cyfnewidiadau a berthynant iddi. Ond y mae y rhan afreolaidd wedi ei gwneyd mor ddi-drefn fel y gall y cyfnewidiadau, yn ol dim a wyddom ni, fod yn lygriadau a ymlusgasant i fewn i'n hiaith o dro i dro.

Y CYFNEWIDIADAU BHEOLAIDD.

Y mae y rhai hyn eto yn rhanadwy i ddau fath; sef, y cyfnewidiadau *personol*, a'r cyfnewidiadau *cystrawenol*.

1. Y *cyfnewidiadau personol*.—Unig ddyben y rhai hyn yw nodi gwahaniaeth person, a gellir canfod eu trefn ar un olwg yn y daflen ganlynol:—

* Ni chaniatâ ein terfynau i ni fod yn fawr yn yr adechwiliad.

	<i>Ein, eich, eu, ac ym.*</i>	<i>Dy, yth, ac ei (gwryw.)</i>	<i>Fy.</i>	<i>Ei (benyw.)</i>
	Gwreiddiol.	Meddal.	Ffroenawl.	Chwern.
P T C	pen tad câr	ben dad gâr	mhen nhad nghâr	phen thad châr
	Gwreiddiol.	Meddal.	Ffroenawl.	Gwreiddiol.
B D G	bara dwrn gwaith	fara ddwrn waith	mara nwrn ngwaith	bara dwrn gwaith
	Gwreiddiol.	Meddal.	Gwreiddiol.	Gwreiddiol.
M Ll Rh	mam llaw rhan	fam law ran	mam llaw rhan	mam llaw rhan
	Ebychol.	Gwreiddiol.	Gwreiddiol.	Ebychol.
A E I O U W Y	harch henw hing hoed hurddas hwtre hysgol	arch enw ing oed urddas wtre ysgol	arch enw ing oed urddas wtre ysgol	harch henw hing hoed hurddas hwtre hysgol

Sylw 1. Ar ol rhagenwau yn unig y mae llafariaid yn gofyn sain ebychol.

2. Y mae y rhagenw *ei* gwrywaidd yn gofyn ebychiad ar ei ol, fel yr *ei* benywaidd, pan fyddo y gair dylynol yn ferf derfynol neu oddefol; megys, "Y dyn a'i hanmharchodd ef;" "pan ei hanmherchir ef."

3. Nid yw berfau terfynol a goddefol yn newid ar ol *ei* gwrywaidd na benywaidd; megys, "Cynifer ag a'i derbyniasant ef;" "efe a'i casaodd hi."

4. Gadewir yr *h* allan yn gyffredin ar ol *eich*; megys, *eich enw*, yn lle *eich henw*. Y mae yn debyg iddi gael ei gadael allan, am y barnwyd fod ei gwasanaeth yn ddiangenrhaid ar ol *ch*, ond i fod yn unfurf dylid ei defnyddio.

* Y mae yn amlwg mai y rheswm nad yw *ym* yn meddu yr un llywodraeth a *fy*, fel *yth* a *dy*, yw, fod *m* yn lythyren ffroenawl, a swniai yn amlafar o flaen llythyrenau o'r un rhyw.

2. Y *cyfnwidiadau cystrawenol*.—Ni pherthyn i'r cyfnwidiadau cystrawenol ond y sain feddal. Prif ddybenion y cyfnwidiadau hyn ydynt,

1. Nodi gwrthddrych berfau ac arddodiaid.

2. Nodi perthynas cynenwau a chyfenwau, a berfau a rhagferfau.

3. Nodi gwahaniaeth rhyw.

4. Nodi y cyflwr galwedigol.

Gosodwn yma y deddfau sydd yn llywodraethu y cyfnwidiadau cystrawenol. Cymer geiriau y sain feddal,

1. Ar ol berfau terfynol pan eu dylunir gan eu gwrthddrych.

SIAMPLAU.

Gwnawn *ddyn*; deallaf *brif* byngciau y *ddadl*; cymerwch *fi* gyda *chwi*; gwelais *lawer* ohonynt; hoffwn *weled* y *gwaith*; gwnawn *ddwys*-fyfyrion y *cyfryw*.

Sylw. Nid yw berf yn y modd annherfynol yn meddalu y gyd-sain a'i dyluno; megys, "Bwriadu *galw* a *wnai*;" "yr oeddwn yn bwriadu *galw*;" "yr oeddwn wedi bwriadu *galw*."

2. Ar ol yr arddodiaid rhagenwol, a'r arddodiaid unigol* o ba rai y tarddant, oddigerth *er*, *rhag*, *rhwng*, ac *yn*. Hefyd ar ol yr arddodiaid cyfansawdd a darddant o'r arddodiaid unigol.

SIAMPLAU.

O *fynydd* i *fryn*; i *brif* ddinas *Lloegr*; i *bwy* y *cyffelybaf* *of*; *blinai* wrth *gerdded*, neu wrth *ddwys*-fyfyrion; oddi wrth *flinder*.

3. Ar ol y cyfenwau cyffredin a ddylynir gan *gynenw*, neu ar ol rhagferfau a ddylynir gan *ferf* neu *gyfenw*.†

SIAMPLAU.

Hen *ŵr*; y *cyfryw* bethau; awyddus *ddysgwyliai*; dyn go *dda*.

4. Ar ol y cyfenwau anmhenodol, oddigerth *llawer*, *rhai*, *pob*, *un*, a *dim*.

* Perthyn yr arddodiad i'r rhestr uchod.

† EITHRIAD. Pan fyddo y cyfenw yn y radd gymharol nid yw y gydsain ddylynol yn newid; megys, "gwell *gwaith*." Nid yw yn newid *chwaith* ar ol y rhagferfau *mwy* a *mwyaf*, *tra*, nac *yn ddigon*.

SIAMPLAU.

Ychydig bethau; amryw droion; ambell waith.

5. Ar ol y rhifedi trefniadol pan fyddo y cynenw yn fenywaidd.

SIAMPLAU.

Yr ail waith; y drydedd wers; y chweched bennod.

Sylw. Arferir yn gyffredin feddalu y sain ar ol *ail*, hyd yn nod pan fyddo y cynenw yn wrywaidd; ond ni wneir hyn yn y Beibl. Yn lle dywedyd yr 'ail ddydd,' fel y gwneir yn brwsen-ol, dywedir yno, yr 'ail dydd,' yr hon yw y ffordd fwyaf cyson.

6. Ar ol cynenwau benywaidd unigol a ddyllynir gan gyfenw neu ragferf.

SIAMPLAU.

Pont fawr; ysgubor goed; tās wair; dynes dra rhagorol.

Sylw. Cynenw gwrywaidd hefyd, pan yn enw priodol, a ofyn i gydsain ddechreuol y cyfenw a'i dyluno fod yn feddal; megys, "Lazarus dlawd, Haman ddichellgar."

7. Ar ol y neu *un* a ddyllynir gan gynenw benywaidd unigol,* neu ei gyfenw, neu ragferf.

Sylw. Meddalir cydsain ddechreuol y cyfenw *da* ar ol *y*, er ei fod yn wrywaidd; megys, "Y *da*u ddyn."

SIAMPLAU.

Y gymdeithas; ungymdeithas; y Feibl Gymdeithas; y gyfryw weithred; y dra rhagorol weithred.

8. Ar ol cynenw priodol a ddyllynir gan gynenw cyffredinol.

SIAMPLAU.

Dafydd frenin; Mair forwyn; Duw Dad.

9. Ar ol cynenw cyffredinol benywaidd a ddyllynir gan gynenw priodol.

SIAMPLAU.

Y forwyn Fair; y frenines Fuddyg.

10. Ar ol cyfryngiaid.

SIAMPLAU.

Ha fab! Gwae fi! O drueni!

* EITHRIAD. Llac *rā* yn nechreu cynenwau benywaidd ni chyfnawid-
iant; megys, "Y *rhan*, y *rheol*, y *lleuad*, y *llong*."

11. Meddalir cydsain ddechreuol gair yn y cyflwr galwedigol.

SIAMPLAU.

Olygydd hynaws; Barchedig Syr; Drugarog Dad.

12. Ar ol gair a fyddo yn cyfryngu rhwng berf a'i thestyn neu ei gwrthddrych.

SIAMPLAU.

Yr wyf yn caru [nid yn unig] weled y fan, &c; tynu [ymaith] bechodau; yr oedd [yn bresenol] ddau feddyg.

13. Meddalir cydsain ddechreuol modd annherfynol pan ei blaenorir gan ei destyn.

SIAMPLAU.

Dymunais arno *ef* fynes yno; ar ol i'r *dyn* orphen ei waith.

14. Meddalir cydseiniaid dechreuol er y bydd y geiriau llywodraethol wedi eu gadael allan.

Gwelais *ef* ddydd Sadwrn (h. y. *ar* ddydd Sadwrn); nid ydwyf fi deilwng i ddattod carai ei esgid (h. y. *yn* deilwng); nid yw *ŵr* i ti (h. y. nid yw *yn* *ŵr*); yn tueddu fwyaf (h. y. *yn* fwyaf); beth yw hwn? (h. y. *pa* beth?) yr wyf yn ei weled *ef* rai prydiau (h. y. *ar* rai prydiau).

Y CYFNEWIDIADAU AFREOLAIDD.

Nid yw yn hawdd dyfalu beth yw dyben y cyfnewidiadau hyn. Dichon mai llygriadau ydynt y rhan fwyaf ohonynt. Fe allai mai y dyben yn gosod y sain ffroenawl ar ol yr arddodiad *yn* oedd, i wneyd gwahaniaeth rhyngddo a'r rhagferf *yn*. Y cynllun isod a ddengys ar un olwg drefn y cyfnewidiadau afreolaidd.

			Sain Feddal.
DAU, DWY (<i>cyfenwau</i>)	} a dreiglant	{	P i B
A, YN, FE (<i>rhagferfau</i>)			T i D
NEU, PAN (<i>cysylltiad</i>)			C i G
DYMA, DYNA, DACW			
Y geiriau uchod, gyda NI,	} a dreiglant	{	B i F
NA, ONI, (<i>rhagferfau</i>)			D i Dd
			G i
			Ll i L
			M i F
			Rh i R

YN (*arddodiad*) a dreigla

Sain Ffroenawl.

{	P	i	Mh
	T	i	Nh
	C	i	Ngh
	B	i	M
	D	i	N
	G	i	Ng

TRI, CHWE (*cyfenwau*)

TRA, NI, NA, ONI (*rhagferfau*)

A, GYDA, TUA (*arddodiaid*)

A (*cysylltiad*)

NA, ONI (*cysylltiad*)

Sain Chwern.

{	a dreiglant	P	i	Ph
		T	i	Th
		C	i	Ch

Sylw 1. Pan ddyllynir y rhagferf yn gan ferf yn y modd an-
nherfynol neu ei rhagferf, ni feddalir y gydsain; megys, "Yn
creu, yn gorwedd, yn prysur gerdded."

2. Nid yw *Ll* ac *Rh* yn cyfnwid ar ol y rhagferfau *cyn, mor,*
pur, nac yn. Ond pan y ffuriant gydseiniaid dechreuol cyn-
enwau ar ol *yn*, dylid eu meddalau.

3. Arferir y sain ffroenawl weithiau ar ol rhai o'r cyfenwau
rhifol; megys, "Wyth niwrnod, ugain mlynedd."

CYNLLUNIAU.

Er bod rhai o'r doethion paganaidd yn rhoddi y *flaenoriaeth*
i'r Aifftiaid.—S. ROBERTS. Ond cynifer ag a'i derbyniasant ef,
efe a roddes iddynt allu i fod yn feibion i Dduw.—*Ioan* i. 12.
Ni welodd neb Dduw erioed.—*Adn.* 18. A'r ddau ddysgybl a'i
clywsant ef yn llefaru.—*Adn.* 37. A ddysg neb iddo ddim i'w
fivya?—*Ioan* iv. 33. Y mae eto bedwar mis.—*Adn.* 35. Ac
efe a arosodd yno ddeuddydd —*Adn.* 40. Nid cyfreithlawn i ti
godi dy wely.—*Ioan* v. 10. Efe oedd ganwyll yn llosgi.—*Adn.*
35. Y mae yma ryw fachgenyn, a chanddo* bum torth haidc.—
Ioan vi. 9. Ac wedi iddynt ddringo i long, hwy a aethant drost
y môr i Capernaum.†—*Adn.* 17. A gan fod y moddion i hyny

* Gwreiddyn gan a gyda, medd y Dr. Puw, yw can a cyda; ac er mai y
blaenaf a arferir yn bresenol, eto *ch*, sain chwern *c*, a ddefnyddir fel cyd-
sain ddechreuol ar ol a a na. Rhai ysgrifenywyr ni chyfnewidiant yr *g* ar
ol y geiriau hyn.

† Ni ddylid newid y *t* yn nechreu y geiriau, *tros, trwy, a thrachefn*, oddi
eithr pan y try i'r sain chwern. Ni ddylid ei newid yn nechreu y gair
tan chwaith ond i'r sain chwern, oddi eithr pan ei blaenorir gan o neu
oddi.

‡ Canfyddir yma nad yw yr *C*, yn nechreu y gair Capernaum, wedi
meddalau ar ol *t*. Yr ydym yn cyduno yn hollol â'r Parch. Walter Davies,
mai gwell yw peidio â newid cydseiniaid dechreuol geiriau a fyddont heb

yn ein dwylaw.—J. MILLS. A gyda gwresogrwydd a hwyl anarferol y pregethant.—CALEDFRYN. Canys yn hyn o beth yr oeddent hwy yn llawer mwy rheolaidd noc ydym ni.—TESID. Arweiniwyd ef i chwilio amdani trwy hen draddodiad, ei bod wedi syrthio, trwy dori bedd yn rhy agos iddi.—CARNHUANAWC.

GWALLAU.

Ac ar y gair, megys ei arferir fel* hyn, rhydd Eustathius yr esboniad canlynol. Ni bydd diwedd. Er fod yr olaf lawer o genedlaethau yn hyn. Yr hwn wedi teyrnasu tri mis a gymerwyd yn garcharor. Yr oedd ei sefyllfa y fwyaf gresynol ag a ellir ddychymygu. Dydd iau diweddaf y bu farw fy nghyfaill. Gwelais ef ar foreu ddydd Mercher. A chwedid dwyn yn nghyd yr holl arch-offeiriaid. Yn y sefyllfa mwyaf blodeuog. Y mae y gair yn arwyddo. nid yn unig cytundeb cyfamodol, &c. Awdl ar y pedwar mesur ar hugain. Yr hwn sydd wedi myned drwy yr holl amrywiaethau. Gan ei fod ef wedi dringo dros y clawdd, dringaf sinau drosto. Haeddai ei gospi am y cyfryw weithred. Yr wyf yn credu fod hyn yn briodol. Dywedai nad oes fodd† i'w weled. Gwraig ddrwg ei nhatur. Efe a orwedda i yn eu mlysg;‡ A thyna yr amser y gwelais i ef. Tybir fod oddeutu dau cant yn bresenol. Os etyb hyn rhyw ddyben y mae at eich gwasanaeth. Ymddengys ddarfod iddi lewyrchu ar noson ei enedigathaeth ef, ac yna diflanu hyd yr amser presenol.

ADCHWILIAD I'R DDEGFED BENNOD.

1. I ba sawl dosbarth y rhenir y gyfndraeth o gyfnewidiadau y cydseiniaid?—I ddau; sef, y rheolaidd a'r afreolaidd.

2. Beth yw dyben y cyfnewidiadau rheolaidd?—Nodi gwanhaniaeth person; nodi gwrthddrych berfau ac arddodiaid; nodi perthynas cynenwau a chyfenwau, a berfau a rhagferfau; nodi gwanhaniaeth rhyw; a nodi y cyflwr galwedigol.

3. Beth yw dyben y cyfnewidiadau afreolaidd?—Nid yw yn hawdd dychymygu beth yw eu dyben: dichon mai llygriadau ydynt y rhan fwyaf ohonynt.

eu Cymreigio. Ei sylw ef sydd fel y canlyn:—"Nid addas cymhell estron eiriau i ostwng eu gwarau i'r iau Gymreig. Gellid newid Dafydd i Ddafydd, Pedr i Bedr, Mair i Fair, &c., o herwydd ein bod wedi eu mahwysiadu hwynt i'n hiaith; ond gadawer Paul, Barnabas, Babilon, Gath, Galilea, heb eu heillio o'u blaenoriaid. Boneddigaidd yw dangos parch i ddyethriaid.

* Nid yw yr f yn llythyren wreiddiol, ac o herwydd hyn y mae rhai yn arferyd *mal* yn lle *fel*, *efelly* yn lle *felly*, *e* yn lle *fe*, ac *efallai* yn lle *fe allai*.

† Ni ddylid meddalu cydsain ar ol y ferf bod, os na fydd y rhagferf yn y ddealliedig.

‡ P a f yn unig sydd yn cyfnewid i *m* ac *n*.

PENNOD XI.

CYNLLUN O GYSTRAWENIAETH.—*Specimen of Syntactical Parsing.*

Yn niwedd y rhan Geiryddiaeth rhoddwyd cynllun i'r efrdydd pa fodd y dylai fyned yn mlaen i brofi ei wybodaeth, ac i wneyd ei hun yn hyddysg yn y rhan bôno o ramadeg. Yn awr nyni a roddwn gynllun pa fodd y dylai fyned yn mlaen i wneyd ei hun yn hyddysg yn y drydedd ran o ramadeg.

1. *Y mae ymddyddanion drwg yn llygru moesau da.*

Y mae—amser presenol o'r ferf bod. *Y mae* yn gwasan-aethu yma fel berf gynorthwyol i "yn llygru." *Ymddyddanion*—cynenw, rhif lluosog, a thestyn y ferf "*y mae*." *Trwy* fod y testyn yn dylyn y ferf, rhaid i'r ferf fod yn y rhif unigol, yn ol Rheol I, Pen. I. *Drwg*—cyfenw. *Yn llygru*—amser presenol o'r modd annherfynol; neu gellir ystyried "*y mae yn llygru*" fel amser presenol o'r modd mynegol, yn sefyll am y ferf "*llygra*." *Moesau*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan y ferf "*llygru*." *Da*—cyfenw.

2. *Canys myfi yw y lleiaf o'r apostolion, yr hwn nid wyf addas i'm galw yn apostol, am i mi erlid eglwys Dduw.*

Canys—cysylltiad. *Myfi*—rhagenw dwbl, a thestyn y ferf "*yw*." *Yw*—amser presenol o'r ferf bod, ac i fod yn y trydydd person, er bod ei thestyn yn y person cyntaf, am na chaniatâ y rhagferf *yn* ar ei hol, yn ol Rheol 3, Pen. I. *Y*—bannod. *Lleiaf*—cyfenw, yn perthyn i "*myfi*." *O'r*—arddodiad bannodol. *Apostolion*—cynenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan yr arddodiad "*o*." *Yr hwn*—rhagenw perthynol, a thestyn y ferf "*wyf*." *Y mae* yn cydweddu â'i flaenorydd "*myfi*" mewn rhif, cenedl, a pherson, yn ol Pen. IV. *Nid*—rhagferf. *Wyf*—amser presenol o'r ferf bod, ac yn cydweddu â'i thestyn "*yr hwn*." *Addas*—cyfenw, yn perthyn i "*yr hwn*." *I'm*—arddodiad a rhagenw rhagarweiniol. *Galw*—berf weithredol, yn llywodraethu y rhagenw "*ym*." *Yn*—rhagferf. *Apostol*—cynenw, yn yr un cyflwr ag "*ym*." *Dengys* "*yn*" fod y gair a'i dylno yn yr un cyflwr a gair a'i blaenora, yn ol Rheol I, Pen. VIII. *Am*—cysylltiad. *Y mae* pob cysylltiad yn gofyn berf derfynol ar ei ol, naill ai yn grybwylledig neu yn ddealledig; felly y mae gan "*am*" y ferf "*ddarfod*" yn ddealledig ar ei ol. *I*—arddodiad. *Mi*—rhagenw, yn cael ei lywodraethu gan "*i*." *Y mae* "*i*" yn gofyn cydsain feddal ar ei ol. Byddai yn fwy

priodol ysgrifenu, "if fi." *Erlid*—berf weithredol, modd annherfynol. *Eghoys*—cynenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan y ferf "erlid." *Dduw*—cynenw, yn y cyflwr meddianol. Y mae D yn y gair "Dduw" yn meddalu ar ol "eglwys," yn ol Pen. VII.

3. *Os yn y byd yma yn unig y gobeithiwn yn Nghrist, truanaf o'r holl ddynion ydym ni.*

Os—cysylltiad. *Yn*—arddodiad, a arferir o flaen cynenwau o ystyr penodol, yn ol Rheol 2, Pen. IX. *Y*—bannod. *Byd*—cynenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan "yn." *Yma*—cyfenw dangosol perthynol i byd, pa un sydd bob amser yn gofyn cynorthwy y bannod. *Yn unig*—rhagferf. *Y*—rhagferf, yn cyfryngu rhwng y rhagferf "yn unig" a'r ferf, yn ol Rheol 1, Pen. IX. *Gobeithiwn*—berf ganolig. *Yn*—arddodiad fel o'r blaen, ac y mae yn newid y gydsain a'i dyluno i'r sain ffroenawl, yn ol Pen. X. *Nghrist*—cynenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan "yn." *Truanaf*—cyfenw, yn y modd eithafol. Y mae yn perthyn i'r rhagenw "ni." *O'r*—arddodiad a bannod. *Holl*—cyfenw perthynol i "ddynion." *Ddynion*—cynenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan "o." Cyfnewidir y "d" i "dd" gan y cyfenw "holl," yn ol Pen. X. *Ydym*—berf. *Ni*—rhagenw, a thestyn "ydym."

4. *Eithr pan yw yn dywedyd fod pob peth wedi eu darostwng, am-lwg yw mai oddi eithr yr hwn a ddarostyngodd bob peth iddo.*

Eithr—cysylltiad, yn dangos bod perthynas rhwng yr hyn a'i dyluna a'r hyn a'i blaenora. *Pan*—cysylltiad, yn cysylltu y ddwy ferf derfynol "yw" a'i dylynant. *Yw*—berf. Y mae yma yn ferf gynorthwyol i "yn dywedyd," yr hyn sydd yn anmhrìodol; canys nis gellir arferyd "yw" fel ferf gynorthwyol mewn brawddeg gadarnhaol. Dylasai fod, "y mae." *Yn dywedyd*—berf, modd annherfynol. *Fod*—berf gysylltiadol. Gan nad yw berf yn y modd annherfynol yn meddalu cydseiniaid, dylai y gair hwn fod yn "bod." *Pob*—cyfenw, perthynol i "peth." *Peth*—cynenw, a thestyn y ferf "bod." *Wedi*—arddodiad, yn llywodraethu y gair "cael" sydd yn ddealliedig ar ei ol. *Eu*—rhagenw rhagarweiniol, yn cyfeirio at "peth." Trwy fod y cyfenw "pob" yn gysylltedig â "peth," dylai "eu" fod yn unigol, yn ol Pen. III. *Darostwng*—berf. Gellir ystyried, "bod wedi cael ei ddarostwng," yn ferf oddefol, yn sefyll am, "y darostyngwyd." *Am-lwg*—cyfenw, yn cyfeirio at destyn "yw." *Yw*—berf. *Mai*—cysylltiad. *Oddi eithr*—arddodiad. *Yr hwn*—rhagenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan "oddi eithr."

A—rhagferf. Y mae yma yn gwasanaethu hefyd yn lle rhagenw perthynol. *Ddarostyngodd*—berf. Y rhagferf “a” a gyfnewidiodd y “d” i “dd,” yn ol Pen. X. *Bob*—cyfenw, perthynol i “dyn.” “P” a gyfnewidiwyd i “b” gan y ferf derfynol “cyfnewidiodd,” yn ol Pen. X. *Peth*—cynenw, yn y cyflwr gwrthddrychol, yn cael ei lywodraethu gan “cyfnewidiodd.” *Iddo*—arddodiad rhagenwol. Y mae “mai oddi eithr yr hwn a ddarostyngodd bob peth iddo,” yn ffurfio testyn y ferf “yw.”

5. *Trachefn y cymerth diafol ef i fynydd tra uchel, ac a ddangosodd iddo holl deyrnasodd y byd.*

Trachefn—rhagferf. *Y*—rhagferf, yn cyfryngu rhwng y rhagferf flaenorol a'r ferf, yn ol Pen. IX. *Cymerth*—berf, a arferir weithiau yn lle “cymerodd.” *Diafol*—cynenw, a thestyn y ferf “cymerodd.” *Ef*—rhagenw, a gwrthddrych y ferf “cymerodd.” *I*—arddodiad. *Fynydd*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan “i,” pa un sydd yn gofyn y sain feddal ar ei ol. *Tra*—rhagferf. *Uchel*—cyfenw. *Ac*—cysylltiad. *A*—rhagferf. Trwy fod y cysylltiad yn gofyn yr un ffurf o'i flaen ac o'i ol, dylai hwn fod yn “y,” yn ol Pen. V. *Ddangosodd*—berf, a'r “d” wedi ei meddalu gan “a.” *Iddo*—arddodiad rhagenwol. *Holl*—cyfenw. *Deyrnasoedd*—cynenw, a gwrthddrych y ferf “dangosodd,” a'r “t” wedi ei meddalu gan “holl.” *Y*—bannod. *Byd*—cynenw, yn y cyflwr meddianol.

6. *Na thybiwch fy nyfod i dori y gyfraith, neu y proffwydi.*

Na—rhagferf. *Thybiwch*—berf, a'r “t” wedi ei throï i'r sain chwern gan “na,” yn ol Pen. X. *Fy*—rhagenw rhagarweiniol. *Nyfod*—berf, modd annherfynol, a'r “d” wedi ei throï i'r sain chwern gan “fy.” *I*—arddodiad. *Dori*—berf, modd annherfynol, a'r “t” wedi ei meddalu gan “i.” *Y*—bannod. *Gyfraith*—cynenw benywaidd, a gwrthddrych y ferf “tori,” a'r “c” wedi ei meddalu gan y bannod. *Neu*—cysylltiad. “Na” a ddylai fod, yn ol Rheol 4, Pen. IX. *Y*—bannod. *Proffwydi*—cynenw, yn yr un cyflwr a “gyfraith,” yn ol Pen. V, lle y dywedir bod cysylltiad yn cydio cynenwau yn yr un cyffyrâu.

7. *Canya pa lesdd i ddyn os enill yr holl fyd, a cholli ei enaid ei hun?*

*Cany*s—cysylltiad. *Pa*—cyfenw. *Lesdd*—cynenw, a thestyn y ferf “bod” ag sydd yn ddealliedig, a'r “ll” wedi ei meddalu gan “pa.” *I*—arddodiad. *Ddyn*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan “i,” a'r “d” wedi ei meddalu ganddo. *Os*—cysylltiad. *Enill*—berf, modd amodol, ac yn cydweddu â'i thestyn “efe” ag sydd yn ddealliedig. *Yr*—bannod. *Holl*—cyfenw,

Fyd—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan y ferf “enill,” a’r “b” wedi ei meddalu gan “holl.” *A*—cysylltiad. *Cholli*—berf, modd annherfynol, a’r “c” wedi ei throï i’r sain chwern gan “a.” Ond dylai “colli” fod yn yr un modd ag “enill,” yn ol Pen. V. Gan hyny dylai yr ail aelod fod fel hyn,—“Os bydd iddo enill yr holl fyd, a cholli, &c.” *Ei*—rhagenw rhagarweiniol. *Enaid*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan y ferf “colli.” *Ei hun*—rhagenw cyfansawdd.

8. *A hon yw y ddamnedigaeth; ddyfod goleuni i’r byd, a charu o ddynion y tywyllwch yn fwy na’r goleuni.*

A—cysylltiad. *Hon*—cyfenw dangosol. *Yw*—berf. *Y*—bannod. *Ddamnedigaeth*—cynenw benywaidd, a thestyn y ferf “yw,” a’r “d” wedi ei meddalu gan y bannod. *Ddyfod**—berf, modd annherfynol. Ni ddylasai y “d” gael ei meddalu. *Goleuni*—cynenw, ac y mae yn gofyn rhyw air i’w lywodraethu os na ystyriwn ef yn y cyflwr meddianol. *Pr*—aroddodiad a bannod. *Byd*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan “i.” *A*—cysylltiad. *Charu*—berf, ac yn yr un modd a “dyfod,” a’r “c” wedi ei throï i’r sain chwern gan “a.” *O*—aroddodiad. *Ddynion*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan yr arddodiad, a’r “d” wedi ei meddalu ganddo. *Y*—bannod. *Tywyllwch*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan y ferf “caru.” *Yn fwy*—rhagferf. *Na’r*—cysylltiad sydd yn dilyn y radd gymharol, gyda bannod. *Goleuni*—cynenw, yn cael ei lywodraethu gan y ferf “caru” ag sydd yn ddealledig; megys, “A charu o ddynion y tywyllwch yn fwy na “charu” ohonynt y goleuni.”

9. *Ac os braid y mae y cyfiawn yn gadwedig, pa le yr ymddengys yr annwio!*

Ac—cysylltiad. *Os*—cysylltiad. *Braid* †—rhagferf. *Y*—rhagferf. *Mae*—berf. *Y*—bannod. *Cyfiawn*—cyfenw, a arferir yma fel cynenw, a thestyn y ferf “mae.” *Yn gadwedig*—cyfenw, perthynol i “y cyfiawn.” *Pa le*—rhagferf, neu gellir ystyried “pa” yn gyfenw, a “le” yn gynenw, yn cael ei lywodraethu gan yr arddodiad “yn” dealledig. *Yr*—rhagferf. *Ymddengys*

* Yn lle arferyd flurf gysylltiadol y ferf bod, ac enwi y testyn o flaen y ferf, y mae y Beibl yn fynych yn defnyddio y flurf uchod, sef gosod y ferf yn gyntaf, a’r testyn ar ei hol; ond y rhan fynychaf llywodraethir y testyn gan “o;” megys, “Pan glybu hwn ddyfod o’r lesu.” Y modd yn mha un y geiriem ni hwn a fyddai, “Pan glybu hwn ddarfod i’r lesu ddyfod.”

† Arferir y gair *braid* weithiau yn anmhrïodol yn lle *prin* a *bron*; megys, “*Braid* y gallm ni ei glywed ef.” “Os *braid* y bydd y cyfiawn yn gadwedig.” “Y mae pob llythyr *braid* a dderbynnir yn rhoddi cefnog-aeth.” “A *braid* nad ellir dywedyd ei fod yn cynyddu yn ddibaid.” *Prin* a ddylai fod yn y ddwy frawddeg flaenaf, a *bron*, neu *agor*, a ddylai fod yn y ddwy olaf. “Yn lle, “*braid* nad ellir, dyweder, “bron y gellir.”

—berf. *Yr*—bannod. *Annuwio!*—cyfenw, a arferir yma fel cynenw, a thestyn y ferf “ymddengys.”

10. *Dyna y fan oreu o bob* un.*

Dyna—berf ddangosol.† *Y*—bannod. *Fan*—cynenw, a thestyn “*dyna*,” a’r “*m*” wedi ei meddalu gan y bannod. *Oreu*—cyfenw, y radd eithafol o “*da*,” a’r “*g*” wedi ei meddalu mewn trefn i’r cyfenw gydweddu â’i gynenw mewn cenedl. *O*—ar-ddodiad. *Bob*—cyfenw, a’r “*p*” wedi ei meddalu gan yr ar-ddodiad. *Un*—cynenw, llywodraethedig gan yr arddodiad. Yn lle, “o bob un,” dylai fod, “o’r cwbl.”

ADCHWILIAD I’R UNFED BENNOD AR DDEG.

1. Pa un ai brawddeg unigol ai cyfansawdd yw yr un a rif-nodwyd 1?—Unigol.

2. Pa un ai mynegol, ai gofynol, ai gorchymynol ydyw hi?—Mynegol.

3. Pa un yw y testyn?—Ymddyddanion drwg.

4. Pa un yw y priodoliaeth?—Y mae yn llygru.

5. Pa un yw y gwrthddrych?—Moesau da.

6. Pa un ai brawddeg uniongyrch ai gwrthdröedig ydyw i?—Uniongyrch.

7. Pa un ai unigol ai cyfansawdd yw y frawddeg a rifnodwyd 2?—Cyfansawdd.

8. O ba sawl brawddeg unigol y mae yn gyfansoddedig?—O dair.

9. Pa un yw y gyntaf?—Myfi yw y lleiaf o’r apostolion.

10. Beth yw testyn y frawddeg yna?—Myfi.

11. Beth yw y priodoliaeth?—Yw y lleiaf o’r apostolion.

12. Pa un yw yr ail frawddeg unigol?—Nid wyf addas i’m galw yn apostol.

13. Beth yw testyn y frawddeg yna?—*Fi*, ag sydd yn ddeall-edig ar ol *wyf*.

14. Beth yw y priodoliaeth?—Y frawddeg oll oddi eithr *ff*.

* Bai a gyflawnir yn fynych yw arferyd *bob* ar ol y radd eithafol; megys, “*Dyna y fan oreu o bob un*”; “*O bob meddyginiaeth dyma’r un mwyaf effeithiol*.” Gellir gweled yn rhwydd, ond craffu ychydig, fod y gosodiadau hyn yn hollol afresymol. Y mae y pethau a gymharir yn y radd eithafol yn cael eu rhestru oll gyda’u gilydd, fel y nodwyd tudal. 57., h. y., y mae y peth a nodir allan yn benodol yn perthyn i’r rhestr a grybwyllir ar ol yr arddodiad o, a rhaid bod dau wrthddrych o leiaf yn gynwysedig yn y rhestr onid nis gall fod cymhariaeth. Yn awr nid yw *bob* yn cyfeirio yn uniongyrchol ond at un gwrthddrych; y mae yn eglur gan hyny fod ei ddefnyddiad yn anmhridol. Dylid dywedyd, “*Dyna y fan oreu o’r cwbl*”; “*O’r holl feddyginiaethau dyma’r un mwyaf effeithiol*.”

† Y mae *dyna*, *dyma*, neu *llyma*, *llyna*, a *dawo*, y rhan fynychaf, yn ateb yn lle y trydydd person o’r amser presenol o’r ferf *bod*, a chyfenw dangosol.

15. Pa un yw y drydedd frawddeg?—Darfu i mi erlid eglwys Dduw.

16. Beth yw y testyn?—I mi.

17. Beth yw y priodoliaeth?—Erlid.

18. Beth yw y gwrthddrych?—Eglwys Dduw.

19. A ydych chi yn cofio pa ranau-ymadrodd sydd yn cysylltu brawddegau unigol, fel ag i'w gwneyd yn frawddeg gyfansawdd?—Ydwyf;—rhagenwau perthynol, cysylltiaid, a'r ferf bod.

20. Pa ranau ymadrodd a gysylltant y tair frawddeg unigol a enwyd, fel ag i'w gwneyd yn un frawddeg gyfansawdd?—Y rhagenw perthynol *yr hwn*, a'r cysylltiad *am*.

21. Beth yw defnydd y cysylltiad *canys*, yn y dechreu?—Cysylltu y frawddeg neu yr adnod â'r adnod sydd o'i blaen.

22. Pa un ai unigol ai cyfansawdd yw y frawddeg a rifnodwyd 3?—Cyfansawdd.

23. O ba sawl brawddeg unigol y mae yn gyfansoddedig?—O ddwy.

24. Beth yw y gyntaf?—Yn y byd yma yn unig y gobeithiwn yn Ngbrist.

25. Beth yw y testyn?—*Ni*, dealledig ar ol *gobeithiwn*.

26. Beth yw y priodoliaeth?—Y frawddeg oll oddi eithr *ni*.

27. Beth yw yr ail frawddeg unigol?—Truenusaf o'r holl ddynion ydym ni.

28. Beth yw y testyn?—*Ni*.

29. Beth yw y priodoliaeth?—Y frawddeg oll oddi eithr *ni*.

30. Pa ran-ymadrodd sydd yn uno y ddwy frawddeg hyn?—Y cysylltiad *os*.

31. Pa ddylanwad y mae y cysylltiad *hwn* yn ei gael ar y brawddegau hyn?—Eu gwneyd yn amodol.

32. Pa un ai unigol ai cyfansawdd yw y frawddeg a rifnodwyd 4?—Cyfansawdd.

33. O ba sawl brawddeg unigol y mae yn gyfansoddedig?—O bedair.

34. Beth yw y gyntaf?—Y mae pob peth wedi ei ddarostwng.

35. Beth yw testyn y frawddeg unigol yna?—Pob peth.

36. Beth yw y priodoliaeth?—Yr holl frawddeg oddi eithr y testyn.

37. Beth yw yr ail frawddeg?—Y mae yn dywedyd hyny.

38. Beth yw testyn y frawddeg yna?—Ef, dealledig ar ol “y mae.”

39. Beth yw y priodoliaeth?—Y mae yn dywedyd.

40. Beth yw y gwrthddrych?—Hyny (sef, fod pob peth wedi ei ddarostwng, &c.)

41. Beth yw y drydedd frawddeg?—Amlwg yw mai oddi eithr Duw.

42. Beth yw testyn y frawddeg yna?—Mai oddi eithr Duw.

43. Beth yw y priodoliaeth?—Amlwg yw.

44. Beth yw y bedwaredd frawddeg?—Efe a ddarostyngodd bob peth iddo.

45. Beth yw testyn y frawddeg yna?—Efe, sef yr hwn.

46. Beth yw y priodoliaeth?—A ddarostyngodd.

47. Beth yw y gwrthddrych?—Bob peth.

48. Pa eiriau a gysylltant y brawddegau unigol yna?—Y cysylltiad *pan*, y ferf gysylltiadol *bod*, a'r rhagenw perthynol *a*.

49. Pa un ai unigol ai cyfansawdd yw y frawddeg a rifnodwyd 5?—Cyfansawdd.

50. O ba sawl brawddeg unigol y mae yn gynwysedig?—O ddwy.

51. Beth yw y gyntaf?—Cymerth diafol ef i fynydd tra uchel.

52. Beth yw testyn y frawddeg yna?—Diafol.

53. Beth yw y priodoliaeth?—Cymerth i fynydd uchel.

54. Beth yw y gwrthddrych?—Ef.

55. Beth yw yr ail frawddeg?—Dangosodd iddo holl deyrnasodd y byd.

56. Beth yw testyn y frawddeg yna?—Diafol.

57. Beth yw y priodoliaeth?—Dangosodd.

58. Beth yw y gwrthddrych?—Holl deyrnasodd y byd.

59. Pa air sydd yn eu cysylltu?—Y cysylltiad *ac*.

60. Pa un ai unigol ai cyfansawdd yw y frawddeg a rifnodwyd 6?—Cyfansawdd.

61. O ba sawl brawddeg unigol y mae yn gynwysedig?—O ddwy.

62. Beth yw y gyntaf?—Na thybiwch fy nyfod i dori y gyfraith.

63. Beth yw testyn y frawddeg yna?—*Chwi*, dealliedig ar ol *thybiwch*.

64. Beth yw y priodoliaeth?—Na thybiwch.

65. Beth yw y gwrthddrych?—Fy nyfod i dori y gyfraith.

66. Beth yw yr ail frawddeg?—Na thybiwch fy nyfod i dori y proffwydi.

67. Pa fath frawddegau unigol yw y ddwy hyn?—Gorchymynol.

68. Pa air sydd yn eu cysylltu?—Y cysylltiad *neu*, yr hwn a ddylai fod yn *na*.

69. Pa sawl brawddeg unigol sydd gynwysedig yn y seithfed frawddeg?—Tair.

70. Pa rai ydynt?—Enilla yr holl fyd—cyll ei enaid ei hun—pa lesâd yw hyn y ddyn?

Tybir ein bod wedi rhoddi digon o gynlluniau i alluogi yr efrydydd i ddadgysoddi brawddegau i'w rhansau cyfansoddawl. Fe'i cynghorir i wneyd ei hun yn gyfarwydd yn y gorchwyl hwn, megys y moddion goren i'w ddwyn i amgylfred yn drwyadl natur a chyfansoddiad brawddegau. Gan fod pob traith ac ymddyddan wedi ei wneyd i fyny o gynulliad o frawddegau, y rhai o ganlyniad ydynt y prif gyfryngau trwy ba rai y tros-glwyddwn ein meddyliau, y mae yn amlwg pa fwyaf hysbys y byddom o'u natur a'u cyfansoddiad, mai mwyaf medrus y byddwn yn y defnyddiad ohonynt er cyflaed ein hamrywiol syniadau, a mynegiad ein hangenion.

RHAN IV.

TONYDDIAETH.—PROSODY.

TONYDDIAETH *sydd gynwysedig o ddwy ran; y flaenaf yn traethu ar Acen, Mesur, Pwyslais, Gorphwysiad, a Goslef; a'r olaf, ar Rheolau Barddoniaeth.*

PENNOD I.

AM ACEN.—*Of Accent.*

ACEN yw y dodiad o fwy o rym ar un sill mewn gair nag ar y lleill; megys, "Ysgrifen."

Er deall natur acen yn berffaith rhaid i ni fod yn hysbys o'r briodoledd hono a berthyn i'r llais ag sydd yn gwahaniaethu seiniau parabl oddi wrth seiniau cân, yr hon, oddi wrth fod y llais yn llithro o sain is i un uwch, ac o un uwch i un is, a ellir ei galw yn lithriad y llais. Wrth ganu y mae y llais yn dal ar un sain, ac yna yn cymeryd cam, fel pe byddai, i sain arall; ond wrth barablu y mae y llais yn llithro i fyny ac i lawr yn barhaus. Wrth seinio y gair *perchénog*, er anghraifft, nid yn unig rhoddir mwy o bwys ar y sill ganol, ond fe'i seinir mewn cywair uwch na'r lleill. Gelwir y codiad yma yn *acen lem* neu *ddyrchafedig*. Mewn brawddeg neu eblaith (*phrased*) seinir y sill acenedig weithiau yn is, er gyda mwy o rym, na'r sillau ereill; megys, "Pwy oedd Ioan Fedýddiwr?" Gelwir y gostyngiad yma yn *acen drom* neu *ddiogyndig*.

Y mae pob gair a fyddo yn cynwys mwy nag un sill, yn meddú sill acenedig. Mewn rhai ieithoedd y mae y rheolau ag sydd yn dangos ar ba sill y mae yr acen i'w dodî, yn dra lluosog, ac nid yehydig o amser a llafur sydd yn angenrheidiol i'w dysgu. Yn yr iaith Seisonig, er anghraifft, y mae yr acen weithiau ar y sill gyntaf o eiriau tairrell, weithiau ar yr ail, ac weithiau ar y drydded, yn ol fel y *hyde* y rheolau yn gofyn; megys, *dratar*, *spec-*

titor, magazine. Ond yn yr iaith Gysareig nid oes ond un rheol yn perthyn i osodiad yr acen ; sef, *ei bod i ddiagys yn gyson ar y sill nesaf i'r olaf.* Felly os chwanegir sill at air dwysill, fe symuda yr acen o'r sill gyntaf i'r ail ; os chwanegir sill arall, fe symuda i'r drydedd. Yn y modd yma symuda yn mlaen yn rheolaidd yn ol fel y byddo rhif y sillau yn chwanegu ; megys,

Sill 1 ... ysgrif
— 2 ... ysgrifen
— 3 ... ysgrifened
— 4 ... ysgrifenedig

Nid oes ond ychydig eithriadau i'r rheol hon. Y prif rai a ffurfir trwy uno terfyniad *a* berf, a therfyniad *ad* cynenw, â'r sill acenedig a'u blaenorant ; megys, *caniatâ* (yn lle *caniatas*), *lleihâd* (yn lle *lleihad*), *llesâd* (yn lle *llesad*).

PENNOD II.

AM FESUR.—*Of Quantity.*

MESUR yw amser sain sill.

Y mae i'r llafariad oll, mewn geiriau unsill yn diweddu â chydsain, sain hir a ber ; megys, *tâd, call ; bêdd, pen ; hîr, diu ; llôg, pont ; pŵr, pump ; gŵr, ffwrn ; dŷn, hyn.*

Pan fyddo llafariad yn diweddu gair unsill, y mae bob amser yn hir ; megys, *da, gwe, ni, to, tu, llw, tŷ.*

Arwyddnodir llafariad hir weithiau fel hyn,—â, ê, î, ô, û, w, ŷ ; a rhai byr fel hyn,—à, è, ì, ò, ù, w, ÿ.

Y brif adwy yn nghelfyddyd ddarllenol y Gymraeg, yw y diffyg o arwyddion neu reolau i ddangos y gwahaniaeth rhwng geiriau unsill hir a byr. Gall estron, ond gwneyd ei hun yn byddysg yn yr egwyddor Gymreig, ddysgu darllen ein hiaith gyda rhwyddineb a phriodoldeb, o ran sain ac acen, ond nid oes un llwybr iddo ddyfod yn hysbys o fesurau geiriau unsill. Hawdd a fusasai cyflenwi y diffyg hwn, trwy arferyd y nodau hirsain bob amser mewn geiriau unsill, pan fyddo y sain yn hir ; megys, *tâd, nêf, trist, côch, mŵg, dŷn.* Gwelsom rhai hen lyfrau yn mha rai y mabwysiadwyd y drefn hon.

Trwy fod llafariad yn niwedd geiriau unsill bob amser yn hir, ni fyddai achos i'w harwyddnodi hwy. Mewn geiriau lluwasesill y mae y llafariad bron bob amser yn fyr; felly y mae geiriau unsill hir yn trol yn fyr wrth chwanegu sill; megys, bêdd, beddau; dŷn, dynion. Yr unig amser ag yr arferir y sain hir mewn gair lluwasesill yw, pan yr acenir llafariad a ddyllynir gan lafariad arall; megys, lleihäodd; neu ynte pan y mae i'r gair ddau ystyr; megys, tönau, cânau, tânau.

Ni ddefnyddir y nôd hirsain yn bresenol mewn geiriau unsill, oddi eithr y cyfryw ag y buasai dodiad y sain fer iddynt yn cyfieu ystyr gwahanol; megys, càr, glân, tân, tòn, hŷn.

Nid oes un angen am arwydd y sain fer yn y Gymraeg; felly gellir ei ddeol yn gwbl.

PENNOD III.

AM BWYSLAIS.—*Of Emphasis.*

PWYSLAIS, fel y bwriadwyd i'r enw arwyddo, yw gosodiad y llais gyda mwy o bwys a chyflawnder ar ryw air neu eiriau penodol mewn brawddeg. Rhaid i'r gair pwysleisiol weithiau gael ei wahaniaethu gan ryw dôn benodol, yn gystal a chyda mwy o rym.

Defnydd acen yw rhwymo sillau yn nghyd, mewn trefn i allu gwahaniaethu geiriau oddi wrth eu gilydd. Defnydd pwyslais yw gwneyd ystyr brawddeg yn amlwg.

Gellir dosbarthu pwyslais i ddau fath, sef *gwan* a *chryf*. Wrth ddarllen yr ydys yn adrodd rhai geiriau unsill yn wanaidd a chyflym, yn gymhwys fel yr ynganir sillau diacenedig mewn geiriau lluwasesill; ac yr ydys yn pwyso ar eiriau unsill ereill, fel y gwneir ar y sillau acenedig. Y geiriau a ynganir felly yn ysgafu ydynt y rhanau-ymadrodd mânaf, megys y bannod, y rhagferfau, yr arddodiaid, y cysylltiaid, &c.; a'r rhai a adroddir gyda mwy o rym ac eglurder, ydynt y cynenwau, y berfau, a'r geiriau mwyaf arwyddocaol. Er anghraifft, cymerwn y geiriau canlynol o efengyl Ioan: "Yn y dechreuad yr oedd y Gair." Seinir *yn y* yn wanaidd a chyflym, fel y sill *de* sydd yn eu dilyn; a'r un modd y geiriau ag sydd yn dilyn y gair *dechreuad*, nes y deunwn

at y cynenw *Gair*, pa un a gynawir yn rymus ac eglur, fel y sill *chreu* yn y gair *dechreuad*. Wrth bwysleisiad o'r fath yma, pa un, o ran ei ffurfiad, sydd yn gymhwys yr un fath acen, ond ei fod yn dygwydd ar eiriau unsill, y meddylir y pwyslais gwan. Wrth y pwyslais cryf, y meddylir yr un peth ag ystyr cyffredin a mwyaf priodol y gair; sef, gosodiad y llais gyda grym neillduol ar ryw air neu eiriau penodol.

Rhoddir y pwyslais yn fynych ar eiriau cyferbyniol; megys, "A *gerddasoch* chwi i'r dref?" "Naddo, *marchogaeth* a wnaethym."—"A *gerddasoch* *chwi* i'r dref?" "Naddo, ond gwnaeth fy *mrawd* hyny."—"A *gerddasoch* chwi i'r dref?" "Naddo, ddim *cyn belled*." Rhoddir y pwyslais weithiau ar flaenddodiaid geiriau cyferbyniol; megys, "Efe a *heuir* mewn *llygredigaeth*, ac a *gyfodir* mewn *anllygredigaeth*."

Mewn trefn i'r darlennydd allu gosod y pwyslais yn briodol, y mae yn angenrheidiol iddo ymdrechu cyraedd amgyffrediad cywir o ystyr yr hyn y mae yn ei ddarllen; canys y mae dodiad y pwyslais gyda phriodoldeb cywir, yn ymarferiad parhaus o synwyr da a sylw craffus.

Y mae un bai ag y mae yn neillduol briodol i rybuddio y darlennydd rhagddo, sef hwnw o arferyd gormod o eiriau pwysleisiol. Yn unig trwy fod yn gynil yn yr arferiad ohonynt y gellir rhoddi priodol bwys iddynt. Os byddant yn dygwydd yn rhy fynych; os bydd llefarwr neu ddarlennydd yn ymdrechu gosod pwys mawr ar bob peth a adrodda, trwy luaws o bwysleisiau grymus, nyni a ddysgw'n yn fuan i beidio â thalu nemawr o sylw iddynt.

PENNOD IV.

AM ORPHWYSIADAU.—*Of Pauses.*

GORPHWYSIADAU ydynt attaliad y llais, er nodi allan mewn modd deallus wahanol raniadau yr ystyr, ac i ganiatau i'r llefarydd gymeryd ei anadl.

Y mae gorphwysiad yn wir angenrheidiol i'r llefarydd, heb yr hyn ni ddichon iddo barablu yn hir. Yn mhob math o ddarlennisiaeth ac areithyddiaeth, y mae trefniad yr anadl yn gofyn cryn

lawer o ofal, fel ag i beldio & gosod angenrhaid arhom i wahantu y geiriau hyny oddi wrth eu gilydd ag sydd yn meddu cysylltiad mor agos fel y dylent gael eu traethu â'r un anadliad, ac heb y gradd lleiaf o wahaniad. Y mae llawer o frawddegau yn cael eu hanafu yn druenus, a grym y pwyslais ei lwyr golli, trwy wneuthur y gwahaniadau mewn lleoedd anmhriodol. I ochei hyn, dylai pob un, tra yn llefaru neu yn darllen, fod yn dra gofalus i ddarparu cyflawnder o anadl gogyfer â'r hyn sydd ganddo i'w draethu. Camsyniad dirfawr yw tybio na ddylid cyrchu yr anadl ond yn unig ar ddiwedd brawddeg, pryd y caniateir i'r llais oetwng. Gellir yn hawdd ei gasgu yn y cyfyngau yn nghanol y frawddeg, lle na attellir y llais ond am fynydyn; a thrwy y trefnied hwn gellir bob amser gael ystôr digonol i ddwyn yn mlaen y frawddeg hwyaf, heb attaliadau anmhriodol.

Dylid ffurfio gorphwysiadau, wrth ddarllen a pharablu yn gyhoeddus, yn ol y dull yn mha un y byddwn yn adrodd ein meddyliau mewn ymddyddanion cyffredin; ac nid yn ol y dull celfyddydol caeth ag ydym yn ei gyraedd trwy ddarllen llyfrau yn ol y gwahannodiad cyffredin. Ni fydd mewn un modd yn ddigonol sylwi ar y nodau a arferir wrth argraffu; canys y mae y rhai hyn yn mhell oddi wrth amlygu yr *holl* orphwysiadau a ddylid eu gwneyd wrth ymadroddi. Sylwad gorfanylaidd ar y gorphwysleoedd hyn, a fu o bosibl yn un achos o undoniaeth, trwy arwain y darlennydd i gyffelyb dôn wrth bob attalnod, ac i ddisgynsain unfurfiol wrth bob diweddnod. Prif ddefnydd yr attalnodau yw cynorthwyo y darlennydd i ganfod y gystrawiaeth ramadegol; ac nid ydyw ond yn unig megys ail wrthddrych iddynt reoleiddio ei barabliad.

Er peri bod gorphwysiadau yn hyfryd a mynegol, y mae yn rheidiol nid yn unig iddynt gael eu gwneyd yn yr iawn le, ond fod tôn briodol yn cydfyned & hwynt, trwy yr hyn yr arwyddoceir natur y gorphwysiadau yma yn llawer mwy na thrwy eu hyd, yr hyn ni ellir ond anfynych ei fesur yn gywir. Weithiau, attaliad byr yn unig o'r llais sydd yn briodol; weithiau, y mae gradd o ddisgyniad yn y llais yn ofynol; ac weithiau, y dôn a'r ddisgynsain neillduol hyny ag sydd yn dynodi y frawddeg yn orphenedig. Yn yr holl achosion hyn, yr ydym i reoleiddio ein hunais trwy

yetyried y dull yn maha un y dyag anian ni i lefaru pan yn ymddyddan yn gywir a difrifol gydag ereill.

Rheol gyffredinol ydyw, y dylai y gorphwysiad [attaliol gael ei ddefnyddio pan fyddo yr ystyr yn anghyflawn; a'r gorphwysiad terfynol, pan fyddo yn orphenol. Ond y mae ymadroddion, yn y rhai, er bod yr ystyr yn anghyflawn, y cymer y llais y gorphwysiad terfynol yn hytrach na'r attaliol; ac ereill, yn y rhai y diwedda y frawddeg gyda'r gorphwysiad attaliol.

Rhaid peidio â chymysgu y gorphwysiad terfynol gyda'r disgyniad hwnw yn y llais â pha un y mae amryw ddarlennyddion yn unfurf yn diweddu eu brawddegau. Nid oes dim yn fwy dinystriol i briodoldeb a chadernyd na hyn. Tónau a throadau y llais, ar ddiwedd brawddeg, a ddylent gael eu hamrywio yn ol natur gyffredinol yr araeth, a chyfansoddiad ac ystyr neillduol y frawddeg. Mewn adroddiad diaddurn, ac yn enwedig mewn ymresymiad, ychydig sylw o'r dull yn yr hwn yr adroddwn ffaith, neu y cynaliwn reswm, mewn ymddyddan, a ddengys ei bod yn aml yn fwy priodol dyrchafu y llais na'i ostwng ar ddiwedd brawddeg. Y mae rhai brawddegau wedi eu cyfansoddi yn y fath fodd ag y gofyn y geiriau diweddaf drymach pwyslais nag unrhyw un o'r rhai blaenorol; tra y goddef ereill eu diweddu gyda sain dyner ac araf. Lle nad oes dim yn y synwyr yn gofyn i'r sain ddiweddaf fod yn ddyrchafedig neu bwysig, bydd disgyniad esmwyth, digonol i amlygu bod y synwyr yn orphenedig, yn briodol. Ac mewn darnau serch-gyffrous, yn enwedig y rhai cwynfanus, tyner, neu ddifrifol, bydd i dôn y nwyd yn fynych ofyn disgyniad mwy fyth yn y llais. Y drefn oreu i ddiwygio disgynsain unfurfiol, yw darllen yn fynych *ymadroddion deihol-edig*, yn y rhai y mae yr iaith yn llem, a'r *gwrthosodiadau* (*antitheses*) yn fynych wedi eu dwyn iddynt; a rbanau rhesymiadol, neu y cyfryw ag sydd yn llawn o arholion, neu fanllefau gwresog.

PENNOD V.

AM OSLEFAU.—*Of Tones.*

WRTH Oslef y deallir, cyweiriad y llais i nodi anian y syniadau a draethir.

Y mae *acen* a *mesur* yn perthyn i gynaniad geiriau ; *pwyslais* a *gorphwysiad*, i ystyr brawddegau ; tra y mae *goslef* yn perthyn i deimladau y llefarydd.

Y mae *pwyslais* yn effeithio ar rai geiriau ac ebieithon neillduol & gradd o dôn neu dreigliad y llais ; ond y mae *goslef* yn effeithio ar frawddegau, ac weithiau hyd yn nod ymadroddion cyfain.

Gresyn na ymdrechid symud ymaith yr hen arferiad annymunol hwnw ag sydd eto yn parhau yn ein hysgolion, sef darllen pob rhan o'r ysgrythyrau & thôn hirllais, drymlyd, a difywyd, heb wneuthur un gwahaniaeth rhwng yr ymadroddion mwyaf dwys a'r rhai mwyaf bywiog. Darllenir y bygythiadau mwyaf dychrynlyd ac ofnadwy, a'r addewidion mwyaf cysurllawn a gogoneddus, yn gwbl yn yr un dôn a llais ; ac y mae hyn yn llawn mor wrthun ac anmhriodol a phe byddai i flaenor canu arwain y cantorwyr i ganu tòn ysgafn, bywiog, a gorfoleddus, ar y geiriau dwys a sobr hyny,—

“Wele'r dydd ofnadwy'n dyfod, &c.”

Y mae yn ddilys y dylid darllen pob rhan o'r gair santaidd gyda symmrwydd a difrifoldeb ; ond nid yw tòn hirllaes, duchanllyd, yn un arwydd o hyny, mwy nag yw y darlleniad mwyaf bywiog a chyflym.

Gan fod geiriau a brawddegau wedi cael eu llefaru oddi ar wahanol ysgogiadau y meddwl, ni ddylid arferyd yr un llais gyda phob ymadrodd. Y mae rhagluniaeth nid yn unig wedi ein cynysgaethu & pheirianau ymadrodd i drosglwyddo ein meddwl, ond wedi ein meddianu & pheirianau i amrywio ein llais i fod yn gyfunol &g ansawdd yr hyn a lefarir genym ; ac fe ddylem, pan yn darllen unrhyw gyfansoddiad, ymdrechu dwyn ein hunain i bersonoli y llefarydd gwreiddiol o'r geiriau, fel pe byddem yn yr un amgylchiadau ein hunain.

Gall dyfyniadau o alarnad brydferth Dafydd uwch ben Saul a Jonathan, fod yn ddefnyddiol fel cynllun i egluro yr hyn a ddywedwyd ar y pwngc hwn :—

“O ardderchogrwydd Israel, efe a archollwyd ar dy uchelfaoedd di : pa fodd y cwmpodd y cedyrn !

“Nac adroddwch hyn yn Gath ; na fynegwch hyn yn heolydd

Ascelon : rhag llawenyachu merched y Philistiaid, rhag gorfoleddu o ferched y rhai dienwaededig.

"O fynyddoedd Gilboa, na ddisgyned arnoch chwi wlith na gwlaw, na maesydd o offrymau : canys yno y bwriwyd ymaith darian y cedyrn yn ddirmygus, tarian Saul, fel pe buasai heb ei eneinio âg olew."

Y gyntaf o'r rhanau hyn a esyd allan dristwch a galar; am hyny y mae y sain yn isel. Y nesaf a gynwys archiad bywiog, a dylai gael ei llefaru yn llawer uwch. Yr ymadrodd arall, lle y gwna esfe gyfeiriad serch-ddeffrous at y mynyddoedd ar ba rai y lladdwyd ei gyfeillion, a raid gael ei ddatgan mewn sain lwyr wahanol i'r ddau flaenaf; sef, nid mor isel a'r cyntaf, na chwaith mor uchel a'r ail, ond mewn llais gwrol, grymus, ac eto yn gwynfanus. Yn debyg i hyn y dylid gwneuthur amrywiaeth yn y llais fel y bydd ansawdd yr ymadrodd yn gofyn.

Serch a osodir allan â llais araf, esmwyth, llednais, a hynaws; *diglunedd*, â llais cryf, garw, llym, ac angerddol; *llawenydd*, â llais bywiog a melusber; *tristwch*, â sain isel a galarus; *ofn*, â sain arswydol a chrynedig; *eondra*, â sain hyderus, diarswyd, a dyrchafedig; ac felly pob cyffroad arall yn gyfatebol i'w anian.

Un o brif byngciau darlleniaeth yw darllen pob rhan fel y caffer allan y meddwl a'r teimlad a fyddont yn gorphwys yn y gyfryw ran.

PENNOD VI.

RHEOLAU BARDDONIAETH.—*The Rules of Poetry.*

GELLIR rhanu Barddoniaeth Gymreig i ddau ddosbarth gwahanol; sef, Mydryddiaeth a Chynghanedd, neu Gerdd Dafod.

I. MYDRYDDIAETH.

Mydryddiaeth yw trefniad rheolaidd a phenodol sillau aenedig a diacen.

Mydr sydd o ddau fath; sef, *Odl* a *Mydr annghyfaowl*. Pan fyddo sill olaf pob dwy linell yn meddu yr un eain, fe'i gelwir yn *odl*; amgen, fe'i gelwir yn *fydr annghyfaowl*.

Corfanau a gorphwysiadau ydynt ranau cyfansoddawl mydr.

Corfanau ydynt nifer penodol o sillan. Cynwysant yn gyffredin ddwy sill, un yn acenedig a'r llall yn ddiacen; ond weithiau cynwysant dair sill, un yn acenedig, a'r ddwy arall yn ddiacen.

Y prif gorfanau sydd o dri math; sef, corfan *rywiog*, corfan *talgrwn*, a chorfan *crych ddisgymedig*.

Y corfan rywiog a ffurfir o ddwy sill, y flaenaf yn acenedig, a'r olaf yn ddiacen; megys, *canu*.

Y canlynol sydd benill wedi ei ffurfio o gorfanau rywiog:—

Cariad - gynt yn - flin gan - chwareu,
Gorwedd - wnaeth yn - mhilith rhos-ynau;
A gwen-ynen - oedd yn - huno
Rhwng y - daii heb - wybod - iddo.

Y corfan talgrwn a ffurfir o ddwy sill, y flaenaf yn ddiacen, a'r olaf yn acenedig; megys, *Glanhd*.

Y canlynol sydd benill wedi ei ffurfio o gorfanau talgrwn:—

Ar - gopa - craig, wrth - oleu - gwan y - lloer,
Ei - baban - gaed yn - farw - ac yn - oer;
A'i - ddagrau'n - id try-loew - ar ei - rudd,
A'i - ddwyllaw - bychain - rewent - wrth y - pridd.

Corfan crych-ddisgynedig a ffurfir o dair sill, y flaenaf yn acenedig, a'r ddwy olaf yn ddiacen; megys, *Gwerth-fawr yw*.

Nis gellir cael y corfan hwn ar un gair unigol yn ein hialth; ond fe'i dygir i fewn mewn cyfansoddiant, fel y gwelir yn y penill canlynol:—

Draw, - draw ar y - cefnfor, ar - noson ddi - oer
'Roedd - cwch buch yn - hwylio, heb - seren na - lloer;
A - rhwad y - tonau, a'r - gwyntoedd, a'r - gwelau,
A - lanwai fyn-wesau y - morwyr o - fraw.

Pwy bynag a ewyllsiont gael golwg ar y gwabanol fesurau a ffurfir o'r corfanau rhagrybwylledig, edrychent i Ramadeg Cerddoriaeth Ieuan Glan Alarch, a Drych Barddonol Caledfryn, a Chyfrinach y Beirdd, gan Iolo Morganwg.

Y ganlynol sydd anghraifft o fydr anghyfawdl:—

Wrth rodio unwaith ar hyd lwybrau gwyrdd
 Y fynwent tr oddeutu Rhydwen hoff,
 Tra yr edrychwn ar y maini cain
 Lle cawn fynegiad am y mawrion rai
 A hunant isod, craffwn ger fy llaw
 Dywarchen wlithlas, arwydd mai tylawd
 A dioludawg oedd y gwladawl lange
 A gleddid yno; addas i'r fath un
 Ei ben orphwysaw neilldu idd y balch.

Y mae dau fath o orphwysiadau, un i'r synwyr, a'r llall i'r beroriaeth. Gellir galw y blaenaf yn orphwysiadau attalnodol, a'r olaf, yn orphwysiadau cynghanol.

Y gorphwysiadau attalnodol yw y rhai hyny a wneir ar ol yr attalnodau.

Gellir adranu y gorphwysiadau cynghanol i'r gorphwysiad terfynol, a'r gorphwysiad gwrthderfynol. Y mae y rhai hyn weithiau yn cyd-daro â'r gorphwysiad attalnodol, ac weithiau yn meddu cyflwr annibynol; hyny yw, yn bodoli lle nad oes un gorphwysiad yn y synwyr.

Y gorphwysiad terfynol a gymer le yn niwedd y llinell, ac a noda y mesur; y gorphwysiad gwrthderfynol a'i rhana i ddosbarthiadau cyfartal neu anghyfartal.

Rhaid gwneyd y gorphwysiad terfynol yn niwedd pob llinell, hyd yn nod pan na fyddo y synwyr yn gofyn un attalnod. Y gorphwysiad hwn yn unig sydd, ar lawer o achosion, yn nodi y gwahaniaeth rhwng rhyddiaith a mydr.

Y gorphwysiad gwrthderfynol a gymer le yn gyffredin ar ol y bedwaredd, y bumed, neu y chweched sill mewn mydr arwraidd neu ddegsill.

Ar y bedwaredd sill; megys,

Mewn hyfryd le, o gyradd sŵn y byd,

Y trigai'n llon' forwynig dâg ei phryd.

Ar y bumed sill; megys,

O'r braidd, er craffu, gall'sid dweyd ar g'oedd,

Pa un ai dynes' ai angyles oedd.

Ar y chweched sill; megys,

Ond gwywo wnaeth y gwrid' oedd ar ei grudd,—

A buan ffordd y gân' o'i mynawes brudd!

II. CERDD DAFOD.

Y MAE hon yn drefn ag sydd yn perthyn yn neillduol i'r Gymraeg; ac ni arferir ond y dosbarth hwn o farddoniaeth yn unig gan restr lluosog o feirdd Cymru. Tybiwn fod y rhan fwyaf o gynyrch yr Awen yn y dyddiau hyn yn gyfansoddedig yn y mesurau caethion; ac oddi ar yr ystyriaeth hon ein cymhellwyd i osod ger bron y darllenwyr reolau Cerdd Dafod, mewn modd mor fyr, ac eto mor gynwysfawr, ag y medrwn, mewn trefn i'w galluogi i farnu yn well am gywirdeb y cyfryw gyfansoddiadau, ac archwaethu eu ceinion.

Rhanau cyfansoddawl Cerdd Dafod ydynt, Odl a Chynghanedd.

ODL.

Wrth odl y meddylir, cydatebiad seiniau mewn sillau, yr hyn a gyflawnir mewn dwy ffordd; sef, trwy *unodli* a *phroestio*.

Unodli yw bod sillau o'r un rhyw yn cydateb, naill ai yn nghanol braich, neu yn y brifodl, fel *poeth* a *noeth*.

Proestio yw bod cydseiniaid yn cydateb yn y brifodl, tra y bo y llafariad yn newid, fel *beth* a *nyth*.

Wrth brifodl y meddylir, y sill olaf mewn braich,* pa un a odla â'r sill olaf mewn braich arall.

CYNGHANEDD.

Cynghanedd yw cydatebiad cydseiniaid a seiniau mewn braich.

Dwy brif gynghanedd sydd; sef, *cynghanedd groes*, a *chynghanedd unodl* neu *sain*.

Cynghanedd Groes.

Y mae y gynghanedd groes o dair rhyw; sef, *croes rywiog*, *croes o gyswllt*, a *chroes ddisgynedig*.

1. Croes rywiog a genir wyneb a gwrthwyneb, a hi ydyw'r yreueu o'r cynghaneddion, trwy fod yr holl gydseiniaid sydd ynddi yn gydatebol; fel hyn,—

* Wrth *fraich* neu *fan* y meddylir *linell*.

Cydradd & mi cedrwydd Môn *wyneb*
Cedrwydd Môn, cydradd & mi *gwrthwyneb*

Neu yn gyfan fel hyn,—

Cydradd & mi cedrwydd Môn . . . c d r dd m—c d r dd m
Dû Eryri, dewr wron d r r—d r r
Cedrwydd Môn, cydradd & mi . . . c d r dd m—c d r dd m
Dewr wron dû Eryri d r r—d r r

2. Croes o gyswllt y gelwir braich yn yr hon y bo y gydsain olaf yn y brif orphwysfa (hyny yw, y gydsain olaf yn haner y llinell, sef y drydedd neu y bedwaredd sill) yn ateb i'r gyntaf yn y fraich; megys,

Chwyddai serch y ddauwies hon . . . ch dd s—ch dd s

Gelwir y dull yma yn *groes gyfan gyswllt*.

Pan fyddo *c, p*, neu *t*, yn y brif orphwysfa i ateb i *g, b*, neu *d*, yn nechreu y fraich, fe'i gelwir yn *groes haner gyswllt*; megys,

Gwr ieuange yw rhy ehud . . . g r—c r
Bu hwyr anhap hir yno d h r n—p h r n
Dyn a welaiet yn wyllo d n l—t n l

Pan fyddo *g, b, d*, yn ddylynedig â chydseiniaid o'r un rhyw, neu â *g, h*, i ateb i *c, p, t*, gelwir y fraich yn *groes o gyswllt ewinog*; megys,

Eu tra hynod dirionwch . . . t r n—d d r n
Cywir enwog gâr ini c r n—g g r n
Tan eiliad hwn a welir t n l—d h n l

Pan fyddo dwy gydsain yn cydateb yn yr un sill, gelwir y fraich yn *groes o ddwbl gyswllt*; megys,

Drwy'r gwelydr a'i aur goleu . . . d r r g l—d r r g l

Pan fyddo y gydsain yn cael ei hateb yn ol ac yn mlaen, gelwir y fraich yn *groes o gyswllt ddisgynedig*; megys,

Ar un gair yn agoryd . . . r n g r n g r

3. Croes ddisgynedig yw bod yr orphwysfa, yr hon a fydd bob amser yn unsill, yn cynghaneddu â'r sill nesaf i'r brifodl; megys,

Isel fan i'w sail-feini . . . s l fan—s l fein

Pan fyddo dwy gydsain gynglynol yn cydateb yn y manau crybwylledig, gelwir y fraich yn *groes ddwbl ddisgynedig*; megys,

Y môr dwfn mae rhaid ofni . . . m r d fn—m r d fn

Gyda llafariaid fel hyn,—

A hwn ddos a wnaï ddewis . . . n ddos—n ddew

Oddi wrth yr anghreiffiau uchod canfyddir bod y cynghanedd groes yn llawn o gymhlethiadau, trwy fod bron pob cydsain mewn braich yn cydateb. Nid oes ond y cydseiniaid terfynol heb eu

hateb, sef y rhai a ddiweddant y rhan flaenaf o'r fraich, a'r rhan olaf ohoni, sef y brif orphwysfa a'r brifodl. Buasai yn anmhriodol i derfyniadau y rhai hyn gydateb : y mae yn rhaid iddynt fod yn gydseiniaid gwahanol, neu ynte rhaid i'r naill fod yn lafariad a'r llall yn gydsain, fel y gwelir yn yr anghreiffiau blaenorol.

Trwy fod y gynghanedd groes mor gaeth, ffurfiwyd un arall ohoni fwy rhydd, sef trwy adael rhai cydsainiaid yn nghanol braich heb eu hateb. Gelwir y math yma yn *gynghanedd draws*, neu *gynghanedd groes ganolgoill*.

Weithiau ni fydd ond un gydsain yn nechreu y fraich yn ateb un arall yn y diwedd ; megys,

Teg [yw'r peth a wnaethost] *ti . . . t—t*

Gelwir y gynghanedd hon yn *draws fantach*, am ei bod mor wag o gloau.

Weithiau bydd dwy gydsain yn ateb dwy ; megys,

Dygydd [i lawb eu] *digon . . . d g—d g*

Weithiau tair yn ateb tair ; megys,

Twrfyn [ddaw i bob] *tyrfa . . . t r f—t r f*

Weithiau pedair yn ateb pedair ; megys,

Deifrdaewch [gorlifawg] *Dyfrdwy . . . d f r d—d f r d*

Weithiau pump yn ateb pump ; megys,

Gwas a fo'n brudd rhag ofn brad . . . *g f n b r—g f n b r*

Yr r yn unig sydd heb ei hateb yn y fraich hon.

Pan fyddo nifer annghyfartal o sillau yn ateb eu gilydd, megys dwy yn ateb tair, gelwir y fraich yn *draws annghydbwys* ; megys,

Trengaf [cyn y] *tyr angen t r a g—t r a g*
Deunaw dawn [ar y] *dyn doeth . . . d n d—d n d*

Pan na fyddo ond llafariad yn cydateb, gelwir y fraich yn *drawsgyfnawid* ; megys,

Awen [mor ber a'r] *eos . . . aw—eo*

Y mae hefyd *draws o gyswllt ewinog*, a *thraws ddisgynedig* ; ond deallir y rhai hyn oddi wrth yr eglurhâd a roddwyd o'r cyfryw ddoesbarthiadau yn y gynghanedd groes.

Cynghanedd sain.

Cynghanedd sain yw cydodliad seiniau mewn braich, gyda chylmyriad cydsainiaid.

Y gair odlawg cyntaf a elwir *gwant*, a'r ail, *rhagwant*.

I'r gynghanedd sain y perthyn gwahanol rywiau ; sef, sain unodl, sain unodl o gyswllt neu sain gudd, sain lefn, sain gadwynog, sain ddisgynedig, a sain ddyblyg.

Pan fyddo y sillau odlawg yn ddiacen, a'r rhân olaf o'r fraich yn proestio â'r rhagwant, gelwir y gynghanedd yn *sain unodi*; megys,

Prydydd o Benmynydd Môn . . . ydd m—ydd m

Pan fyddo y gwant neu y rhagwant yn gyfansoddedig o ddiwedd un gair a dechreu y llall, gelwir y gynghanedd yn *unodi o gyswilt*, neu *sain gudd*; megys,

Yn ei far rheibla rywbeth . . . ar b—ar b
Gwawl a ry drwy wydr ei wen . . ydr w—ydr w
Ddoe'r oedd y lloer yn llawn . . oer ll—oer ll

Pan fyddo y cydseiniaid a ddylynant y gwant yn cael eu hateb ar ol y rhagwant, gelwir y gynghanedd yn *sain lefn*; megys,

Cydleff lla nef oll â ni . . . ef ll n—ef ll n

Pan fyddo y gwant yn dechreu y fraich, a'r cydseiniaid dylunedig yn cael eu hateb ar ol y rhagwant, gelwir y gynghanedd yn *sain gadwynog*; megys,

Hynt y llym ddeheuwynt llosg . . . ynt ll—ynt ll

Pan fyddo y rhagwant yn cael ei ateb yn y sill nesaf i'r brifodl, gelwir y gynghanedd yn *sain ddisgynedig*; megys,

Dy eiriau, lon clau, clywais . . . eu clau clyw

Pan fyddo dwy neu dair o sillau yn cydodli yn y drefn ganlynol, gelwir y gynghanedd yn *sain ddyblyg*; megys,

Tad, mad, rad, rydd, sydd, fydd, fwyn.

O'r gynghanedd *sain* y ffurfir cynghanedd arall fwy rhydd, a elwir *cynghanedd lusg*. Ni chynwys y gynghanedd hon ond gwant a rhagwant, yr olaf o ba rai sydd i fod bob amser ar y sill nesaf i'r brifodl.

Y mae gwahanol fathau o gynghanedd *lusg*; sef, *llusg lefn*, *llusg wŷdro*, *llusg o gyswilt*, *llusg o ddwbl gyswilt*, *llusg gysylltgudd*.

Pan fyddo y gwant a'r rhagwant yn ateb eu gilydd yn naturiol, gelwir y gynghanedd yn *lusg lefn*; megys,

Hoff gan leinwar ei chara . . . ar—ar

Os na fydd y gwant a'r rhagwant yn cydodli yn berffaith, gelwir y gynghanedd yn *lusg wŷdro*; megys,

Fy ngwaith yw dysgu iethoedd . . . aith—eith

Y canlynol a ddeallir yn rhwydd oddi wrth yr eglurhâd a roddwyd o'r cynghaneddion ereill.

Llusg o gyswilt,—

Mae William Sion bob amser . . . am—am

Llusg o ddwbl gyswllt,—

Mae llwybr fry yn y wybrfraith . . . wybr fr—wybr fr

Llusg gysylltgudd,—

Dydd Gwener a dydd Sadwrn . . . ad—ad

Cynghaneddion Cymysgedig.

Gellir arferyd gwahanol gynghaneddion yn yr un ffrâm.

Seingroes rywlog sydd fel hyn,—

Gwr sy'n dwr a gras a'n deil . . . g r s n d g r s n d—wr wr

Seingroes gadwynog, fel hyn,—

Iawn arwydd dawn hyrwydd deg . . . awn rwydd d—awn rwydd d

Seindraws, fel hyn,—

Ty gwin tŷ gwerin teg wyd . . . t g t g t g—in tn

Seingroes o gyswllt ddisgynedig, fel hyn,—

Ni'm gyr bun i'm gwir boed . . . g r b n g r b n—nim nim

Trawsgroes o gyswllt ddisgynedig, fel hyn,—

Arf wyt ar fywyd dewrion . . . arf t r—arf d d r

Trawslusg, fel hyn,—

Crynwydd fal eithin crinion . . . c r n c r n—in in

Croes o gyswllt, a sain lefn, fel hyn,—

Iaith gu'n ei gwaith gan y gŵr . . . aith g n—oith g n—g

**TRWYDDDEDAU GODDEFEDIG YN NGHIFANSODDIAD Y CYNGHAN-
EDDION.**

1. Y gydsain *n* a oddefir yn nechreu braich o groes neu draws-gynghanedd heb un *n* i'w hateb, ac a elwir yn *n* wreiddgoll; megys,

Ni pherodd neb ei phuraw.

Neu ar ol llafariad; megys,

Yno cefais y cyfoeth.

2. Y llythyren *h*, lle bynag y bo, a ellir ei gadael heb un ebychnod i ateb iddi; megys,

Hwnw a godir yn gadarn.

3. Goddefir un gydsain i ateb dwy o'r un rhyw pan fyddont yn unsain; megys,

Ni chaf fudd na chyfeddach.

4. Goddefir i *g* ateb *c* yn y cysylltiad *ac*; megys,

Ac yn ei fedd gwyn ei fyd.

5. Goddefir i *b, d, dd, f, g, l*, lechu yn nghysgod *p, t, th, ff, c*, ac *ll*, heb eu hateb, pa un bynagai o'u blaen ai o'u hol y byddont, am fod grym *p, t, &c*, yn gorchfygu sain y lleill; megys,

Yn mhob pen y mae piniwn . . . *bp—p*
Troaf yn ol at drefn well *t—td*
Dail llydain i'n dilladu *t—ll*

6. Goddefir i gydsain rymus ateb un feddal ar ol *s*; megys,

Gwas doniawl fu'r gwest yno . . . *d—t*

7. Geiriau yn diweddu âg *w*, fel enw, cadw, galw, marw, hoew, &c., a ystyrir yn unsilliaid; ond fe'u harferir weithiau fel deusilliaid; megys,

Marw wna'r carw'n y coed . . . *7 sill*

BEIAU GWAHARDDDEDIG YN NGHIFYANSODDIAD Y CYNGHANEDDION.

Y mae y beiau hyn o amryw fath; sef, *twyll cynghanedd, gormod odlau, proest i'r awdl, dybryd sain, camosodiad, crych a llyfn, ymsathr odlau, rhy debyg*.

1. *Twyll cynghanedd*, o ba un y mae tri math; sef, twyll gwreiddgoll, twyll pengoll, a thwyll sain.

1af. Twyll gwreiddgoll yw bod cydsain yn y rhan flaenaf o fraich heb un yn ateb iddi yn y rhan olaf; megys,

Diau gelyn a goelials.
Dirfawr gwyn, darfu y gwir.

2il. Twyll pengoll yw bod cydsain yn y rhan olaf o fraich heb un yn ateb iddi yn y rhan flaenaf; megys,

Darfu y gwir, dirfawr gwyn.
Llundain sydd dref gain geinfawr.

3ydd. Twyll sain yw dodi llythyrenau o wahanol rywiau i gydodli; megys,

Gwaith Cain ar faen o fynor . . . *ai—ae*
Mae fy nabl heb anadl *bl—dl*
Daw dydd na thâl ymguddiaw . . . *ydd—udd*.

2. *Gormod odlau*, sef pan fyddo y brifodl yn cydodli â gair yn yr un fraich; megys,

Rhinwedd cân yw cynghanedd* . . . *edd—edd*

3. *Proest i'r awdl*, sef pan fyddo y brif orphwysfa, mewn cynghanedd groes neu draws, yn cydbroestio â'r brifodl, ac yn meddu yr un nifer o sillau; megys,

Mwy na mil am uno mawl . . . *mil—mawl*
Llu mfoedd o'i yn ufudd *oedd—udd*

Proest llafarog, fel hyn,—

Llon yw'r llu, a llawn yw'r lle . . . *llu—lle*

* Pan fyddo y brifodl yn diweddu â llafariad, goddefol yw defnyddio gair unsill a fo yn cydodli âg ef; megys, "Ochaf, ond ni henwaf hi."

Proest hanerog, fel hyn,—

Un ydwyf heb newidiad . . . *t—d*

4. *Dybryd sain*, sef pan fyddo y brifodl yn cydseinio â'r gwant a'r rhagwant; megys,

Pechod sy'n bod yn y byd . . . od ed yd

5. *Camosodiad*, sef pan fyddo trefniad y cydseiniaid yn y rhan olaf o'r fraich yn wahanol i'r hyn a fyddo yn y rhan flaenaf; megys,

Gair yn dda gan ŵr o ddysg . . . g r n dd—g n r dd

6. *Crych a llyfn*, sef comesodiad yn y brifodl i ateb i'r brif orphwysfa; megys,

Gŵr o fri yn agor ei farn.

7. *Ymsatr odlau*, sef pan fyddo rhan o sill yr orphwysfa yn sathru ar sill y brifodl; megys,

Llawenhawon mae lle yn hwn . . . awn—wn
Y gwr o Gaerlleon gawr . . . wr—awr,

8. *Rhy debyg*, sef pan fyddo y brifodl a gair arall yn yr un fraich mor debyg fel na fyddo ond un neu ddwy lythyren yn y diwedd yn rhwystro iddynt gydodli; megys,

Cerai bob rhai o'm ceraint . . . cerai—cerai

Arall mewn cynghanedd sain fel hyn,—

Dyddan yw Ieuan ieuange . . . ieu—ieu

MESURAU.

MESUR yw rhif penodol o linellau, wedi eu ffurfio yn ol rheolau penodol.

Y nifer lleiaf o sillau a arferir mewn braich gynghaneddol yw pedair; a'r nifer mwyaf, deuddeg.

Rhoddir i freichiau cynghaneddol wahanol enwau, yn ol y nifer o sillau a gynwysant.

_____	Gelwir braich o bedair sill . . .	<i>cyhydedd fer</i>
_____	_____ o bum sill	<i>cyhydedd gaeth.</i>
_____	_____ o chwe sill	<i>cyhydedd drosgl.</i>
_____	_____ o saith sill	<i>cyhydedd lefn.</i>
_____	_____ o wyth sill	<i>cyhydedd wastad.</i>
_____	_____ o naw sill	<i>cyhydedd draws.</i>
_____	_____ o ddeg sill	<i>cyhydedd wen.</i>
_____	_____ o un sill ar ddeg. .	<i>cyhydedd laes.</i>
_____	_____ o ddeuddeg sill. . .	<i>cyhydedd hir.</i>

Y cyhydeddau hyn, y rhai a gyfansoddir o unrhyw gynghanedd, a elwir yn golofnau cerdd dafod, canys ohonynt hwy y ffurfir yr holl fesurau cerdd, pa rai sydd bedwar ar ugain mewn rhifedi.

Nid yw beirdd yn cyduno ar ffurf y mesurau hyn. Y mae dau fath o ffurfiau, un a elwir yn ddull *Dosbarth Caerfyrddin*; a'r llall, dull *Dosbarth Morganwg*.

Yn ol dull *Morganwg*, pa un yw y drefn fwyaf dysymyl, y mae y pedwar mesur ar ugain yn gynwysedig o naw gorchan, a phymtheg adlawiaid fesurau.

Gorchan a gynwys bedair o linellau ar ryw gyhydedd penodol; felly gellir ffurfio cynifer o orchanau ag sydd o gyhydeddau.

Yr adlawiaid fesurau a gynwysant gyhydeddau annghyfunhyd, neu amrywiaeth yn y drefn o odli.

Bwriadwyd rhoddi ger bron y darllenydd gynllun o ddull dosbarth *Morganwg*; ond gan na chaniatâ lle, ni sylwir ond ar natur a ffurfiad y ddau brif fesur a arferir, sef cywydd ac englyn.

CYWYDD.

Cynwysa cywydd (a elwir cywydd deua'r hirion) ddwy fraich o saith sill bob un, prifodl y naill yn lluaawsill, a'r eiddo y llall yn unsill.

Gellir uno unrhyw nifer o'r mesurau hyn yn nghyd i ffurfio un deryn gwahannodol; a gellir defnyddio yr un a fyner o'r prifodlau yn gyntaf, sef y lluaawsill neu yr unsill, a'u newid bob yn ail, fel yr elir yn blaen, megys y gwelir yn yr anghraifft ganlynol, o waith D. Ionawr ar y Dylif:—

Od eir i barthau'r Dwyrain,
Neu'r gogled;—rhyfedd drwy rhai'n
Miloedd sydd o gymylau
Tewion yn byllion amlhau:
Du y wybren a dybryd,
Tywyll ac erchyll i gyd!
Goleu ronyn nis gwelant
Ond cochion fellt gwŷnion gant;
Taranau trwy y wiwnef,
Cefulli o ffenestri Nef.
Rheidr fyrdiynau'n rhuaw
Yn ffrydiawg o lidiawg wlaw.
Gan amllder, llawnder a lliid
Y gwlaw, yn syn e glywid
Ar gyhoedd, drwy gymoedd gant
Arw hyl ferw y llifeiriant.

Afonydd a'u hollrydd hynt,
A chynhwrf mawr, wreichionynt;
A'r awyr yn adruaw,
A mawr drwst gan y môr draw:
Ymwriaw mae'r môr mawrwyllt
Mewn bar yn ei garchar gwyllt,
Drwy ewynawg daranu
O'r llyngclyn diderfyn du.
Rhai ynyddion, gwylltion, gau,
Am nawdd ffo'nt i'r mynyddau;
Rhedai'r môr mawr rhuadwy
Ar fyrder i'w huchder hwy.
P'le'r ânt, p'le safant, p'le sydd,
Rhag ei waeau tragywydd?

Yn ol ein tyb ostyngedig ni, y mesur hwn yw gogoniant yr holl fesurau, a'r mwyaf cyfaddasedig at byngciau arddunawl.

ENGLYN.

Englyn sydd fesur wedi ei ffurfio o ddau fesur arall, sef *Toddaid* a *Chywydd*, yn *nglyn*; ac oddi wrth hyn y tardda yr enw *englyn* neu *yinglyn*.

Cynwysa englyn bedair llinell;—y gyntaf yn cynwys deg sill; yr ail, chwech; a'r ddwy olaf, saith bob un.

Gelwir y ddwy linell flaenaf, y rhai a ffurfir o *Doddaid*, yn

baladr englyn; a'r ddwy olaf, y rhai a ffurfir o gywydd, yn *esgyll* englyn.

Arferir o un i bedair o sillau ar ol y brifodl yn y llinell gyntaf, pa rai a elwir, *gair cyrch*.

Wrth gyfansoddi englyn, rhaid cadw at y rheolau canlynol:—

1. Rhaid i brifodl y pedair braich gydodli â'u gilydd; *megys*,

Paul glau ar eiriau a roes—yn *fynych*
Yn *f'enaid* ddychrynloes,
A hauo dyn hyd einloes,
A feda ef wedi oes.—T. Ll.

2. Gall prifodl y llinell gyntaf fod yn unsill neu luawssill, ond rhaid i'r eiddo yr ail fod yn luawssill; a rhaid i un o'r eiddo yr esgyll, gan eu bod yn gywydd fesur, fod yn unsill, a'r llall yn luawssill, fel y gwelir yn yr englyn flaenorol.

3. Rhaid i'r gair cyrch gael ei ateb yn nechreu yr ail fraich, a hyn yn unodl, yr hyn a elwir cyrch awdl; neu ar ddull proest, yr hyn a elwir cyrch cynghanedd. Yn yr englyn uchod ceir anghraifft o gyrch awdl: y ganlynol a gynwys gyrch cynghanedd:—

Diareb yw hon, dywirir—yn mro,
"A laddo a leddir."

Mewn cyrch cynghanedd, rhaid i'r rhan flaenaf o'r ail fraich gael ei hateb gan y rhan olaf, fel *ladd* a *ledd* yn yr englyn olaf.

4. Os cynghanedd sain a ddefnyddir yn y llinell gyntaf, rhaid i odl y rhagwant fod ar y bumed sill, fel y gwelir yn yr englyn gyntaf. Gall odl y gwant fod ar y sill gyntaf, yr ail, y drydedd, neu y bedwaredd.

Cyn gadael y pen hwn, gellir sylwi, y gall prifodl fenthycu cydsain ddechreuol y gair a'i dylina, pa un bynag ai yn dechreu gair cyrch ai yn dechreu braich y byddo, mewn trefn iddi gyfodli â'r brifodl ddlynol.

BEIAU GWAHARDDedig YN Y MESURAU.

1. *Twyll awdl*, sef bod y prifodlau heb fod yn ateb yn gwbl i'w gilydd; *megys*, *Dyn a gwrthun*; *dig* a *Tegid*.

2. *Gwest awdl*, sef bod yr un gair ddwywaith yn cydodli yn yr un mesur.

3. *Trwm ac ysgafn*, sef bod geiriau unsill hir a byr yn ateb i'w gilydd yn y prifodlau, *megys rhan a tân*; *pen* a *gwên*.

4. *Lleddf a thalgron*, sef bod deuseiniad mewn prifodl yn ateb i unesain, *megys môr* a *lloer*. Anmbrïodol hefyd fod *ty* yn ateb i *wy*; h. y., bod *w* hirsain yn ateb i un *fer*, *megys llŷr* a *gwynt*.

5. *Garllaes*, sef bod dwy brifodl luawssill yn cydateb, lle y dylai un fod yn unsill.

6. *Tin ab*, sef bod dwy brifodl unall yn cydateb, lle y dylai un fod yn luawssill.

7. *Tor mesur*, sef bod mwy neu lai o sillau mewn braich neu benill, nag sydd ofynol wrth y rheolau sefydledig.

GWAHANNODIAD.—PUNCTUATION.

GWAHANNODIAD *yw y gelfyddyd ò attalnodi cyfansoddiad ysgrifenedig yn y cyfryw fodd ag a arweinio yn naturiol i'w ystyr a'i ddarlleniad priodol.*

ADWAHANNOD (,).

I. Dylid defnyddio adwahannodau,

1. Rhwng y testyn a'r ferf, os bydd y testyn yn hir*—

Bod yn gwbl ddifater am glod neu anghlod, sydd ddiffyg gwirioneddol mewn cymeriad. Y mae bod yn gwbl ddifater am glod neu anghlod, yn ddiffyg gwirioneddol mewn cymeriad.

2. Rhwng cyfres o eiriau o'r un rhyw †—

Yr haul, y lleuad, a'r ser, ydynt ogoniant natur. Mewn llythyr, gallwn gynghori, anog, cysuro, deisyf, ac ymresymu. Cynorthwyo y tlawd, amddiffyn y diniwaid, gwobrwyo y teilwng, sydd waith dyngar a godidog.

3. Rhwng pob pâr o eiriau cyfunrhyw cydiedig gan gysylltiaid—

Y mae gwirionedd yn dëg ac annichellgar, syml a chywir, unfurf a dianwadad.

4. O flaen rhagenw perthynol, os bydd amryw eiriau yn cyfryngu rhyngddo a'i flaenorydd ‡—

Nid oes un *swyn* yn y rhyw fenywaidd, *pa un* a all gyflenwi lle rhinwedd. Prif *harddwch* arddull yw priodoldeb, heb *ba un* y mae pob addurn yn blentynaidd ac ofer. Y mae *efe* yn pregethu yn arddunawl, *yr hwn* a fo yn arwain bywyd sobr a chyflawn.

5. Rhwng ebieithoedd neu ymadroddion a'r rhelyw o'r frawddeg, pan eu harferir o flaen neu rhwng rhanau brawddeg unigol, neu ranau a fyddont yn dwyn perthynas gystrawiaethol neu agos â'u gilydd ||—

* Os na fydd y testyn yn hir, nid yw yr adwahannod i'w ddefnyddio; megys, ofn yr Arglwydd yw dechreuad doethineb.

† Os na fydd ond dau, a'r rhai hyn yn cael eu cyfrwmo yn ddigyfrwng gan *a*, *neu*, neu *ai*, ni ddefnyddir yr adwahannod; megys, *Rhinwedd a drygioni* a ffurfiant gyferbyniad amlwg i'w gilydd. Y mae yr hin yn oer ac yn annymunol.

‡ Os na fydd geiriau yn cyfryngu rhwng rhagenw a'i flaenorydd, ni ddylid arferyd yr adwahannod; megys, "Hunan-ymwadiad yw yr *abert* ag y rhaid i rinwedd ei wneyd."

|| Os bydd yr ebieithoedd yn bur fyr, nid yw yr adwahannodau bob amser yn cael eu defnyddio; megys "Paul yr *apostol* a bregethodd." Y mae *efe* yn *gyffredin* yn sâl.

Gobaith, *cysur penaf ein cyflwr anmherffaith*, ni chadwwyd oddi wrth y caethwas Rhufeinig. Gwelwyd yn fuan, *wrth chwilio*, fod y clwyf yn angeuol. A hysbyswyd, *credwyf*, y dydd cyn ei farwolaeth. *Pa fodd bynag*, nid oes genych chwi ddim amaer i'w golli. Paul, *apostol y cenedloedd*, a bregethodd.

6. Rhwng yr *anerchiad cyfeiriol* a'r rhelyw o'r frawddeg—

Fy mab, moes i mi dy galon. Yr wyf dan rwyman i chwi, *fy nghyfeillion*, am eich amrywiol gymwynasau.

7. Lle y bo berf yn ddealliedig—

Oddi wrth y gyfraith y deillia diogelwch; oddi wrth ddiogelwch, ymofyngarwch; oddi wrth ymofyngarwch, wybodaeth.

8. Rhwng adroddiad neillduol, megys dyfyniad, neu orchymyn, a'r ymadrodd a'i blaenora—

Y mae yn clwyfo balchder dyn ddywedyd, Nis gwn. Yr wyf yn dywedyd wrth bawb, Gwylwch.

9. Rhwng ymadroddion gwrthwynebol—

Gwarcheidwaid, nid meddianwyr, yr etifeddiaeth ydynt hwy. Y mae gwir rwyddineb mewn ysgrifenu, yn dyfod oddi wrth gelfyddyd, nid damwain.

10. Rhwng ymadroddion brawddeg wrthdröedig—

Yr hwn sydd wan yn y ffydd, derbyniwch chwi. I gadw yr holl gyfundraeth, rhaid i chwi ddiwygio eich llywodraeth.

11. Rhwng cyfres o aelodau byrion brawddeg gyfan-sawdd—

Cefnogodd y celfyddydau, diwygiodd y cyfreithiau, amddiffynodd ddysgyblaeth filwraidd, ac ymwelodd â'r holl daleithiau yn bersonol. Dynion cyfrwys a ddiystyrant efrydiaeth, dynion anwybodus a'i mawrygant, a dynion doeth a'i harferant.

GWAHANNOD (;).

Gwahannod a arferir lle y bo angen am hwy gorphwysiad na chydag adwahannod. Fe'i defnyddir

Rhwng dau aelod, pan fyddo yr ail yn gasgliad, cyf-laddiad, neu wrthwynebiad; yr hyn a ddynodir yn gyffredin gan y cysylltiad *ac, ond, eithr, felly, canys, megys**—

* Os bydd yr aelodau yn fyrion, ac heb un adwahannod ynddynt, bydd adwahannod yn gyffredin yn ddigon rhyngddynt, yn ol rheol llog berthynol i'r adwahannod. Arferir gwahannod weithiau rhwng aelodau byrion brawddeg, sef pan fyddys eisieu rhoddi hwy gorphwysiad rhyngddynt nag y

Pob un sydd yn gofyn, sydd yn derbyn; *a'r* neb sydd yn ceisio, sydd yn cael; *ac i'r* hwn sydd yn curo, yr agorir. Pob pren da, sydd yn dwyn ffrwythau da; *ond* pob pren drwg, sydd yn dwyn ffrwythau drwg. Fel y mae yr awydd i gymeradwyaeth, pan fydd yn gweithio yn ol rheswm, yn gwella y rhan brydweddol o'n rhywiogaeth yn mhob peth canmoladwy; *felly* nid oes dim yn fwy dinystriol iddynt, pan fydd yn cael ei lywodraethu gan wagedd ac oferedd.

GORWAHANNOD (:).

Y mae hwn yn hwy gorphwysiad na gwahannod. Fe'i defnyddir,

1. Rhwng aelodau brawddeg nad ydynt yn dwyn perthynas mor agos â'u gilydd a'r rhai a gyfryngir gan wahannodau—

Na wenieithwch wrthyh eich hunain gyda'r gobaith am wynfyd perffaith: nid oes y fath beth yn y byd.*

2. Pan fydd amryw wahannodau wedi rhagflaenu, a gorphwysfa helaethach fyth yn angenrheidiol i'r dyben o nodi yr ystyr cysylltiadol neu derfynol—

Deddfroddwr Dwyfol, yn adrodd ei leferydd o'r nef; llywodraethwr hollalluog yn estyn allan ei fraich i gospi neu wobrwyo; yn mynegu i ni am orphwysfa ddiddarfod wedi ei darparu ar ol hyn i'r cyflawn, ac am lid a digofaint yn aros y drygionus: y rhai hyn ydynt yr ystyriaethau sydd yn cadw y byd mewn braw, yn cynal uniondeb, ac yn lluddias troseddau.

3. Rhwng dyfyniad a'r geiriau rhagarweiniol, os na fyddant yn dibynu ar eu gilydd o ran cystrawiaeth—

Y mae yr Ysgrythyrau yn rhoddi i ni ddarluniad hawddgar o Dduw yn y geiriau canlynol: "Duw cariad yw."

DIWEDDOD (.)

Hwn, y gorphwysiad hwyaf, a arferir

1. Yn niwedd pob brawddeg—

2. Ar ol geiriau talfyredig; megys, h. y. am *hyny* yw; O. C. am oed Crist; D. S. am *Dalier Sylw*.

mae adwahannod yn ei ofyn; megys, Balchder cyfoeth sydd ddielwig; balchder dysgeidiaeth sydd dosturus; balchder urddas sydd ddirmygus; a balchder dallbleidiad sydd anoddefadwy. Neu os bydd cyfres o aelodau yn dilyn eu gilydd, mewn un o ba rai y defnyddir adwahannod, gwell arferyd gwahannod rhyngddynt, pa mor fyr bynag y byddont; megys, Haera athronwyr, bod Natur yn annherfynedig yn ei gweithrediadau; bod ganddi drysorau anhysbyddadwy yn ystôr; y bydd gwybodaeth yn wastad ar gynydd; ac y bydd i'r holl genedlaethau dyfodol barhau i wneyd darganfyddiadau, y rhai nad oes genym ni y meddylddrych lleiaf amdanynt.

* Pe cytid y ddwy aelod hyn â chysylltiad, arferid gwahannod rhyngddynt; megys, Na wenieithwch, &c.; *canyis* nid oes y fath beth yn y byd.

GOFYNNOD (?) A RHYFEDDNOD (!).

Y gofynnodd a ddefnyddir ar ol pob holiad union ol, h. y. a wneir yn ngeiriau ei lefarydd dechreuol; "Beth sydd i ddyfod o'r bachgen druan?" gwaed dyn.

Ammbriodol arferyd gofynnodd, os dyfynir y sylwedd, ac geiriau; megys, "Gofynnodd i mi pa le yr oeddwn yn myn Rhaid naill ai dileu y gofynnodd, neu ynte ddyfynu yr gwreiddiol; megys, "Gofynnodd i mi, 'Pa le yr ydych yn ed'."

Ar ol gofyniad cyffrous, defnyddir!, ac nid ?.

Arferir gofynnodd weithiau rhwng ymsangau ar ol rhyw wediad, i ddynodi amheuaeth o'i wirionedd, neu mewn ffowd wawd; megys, Y mae ef yn ddyn doeth (?).

Y rhyfeddnod a arferir ar ol geiriau ac ymadrodd cynhyrfus, megys o syndod, o lawenydd, o gariad, o o fraw, neu y cyffelyb; megys, O, fy anwylyd!

NODAU BREILL ARFEREDIG MEWN CYFANSODDIAD.

Ymsangau () a ddefnyddir i gau i fewn ryw sylw angenrheidiol yn nghbrawddeg. Arferir adwahanodau yn fynych yn eu lle.

Cromfachau [] a ddefnyddir i gau i fewn eiriau na pherthynant i'r awd ei hun.

Sillgoll ['] a ddengys fod llythren neu sill yn eisieu.

Gwallnod [Δ] a ddengys fod y gair uwch ben iddo wedi ei adael allan.

Cysylltnod [-] a arferir yn niwedd llinell, i ddangos bod y rhelyw o'r gair yn nechreu y llinell nesaf. Fe'i harferir hefyd i gyfuno geiriau cyfansawdd.

Dyfynnodau [" "] a arferir i ddangos bod y gair neu y geiriau a amgau ganddynt yn eiddo rhywun arall.

Myneffys [⌘] a arferir i nodi allan ryw beth hynod.

Cyplwynod } a arferir yn fynych mewn barddoniaeth i gydio llinellau yn nghyd. Gweler anghraifft o'i ddefnydd hefyd tudal. 160.

Llinell [—] a arferir rhwng rhaniadau byrbwyll ymadrodd, ac i ddynodi gorphwysiad arwyddocaol. Hefyd, fe'i defnyddir i ddangos bod llythrenau wedi eu gadael allan o air; neu eiriau, o linell.

Didolnod [·] a rana ddeuseiniad yn ddusill.

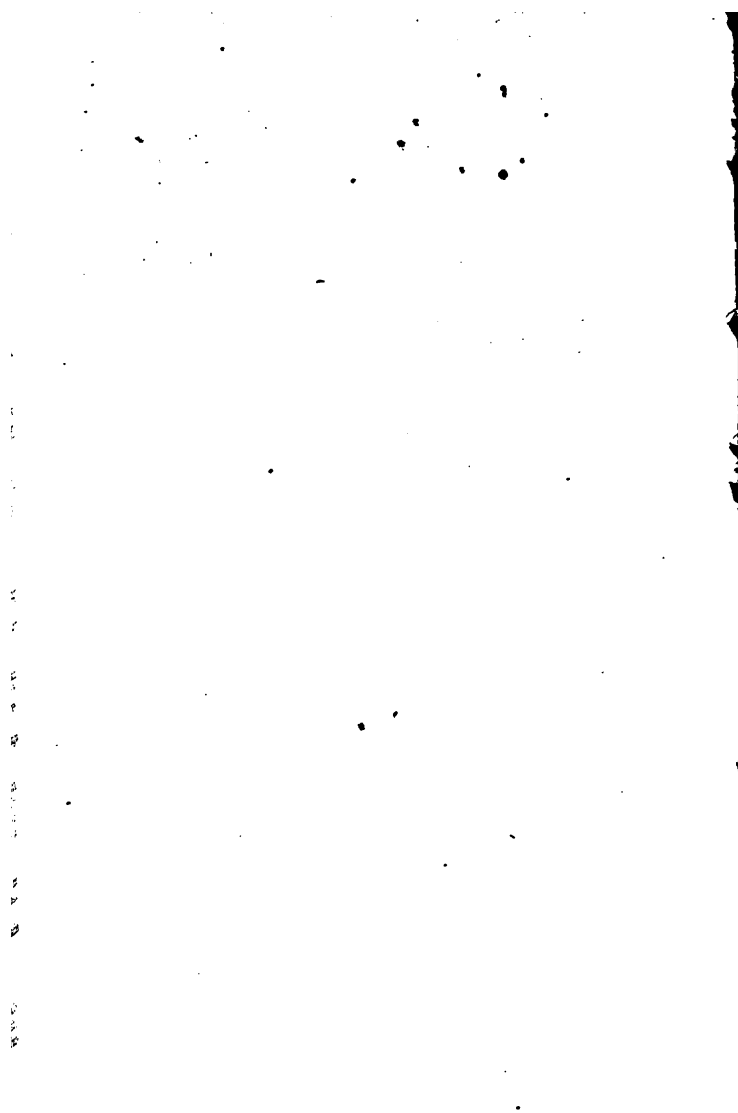
Seren [*]—*Bidaug* [†]—*Ber* [‡]—*Dyddin* [§]—a *Dosbarthnod* [¶], gyda mân llythrenau a ffugyrau, a gyfeiriant at sylwad ar ymyl neu waelod y ddalen.

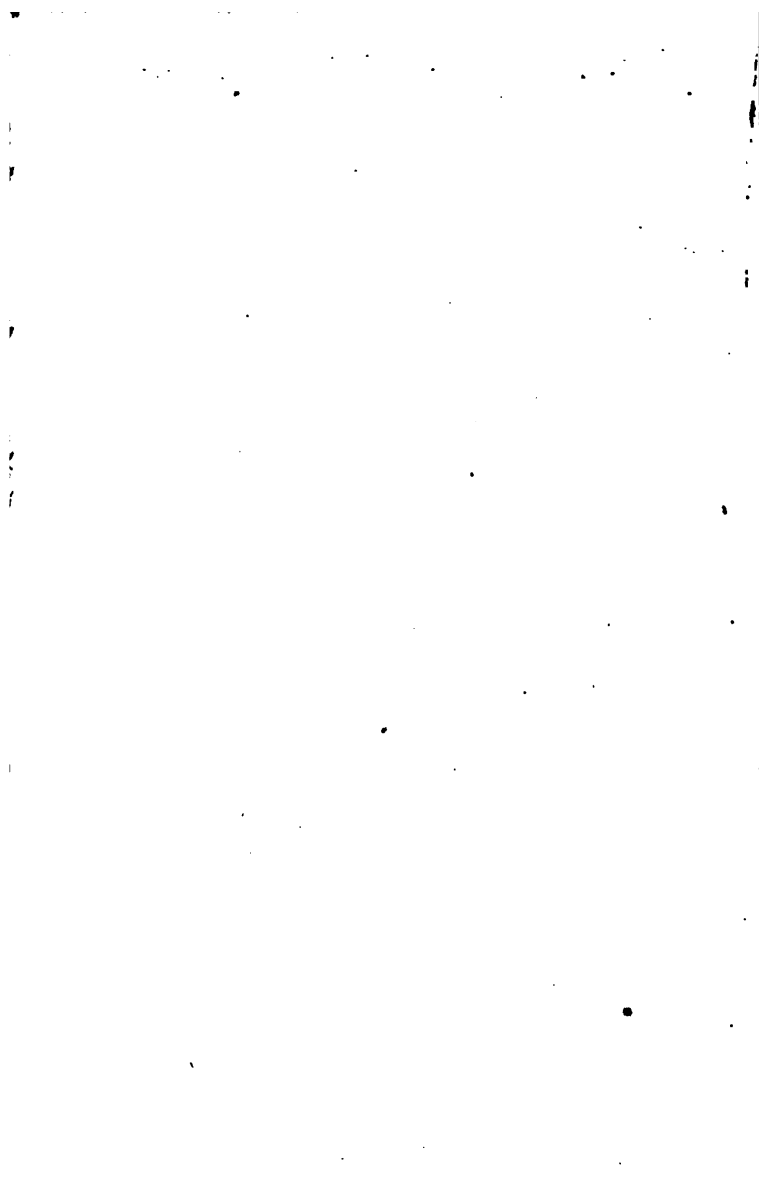
Sernodau [***] a ddynodant fod rhan o'r cyfansoddiad wedi ei gadael allan, ar gyfrif ei feithder neu ei anwedddeidd-dra.

Gwahanau [¶] a arwydda ddechreuad testyn newydd.

AM Y PRIF LYTHYRENAU.

Dylai pob brawddeg ddechreu a phrif lythren. Hefyd, enwau priodol, a chyfenwau tarddedig ohonynt; pob un o'r enwau dwyfol, a phob teitl; a'r gair cyntaf o bob linell farddonol, ac ymadrodd dyfynedig. Y cyfraniad O a ddylai bob amser fod yn brif lythren.

$$\begin{array}{r} 5 \\ 93 \\ \hline 927 \end{array}$$

